

Науково-дослідний економічний інститут

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№1 (176)**

Київ 2016

**Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць
Вип. 1 (176) / Наук. ред. І.Г. Манцуров. – К., 2016. – 117 с.**

Рекомендовано Вченою радою НДЕІ

Протокол № 9 від 23.12.2015 року

Збірник статей присвячено науковим здобуткам молодих науковців – аспірантів та здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук. Він охоплює широкий спектр проблем із таких напрямів:

- макроекономічні аспекти сучасної економіки;
- інноваційно-інвестиційна політика;
- економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності.

Розраховано на науковців і спеціалістів, які займаються питаннями управління економікою та вивчають теорію та практику формування ринкових відносин в Україні.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 №1279 даний збірник віднесено до наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (перелік №1, розділ «Економічні науки»).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

МАНЦУРОВ І.Г., доктор економічних наук, професор (головний науковий редактор)

СІГАЙОВ А.О., доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)

ХОДЖАЯН А.О., доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)

БАЙЗАКОВ С.Б., доктор економічних наук, професор, науковий керівник АТ «Інститут економічних досліджень», Казахстан

БЕСЕДІН В.Ф., доктор економічних наук, професор

ВАСЕЧКО О.О., доктор економічних наук, професор, Університет Сорбонна, Франція

ДРИГА С.Г., доктор економічних наук, професор, Київський національний торговельно-економічний університет

КОРНЕЄВ В.В., доктор економічних наук, професор

ЛИЧ В.М., доктор економічних наук, професор

ЛОПУШНЯК Г.С., доктор економічних наук, професор, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана

ПОЧЕХА Йозеф, доктор економіки, професор, Краківський університет економіки

РУДЧЕНКО О.Ю., доктор економічних наук, професор

ЧЕРВ'ЯКОВ О.В., к.т.н., доцент, директор Державної наукової установи «Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки Республіки Білорусь»

ЧЕРНИШОВ І.В., доктор економіки, Лондонський університет, МОП

РЕЦЕНЗЕНТИ

Ю.В. ГОНЧАРОВ, доктор економічних наук, професор

Формування ринкових відносин в Україні, 2016. Реєстраційний № KB 5350 від 01.08.2001 року.

© Науково-дослідний економічний інститут, 2016

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

В.А. ПРЕДБОРСЬКИЙ,
д.е.н., професор, Національна академія внутрішніх справ

«Автономна тіньова держава» як загроза національній безпеці

У статті розглядаються сутність, причини виникнення, особливості прояву на різних історичних етапах феномену «автономної тіньової держави» – головного тінізатора суспільних процесів, причини протиріч у ланці «влада – суспільство».

Ключові слова: «автономна тіньова держава», форма міжсекторного розламу, метаморфози «автономної тіньової держави», мобілізаційна економіка, незавершена модернізація.

В.А. ПРЕДБОРСКИЙ,
д.э.н., профессор, Национальная академия внутренних дел

«Автономное теневое государство» как угроза национальной безопасности

В статье рассматриваются суть, причины возникновения, особенности проявления на разных исторических этапах феномена «автономное теневое государство» – главного тенизатора общественных процессов, причины противоречий в звене «власть – общество».

Ключевые слова: «автономное теневое государство», форма межсекторного разлома, метаморфозы «автономного теневого государства», мобилизационная экономика, незавершенная модернизация.

V. PREDBORSKIJ,
doctor of Economics, professor, National Academy of Internal Affairs

«Autonomous shadow state» as threat of national safety

The article considers the essence, causes, particularly manifestations at different historical stages of the phenomenon of «autonomous shadow state» – the main tenizatora social processes, causes controversy in the link «power – society» .

Keywords: «autonomous shadow state», a form of cross-sectoral fault metamorphosis «autonomous shadow state» mobilization economy, unfinished modernization.

Постановка проблеми. Дискурсивний аналіз причин системного гальмування нагальних суспільних реформ, хронічного нехтування суспільних вимог та потреб врешті-решт призводить до дедуктивного виокремлення причини суспільних деформацій – наявності історичного явища «автономної тіньової держави», яке, за сучасних умов, перетворилося на суттєвий деструктивний фактор суспільного розвитку.

Необхідність протидії тіньовим процесам знайшла відображення у ряді важливих законодавчих, нормативно-правових актів держави, таких як проекти сучасного законодавства щодо протидії корупції, закони України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні на 2014–2017 роки» (2014), «Про засади запобігання і протидії корупції» (2011),

Указ Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією» (2003, №84/2003), проект Державної програми детінізації економіки, Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» (2005, №1615/2005), постанови Кабінету Міністрів України з питань відстеження процесів тінізації економіки та розроблення рекомендацій щодо обмеження її зростання, цілий ряд відомчих актів тощо.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До вітчизняних досліджень з тіньової економіки відносяться праці В.Д. Базилевича, А.В. Базилюка, О.І. Барановського, В.М. Бородюка, Г.С. Буряка, З.С. Варналія, А.С. Гальчинсько-

го, Я.Я. Дьяченко, С.О. Коваленка, І.І. Мазур, В.О. Мандибури, О.В. Турчинова та ін. Значний внесок у розробку адміністративно-правових і кримінально-правових аспектів протидії корупції зробили вітчизняні вчені-юристи.

У той же час у зв'язку з недостатнім системним вивченням явищ тіньових суспільних процесів причини їхнього виникнення, існування та розвитку потребують подальшого вивчення, зокрема причини генези явища «автономна тіньова держава», їх особливості та небезпека за сучасних умов.

Метою статті є подальший дискурсивний розвиток вивчення причинного комплексу засобів гальмування суспільних реформ, їх особливостей у сучасних умовах, існування явища «автономної тіньової держави» як найактивнішого історичного феномену, який трансформувався у найсуттєвішу загрозу національній безпеці.

Виклад основного матеріалу. Сучасність – точка bifurкації у стані розвитку міжнародної, національної безпеки, підсилення цілої системи старих, тліючих, синергетично діючих як зовнішніх, так і внутрішніх загроз, у тому числі в економічній сфері, які пройшли кілька історичних етапів свого визрівання. Однією з таких базових загроз для нашої країни, яка несе в собі небезпечний інституційний ембріон системної корупції, тінізації, утворення особливих преференційних закритих зон для суб'єктів-аффіліантів, викривлення ресурсів їхньої діяльності, доходів та потуг, однією з форм вузькогалітарно-корпоративної системи цінностей та зв'язків є так званий феномен «автономної тіньової держави».

Розвинута «автономна тіньова держава» як діалектичний результат попереднього її історичного розвитку, трансформації, визрівання – це закрита тіньова зона влади, бізнесу, плутократії, олігархії, базовий (у межах тінізаційного простору) системоутворюючий сектор народногосподарської структури, сектор інституційної асиметричності, викривленості, клановості, який визначає головні інтереси та протиріччя між владою та суспільством, тінізуючі фактори суспільного розвитку. Це синергетична форма утворення та розширення міжсекторного розламу [1, с. 147–149], що покладена на підсилення потоку гібридизації (синкретизму) влади, бізнесу, плутократії. Особливості конкретної соціально-економічної форми автономного сектора залежить від відповідних модифікацій цього сектора за конкретно історичних умов формування.

Змістом категорії «автономна тіньова держава», таким чином, є відносини господарювання для обмеженого кола осіб, забезпечених олігархічними, плутократичними, бізнесовими, політичними, корупційними (у тому числі наднаціонального рівня), родинними зв'язками з вищими щаблями адміністративної, судової влади, правоохоронних органів, політичних партій, ЗМІ, відсутністю економічної, політичної конкуренції у поєднанні з необмеженим доступом до експлуатації національних ресурсів країни, природних монополій. У цих умовах корупція набуває системного характеру, стає неодмінним атрибутом адміністративної системи, іманентним способом її регуляції.

Форма прояву автономного сектора всередині офіційної держави органічно набуває ознак організованих форм діяльностей, у тому числі злочинної – альтернативних тіньових центрів влади, разом із тіньовим силовим забезпеченням. «Автономна держава» – це закрита сфера народного господарства, що монополізована олігархічними струк-

турами, які мають на меті отримання надвисоких доходів за допомогою використання значною мірою спекулятивного фінансового капіталу [2, с. 10]. Існуюча як пануюча тіньова структура, «автономна держава» утворює, відповідно до своїх потреб, і тіньову політичну, соціально-економічну інфраструктуру, що зумовлює тіньовий режим функціонування рядових суб'єктів господарювання.

Сучасна фінансова, економічна криза активно виконує функцію щодо посилення перерозподілу власності та влади на користь суб'єктів паразитарної «автономної держави» [3, с. 62–65].

Головним видом монополії, яка є системоутворюючим атрибутом для функціонування паразитарного автономного сектору, виступає монополія на експлуатацію адміністративного ресурсу органів державної влади на свою користь.

Загалом, суспільна форма «автономної держави» є в сучасних умовах головною внутрішньою загрозою національній безпеці, яка виявляється у гальмуванні суспільних реформ, архаїзації та деградації державних та суспільних інституцій, зокрема має суттєвий вплив на наявність довготривалої кризи державного управління.

Висхідні етапи становлення «автономної держави» відносяться ще до часів Київської Русі, для організації суспільної системи якої характерні особливості порівняно із Західною Європою.

Для феодальної Європи був притаманний принцип делегування повноважень управління «зверху донизу»: кожний вище розташований орган управління делегував свої функції нижньому рівню; «верхні поверхи» управлінської піраміди децентралізували управління. На нижньому рівні управління здійснювались всі функції безпосередньо, які забезпечували організацію, координацію і контроль за основними соціальними процесами. На цьому рівні реалізувався режим централізації функцій.

Система, що виросла із полюддя – збирання додаткового продукту з населення князем у формі данини разом з його органічним засобом – дружиною, дає цілком протилежний результат. Вона характерна тим, що представники всіх шарів населення по відношенню до верховної влади знаходяться в однаково підпорядкованому положенні. За цих умов давньокіївський князь не передає своїм підлеглим повноважень зі збору додаткового продукту, здійснення суддівських функцій, прийняття важливих рішень. Підлегли знаходяться при ньому, «біля стремена».

На противагу цьому безпосереднє керівництво повсякденним життям суспільства, взаємодію з кожним окремим плем'ям, які знаходяться у неформальному просторі стосунків з владою, князем взагалі не здійснювались. Головна його функція і мета керівництва підданими – збір данини. Поточне, оперативне управління країною князь залишав на долю тих, хто і раніше, до створення держави, цим займався – родоплемінним структурам, пізніше общині. Основоположним принципом суспільної організації моделі давньокіївської влади було сполучення вкрай централізованого керування з самоуправлінням самоврядних суспільних автономних осередків щодо режиму їх щоденного, поточного, неформального (тіньового) управління [4].

Іншим етапом метаморфоз «автономної держави» є становлення та розбудова «автономної» козацької держави, коли

неформальна (автономна) організація в Україні вже піднялась до рівня особливостей інституційної організації цілої держави.

Так, війна 1591–1596 років стала потужним імпульсом розвитку політичної культури козацтва, породивши паростки політичних орієнтацій, що поступово, впродовж першої половини XVII ст., викристалізувались у програму козацького автономізму. У вересні 1592 року гетьман Війська Запорозького Криштоф Косинський у листі до польського короля вперше обґрунтував ідею непідлеглості козацької спільноти владі прикордонних старост і воевод. На думку дослідників, це, можливо, сигналізувало про зародження серед козацтва намірів «до розведення шляхти й короля по різних ціннісних нішах». Тому не випадково козаки активно взялися запроваджувати на підконтрольних теренах України свій «присуд» (себто юрисдикцію), спонукали населення (у тому числі шляхту) до принесення присяги і послушенства на користь Війська Запорозького, що означало не що інше, як утворення «альтернативних владних структур». Ця практика набула поширення у 1594–1596 роках, коли козацтво опанувало територію Поділля, Придніпров'я та басейн Прип'яті. Зокрема, С. Лег'яво як показовий наводить приклад з 1595 року. Тоді козацький гетьман Лобода наказав викликати до себе в Корсунь на суд вийтів двох подільських містечок за непослух, але «не беручи маєтностей их жадных». У цей час козацтво перетворюється на самостійний політичний суб'єкт міжнародних відносин у Південно–Східній Європі, створює власний дипломатичний етикет.

Важливим джерелом, що вийшло з козацького середовища і проливає світло на його політичні погляди, є «Кондиції» гетьмана Семерія Наливайка, надіслані у 1596 році королю Сигізмунду III. З їх аналізу випливає, що вони спрямовувалися на «реформування політичного, правового та військово–адміністративного устрою української козащини». Козацьке товариство мало перебувати у безпосередній політичній залежності від короля й нести йому рицарську службу за винагороду. Передбачалася заміна демократичних засад політичного устрою Війська Запорозького авторитарними із сильною владою гетьмана; декларувалися автономістські адміністративно–територіальні принципи устрою Бузько–Дністровського Війська, яке утворилося на незаселених землях Південного Бугу – Дністра, розташованих південніше Брацлавщини, та його станова політична відокремленість.

У перших десятиріччях XVII ст. козацький політичний автономізм виявився у прагненні Війська Запорозького перенести свій організаційний устрій та юрисдикцію на «волості» (південніше умовної лінії Тетіїв – Біла Церква – Київ – Переяслав – Лубни – Миргород) й спробі, за умови визнання влади лише короля, вийти з–під підпорядкування місцевих владних структур. Упродовж цього часу «під впливом «полонізації» урядів прикордоння, проведення низки комісій проти козаків та ухвали антикозацьких сеймових конституцій, в ієрархії цінностей козацтва остаточно закріплюється протиставлення – «покровитель»–король/ворог–польська шляхта...». А відтак у цьому регіоні впроваджуються власні самоуправління, судочинство, військова організаційна структура. Не слід забувати, що до складу козацьких земель входили й терени Вольностей Запорозьких. Гадаємо, що стосовно всіх їх доцільно вживати термін «козацька Україна». Водночас Військо Запорозьке намагалося відігравати роль самостійного суб'єкта міжнародних відносин.

Джерела фіксують неухильний процес «виламування» козацького регіону, який починав жити своїм особливим життям, із існуючих владної, адміністративно–територіальної й судової систем Польщі. Не випадково у 1616 році один із польських урядовців звернув увагу сейму на факт творення козаками власної «Республіки», побоюючись, щоб із часом вони не проголосили її відокремлення від Речі Посполитої. Через дев'ять років король Сигізмунд III констатував: «...козаки вважають себе окремою Річчю Посполитою. Вся Україна у їхніх руках, шляхтич невільний у своєму домі, у містах і містечках й. к. м. все управління, вся влада у козаків, вони привласнюють юрисдикцію, встановлюють закони... Мир і війну встановлюють на власний розсуд, вони порушують союзи укладені Річчю Посполитою». У листі до нього від 20 листопада 1625 року князь Єжи Збаразький переймався, що козацтво перебирає владу, яка належала тільки королю й Речі Посполитій, зокрема наголошував на тому, що воно укладало союзи з іноземними володарями [5, с. 228–238].

У чому вбачали козаки наріжні принципи політичного життя створюваного ними державного організму? Насамперед в основу його організації було закладено поняття «колективної волі», яка зазвичай реалізовувалася через загальну військову раду – своєрідну форму прямого волевиявлення всіх її повноправних членів, котрі у будь–який час могли утворити радне коло. Таким чином, будучи органом законодавчої влади, рада функціонувала не як представницький орган, «а у формі прямої участі у управлінні справами Війська Запорозького всіх членів козацького війська, тобто всього козацького стану». Її ухвали були обов'язковими (навіть під загрозою смерті) для виконання гетьманами, старшинами і рядовими козаками. Утверджується практика виборності всіх старшинських посад. Звертає увагу на себе той факт, що, здійснюючи публічну владу й виконуючи рішення ради, старшини діяли від імені Війська Запорозького, й за них несла колективну відповідальність запорозька громада.

Водночас окрім позитивних процес культивування провідної ролі ради як форми дії прямої демократії мав і чимало негативних рис. Насамперед впадає у вічі помітний вплив на порядок зібрання ради та прийняття нею рішень таких чинників, як випадковість, стихійність, емоційний порив. Функціонування прямої демократії приховувало загрозу переростання колективної волі козацтва у всевладдя й деспотію з боку козацької спільноти [5, с. 236].

Таким чином, розвивається розуміння вже автономності загальної військової ради козацтва до залежного (від ради) положення гетьмана й старшин, що не може не мати руйнівних трендів суспільного процесу.

Розвиток «автономності» на егалітарно–корпоративних засадах окремих сегментів суспільної організації особливо посилюється в умовах радянської доби, коли виникають системні протиріччя між вузькокорпоративними інтересами «елітної» структури та інтересами держави та суспільства: спочатку «автономність держави» оформлюється під проводом верхівки КПРС, а потім, в кінці радянської доби – КДБ, інших спецслужб [6, с. 14, 73].

Стратегічною офіційною місією побудови такої структури є забезпечення функціонування мобілізаційної економіки, економіки війни в умовах мирного часу, що призводить до

виникнення цілої системи тінізаційних ефектів – інституційних деформацій, функціонування дефіцитної економіки, архаїзації соціально-економічних процесів, клановості тощо.

Одним із найважливіших факторів автономізації в цей час виявилась система пріоритетів розвитку: пріоритетний розвиток військово-промислового комплексу, важкої індустрії, хімії тощо. Іншим видом пріоритетів є пріоритети у розподілу ресурсів. Навколо переліку пріоритетів розгорталися гострі кланові конфлікти і тіньові торги.

Іншою формою автономізації розвитку було виникнення виробничих міністерств як самоврядних осередків щодо поточного, неформального тіньового управління, генезу якого ми бачили у структурі управління ще Київської Русі.

Однією з фундаментальних форм тіньової автономії радянського суспільства, радянської економіки була «табірна економіка», що засновувалась на рабській праці. Вона була переважно зорієнтована на забезпечення будівництва військово-промислових об'єктів, військово-стратегічних комунікацій, у «шарашках» – зосереджена передова наука з вченими-засудженими.

Внаслідок колосальних структурних деформацій та втрат, відчуження людини від соціального управління, капіталу, наявності глибокої кризи державного управління СРСР отримав розбудову системних явищ тіньової економіки, корупції, зникнення, суттєве послаблення та розкладання суспільних інституцій; суттєвого поглиблення міжсекторного розламу між автономною тіньовою та офіційною державами [7, с. 3–6], їх делегітимізації в очах суспільної думки.

Діалектична логіка становлення та розвитку автономної тіньової держави на попередніх етапах призвела до виникнення сучасного небезпечного явища паразитарної «автономної» тіньової держави (паразитарної автономної держави всередині офіційної). Межі її поширення визначаються синергетичним впливом двох інтегрованих факторів – потужностей тіньової влади та бізнесу (власності).

У сучасній Україні, в інших країнах СНД створений такий «автономний» сектор, який значною мірою має для суспільства суто паразитарний тіньовий характер, що знайшло своє відображення, зокрема, в явищі віртуальної економіки. В Україні, суспільство якої перебуває у стані незавершеної модернізації, для якого притаманними є «відсутність чітких кордонів між сферами діяльності» та гібридизація влади, всі три компоненти якої – політика, великий бізнес, адміністративно-владні функції – злиті в єдине ціле. Як наслідок, формується соціально-економічна модель трансформаційних процесів, в якій відбувається монополізація елітною автономною економікою політичних, адміністративних та економічних функцій держави, що забезпечує нейтралізацію потенційних форм контролю та регулювання з боку держави за цим сектором, знищується конкурентний економічний простір. Виведення «автономної держави» з-під контролю держави, що означає її тінізацію, одночасно тінізує і діяльність інших – ординарних секторів економіки через наведену форму тінізації. «Автономна держава», перекладаючи свою частку фіскального тягаря на плечі ординарної, змушує останню шукати можливостей виживання за допомогою наведеної тінізації.

Найважливішими характеристиками елітної економіки України є:

а) замкненість «автономного» сектору. Він є головною сферою діяльності олігархічних кіл, усередині яких точиться жорстока конкурентна боротьба за ті чи інші ніші елітної сфери. Потрапити до неї можна лише новим більш потужним фінансовим колом, які здатні відтіснити стару еліту на другий план;

б) перетворення реформаций в Україні головним чином на засіб тіньового перерозподілу суспільного багатства, а не на засіб прискореного капіталотворення, необхідного для радикальної модернізації економічної структури та забезпечення її конкурентоспроможності.

Цей процес був не лише непрозорим і несправедливим, а й у багатьох випадках супроводжувався порушенням чинних законів. Часто приватизація лише провокувала втечу капіталу за кордон та непродуктивне витрачання коштів. Унаслідок українського варіанту приватизації переважна частина населення залишилася як без заощаджень, так і без доходу від власності (ця частка доходу у ВВП є дуже низькою і ще більш диференційованою, ніж доходи від праці);

в) розвиток суттєвих монополістичних тенденцій, які ґрунтуються на успадкованих від попередніх систем чинниках, а також на нових, набутих у процесі трансформації, що виявляються переважно у нерівності в сфері доступу до державних ресурсів і політичної влади.

З моменту лібералізації цін у 1992 році та започаткування загального дерегулювання економіки, позбавлення держави суттєвої частини функцій безпеки, нагляду та контролю за характером трансформаційних процесів, розвитком конкурентоспроможної економіки, монополізація українського ринку суб'єктами «автономної держави» демонструє сталу тенденцію до зростання. Підприємства-монополісти, позбувшись державного контролю над цінами, отримали можливість встановлення монополю високих цін на свою продукцію, а питання реструктуризації ринку з метою заохочення конкуренції на перших етапах приватизації навіть не ставилися.

Було сформоване інституційне середовище, яке активно застосовує правові, організаційні, адміністративні обмеження для входження нових капіталів на ринки та вільного переміщення товарів і капіталу всередині країни. Сьогодні саме ці обмеження є головними перешкодами повноцінної конкуренції, оскільки вони призводять до штучного зменшення кількості компаній у прибуткових галузях економіки та сприяють монополізації виробничої, торговельної і фінансової діяльності;

г) непрозорість сектору «автономної держави». Якщо за кордоном фінансові ринки є відкритими, інформація про їх діяльність є доступною, то український ринок є водночас зрегульованим, недорозвинутим і непрозорим;

д) зосередження фінансових ресурсів країни в олігархічних колах в елітарних структурах. Основу сучасної олігархії складає фінансова олігархія, яка являє собою союз фінансових і промислових груп. Українською особливістю цього явища, на думку О. Турчинова, є влада адміністративно-економічних груп (АЕГ), що формувалися на залишках владної адміністративно-радянської системи й отримали доступ до фінансових ресурсів у зв'язку з приналежністю їх до сфери державного управління [8];

е) залежність олігархічних кіл «автономної держави» від державних фінансів. Початковий український капітал не являв собою результат заробітку чи вдалого прикладання ка-

підгалузі. Він був повністю сформований із державної власності, з бюджетних коштів і прав на їх обслуговування [9, с. 8];

е) існування різко асиметричних умов господарювання для різних суб'єктів, реалізація комплексу заходів щодо підтримки привілейованого становища економіки «автономної держави» щодо інших суб'єктів і за їх рахунок. Це виявляється у нерівномірності оподаткування, звільнення від оподаткування окремих галузей, регіонів чи підприємств, утворення вільних економічних зон, перекладання фіскального тягаря на ординарних суб'єктів тощо.

Таким чином, історична логіка генези та розвитку «автономної тіньової держави» – сектору різкої асиметрії у доходах, інституційної недемократичності, паразитарності, системної корупції, позанормативного регулювання внутрішніх відносин («внутрішньоавтономне звичаєве право», що адаптує до своїх вимог «зовнішнє» право офіційної держави) – це системна загроза щодо загострення протиріч між владою та суспільством. Цей сектор є активним індуктором явищ гальмування реформування, системних нездатностей влади до ефективної адаптації процесів незавершеної модернізації [1, с. 134–150], тіньового перерозподілу власності та влади [7, с. 3–6]. Альтернатива цьому – проведення суспільного реформування, модернізації засобів досягнення її рубежів, на базі врахування та співставлення їх з генетично особливою адекватністю вітчизняним соціально-економічним умовам, прогресивною складовою їх інституційної пам'яті.

Висновки

Однією з базових загроз для нашої країни, яка несе в собі небезпечний інституційний ембріон системної корупції, тінізації, утворення особливих преференційних закритих зон для суб'єктів-аффіліантів, викривлення ресурсів їх діяльності, доходів та потуг, однією із форм вузькогалузарно-корпоративної системи цінностей та зв'язків є так званий феномен «автономної тіньової держави».

Розвинута «автономна тіньова держава» як діалектичний результат попереднього її історичного розвитку, трансформації, визрівання – це закрита тіньова зона влади, бізнесу, плутократії, олігархії, базовий (у межах тінізаційного простору) системоутворюючий сектор народногосподарської структури, сектор інституційної асиметричності, викривленості, клановості, який визначає головні інтереси та протиріччя між владою та суспільством, тінізуючі фактори суспільного розвитку. Це синергетична форма утворення та розширення міжсекторного розламу, що покладена на підсилення потоку гібридизації (синкретизму) влади, бізнесу, плутократії.

В Україні, суспільство якої перебуває у стані незавершеної модернізації, для якого притаманними є «відсутність чітких

кордонів між сферами діяльності» та гібридизація влади, всі три компоненти якої – політика, великий бізнес, адміністративно-владні функції – злиті в єдине ціле. Як наслідок, формується соціально-економічна модель трансформаційних процесів, в якій відбувається монополізація елітною автономною економікою політичних, адміністративних та економічних функцій держави, що забезпечує нейтралізацію потенційних форм контролю та регулювання з боку держави за цим сектором, знищується конкурентний економічний простір.

Історична логіка генези та розвитку «автономної тіньової держави» – сектору різкої асиметрії у доходах, інституційної недемократичності, паразитарності, системної корупції, позанормативного регулювання внутрішніх відносин – «внутрішньоавтономним звичаєвим правом», – це системна загроза щодо загострення протиріч між владою та суспільством. Альтернатива цьому – проведення суспільного реформування, модернізації засобів досягнення її рубежів, на базі врахування та співставлення їх з генетично особливою адекватністю вітчизняним соціально-економічним умовам, прогресивною складовою їх інституційної пам'яті.

Список використаних джерел

1. Предборський В.А. Теорія тіньової економіки в умовах трансформаційних процесів / В.А. Предборський. – К.: Задруга, 2014. – 400 с.
2. Потемкин А. Элитная экономика / А. Потемкин. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 360 с.
3. Предборський В.А. Кризові процеси сучасної елітної економіки / В.А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр. Науково-дослідного економічного ін-ту Мін-ва економіки України. – К., 2009. – Вип. 5. – С. 62–65.
4. Прохоров А.П. Генезис русской модели управления / А.П. Прохоров // Экономика и организация промышленного производства. – 2005. – № 1. – С. 135–147.
5. Історія українського козацтва (у 2 томах) / [Редком.: В.А. Смолій та ін.]. – К.: Відділ «Києво-Могилянська академія», 2011. – Т. 1. – 800 с.
6. Блан Е. Родом із КГБ. Система Путіна / Е. Блан. – К.: Темпора, 2009. – 360 с.
7. Предборський В.А. Особливості сучасного стану реалізації провідної функції тіньової економіки / В.А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць наук.-досл. екон. ін-ту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – К., 2015. – Вип. 8. – С. 3–6.
8. Турчинов А. Олигархофрениа / А. Турчинов // Зеркало недели. – 2000 (5 фев.). – С. 3.
9. Бродський М. Якщо уряд не знає азів економіки – грош йому ціна / М. Бродський // Дзеркало тижня. – 2003. – № 47 (6 груд.). – С. 8.

В.Ф. БЕСЕДІН,
д.е.н., професор

Дефляційна складова валового внутрішнього продукту

У статті показана необхідність подальшого вдосконалення модельного апарату декомпозиції економічного розвитку і пропонується аналітично обґрунтований підхід до розрахунку складових ВВП. Наводяться розрахунки фізичної і дефляційної складових у ВВП України за 2010–2014 роки у цінах попереднього року і у цінах 2010 року.

Ключові слова: інфляція, дефляція, факторний аналіз, розвиток економіки, декомпозиція, індекс–дефлятор, номінальний і реальний ВВП.

V. F. BESEDIN,
d. e. n., professor

Дефляционная составляющая валового внутреннего продукта

В статье показана необходимость дальнейшего совершенствования модельного аппарата декомпозиции экономического развития и предлагается аналитически обоснованный подход к расчету составляющих ВВП. Приводятся расчеты физической и дефляционной составляющих в ВВП Украины за 2010–2014 годы в ценах предыдущего года и в ценах 2010 года.

Ключевые слова: инфляция, дефляция, факторный анализ, развитие экономики, декомпозиция, индекс–дефлятор, номинальный и реальный ВВП.

V. BESEDIN,
doctor of economics, professor

Deflation constituent of gross internal product

In the article the necessity of further perfection of model vehicle of decoupling of economic development is shown and the analytically reasonable going is offered near the calculation of making GDP. Calculations over are brought by physical and deflation constituents in GDP of Ukraine for 2010–2014 in the costs of previous year and in prices 2010 year.

Keywords: inflation, deflation, factor analysis, development of economy, decoupling, nominal and real GDP.

Постановка проблеми. Підвищення ефективності макро-економічної політики держави потребує більш точного визначення складових валового внутрішнього продукту (ВВП), першою чергою у частині його зміни за рахунок динаміки цін і за рахунок зміни кількості вироблених товарів і послуг. Тобто постає завдання подальшого удосконалення розподілу (декомпозиції) ВВП на його фізичну та дефляційну складові.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. У закордонній [7, 9, 13 тощо] і вітчизняній [3–6, 8, 10–12 тощо] літературі налічується безліч публікацій, присвячених питанням інфляції і моделям декомпозиції економічного зростання. Всі вони у той чи іншій мірі сприяли вирішенню цих проблем. Але точність і обґрунтованість окремих моделей декомпозиції залишаються дискусійними, тому існує проблема їх удосконалення для практичного використання в аналізі і прогнозуванні розвитку економіки.

Метою статті є подальше вдосконалення модельного апарату декомпозицій економічного розвитку і його використання на прикладі розкладання динаміки ВВП України за фізичною і дефляційною складовими.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що інфляція, як процес знецінення грошей, викликається перевищенням кількості грошей, що перебувають в обігу, над їхнім товарним забезпеченням. Інфляція та інфляційні процеси проявляються в підвищенні цін (явному й прихованому) на товари і послуги, незадоволенні населення, порушенні функціонування грошової системи, скупки населенням твердої іноземної валюти. Вона створює фінансову напругу в країні і в остаточному підсумку приводить до зростання вартості життя.

Оцінка інфляційних процесів державною статистикою здійснюється за допомогою системи показників, що характеризують зміну цін на товари й послуги та зміну співвідношення між товарною і грошовою масою. Для цього використовується сис-

тема індексів цін на товари і послуги – індекси споживчих цін, індекси цін виробників промислової продукції, індекси цін за видами економічної діяльності, індекси–дефлятори тощо.

Індекс споживчих цін (індекс інфляції) є показником зміни у часі цін і тарифів на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання. Він вказує на зміну вартості фіксованого набору кошика товарів та послуг і є відношенням вартості споживчого кошика поточного року до його вартості у базовому році.

Індекс–дефлятор ВВП визначається як співвідношення номінального та реального ВВП за певний проміжок часу. Він є мірилом загальної інфляції (дефляції), що спостерігалася протягом періоду, ціни якого прийнято за базові для обчислення реального ВВП.

Зараз інфляція вимірюється за допомогою індексу споживчих цін. Але він з достатньою точністю характеризує зміну цін лише на ту частину товарів і послуг, що споживається населенням. Інша частина, яка охоплює 25–30% товарів і послуг, не враховується цим індексом, тоді як гроші знецінюються всі, у тому числі і ті, що передбачені для придбання неспоживчих товарів.

Крім того, індекс споживчих цін визначається за заздалегідь встановленим укрупненим позиціям. Він не враховує зростання цін на інші товари, особливо на ті, що позиціонуються як нові, хоч, в окремих випадках, новими є лише назва чи етикетка.

Індекс–дефлятор теж має свої недоліки, бо він не враховує зміну цін на повний обсяг імпорту, а враховує лише чистий експорт (різницю між експортом і імпортом). Але він показує міру зміни цін на всі товари і послуги, охоплюючи як споживчі товари, так і іншу продукцію промисловості, будівництва тощо. До того ж якщо зіставити динаміку індексу споживчих цін і індексу–дефлятора, варто відмітити, що характер зміни цих індексів майже аналогічний (рис. 1).

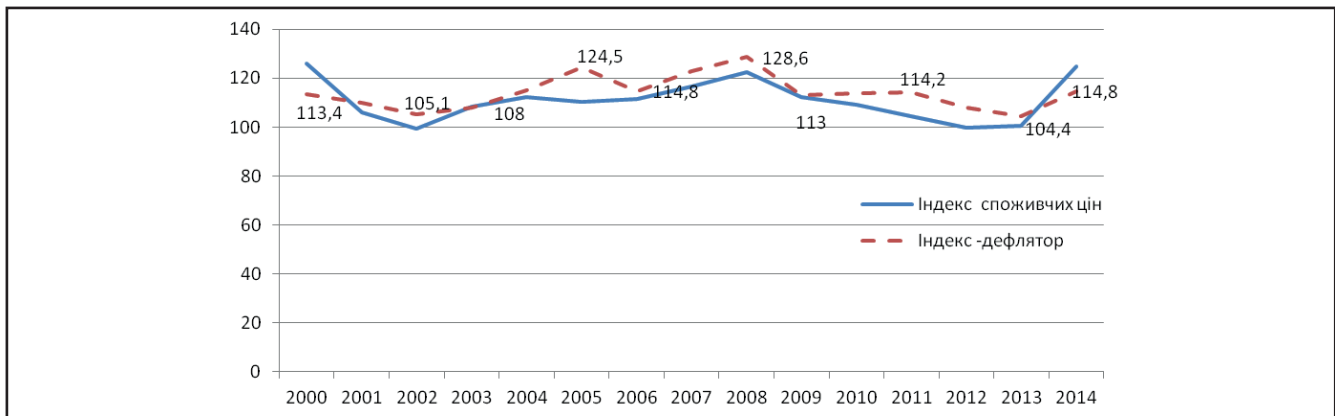

Рисунок 1. Динаміка індексу фізичного обсягу і індексу-дефлятора ВВП у 2000–2014 роках

Відповідно до цього дослідники пропонують використовувати той чи інший індекс у залежності від цілей дослідження. Аналіз показує, що для дослідження динаміки цін на життєвому рівні можна використовувати індекс інфляції, а на макrorівні у якості такого показника доцільно було б використовувати індекс-дефлятор, який більш точно показує зміцнення чи знецінення грошей. Тим більше що індекс-дефлятор використовується у Системі національних рахунків як один з головних показників і обраховується вітчизняною статистикою.

Звідси виникає необхідність більш точного обчислення впливу зміни цін на результати розвитку економіки, на віділення з показників ВВП у номінальному виразі дефляційної складової і реального приросту.

Другою проблемою існуючих методів декомпозиції номінального ВВП є та обставина, що при визначенні впливу його складових на динаміку ВВП послідовно-ланцюговим методом виникає проблема «спільного залишку», який додається до чинника, що знаходиться на другому місці у моделі декомпозиції. Наприклад, якщо визначати приріст ВВП номінального у 2011 році, що становив 228 593 млн. грн., як різницю ВВП реального у 2011 і у 2010 роках, то він становить 60 512 млн. грн. Приріст же за рахунок дефляції (при використанні остаточного принципу розподілення) буде дорівнювати 16 8081 млн. грн. У разі визначення спочатку зміни ВВП за рахунок індексу-дефлятора його вплив буде дорівнювати 159 123 млн. грн. Тобто з'являється «спільний залишок», який зараз додається до дефляційної складової. Це досить вагома похибка, і її вирішення потребує використання відповідних методів аналізу в процесі декомпозиції ВВП.

У теперішній час на макrorівні для аналізу результативних показників роботи економіки в цілому, галузей, їхніх підрозділів найбільш поширеним і ефективним є метод факторного аналізу. В його основі закладені методи розкладення і послідовної деталізації. Такий аналіз дозволяє розкрити процес формування результатів виробництва, виявити причини зміни показників і допомагає визначити найбільш ефективні напрямки їх зміни. Факторний аналіз передбачає розкладання абсолютного або відносного приросту досліджуваного показника на частини, які відповідають впливу кожного з факторів, що формують величину досліджуваного показника.

У роботі [6] запропонована аналітична модель декомпозиції економічного розвитку. Вона у загальному вигляді

представлена як функція U залежності від двох факторів – X і Y і отримана наступним чином.

Якщо функцію

$$U = X * Y \quad (1)$$

застосувати для періоду t і періоду 0 (базового періоду), отримуються такі вирази:

$$\begin{aligned} U_t &= X_t * Y_t \\ U_0 &= X_0 * Y_0 \end{aligned}$$

Звідси

$$\Delta U = X_t * Y_t - X_0 * Y_0 \quad (2)$$

Враховуючи, що $X_t = X_0 + \Delta X$, а $Y_t = Y_0 + \Delta Y$, вираз (2) перетворюється таким чином

$$\begin{aligned} \Delta U &= X_t * Y_t - X_0 * Y_0 = (X_0 + \Delta X) * (Y_0 + \Delta Y) - X_0 * Y_0 = \\ &= X_0 * Y_0 + X_0 * \Delta Y + \Delta X * Y_0 + \Delta X * \Delta Y - X_0 * Y_0 = \\ &= X_0 * \Delta Y + Y_0 * \Delta X + \Delta X * \Delta Y \end{aligned} \quad (3)$$

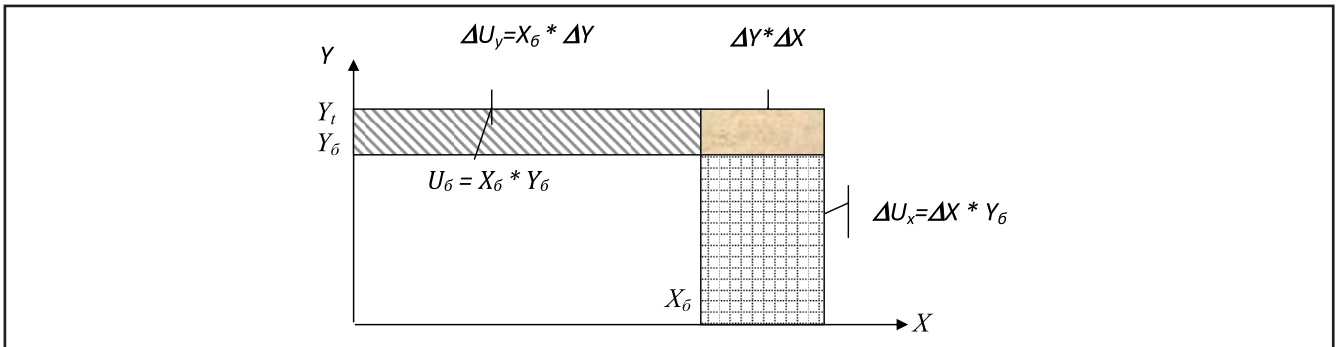
Отриманий вираз свідчить про те, що перша складова $X_0 * \Delta Y$ розуміється як приріст функції за рахунок зміни фактора Y , друга складова – за рахунок зміни фактора X і третя складова – за рахунок спільної дії факторів X і Y .

Графічна інтерпретація виразу (3) наочно показана на рис. 2, з якого видно, що третя складова приросту є спільною дією саме цих факторів. Це трактування уточнює положення теорії економічного зростання, якої дотримуються більшість країн світу і згідно з якою спільна дія факторів є результатом дії лише науково-технічного прогресу.

Такий висновок легко спростовується при аналізі виразу (3) і графіка на рис. 2, з яких видно, що в декомпозиції беруть участь лише ті фактори, які задіяні у функції, що аналізується. При цьому якщо приріст одного з факторів дорівнює нулю, то і спільна дія факторів буде дорівнювати нулю, що підтверджує неправомірність віднесення спільної дії факторів до дії лише фактора – науково-технічного прогресу.

Так, при декомпозиції зростання ВВП в Україні за рахунок продуктивності і витрат праці у 2001–2008 роках, коли витрати праці майже не змінювались і спільна дія цих факторів була незначною, і майже весь приріст забезпечувало зростання продуктивності праці, неправомірно стверджувати про відсутність науково-технічного прогресу у цей період. Очевидно, що зростання продуктивності праці здійснювалось не без впливу науково-технічного прогресу, але і витрати праці набували іншої якості.

На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що спільну дію факторів у випадку їх незначного приросту

Рисунок 2. Графік декомпозиції функції економічного зростання з визначенням впливу зміни аргументів і їх спільної дії

Джерело: розроблено автором [6].

доцільно визначати за допомогою послідовно–ланцюгового методу або у випадку значного приросту факторів – розподіляти її за пропорційним (або іншим) методом.

При використанні послідовно–ланцюгового методу вплив першого фактора визначається як добуток його приросту на базові рівні інших, другого – як добуток досліджуваного рівня першого фактора на приріст другого і на базові рівні інших і так далі.

Величина впливу фактора при розрахунках послідовно–ланцюговим методом залежить від його місця у формулі (1), тому що, як правило, нерозподілений залишок сукупного впливу факторів додається до фактора, що знаходиться у рівнянні на останньому місці.

Додавання спільного ефекту факторів до одного з них у разі незначного приросту суттєво не впливає на точність аналізу. У випадку значного приросту досліджуваного показника спільний вплив доцільно розподіляти між факторами. Для цього можна пропонувати метод пропорційного розподілу спільного впливу факторів на досліджуваний чинник.

Відповідно до наведеної моделі декомпозиції здійснимо факторне розкладання приросту ВВП на фізичну і дефляційну складові.

Відомо, що ВВП найбільш коректно визначається таким чином:

$$ВВП_t = ВВП_0 \cdot I\phi_t \cdot Id_t \quad (4)$$

де $I\phi_t$ – індекс фізичного обсягу ВВП, Id_t – індекс–дефлятор ВВП.

Для визначення впливу зазначених чинників на зміну ВВП поділимо ліву і праву частини формули (4) на $ВВП_0$ і отримуємо цей вираз в індексному виразі.

$$ВВП_t / ВВП_0 = I\phi_t \cdot Id_t \quad (5)$$

$$I_{ВВП_t} = I\phi_t \cdot Id_t \quad (6)$$

Далі, відповідно формулам (1) – (3) можна записати, що зміна індексу ВВП за рахунок зміни індексу фізичного обсягу становить

$$\Delta I_{ВВП I\phi_t} = (I\phi_t - I\phi_0) \cdot Id_0 \quad (7)$$

і за рахунок зміни індексу–дефлятора дорівнює

$$\Delta I_{ВВП Id_t} = I\phi_t \cdot (Id_t - Id_0) \quad (8)$$

Економічне трактування отриманих результатів можна представити таким чином: вираз (7) показує зміну індексу ВВП за рахунок фізичної складової, а вираз (8) – за рахунок інфляційної складової.

Наведений підхід до декомпозиції економічного зростання виходить з мультиплікативного представлення моде-

лі зв'язку ВВП і факторів виробництва. У випадку адитивної форми зв'язку приріст розкладається пропорційно приросту факторів–аргументів.

Декомпозиція приросту ВВП за фізичною і дефляційною складовими за 2010–2014 роки наведена у табл. 1. Показники номінального ВВП, індексу фізичного обсягу і індексу–дефлятора відповідають оприлюдненим даним Держстату [1, 2]. Інші розраховувались згідно з наведеними у таблиці формулами. Індекси у процентному виразі переводились у коефіцієнти. Декомпозиція ВВП на фізичну і дефляційну складові здійснена з розподіленням спільного впливу факторів.

Декомпозиція ВВП з розподіленням спільного впливу факторів за даними 2011 року схематично показана на рис. 3. При декомпозиції послідовно–ланцюговим методом спільний вплив фізичного і дефляційного чинників («спільний залишок»), який у 2011 році дорівнював 8958 млн. грн., або 3,9% усього приросту ВВП, був би віднесений до дефляційної складової. У цьому разі фізична складова налічувала б 26,5% загального приросту, а дефляційна – 73,5%. При декомпозиції спільного впливу методом пропорційного розподілу одна його частина обсягом 2468 млн. грн. додається до фізичної складової приросту, а друга, обсягом 6490 млн. грн., додається до дефляційної складової. При такому розподілі фізична складова зростає до 27,6 відсотків, а дефляційна – знизиться до 72,4%. Зрозуміло, що такі похибки при використанні послідовно–ланцюгового методу свідчать про неприйнятність його застосування навіть при невеликих обсягах спільного впливу.

До речі, даний приклад свідчить про те, що у 2014 році по відношенню до 2010 року майже 48% приросту ВВП було дефляційною складовою, що свідчить про подорожчання товарів і послуг майже у 1,5 раза (рис. 4). На стільки ж знецінилися наші гроші. Відповідно можна вважати це явище як інфляційний податок на населення і економіку.

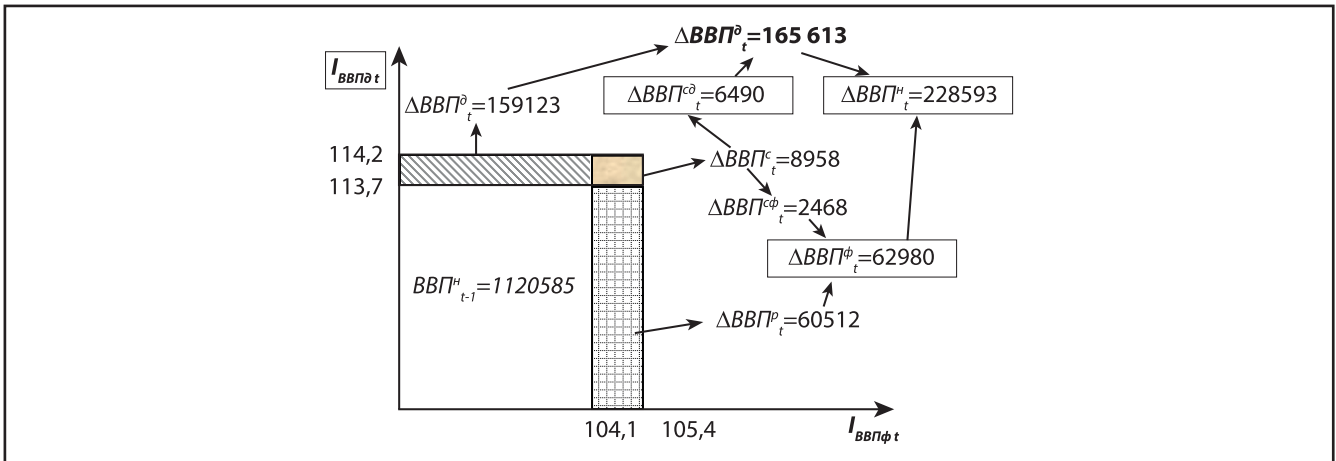
При цьому слід відмітити, що надпланова інфляція (дефляція) сприяє виконанню бюджету, на жаль, не за рахунок реальних обсягів виробництва. Недарма всі уряди при складанні бюджетів закладають нереально малі розміри інфляції з тим, щоб виконати планові доходи за рахунок надпланових інфляційних надходжень і відрпортувати суспільству про виконання бюджетних видатків.

Враховуючи великий негативний вплив надмірної інфляції, велику увагу слід приділяти формуванню й реалізації заходів економічної політики, що спрямовані на її стримування. До речі, всі вони відомі і досить часто проголошуються, але не

Декомпозиція приросту ВВП за фізичною і дефляційною складовими

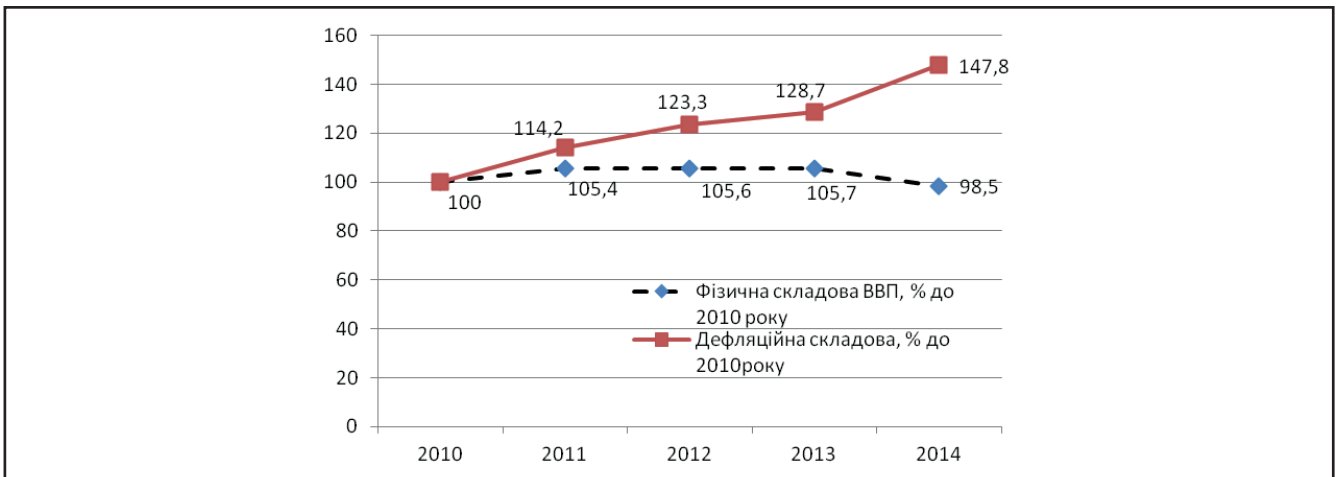
Показники	Умовні позначення і формули розрахунку	2010	2011	2012	2013	2014 ¹⁾
ВВП номінальний, млн.грн.	VVP_t^H	1120585	1349178	1459096	1522657	1556728
+/- до попереднього року	$\Delta VVP_t^H = VVP_t^H - VVP_{t-1}^H$	173839	228593	109918	63561	34071
індекс ВВП номінального	$I_{VVP}^H = VVP_t^H / VVP_{t-1}^H$	1,184	1,204	1,081	1,044	1,022
Індекс фізичного обсягу	$I_{VVP}^{фз}$	1,041	1,054	1,002	1,00	0,891
Індекс-дефлятор	$I_{VDP}^{фз}$	1,137	1,142	1,08	1,044	1,148
Приріст ВВП за рахунок зміни $I_{VDP}^{фз}$	$\Delta VVP_t^{фз} = VVP_t^H * (I_{VDP}^{фз,t} - 1)$	38817	60512	2698	0	-165970
Приріст ВВП за рахунок зміни $I_{VDP}^{фз}$	$\Delta VVP_t^{фз} = VVP_t^H * (I_{VDP}^{фз,t} - 1)$	129704	159123	107934	63558	224604
Приріст ВВП за рахунок спільної зміни $I_{VDP}^{фз}$ і $I_{VVP}^{фз}$	$\Delta VVP_t^{фз} = VVP_t^H * (I_{VDP}^{фз,t} - 1) * (I_{VVP}^{фз,t} - 1)$	5318	8958	-714	0	-24564
у тому числі спільна зміна за рахунок $I_{VDP}^{фз}$	$\Delta VVP_t^{фз} = \Delta VVP_t^{фз} / ((I_{VDP}^{фз,t} - 1) + (I_{VVP}^{фз,t} - 1)) * (I_{VDP}^{фз,t} - 1)$	1225	2468	-17	0	68652
за рахунок $I_{VVP}^{фз}$	$\Delta VVP_t^{фз} = \Delta VVP_t^{фз} / ((I_{VDP}^{фз,t} - 1) + (I_{VVP}^{фз,t} - 1)) * (I_{VVP}^{фз,t} - 1)$	4093	6490	-697	0	-93215
Фізична складова приросту, млн. грн.	$\Delta VVP_t^{фз} = \Delta VVP_t^{фз} + \Delta VVP_t^{фз}$	40042	62980	2681	0	-97318
% до загального приросту	$\% \Delta VVP_t^{фз} = \Delta VVP_t^{фз} / \Delta VVP_t^H * 100$	23,0	27,6	2,4	0,0	-285,6
% до 2010 року	$\% \Delta VVP_t^{фз, 2010} = \% \Delta VVP_t^{фз} / I_{VVP}^{фз,t}$	100	105,4	105,6	105,7	98,5
Дефляційна складова приросту ВВП, млн. грн.	$\Delta VVP_t^d = \Delta VVP_t^H - \Delta VVP_t^{фз}$	133797	165613	107237	63561	131389
% до загального приросту	$\% \Delta VVP_t^d = \Delta VVP_t^d / \Delta VVP_t^H * 100$	77,0	72,4	97,6	100,0	385,6
% до 2010 року	$\% \Delta VVP_t^d, 2010 = \% \Delta VVP_t^d / I_{VVP}^{фз,t}$	100,0	114,2	123,3	128,7	147,8

1) – попередні дані

Рисунок 3. Схема декомпозиції ВВП на фізичну і дефляційну складові з розподіленням спільного впливу факторів за даними 2011 року

Джерело: розроблено автором.

Рисунок 4. Динаміка фізичної і дефляційної складових ВВП у 2010–2014 роках

Джерело: побудовано автором.

завжди реалізуються. Виходячи з макроекономічних позицій для стримування інфляції необхідно:

1) здійснювати загальноєкономічні заходи щодо стримування інфляції:

- переглянути бюджет на 2016 рік за новими макроекономічними показниками, зробивши його малодефіцитним та припинивши нарощування неефективних видатків, додержуватися цих підходів при розробленні бюджетів на наступні роки;

- погасити інфляційні очікування населення за рахунок оприлюднення і чіткого дотримання плану антиінфляційних заходів уряду і НБУ;

- адміністративними методами усунути картельні змови, особливо в частині ціноутворення на товари і послуги природних монополій;

- збільшити імпорт продукції за позиціями, де є дефіцит і які не пригнічують вітчизняне виробництво;

2) всіляко сприяти зростанню ВВП:

- збільшувати ВВП за рахунок перебудови галузевої структури економіки, віддавши перевагу стимулюванню галузей з більш високою продуктивністю;

- переорієнтувати структуру кінцевого використання на збільшення валового нагромадження, на створення і виконання бюджету розвитку;

- збільшити ВВП за рахунок нарощування власного видобутку газу і інших енергоресурсів з поступовим переходом на світові ціни енергоносіїв при одночасному наданні газових субсидій найбільш вразливим верствам населення тощо;

3) стримувати зростання грошової маси:

- стимулювати банки до видачі довгострокових кредитів, що буде сприяти зменшенню обіговості грошей;

- пов'язати вільні гроші населення за рахунок житлової іпотеки, продажу земельних ділянок під дачне та котеджне будівництво тощо.

Хоча всі ці заходи відомі, але їх реалізація не завжди по силам органам влади. Однак проблема залишається, і актуальність її усунення чи хоча б пом'якшення зростає.

Висновки

1. У теперішній час для оцінки ступеня знецінення грошей використовується переважно індекс споживчих цін. Враховуючи, що він охоплює лише споживчі товари і послуги, а зміна цін на інші товари і послуги (інвестиційні тощо) не враховується цим індексом, для аналізу динаміки цін на макрорівні доцільно використовувати індекс–дефлятор.

2. Існуючий метод перерахунку ВВП у постійній ціні і подальша його декомпозиція на фізичну і дефляційну складові

за допомогою індексу фізичного обсягу і індексу–дефлятора передбачає додавання спільної дії цих чинників («спільного залишку») до дефляційної складової, що спотворює результати розкладання у випадках суттєвої зміни хоча б одного з них. Для усунення цього недоліку «спільний залишок» доцільно розподіляти між чинниками декомпозиції методом пропорційного розподілу.

З. За останні роки в економіці України має місце значний «інфляційний податок» на населення і бізнес. Майже щорічно гроші значно знецінюються, а компенсація падіння купівельної спроможності грошей населенню є незначною. Посилання на сучасну кризу не знімає це питання. Тут головною причиною є популістські заходи, що активно використовуються політиками, особливо, у період виборів. Тільки за умови життя за коштами, що продукує реальна економіка, можливо мати стабільну грошову систему.

Список використаних джерел

1. Статистичний щорічник України за 2013 рік / Державна служба статистики України. – К.: 2015. – 566 с.
2. Національні рахунки України за 2013 рік / Державна служба статистики України. – К.: 2015. – 155 с.
3. Найденов В.С. Инфляция и монетаризм. Уроки антикризисной политики / В.С. Найденов, А.Ю. Сменковский. – К.: Ін Юре, 2003. – 352 с.
4. Мочерний С.В. Економічна теорія.: навч. посібник / С.В. Мочерний. – 3-є вид., перер. і доп. – К.: Академія, 2005. – 640 с.

5. Петрик О.І. Інфляція в Україні: проблеми, ризики, перспективи / О.І. Петрик / Вісник НБУ. – 2007. – №3. – С. 2–8.

6. Беседін В.Ф. Методи аналізу розвитку економіки на макrorівні / Економіка України: проблеми і перспективи інноваційного розвитку. Колективна монографія. За ред. В.Ф. Беседіна, А.С. Музиченко. – К.: НДЕІ, 2011. – С. 28–38.

7. Бессонов В.А. О динамике совокупной факторной производительности в российской переходной экономике / В.А. Бессонов. – Экономический журнал ВШЭ. – №4. – 2004. – С. 542–587.

8. Воронін О.О. Визначення показників економічної ефективності виробництва на основі модифікації ресурсного підходу / О.О. Воронін // Економіка України. – №10. – 2007. – С. 29–37.

9. Кендрик Дж. Тенденции производительности в США / Дж. Кендрик; Пер. с англ. С.А. Батасова; Под ред. и с предисл. Я.Б. Кваша. – М.: Статистика, 1967. – 315 с.

10. Манцуров І.Г. Статистика економічного зростання та конкурентоспроможність країни / І.Г. Манцуров. – К.: КНЕУ, 2006. – 392 с.

11. Калюжный В.В. Теория и методы факторного анализа экономического роста / В.В. Калюжный // Экономическая кибернетика. Междунар. науч. журнал. – Донецк, 2003. – №3–4 (21–22). – С. 26–35.

12. Пенькова О.Г. Методология прогнозирования основных макроэкономических показателей на довгостроковий період / О.Г. Пенькова // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. – К.: НДЕІ, 2011. – №2 (116). – С. 88–98.

13. Solow R.M. Technical Change and the Aggregate Production Function // The Review of Economics and Statistics. 1957. Vol. 39. №3. P. 312–320.

О.І. ПОПРОЗМАН,
к.е.н., доцент

Засоби державного управління розвитком соціальної інфраструктури України

У статті досліджено та узагальнено поняття соціальної інфраструктури. Визначено головні складові соціальної політики держави, акцентована увага на соціально–економічних нормах і нормативах як на одному з важливих засобів державно–регулювання соціальною інфраструктурою.

Ключові слова: засоби управління, соціальна інфраструктура, соціально–економічні норми, соціальна політика держави, ринкова економіка, соціальні гарантії, соціальний мінімум, рівень життя населення.

А.І. ПОПРОЗМАН,
к.э.н., доцент

Средства государственного управления развитием социальной инфраструктуры Украины

В статье исследованы и обобщены понятия социальной инфраструктуры. Определены главные составляющие социальной политики государства, акцентировано внимание на социально–экономических нормах и нормативах как на одном из важных средств государственного регулирования социальной инфраструктурой.

Ключевые слова: средства управления, социальная инфраструктура, социально–экономические нормы, социальная политика государства, рыночная экономика, социальные гарантии, социальный минимум, уровень жизни населения.

А. ПОПРОЗМАН
Ph.D., associate professor

Means of public administration development of social infrastructure of Ukraine

In the article the concept and generalized social infrastructures. The basic components of social policy, also focused on the socio–economic norms and regulations as one of the important means of state regulation of social infrastructure.

Keywords: facilities management, social infrastructure, social and economic standards, social policy, market economy, social security, social minimum standard of living.

Постановка проблеми. Розвиток економічної науки свідчить, що у сучасних умовах актуалізується питання фундаментальних досліджень сучасних економічних процесів, пізнання їх та створення системи економічних понять, які будуть розвиватись наступними поколіннями. Можна бути абсолютно впевненим, що будь-які труднощі у цьому незупинному поступі будуть подолані, тому що на сьогодні накопичено дуже потужний інтелектуальний потенціал здатний вирішувати надзвичайно складні соціально-економічні питання. Підставою стверджувати це є той доконаний факт, що економічна теорія на сьогодні володіє усіма необхідними методами і засобами, щоб успішно розв'язати найактуальні економічні проблеми. Для реалізації цього позитивного поступу потрібно опертися на сучасну економічну теорію, акумулювати та синтезувати її цінності і підняти їх на вищий рівень загальноцивілізаційних завдань з урахуванням усіх сучасних явищ і процесів, які відбуваються в економіці та людській культурі взагалі, оскільки аксіоматичною є закономірність того, що поступальний розвиток суспільства потребує збільшення кількості та якості сучасних соціальних благ.

Слово «соціальний» характеризує все те, що пов'язане з життям і стосунками людей у суспільстві. У вирішенні багатьох соціально-економічних питань велику роль відіграє ринок. Він справедливо розподіляє доходи за кінцевими результатами праці. Підвищуючи ефективність економіки в цілому, він створює матеріальну базу для зростання добробуту суспільства, а також саме ринок заставляє виробників працювати на максимальне задоволення всіляких запитів людей, так як через можливість „голосування гаманцем» він дає право кожному реально впливати на виробництво.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Серед сучасних вітчизняних видатних вчених економістів, які досліджують проблеми соціальної інфраструктури слід назвати Е.М. Лібанову, А.С. Гальчинського, Г.Н. Климка, Я.Б. Базиліюк, О.М. Палій, Ю.І. Палеха, В.А. Скуратівський, А.В. Ягодка, М.І. Карлін та інші. Серед закордонних видатних вчених економістів дану проблему досліджують Теренс М. Ганслі, П. Хейне, С. Фішер, Р. Фрідман, Л. Пушкаш та інші.

Метою статті є дослідження засобів державного управління у сфері соціальної інфраструктури, визначення суті соціально-економічних норм та нормативів, соціальної політики держави та їх вплив на розвиток соціальної інфраструктури України.

Виклад основного матеріалу. За характером економічної діяльності людей у суспільному виробництві розрізняють три великі сфери виробництва: основне виробництво; виробнича інфраструктура; соціальна інфраструктура (рис. 1).

Основне виробництво – це галузі матеріального виробництва, де безпосередньо виготовляються предмети споживання та засоби виробництва. Основне виробництво включає сировинний, паливно-енергетичний, металургійний, агропромисловий, хімічний та лісовий комплекси, виробництво товарів народного споживання, капітальне будівництво тощо.

Виробнича інфраструктура – це комплекс галузей, які обслуговують основне виробництво і забезпечують ефективну економічну діяльність на кожному підприємстві і в народному господарстві в цілому. До них належать: транспорт, зв'язок, торгівля, кредитно-фінансові заклади; спеціалізовані галузі ділових послуг (інформаційних, рекламних, лізингових, консультаційних, інженерно-будівельних тощо).

На сучасному етапі найважливішим напрямом удосконалення суспільного виробництва має бути прискорений розвиток виробничої інфраструктури. Основне виробництво і виробнича інфраструктура в сукупності становлять сферу матеріального виробництва. По мірі розвитку суспільства зростають його потреби в духовних благах, які створюються в нематеріальній сфері, що й зумовлює існування соціальної інфраструктури.

Соціальна інфраструктура – це нематеріальне виробництво, де створюються нематеріальні форми багатства, які відіграють вирішальну роль у всебічному розвитку людини, примноженні їхніх розумових і фізичних здібностей, професійних знань, підвищенні освітнього й культурного рівня.

Сфера соціальної інфраструктури включає такі галузі: охорону здоров'я й фізичну культуру; освіту та систему підвищення кваліфікації; житлово-комунальне господарство; пасажирський транспорт і зв'язок; побутове обслуговування; культуру й мистецтво [4].

Але ринковий механізм не є ідеальним та всесильним і не може забезпечити соціальних гарантій для всього суспільства. Усунути ці ринкові недоліки та перетворити ринкову економіку у соціально орієнтовану покликана соціальна політика держави. Її суть полягає у регулюванні соціально-економічних умов життя суспільства та захисті добробуту всіх громадян держави. Соціальна політика здійснюється за двома основними напрямками (рис. 2).

Забезпечення всім працездатним сприятливих можливостей та стимулів для підприємництва та праці, для отримання максимально високих доходів у будь якій законній діяльності. Цей напрям охоплює цілий комплекс таких державних заходів, як лібералізація бізнесу, тобто дерегуляція та звільнення від бюрократичного тиску, забезпечення повної свободи підприємництва у рамках закону та соціальної відповідальності тобто соціально відповідальний бізнес. Сприяння малому бізнесу (пільгові кредити, податкові пільги, технічна та правова допомога). Підтримка у суспільстві високої зайнятості (збільшення кількості робочих місць, сприяння професійному навчання, перекваліфікації, підвищення кваліфікації, працевлаштування людей). Регулювання тру-

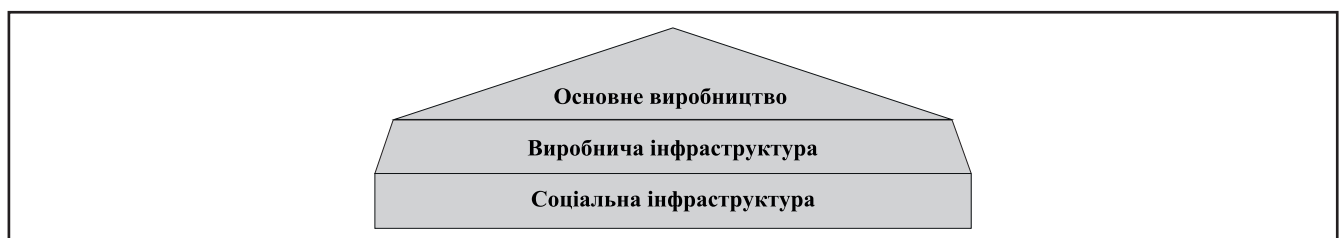

Рисунок 1. Сфери суспільного виробництва

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

дових відносин, а саме мінімальної оплати праці, тривалості робочого дня, тривалості відпусток, охорони праці, захист прав інвалідів тощо [4, 7].

Забезпечення визначених соціальних гарантій для непрацездатних, малозабезпечених та безробітних, тобто визначеного стандарту добробуту для всіх. Це досягається за рахунок податково-бюджетного перерозподілу доходів у суспільстві. Ті, хто мають низькі доходи, повинні мати право на субсидії та звільнення від оподаткування та зборів. Підвищені податки з осіб з високими доходами та інші збори та відрахування дозволяють концентрувати у бюджеті грошові ресурси, необхідні для оплати пенсій інвалідам та пенсіонерам, виплат по безробіттю та малозабезпеченим, а також для фінансування освіти, життєво необхідної медичної допомоги та забезпечення інших соціальних гарантій.

Соціально-економічні норми і нормативи як один з важливих засобів державного регулювання використовуються як базовим елемент при розробці територіальних планів, а також при обґрунтуванні плану розвитку країни в цілому.

Система соціально-економічних норм і нормативів, що регулюють процес споживання, включає до складу: норми та нормативи споживання товарів; норми та нормативи споживання послуг; норми та нормативи розвитку матеріальної бази соціальної інфраструктури; економіко-екологічні норми і нормативи.

Нормативи споживання товарів у кризових умовах повинні включати до складу мінімальні норми споживання у середньому на душу населення основних харчових продуктів, виробів легкої промисловості, а також мінімальні нормативи забезпечення населення та середні строки використання предметів культурно-побутового і господарського, призначення.

Ці показники слід розробляти і затверджувати відповідними органами для використання при формуванні системи управління. Вони також можуть використовуватися для планування на рівні області.

Нормативи споживання платних послуг у кризових умовах являють собою взаємопов'язану систему оцінок рівнів спожи-

вання не душу населення окремих видів послуг, яка побудована на науково обґрунтованих мінімальних потребах. Такі нормативи слід розробляти по видах послуг в цілому по Україні і затвердити законодавчими органами для використання в плановій роботі. Зазначені нормативи мають бути диференційовані по областях країни. При розробці нормативів споживання платних послуг виходять із таких основних методичних підходів:

1. Мінімальні норми та нормативи впливають із сучасних уявлень про рівні та якість обслуговування населення.

2. Нормативи споживанням послуг розробляються в середньому на душу населення України. Проте в процесі їх розробки здійснюється оцінка природних відмінностей у потребах різних статевовікових груп населення, сімей – різних за розміром та складом, жителів міст і сільської місцевості.

3. При розробці мінімальних нормативів ураховуються обмеження по грошових доходах населення, а також існуючих можливостях їх реалізації на оплату послуг.

Розрахунок нормативів споживання платних послуг базується на таких принципах:

1. Вибір головного, основного фактора, який визначає розмір потреб у даному виді послуг. Наприклад, для розробки нормативів споживання послуг житлово-комунального господарства таким фактором є забезпеченість житловою площею на мінімальному рівні.

2. Облік демографічних характеристик населення країни. Нормативи споживання окремих видів платних послуг розробляються з розрахунку на сім'ю (наприклад, послуги по будівництву та ремонту будинків і квартир, ремонту та обслуговуванню транспортних засобів, послуги житлового господарства, значна частина послуг зв'язку тощо). При розрахунках нормативів по видах послуг враховуються визначені контингенти споживачів. Наприклад, діти 3–6 років (послуги дитячих дошкільних закладів), діти шкільного віку (послуги музичних, спортивних шкіл, таборів літнього відпочинку, санаторіїв профілакторіїв) [4, 5].

Для розробки нормативів споживання товарів та платних послуг застосовуються такі методи. Нормативний – пе-

Рисунок 2. Головні складові соціальної політики держави

редбачає мінімальні норми харчування, забезпеченості товарами довгострокового використання, нормативи розвитку мережі закладів комунально-побутового та соціально-культурного обслуговування населення; нормативи охоплення населення чи окремих його контингентів різними видами платних послуг (забезпеченість дітей послугами дитячих дошкільних закладів, нормативів відвідувань медичних закладів, культури, нормативна кількість місць у закладах відпочинку і т. ін.), нормативи забезпеченості житловою площею, комунальними послугами, нормативи споживання газу, електроенергії, води. Статистичний – на початковій стадії розробки нормативів провадиться аналіз з метою виявлення закономірностей споживання товарів та платних послуг за їх видовою структурою, аналізуються динамічні ряди показників доходів населення, споживчих витрат, матеріали бюджетних обстежень. Евристичний – для одержання багатьох видів та формування рівня раціонального споживання платних послуг використовується метод експертних оцінок, залучаються матеріали соціологічних досліджень [1, 2].

Інформаційною базою розробок нормативів споживання товарів та платних послуг є баланс грошових доходів і витрат населення і розрахунки до нього, матеріали вибірових обстежень бюджетів населення, дані про прогнозу чисельність та статевовікову структуру населення, чисельність та розміри сімей та ін.

Важливим елементом системи соціально-економічних нормативів, яка формується на державному рівні, є нормативи забезпечення населення об'єктами соціальної інфраструктури. Рівень її розвитку багато в чому визначається ступенем задоволення потреб населення у матеріальних благах та послугах. Планування у галузях невиробничого призначення за допомогою нормативних методів повинно сприяти покращенню умов життя людей, усунути соціальні відмінності, між окремими регіонами країни, містом та селом, забезпечити розробку комплексних планів з урахуванням природно-кліматичних, соціально-демографічних та інших особливостей території.

Розробка системи соціально-економічних нормативів та норм здійснюється з урахуванням показників розвитку матеріальної бази соціальної інфраструктури територіальних підрозділів, що склалися. Основним принципом формування даної системи є принцип методичної єдності та порівнянності планово-аналітичних показників з нормативними параметрами.

Загальна схема визначення основних параметрів нормативного планування соціальної інфраструктури здійснюється з використанням даних про: чисельність населення, його динаміку сімейний та віковий склад на початок і на кінець, розрахункового періоду в цілому по території та по підрозділах, що входять до неї, а також про види поселень, тобто по міській та сільській місцевості; наявність об'єктів невиробничої сфери та їх потужності у натуральному обчисленні загальної площі житлових будинків, місця у дошкільних закладах на початок розрахункового періоду по всіх територіальних підрозділах регіону, а також їх умовну якісну оцінку; обсяги введення в дію об'єктів невиробничого призначення на початковій стадії розрахункового періоду в цілому по регіону, його підрозділах та видах поселень; розміри вибуття об'єктів матеріальної бази соціальної інфраструктури, в тому

числі у попередні роки та за прогнозом; нормативну питому вагу кошторисної вартості будівництва об'єктів соціальної інфраструктури, яка розробляється головними організаціями та відомствами; обґрунтований облік стану та прогноз розвитку конкретної галузі соціальної сфери, яка характерна для даного територіального підрозділу.

Формування системи нормативних параметрів розвитку матеріальної бази соціальної інфраструктури здійснюється поетапно. Спочатку розробляється її галузева структура, яка відповідає чи близька до структури зведеного соціального розділу комплексного плану території. Після цього по кожній із галузей невиробничої сфери аналізуються, можливості будівництва найбільш капіталомістких та інших об'єктів соціального призначення, а танок послідовність будівництва. За основу для формування системи нормативів розвитку матеріальної бази соціальної інфраструктури використовуються інструктивні матеріали державних планових органів.

У системі соціально-економічних нормативів, що рекомендується, галузева структура та перелік нормативних показників формуються в такому вигляді. Торговля та громадське харчування. Побутове обслуговування. Зв'язок – квартирні телефони. Освіта – дитячі дошкільні заклади, школи та ін. Охорона здоров'я – лікарняні та амбулаторно-поліклінічні заклади, будинки-інтернати та санаторно-курортні заклади. Фізкультура та спорт – спортивні зали, басейни та спортивні майданчики. Туризм і відпочинок – будинки відпочинку та пансіонати, турбази, бази відпочинку табори. Культура – клубні заклади, масові бібліотеки, театри та кінотеатри, центри дозвілля і т. ін. Житлово-комунальне господарство – квартири та індивідуальні будинки, водоспоживання й водовідведення, тепло-, електро- та газопостачання, готелі тощо. Пасажирський транспорт – шляхове господарство, пасажирський транспорт.

Загальна схема визначення показників нормативної забезпеченості населення регіону конкретними об'єктами соціальної інфраструктури будується з урахуванням багатьох факторів, що активно впливають на розрахунковий норматив.

Серед нормативів і норм які регулюють соціальний розвиток, слід відмітити декілька груп. До першої відносяться норми і нормативи регулювання демографічної ситуації, економічного стимулювання народжуваності: оптимальні, нормативи виплат на дитину до 18 років (з урахуванням віку дитини) на рівні вартості фізіологічного споживання для сімей, що мають сукупний дохід нижче фізіологічного мінімуму на членів сім'ї [5, 6].

Головне джерело доходів домогосподарств – це доходи від ресурсів, які домогосподарства поставляють суспільному виробництву, або ж доходи від факторів виробництва. Але цим не вичерпуються доходи, що отримують домогосподарства, слід враховувати також трансферти.

Трансфертні платежі – це всі виплати, які відповідають його реальному економічному внеску, але не еквівалентні виробничим витратам. Статистика України виокремлює такі статті доходів населення: оплата праці членів сім'ї; пенсії, стипендії, допомоги, субсидії, дотації на путівки до санаторно-курортних установ для дорослих і дітей, на утримання дітей у дошкільних закладах; надходження від особистого підприємства; дохід з інших джерел.

Структура доходів населення за джерелами досить різноманітна і залежить від структури суспільних відносин країни, рівня розвитку продуктивних сил. Отже, сукупний дохід домогосподарства – це вся сума доходів, які воно отримує в грошовій чи натуральній формі з будь-яких джерел.

Сукупний дохід домогосподарства не повинен бути нижчим за прожитковий мінімум, тобто нижчий ніж вартість набору товарів і послуг, розрахована за нормами і нормативами споживання і забезпеченості населення першочерговими життєвими засобами. Прожитковий мінімум використовується для встановлення мінімального рівня доходів сімей, а також мінімальних розмірів заробітної плати, пенсій, стипендій та інших соціальних виплат і пільг.

Прожитковий мінімум має дві форми прояву: фізіологічний і соціальний мінімум. Фізіологічний мінімум враховує витрати на задоволення найбільш суттєвих фізіологічних і фізичних потреб, включно з витратами на оплату основних послуг протягом нетривалого часу, практично виключаючи придбання одягу, взуття та інших непродовольчих товарів. Соціальний мінімум, крім фізичного, включає витрати на задоволення мінімальних духовних і соціальних потреб, які суспільство вважає необхідними для збереження прийнятного рівня життя. При цьому розуміється, що бідні мають більш-менш нормальні житлові умови [8].

Для оцінки доходів населення, крім прожиткового мінімуму, має враховуватись і оптимальний споживчий бюджет – це вартість набору життєвих засобів, розрахована за нормами і нормативами споживання, які задовольняють розумні раціональні потреби людей. Цей показник використовують для оцінки досягнутого рівня життя населення і вибору найбільш ефективних шляхів його підвищення.

Про рівень життя населення судять не тільки за рівнем сімейних доходів і їхньою структурою, а й за напрямками їх використання. Доходи сім'ї може бути використано на: придбання товарів довгострокового споживання (квартира, телевізор, холодильник, автомобіль, гараж і т. ін.); придбання товарів поточного споживання (харчування, одяг, предмети гігієни); оплату послуг (транспортних, комунальних, освітніх, з охорони здоров'я та ін.); сплату податків; обов'язкове соціальне страхування й добровільне страхування; пожертви; інші витрати.

Частина сімейного доходу в міру можливості зберігається (накопичується). Розвиток виробництва, зростання багатства суспільства і його членів зумовлюють збільшення заощаджень та накопичень, які використовуються для поліпшення добробуту й подальшого розвитку виробництва.

У структурі витрат найважливіше значення має харчування. Зменшення його частки в структурі доходів (при зростанні їх) розглядається як позитивна тенденція, що свідчить про підвищення рівня життя.

Особлива увага при оптимізації нормативів виплат приділяється багатодітним та неповним сім'ям, в яких сукупний дохід, як правило, не перевищує вартості фізіологічного мінімуму на члена сім'ї.

Норматив одноразових виплат при народженні дитини. Величина цього нормативу повинна бути пов'язана із сумою мінімального споживчого кошика для новонародженого та роздрібними цінами на товари й послуги першої необхідності для дітей. Механізм застосування нормативів виплат на дитину повинен мати загальнодержавний рівень.

До другої групи соціальних норм і нормативів відносяться такі що використовуються для регулювання розвитку ринку праці. Сюди слід включити: оптимальні нормативи пільгового оподаткування підприємств, що створюють додаткові робочі місця та фонди страхування на випадок безробіття; оптимальні нормативи пільгового оподаткування та застосування пільгових кредитів для підприємств, що приймають на роботу інвалідів; нормативи оптимізації заробітної плати робітника з урахуванням ціни мінімального споживчого кошика. Розробка цих нормативів та механізм їх дії повинен встановлюватись виходячи з цін мінімального споживчого кошика для робітника та членів його сім'ї, що знаходяться на його утриманні, а також ціни робочої сили. Зазначені нормативи мають також ураховувати регіональний рівень цін на споживчі товари та особливості змін ціни робочої сили на регіональному ринку праці; оптимальні нормативи допомоги по безробіттю, їх величина повинна передбачати рівень фізіологічного мінімуму споживання на безробітного та членів сім'ї, що знаходяться на його утриманні, а також ураховувати регіональний рівень цін на споживчі товари, що входять до фізіологічного мінімуму і регіональні особливості ринку праці.

Одним із найважливіших інструментів державного управління розвитком соціальної інфраструктури України в умовах економічної кризи є системи програм державного рівня, до складу якої входять національні та державні програми розвитку економіки, соціальної та науково-технічної сфери, вони мають бути зорієнтовані на реалізацію пріоритетних напрямів соціально-економічного, науково-технічного та культурного розвитку України, вирішення найактуальніших проблем у межах цих пріоритетів [3].

Реалізація програм державного рівня має сприяти виходу економіки з кризи, забезпеченню керованості структурною, перебудовою економіки, її переорієнтації на збільшення виробництва, та поліпшення якості споживчих товарів і послуг, технологічне переозброєння виробництва на базі використання новітніх досягнень науки й техніки, підвищення ефективності використання ресурсів (насамперед, паливно-енергетичних), формування нової експортної бази.

Висновки

Україна має значні проблеми розвитку соціально інфраструктури, до складу яких належить істотне відставання розвитку матеріально-технічної бази соціальної інфраструктури різних регіонів та населених пунктів, непропорційний розвиток окремих галузей та ін. Слід зазначити, що об'єктивні реалії економічної кризи в Україні вимагають серйозних змін в системі існуючих поглядів на соціальну інфраструктуру. Потрібно замінити старі способи розв'язання соціальних проблем принципово новими, більш прогресивними та ефективними.

Соціальна інфраструктура має значні територіальні відмінності у рівнях обслуговування. Вони визначаються рівнем грошових доходів і життя населення, природними чинниками і системою розселення та транспортом. Галузі соціальної інфраструктури в Україні недостатньо модернізовані, порівняно із більш розвинутими країнами західної Європи.

Сучасна економічна наука створює багато оригінальних інструментів для аналізу сучасних економічних проблем які виникають у суспільстві. Їх застосування дає можли-

вість розробити нову методологію дослідження цих проблем та удосконалити соціально-економічний розвиток країни. У даний час економіка розглядається, як відкрита система, що еволюціонує та відчуває постійний вплив зовнішнього середовища на складові соціальної інфраструктури такі як освіта, охорона здоров'я, комунальне господарство, культура, фізичне виховання тощо, та реагує на них.

Список використаних джерел

1. Калиновський В.Є. Соціально-економічні параметри розвитку / В.Є. Калиновський Видавництво «Українська література» – К., 2012. – 287 с.
 2. Карлін М.І. Фінансове забезпечення закладів соціальної сфери // Фінанси України. – № 1, 2009. – С. 78–85.
 3. Попрозман Н.В., Попрозман О.І. Концептуальні елементи стратегічного управління // Формування ринкових відносин в Україні

ні. НДЕІ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Вип. №4. – К., 2015. – С. 18–22.
 4. Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. Соціальна політика / В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова – К.: УАДУ, 2011. – 358 с.
 5. Теренс М. Ганслі. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки / Ганслі Теренс М. – К.: Основи, 2010. – 368 с.
 6. Хейне П. Економічний спосіб мислення / П. Хейне Переклад з англ. – К. – 2013. – 585 с.
 7. Ягодка А.Г. Соціальна інфраструктура і політика / А.Г. Ягодка. Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2010. – 212 с.
 8. Natalia V. Poprozman. Improving labor market as a strategic factor in economic growth. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oficyna.portal.prz.edu.pl/pl/zeszyty-naukowe/modern-management-review/mmr-21/mmr-21-3-2014mmr.prz.edu.pl/pl/wersja-elektroniczna/2014/21-32014/>.

УДК 328.18

Л.А. ГОРДІЄНКО,
доцент кафедри фінансів, Черкаський державний технологічний університет

Фінансові аспекти теорії громадських інституцій

У статті з'ясовано особливості функціонування суспільної системи України. Обґрунтовано основи теорії громадських інституцій та виокремлено фінансові аспекти.

Ключові слова: громадські інституції, корупція, ментальність, теоретичні конструкції, фінансовий контроль.

Л.А. ГОРДИЕНКО,
доцент кафедры финансов, Черкасский государственный технологический университет

Финансовые аспекты теории общественных институтов

В статье выяснены особенности функционирования общественной системы Украины. Обоснованы основы теории гражданских институтов и выделены ее финансовые аспекты.

Ключевые слова: гражданские институты, коррупция, менталитет, теоретические конструкции, финансовый контроль.

The article revealed the peculiarities of the social system of Ukraine. Grounded theory foundations of civil society and singled out its financial aspects.

Keywords: civil institutions, corruption, mentality, theoretical construction, financial control.

Постановка проблеми. Україна нині перебуває у надзвичайно складному суспільному становищі – протягом 2015 року перманентно спостерігалось падіння ВВП, хоча наприкінці 2014 року при формуванні державного бюджету закладалось незначне зростання; не припиняються військові дії на території Донецької і Луганської областей: життєвий рівень населення продовжує знижуватись; задекларовані реформи для поліпшення соціально-економічного стану реалізуються занадто повільно. Така ситуація зумовлює зневіру населення у кращому майбутньому. Державні інституції всіх гілок влади суттєво не впливають на таку ситуацію.

У таких умовах є доцільною розробка відповідної теоретичної конструкції, зокрема теорії громадських інституцій, з фінансовою складовою, що має сприяти поліпшенню такого становища.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Враховуючи надзвичайно значну актуальність проблеми поліпшення функціонування українського суспільства, свої праці присвятили вчені філософського, соціологічного, політологічного, а також економічного профілю, зокрема В. Бакуменко, В. Геєць, Н. Нижник, Ю. Дмитрієв, А. Колодій, М. Ільїн, С. Перегудов, В. Князев, Е. Лібанова, Ю. Сурмін та інші. Проте з плином часу

ця проблема все більше актуалізується, а запропоновані теоретичні та практичні рекомендації не встигають за новими викликами, які формуються у глобалізаційному світі та здійснюють значний вплив на суспільну систему України.

Серед останніх значних праць, де висвітлюється роль громадських інституцій у забезпеченні розвитку України, можна виокремити монографію М. Гурицької «Громадянське суспільство: теорія і практика» [1]; монографію колективу авторів «Розвиток громадянського суспільства в Україні: минуле, сучасність, перспективи» [2] та монографію, підготовлену до друку колективом вчених юридичного профілю, «Громадянське суспільство: історія та сучасність», де досліджуються механізми взаємодії влади і громадських інституцій у правовому аспекті [3].

Проте, незважаючи на значну кількість публікацій, ця проблематика потребує подальших досліджень, беручи до уваги багатоаспектність та значну актуальність у забезпеченні ефективного функціонуванні суспільної системи України.

Метою статті є з'ясування генеалогії поняття «громадянське суспільство», експрес-аналіз функціонування суспільної системи України, з'ясування ролі громадських інституцій у розбудові суспільства та обґрунтування фінансових регуляторів у теорії громадських інституцій.

Виклад основного матеріалу. З метою дослідження специфіки функціонування громадянського суспільства України з'ясуємо витoki цього поняття. З'ясування суті поняття «громадянське суспільство» бере початок ще з часів Платона (428 або 427–348 або 347 рр. до н.е.) та Аристотеля (384–322 рр. до н.е.), які досліджували специфіку функціонування суспільства, держави та громадянина. Наукові ідеї формування громадянського суспільства знаходимо також у працях Гілеся з Риму, який у 1277–1279 роках запропонував категорію *societas civilis* і Л. Бруні, який у 1438 році доповнив зміст цієї категорії. Саме ці мислителі Середньовіччя, які здійснювали переклад «Політії» Аристотеля, ввели у науковий обіг це поняття. Але своє сучасне значення це поняття отримало після виходу праці Т. Гоббса (1588–1679) *De cive*, яка була перекладена на французьку мову з назвою «Філософські елементи – політичний трактат, в якому відкривається основа громадянського суспільства (*societe civile*)» [4]. Також плідно попрацював у поширенні цього поняття Ж.–Ж. Русо (1712–1778), який обґрунтував його у праці «Про суспільну угоду» [5]. Г. Гегель (1770–1831), досліджуючи специфіку розвитку суспільства, визначив його як антагоністичне, яке роздирають протиріччя, відбувається війна між прошарками суспільства, і саме тому є обов'язковим для членів суспільства формування громадянського суспільства, тому що лише у такому суспільстві правове відношення володіє реальністю [6, с. 51]. Отже, нині це поняття охоплює широкий спектр відносин у суспільстві, де основою є громадянин, який повинен підпорядковуватись певним нормам, традиціям, правилам співіснування.

Виявимо окремі специфічні ознаки сучасного українського суспільства. Особлива складова суспільства, яка характерна для нинішнього часу – корупція. Є історичні факти, що системної корупції в Україні навчилися із запровадженням на Гетьманщині, частині сучасної території України, юридичних норм Московського царства із відповідною місцевою «інтеграцією». Існування Гетьманської держави припадає на період з 1648 по 1764 рік, а закінчилось – коли останній гетьман Кирило Розумовський погодився на демісію (звільнення, відставка), і з 1779 року фінансові кошти з України стали складовою надходжень Росії.

Із середини XVIII ст. гетьмани, бажаючи мати вірних при-служників, видавали універсали про те, що вони беруть конкретну особу під «свій бунчук», і вони дістали назву «бунчукових товаришів». Ці «товариші» виконували відповідні доручення Гетьмана, за що отримували від нього землі із обов'язковою працею селян. «Бунчукові товариші» вилучались із загальної полкової чи сотенної юрисдикції і підлягали лише юрисдикції Гетьмана. Привілеєм цих «товаришів» була участь у владі – у старшинських зборах, право володіти маєтками, вони всупереч традиціям козацтва і їх юрисдикції силою захоплювали у рядових козаків і посполитих їхні землі. Суду були переповнені скаргами на такі протиправні дії, проте під патронатом Гетьмана вони почували себе безкарно. Серед таких «товаришів» можна назвати Кочубеїв, що мали 60 тис. десятин землі, Апостолів, Скоропадських [7, с. 107–113].

Отже, сучасні прояви корупції в державних органах влади мають глибоке історичне підґрунтя.

Також окремою проблемою суспільного значення в Україні є рівень кваліфікації вищих державних службовців та їх авто-

ритет у населення. Згідно з однією з версій, яка викладена у «Повісті минулих літ», в 862 році варяг Рюрик за запрошенням слов'янських племен – чуді, ільмені, кривичів і вісі – був призваний княжити у Новгород, тому що ці племена не змогли дійти взаємної згоди щодо свого головного князя. І хоча ця версія повністю не підтримується багатьма вченими історичного напрямку, сам факт появи князя, який не був представником слов'янських племен, свідчить про певні проблеми при формуванні центральних органів влади.

З початку заснування Запорозької Січі канівським (потім – черкаським) старостою Байдою Вишневецьким у 1553–1554 роках на ній існували принципи товариськості, злагоди, поваги до товаришів, справедливості у розподілі доходів, проте, у середині XVIII ст. ці принципи почали порушуватись, виникло значне майнове розшарування між верхівкою та рядовими козаками. Відомі факти, коли на Січі організовувались повстання проти козацької верхівки. Одне із найбільших повстань було зафіксовано у 1768 році на Різдво, коли козаки, незадоволені нерівномірним розподілом отриманих у походах доходів, вигнали кошового Калнишевського разом із старшинами і для примирення запорожців були викликані російські війська із артилерією.

Є підтвердженні факти, що незадоволення державним апаратом, який дістався йому у спадок висловив Гетьман України Павло Скоропадський у 1918 році: «У центральних державних інституціях був повний хаос і ніде не було жодної надії щоб правильна робота могла налагодитись, бо це були швидше не державні інституції, а партійні «ячейки», зложені з людей здебільшого малоосвічених і зовсім недосвідчених в тих справах, які їм були доручені» [8, с. 97].

Дані соціологічних інституцій свідчать, що за часів незалежної України протягом 1990–2015 років рівень підтримки президентів та прем'єр-міністрів України після нетривалого терміну обрання значно зменшувався. Так, згідно з опитуваннями авторитетних українських соціологічних агентцій, зокрема Соціс, КМІС, Центру Розумкова, рейтинг підтримки урядів М. Азарова, В. Януковича, Ю. Тимошенко на час подачі у відставку коливався у межах 25–27%, а урядів А. Яценюка наприкінці 2015 року – менше 2%» [9].

Щодо фінансового стану України, то за період січень–жовтень 2015 року середня заробітна плата в Україні становила 4062 грн., або всього лише \$180, що є однією із найнижчих заробітних плат у Європі. ВВП за третій квартал 2015 року становив лише 93% від відповідного періоду минулого року. Реальні доходи населення за дев'ять місяців 2015 року зменшились на 38%, а індекс реальної заробітної плати за дев'ять місяців 2015 року становив 105,6%, проте інфляція споживчих цін досягла 142,3%. Сукупний державний (прямий і гарантований) борг станом на 30 вересня 2015 року становив 1521 млрд. грн., або \$70671 млн., що практично дорівнює річному ВВП України [10].

Отже, невеликий ретроспективний огляд функціонування суспільної системи України, зокрема її складової – управлінського та фінансового сектору, наводить на думку, що є доцільною розробка окремої теорії, яка б враховуючи сучасний рівень розвитку суспільних дисциплін, зокрема, фінансів та соціології і сприяла поліпшенню як державного управління, в тому числі і в напрямі фінансової системи, так і ефективному використанні фінансових ресурсів.

Для обґрунтування відповідної теорії з'ясуємо витoki терміну «теорія». Згідно із Сучасним тлумачним словником української мови: «Теорія» [грец. Theoria – розгляд, дослідження]:

1. Логічне узагальнення досвіду, суспільної практики, що відображає закономірності розвитку природи й суспільства.

2. Учення в певній галузі знань, явищ, що ґрунтується на такому узагальненні.

3. Сукупність узагальнених положень, що становлять розділ якої-небудь науки, галузь ремесла, мистецтва, і таке інше, що виходить із їх вивчення.

4. Загальні засади певної науки, ремесла, що розробляються у абстрактно-логічному вигляді, абстраговане знання цих засад.

5. Узагальнена система поглядів з будь-якого питання [11, с. 853].

Свої витoki термін «теорія» бере із давньогрецької мови і спочатку використовувався як технічний термін. У сучасних реаліях цей термін використовується для узагальнення емпіричних явищ.

Узагальнення тлумачень терміну «теорія» дозволяє дійти висновку, що нині він застосовується в багатьох галузях, зокрема в економіці та соціології (рис. 1).

Згідно з метою дослідження є доцільність з'ясування витоків економічних і соціологічних теорій. Щодо економічних теорій, зокрема фінансового змісту, перші згадки про впорядкування господарських відносин з грошовим виміром знаходимо у давньогрецьких мислителів: Ксенофонта (430–355 рр. до н. е.) у праці «Про доходи Афінської республіки» та Аристотеля (382–322 рр. до н.е.) у роботі «Державний устрій Афін».

Нині є доказовим, що наука про фінанси бере початок у XV–XVI ст., коли в італійських містах у цей період відбувалось економічне зростання, зокрема набула поширення торгівля і, відповідно, виник окремий напрям економічної науки – меркантилізм, який з'ясовує наукове обґрунтування доходів і витрат на рівні держави. Одним із «піонерів» меркантилізму був Діомеде Карафа, який обґрунтував найбільш оптимальні шляхи поповнення казни неополітанського правителя. Інший представник меркантилізму – Ж. Боден у Франції обґрун-

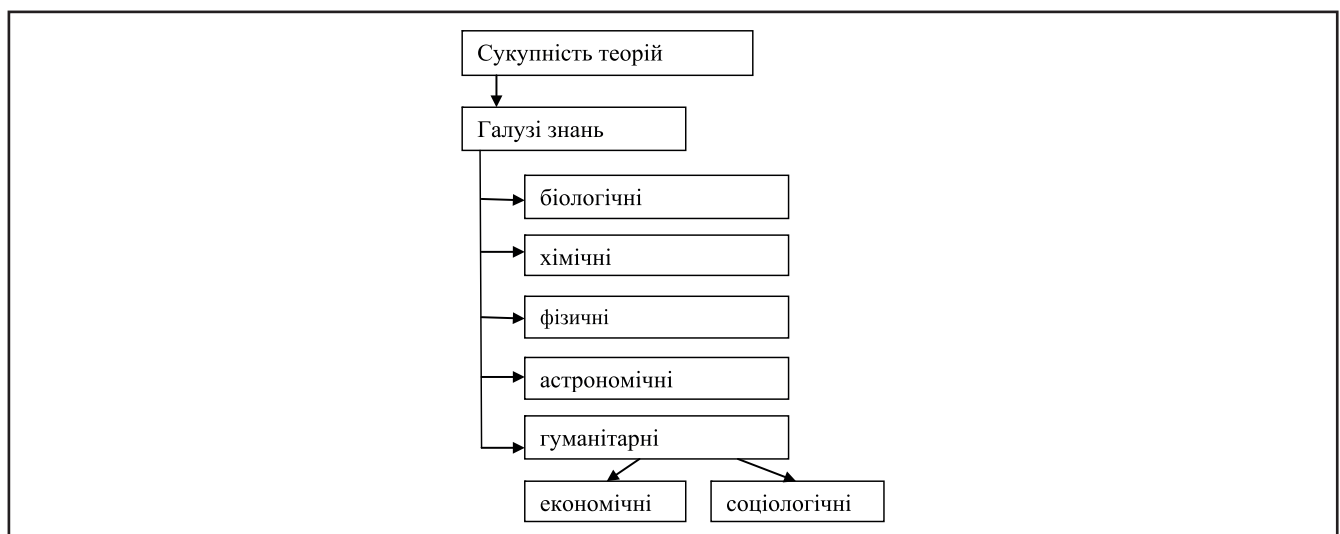
тував найбільш оптимальну схему поповнення державної скарбниці на основі ефективного оподаткування.

Сучасне наукове обґрунтування фінансам заклали німецькі камералісти – Ф. Юсті, Л. фон Секендорф, які по суті були засновниками фінансового менеджменту.

Французькі фізіократи – Ф. Кене, А. Тюрго, О. Мириобо з'ясовували питання справедливого оподаткування, шляхи поповнення державної казни і певний час фінанси розвивались у структурі політекономії.

Ж.–Ж. Руссо (1712–1778) запропонував теорію суспільного договору, де довів, що населення країни погоджується на обмеження частини своїх свобод в обмін на те, що влада правителя держави або ж судді буде їх захищати. Як зазначає М. Ковальов, француза Луї Жан-Батісту Альфонса Башельє (1870–1946) вважають засновником сучасної теорії фінансів, тому що саме він поклав фінансові докази на чіткий математичний фундамент. У своїй дисертації «Теорія спекуляцій», яку він захистив у 1900 році, він випередив багато ідей XX ст., а саме: виявив зв'язок між випадковими процесами і дифузиею, марковські процеси, теорію броунівського руху. Ці математичні положення він застосував до фінансових ринків, проте, майже до 1964 року, коли вийшов англійський переклад його праці, ці ідеї були невідомими серед фінансових фахівців [12].

Основи класичної теорії фінансів були закладені у кінці XIX ст. – початку XX ст. у працях К.Г. Рау, В.О. Лебедева, Л. Косси, У. Петті, І.Х. Озерова, І.І. Янжула. Дж. Б'юкенен вважає, що К. Вікель є батьком сучасної теорії фінансів. Саме К. Вікель здійснив вагомий внесок у вирішення основної проблеми фінансової науки – справедливості оподаткування. К. Вікель на початку XX ст. дійшов думки, що підвищення ефективності податкової системи можливо реалізувати лише в демократичному суспільстві. Принагідно можна зауважити, що протягом двадцятип'ятирічного періоду незалежності України так і не сформовано оптимального податкового законодавства. Так, при формуванні та затвердженні у Верховній Раді України Закону «Про Державний бюджет України» на 2016 рік знову виникли розбіжності у поглядах Кабінету Міністрів України та більшості депутатів Верховної Ради

Рисунок 1. Галузі наукових теорій

* Узагальнено автором.

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

України через різне бачення положень Податкового кодексу. Априорі такі розбіжності виникатимуть у суспільстві, де демократичні традиції не є сталими.

Важливим етапом у розвитку фінансової теорії були 60–80 роки XX ст., коли лауреат Нобелівської премії з економіки (1970) П. Самуельсон запропонував «чисту теорію державних видатків», суть якої зводилась до того, що необхідна державна політика регулювання пропозиції суспільних товарів з метою досягнення оптимальності в урядових видатках.

Дж. Б'юкенен для вирішення проблеми ефективного управління державним сектором економіки та забезпечення добробуту населення запропонував дві теорії – теорію суспільного товару та теорію суспільного вибору. Суть теорії суспільного товару зводиться до того, що згідно з нормативною і позитивною концепцією формуються варіанти розподілу фінансових ресурсів. Згідно з теорією суспільного вибору він розуміє політику як структуру, в якій індивіди намагаються колективно відстоювати свої власні інтереси, яких неможливо досягти у результаті простого ринкового обміну. Відсутність індивідуального інтересу означає відсутність колективного інтересу. На думку Дж. Б'юкенена, сутність державної політики в тому, що в ній є фактор примусовості, який не відповідає моделі добровільного обміну між агентами ринку. Ці агенти зможуть змиритись з політичним примусом лише у тому випадку, коли обмін сприятиме їхнім інтересам та відповідатиме напрямам і принципам індивідуалізму. Ця теорія, як свідчать реалії світового економічного простору, не втратила своєї актуальності і в наш час.

Серед фінансових теорій, які мають відношення до людських стосунків, необхідно виокремити теорію агентських відносин, яка пояснює виникнення конфліктів між власниками капіталу і менеджерами, які приймають рішення щодо використання цього капіталу. Розвиток цієї теорії здійснили лауреати Нобелівської премії з економіки (2001) Дж. Акерлоф, М. Спенс, Дж. Стігліц, які висунули власну теорію асиметричної інформації.

Як зазначають З. Боді та Р. Мертон, фінансова теорія складається із низки концепцій, які являють собою систематизований підхід до вивчення питань розподілу грошових ресурсів з врахуванням фактору часу, а також набору кількісних моделей з використанням яких оцінюються всі альтернативні варіанти та приймаються і реалізуються на практиці фінансові рішення. Фінансова теорія базується на доктрині, згідно з якою головна функція фінансової системи полягає у задоволенні потреб людей, зокрема всі основні життєві потреби в харчуванні, одязі та житлі [13, с. 148]. Також складовими фінансової теорії є гіпотези та моделі. Так, фінансова теорія з'ясовує ефективність використання інвестицій і нині відомі декілька таких теоретичних конструкцій. Інвестиційна теорія базується на трьох гіпотезах і декількох моделях.

Одна з гіпотез про досконалість ринку (perfect capital market) передбачає відсутність податкових платежів, трансакційних витрат, присутність на конкретному виді ринку значної кількості покупців і продавців, в результаті цих взаємодій дії окремих гравців на ринку не впливають на рівень цін. Друга гіпотеза – гіпотеза про інформаційну ефективність ринків (efficient market hypothesis, EMN) передбачає, що інформація є доступною для всіх учасників ринку, трансакційні витрати відсутні; угоди між учасниками ринку не впливають

на загальний рівень цін; всі суб'єкти ринку діють раціонально, намагаючись отримати максимальну вигоду.

Третя гіпотеза – гіпотеза компромісу між ризиком та доходністю.

Одна з перших моделей пропозиції позичкових коштів була запропонована на початку XX ст. І. Фішером, проте вивчення запитів клієнтів з врахуванням нинішнього і майбутнього часу почало досліджуватись лише наприкінці XX ст.

Рівняння рівноваги між заощадженнями та інвестиціями (IS–LM, модель Манделла – Флеммінга) широко використовується в наш час. Ця гіпотеза передбачає, що коли в певних умовах ринку в цінах відображена вся інформація, вартість цінних паперів відображається правильно, а альтернативна полягає в тому, що високий дохід супроводжується великим ризиком [13, с. 5–15].

Як зазначають А. Селіванов та А. Стрижак, авторитетні українські конституціоналісти, проголосивши науку джерелом доктрини, цілком слушно зазначають, що визнання доктрини системою поглядів, ідей, теоретичних висновків, наукових переконань зближує це поняття із концепцією, але концепція в науковому обігу визначається як система ідей і поглядів нової ідеології, що отримала державну підтримку [14, с. 64].

Отже, ретроспективний огляд теорій фінансового змісту із з'ясуванням ролі індивідуумів у суспільних, а також у фінансових процесах, свідчить, що поступово формувались такі теоретичні конструкції, які намагались пояснити нові процеси та явища суспільного, і зокрема, фінансового змісту. Нині до складу теорій фінансів входять більше 100 самостійних теорій, теорем, концепцій, гіпотез.

Щодо проблем суспільного справедливого розподілу благ серед членів суспільства, то вони також сягають античних часів. Не заглиблюючись у філософську складову витоків цих теорій, з'ясуємо їхню генезу за останні два століття. Аналіз сукупності цих теорій дозволив виявити окремі теорії соціологічного змісту, які обґрунтовують роль індивідууму у розподілі, і відповідно, контролі суспільних, зокрема і фінансових благ. Однією з перших теорій соціологічного змісту у XX ст. була теорія структурного функціоналізму Т. Парсонса (1902–1974), в якій значна увага приділена формуванню суспільства без конфліктів – суспільства у рівновазі. Ця теорія базується на чотирьох положеннях: адаптації до змін у внутрішньому і зовнішньому середовищі; цілях досягнення, які повинні бути розроблені та у певний проміжок часу реалізовані; інтеграції – контроль за діями індивідів, забезпечення їх потреб; підтримання взірців – за основу береться культура, де кожен індивід повинен дотримуватись встановлених моральних норм і правил. Якщо ж не дотримуватись цих положень, то згідно з цією теорією суспільство припиняє існування. До речі, Т. Парсонс спрогнозував розпад Радянського Союзу.

Удосконалив теорію Т. Парсонса Р. Мертон (1910–2003), який доповнив її методологічним інструментарієм, який забезпечував взаємозв'язок між емпіричним і теоретичним рівнями дослідження.

Концепція соціального обміну була запропонована американцем Дж. Хамансом (1910–1989) як протилежність теорії структурного функціоналізму. Інструментарій цієї концепції складають такі терміни як «статус», «влада», «конфор-

мізм». Суть відносин у суспільстві полягає у прагненні людини до влади, а отже до отримання винагород і вигод.

Оскільки будь-якому сучасному суспільству притаманні конфлікти, вченими були запропоновані відповідні концепції та теорії. Так, Люїс Козер (1913–2003) запропонував концепцію позитивно-функціонального конфлікту, згідно якої у суспільстві присутня соціальна нерівність, а звідси – постійне незадоволення, що викликає напруженість між групами людей. К. Боудинг (1919–1993) розробив загальну теорію конфлікту, яка дозволяє суспільству їх контролювати. Ральф Дарендорф (1923) запропонував конфліктну модель суспільства, де обумовлюється, що будь-яке суспільство базується на примусі однієї групи над іншою, що викликає розбіжності у поглядах, що може привести до змін соціальної структури суспільства.

Згідно з теорією масової комунікації (П. Лазарфельд, Р. Мертон) погляди людей формуються у процесі їх взаємного спілкування з врахуванням впливу засобів масової інформації. Згідно з теорією еліт, яку запропонували В. Паретто та Г. Моска, основою суспільних процесів є боротьба за владу, і політика поділяється на дві сфери – в одній панує еліта, а в іншій – підкорена більшість. У цій теорії демократія відсутня. Між цими двома групами людей можливі переходи одних людей в іншу групу, проте вони є незначними. Якщо дії еліти не задовольняють більшість населення, одна еліта має бути замінена іншою.

Меркур Олсон (1932–1998) запропонував теорію груп, суть якої зводиться до того, що людьми керує інтерес – до посади, до грошей, до влади і для досягнення своїх інтересів вони можуть об'єднуватись у відповідні групи.

Отже, щодо участі індивідуумів у суспільних процесах, зокрема в управлінні, соціологічна наука також запропонувала певні теоретичні конструкції.

Нині на офіційному рівні Рада національної безпеки і оборони запропонувала певну ієрархію керівних документів державної політики: доктрина – концепція – стратегія – програма – план [15]. Оскільки окремі терміни є загальноживаними, подамо значення терміну доктрина. Згідно із Сучасним тлумачним словником української мови: доктрина [лат. doctrina] – наукова або філософська теорія, політична система, керівний теоретичний або політичний принцип [10, с. 258].

Отже, підсумовуючи погляди вчених, фахівців на сутність та структуру теорії, зокрема фінансової, можна дійти висновку, що вона має таку архітектуру (рис. 2).

Є очевидним, що імплементація у «чистому» вигляді як фінансових, так і соціологічних теорій, концепцій, моделей в реаліях України «не спрацює», тому що Україна у порівнянні з іншими країнами, зокрема членами ЄС, має суттєві відмінності, а саме: особлива ментальність українського народу, яка є складно адаптованою до загальноприйнятих європейських цінностей; значний рівень корупції в органах влади, на що звернув увагу віце-президент США Дж. Байден при відвідинах України і виступі у Верховній Раді України у грудні 2015 року; низький рівень оплати праці державних службовців в центральних та місцевих органах влади, що не сприяє залученню висококваліфікованих фахівців та розробці оптимальних рішень; масштабність проблем нинішнього суспільного розвитку, які викликані воєнними діями на сході України; значний тягар державного боргу; слабкість економіки; значна зневіра населення.

Отже, беручи до уваги такі вагомні відмінності у специфіці функціонування суспільної системи України та інших країн, є доцільність розробки власної теорії, яка враховувала відповідний досвід розвинених країн та була достатньо реалістичною у нинішніх реаліях України.

Отже, можна так зобразити місце цієї теорії (рис. 3).

Грунтовний аналіз існуючих теорій фінансового та соціологічного змісту наводить на думку, що якщо протягом майже двадцяти п'яти років незалежності не вдалося вирішити основні життєво-важливі проблеми українського народу, то саме по причині слабкої підконтрольності та підзвітності всіх органів влади суспільству. Штучно створений «феномен Януковича» та його команди саме в тому і полягав, що всі державні гілки влади повністю виключили будь-який дієвий контроль з боку суспільства за їхніми діями у всіх сферах економіки, політики, військового сектору, моралі.

Отже, має бути розгалужений, постійний, професійний контроль з боку суспільства за діями влади, зокрема у формуванні та витрачанні фінансових ресурсів, як основи функціонування держави. Ще Ж. Боден (1530–1596), французький філософ та економіст, у своїй фундаментальній

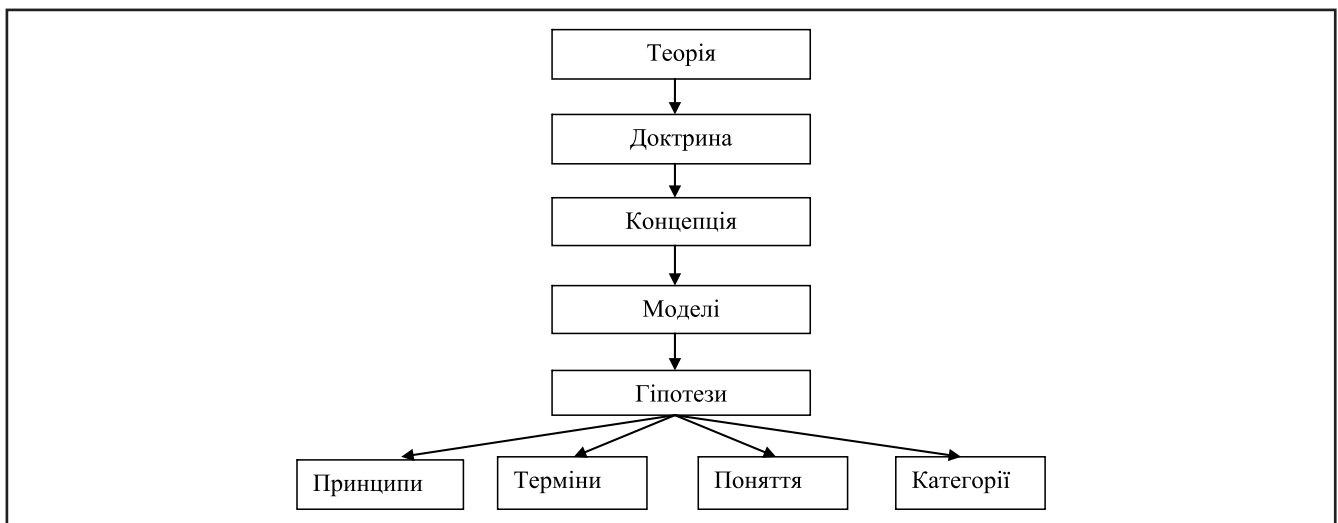
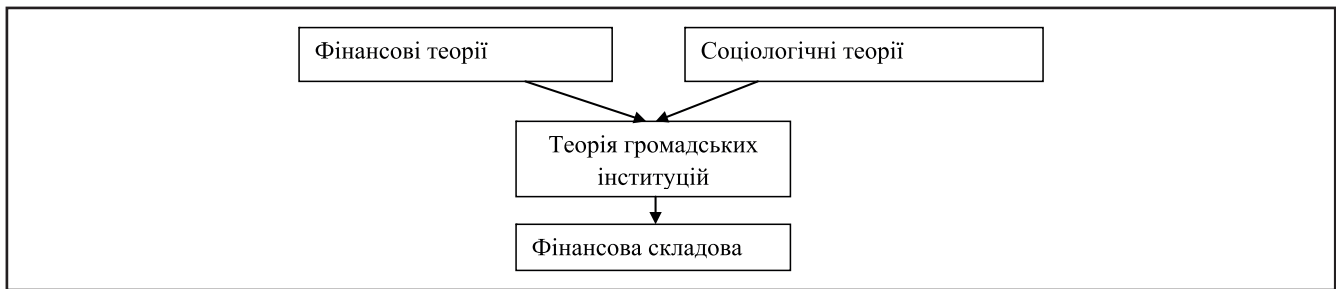

Рисунок 2. Архітектура фінансової теорії

Рисунок 3. Фінансові аспекти теорії громадських інституцій

праці «Шість книг про державу» (1576) називає фінанси «нервами» держави.

Не беручись сформувати власну теорію щодо поліпшення всієї суспільної системи України, запропоновано теорію громадських інституцій, яка має на меті встановлення контролю з боку громадських інституцій, передусім за рухом фінансових потоків, зокрема тих, які знаходяться у підпорядкованні державних, як центральних, так і місцевих органів влади. Розробка саме такої теорії є своєчасною для України, тому що протягом періоду незалежності функцію контролю відповідні інституції – органи казначейства, податкової (фіскальної), контрольно-ревізійної (фінансового контролю), а також прокуратури виконували неефективно.

Зважаючи на обов'язкові складові теорії, обґрунтуємо їх так.

Доктрина. Основним принципом є обов'язковість участі громадських інституцій у формуванні та використанні фондів фінансових ресурсів, які перебувають у підпорядкованні органів влади всіх рівнів, а також перманентний контроль за їх рухом.

Концептуальною основою теорії є формування нових або на базі існуючих громадських інституцій є організація цілісної системи участі у використанні державних фінансових ресурсів. Практика залучення до участі у формуванні та витрачання державних коштів є звичною для країн ЄС, США, Канади, Японії. В Україні така практика не то що не набула поширення, а майже відсутня, в окремі роки навіть депутати Верховної Ради України проект державного бюджету України на майбутній рік отримували в останні дні грудня в день його затвердження.

З цією метою повинно бути внесено відповідні зміни, передусім у Бюджетний кодекс України, де обумовити специфіку функціонування цих громадських інституцій, наявність у її складі фахівців відповідної кваліфікації, умови доступу до конкретних видів інформації, їх повноваження, умови проведення перевірок.

Місією цих громадських інституцій має бути, передусім, інформування громадськості про обсяги, напрями, економічне обґрунтування доцільності отримання коштів із державних фондів.

Завданнями громадських інституцій має бути: формування на території України розгалуженої мережі таких інституцій; залучення до перевірок фахівців фінансового, бухгалтерського, юридичного та іншого профілю для оцінки оптимального та ефективного використання державних фінансових ресурсів; інформування інших державних органів, зокрема міністерств, відомств, органів державного фінансового контролю, прокуратури про виявлення відхилень від конкретних нормативних актів; інформування громадськості

через засоби масової інформації про виявлені порушення; контроль за усуненням допущених порушень.

Для здійснення своєї діяльності громадські структури повинні мати відповідні ресурси – кадрові, матеріальні, інформаційні, фінансові. Щодо фінансових ресурсів, то є доцільним певну їх частину передбачити у державному та місцевих бюджетах. Також є сприйнятливим частину виявлених коштів, які використані з порушенням нормативно-правових актів, передавати до громадських організацій. Також можливо використати кошти іноземних партнерів та благодійні пожертви. Для уникнення підкупу членів громадських організацій доцільно проводити додаткові перевірки та оприлюднювати доходи і витрати громадських організацій, які здійснюють такі перевірки. Окремі зрушення у ролі та повноваженнях громадських організацій у сфері контролю за діяльністю закладів, де використовуються бюджетні кошти вже зроблені. Так, у проекті закону «Про освіту» у редакції 2015 року ст. 61 «Громадське управління у сфері освіти» передбачено: «суб'єкти громадського самоврядування: ініціюють й беруть участь у обстеженні якості освіти в адміністративно-територіальних одиницях та оприлюднюють результати; вносять до органів виконавчої влади пропозиції щодо удосконалення змісту освіти» [16].

Беручи до уваги актуальність юридичного забезпечення у функціонуванні громадянських організацій, Указом Президента України було затверджено Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні [17]. Згідно з цим указом основними нормативно-правовими актами, що регулюють функціонування громадських організацій, є:

I. Міжнародні акти.

Загальна декларація прав людини; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права; Конвенція про доступ до інформації.

II. Національні акти.

Конституція України; закони України: «Про об'єднання громадян»; «Про соціальний діалог в Україні»; «Про місцеве самоврядування в Україні»; «Про інформацію»; «Про професійні спілки та їх права та гарантії діяльності»; «Про молодіжні та дитячі організації»; «Про волонтерську діяльність»; «Про свободу совісті та релігійні організації».

Ці та інші нормативно-правові акти складають основу діяльності громадських організацій, проте в сучасних умовах до цих актів щодо окремих спеціалізованих організацій необхідно внести зміни, передбачивши функції доступу до формування, використання та контролю за фінансовими ресурсами державного формування. До речі, в цьому указі про наявність

такої проблеми вказується: «...недосконалість чинного законодавства створює штучні бар'єри для утворення та діяльності інститутів громадянського суспільства» [17].

Результатом реалізації цих концептуальних засад повинно бути створення прозорої системи за формуванням та використанням державних фінансових ресурсів.

Термінологічний апарат. Ця теорія базується на дотичних положеннях двох суміжних наук – фінансів та соціології, тому використовує терміни та поняття, якими оперують ці науки, зокрема:

– у фінансах – бюджет, бюджетна система, міжбюджетні трансферти, податки, дотації, субсидії, донори та реципієнти, фонди державного соціального страхування, оплата праці, фінансова політика, фінансові ресурси;

– у соціології – соціальний захист, соціальна допомога, соціальні нормативи, індивід, суспільство, соціальна система, соціальна політика, верстви населення, громадянське суспільство, інституції, організації, електорат.

Термін «інституції» вжито згідно з поглядами Дугласа Сесіла Норта (1920–2015), американського економіста, соціального філософа, історика, лауреата Нобелівської премії з економіки (1993) який під інституціями розумів сукупність правил, процедур, відповідностей, законів, правил гри, традицій, моральну і етичну поведінку [18]. Деяко раніше таку ж позицію займав Т. Веблен (1857–1929), який вжив цей термін у праці «Теория праздного класса: Экономическое исследование институций» (1899).

Об'єктом дослідження теорії є обсяги державних фінансових ресурсів, які формуються, затверджуються та використовуються органами влади всіх рівнів за обов'язкової участі громадських інституцій.

Предметом дослідження теорії є суспільні процеси, які виникають між державними органами влади та населенням з приводу формування та використання фінансових ресурсів, зокрема бюджетних з перманентною участю громадських організацій.

Запропонована теорія є адаптованою до сучасних реалій України та обґрунтовує підвищення економічного та соціального розвитку. Ця теорія враховує сучасний стан суспільства, його проблеми та пропонує якісно нові підходи до вирішення проблеми забезпечення динамічного розвитку.

Отже, використання цієї теорії дозволить: формувати відповідні моделі функціонування окремих підсистем суспільної системи – фінансової, демографічної, соціальної з оптимальним витрачанням фінансових ресурсів; суттєво знизити рівень корупції в органах влади; реалізувати один із основних принципів функціонування демократичної держави – справедливе використання фінансових ресурсів: реалізувати положення багатьох нормативно-правових актів України щодо ефективного використання фінансових, зокрема бюджетних ресурсів; значно зменшити потребу у державних фінансових ресурсах шляхом їх використання за призначенням.

Висновки

Суспільні процеси, які нині формуються під впливом зовнішніх глобалізаційних чинників, а також внутрішні, можуть

бути як позитивними, так і негативними. Оволодіння механізмами управління такими процесами – складне завдання державного значення. Запропонована теорія громадських інституцій з фінансовою складовою покликана сприяти дієвому контролю за фінансовими державними ресурсами.

Список використаних джерел

1. Гурицька М.С. Громадянське суспільство: теорія і практика / М.С. Гурицька // Вісник СевДТУ Вип. 91: Політологія: Зб. наук. пр. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2008. – С. 219–222.
2. Розвиток громадянського суспільства в Україні: минуле, сучасність, перспективи: [колективна монографія] – за заг. ред. О.М. Руденко та С.В. Штурхецького. – Острого: ІГСУ, Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – 328 с.
3. Громадянське суспільство: історія та сучасність: монографія / [Т.В. Розова, О.С. Білоусов, Л.В. Вінокурова та ін.] за заг. Ред. Т.В. Розової. – Одеса: Юридична література, 2010. – 344 с.
4. Hobbes Thomas De Cive (The Citizen) Philosophical Rudiments Concerning Government and Society. by Thomas Hobbes 1651. Introduction by the Editor
5. Руссо Жан-Жак Про суспільну угоду або принципи політичного права / Пер. з фр. та нім. О. Хима. – К.: Port Royal, 2001. – 349 с.
6. Гегель Г.В.Ф. Роботы разных лет. В 2-х т. Г.В.Ф. Гегель. – М.: 1971. – Т. 2. – 486 с.
7. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.: зб. документів / НАН України; Інститут укр. археографії. Упор. В.Й. Горобець. – К.: Наукова думка, 1998. – 392 с.
8. Копиленко О.Л. Держава і право України. 1917–1920 / О.Л. Копиленко. – К.: Либідь, 1997. – 208 с.
9. Дно «камікадзе»: як змінювався рейтинг А. Яценюка / Слово і діло. 4 грудня 2015 р. [Електрон. ресурс] Режим доступу: www.slovovidilo.ua
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України/ [Електрон. ресурс] Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
11. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2009. – 1008 с.
12. Ковальов М. Современная финансовая теория и финансовое образование / М.М. Ковальов. [Електрон. ресурс] Режим доступу: <http://www.safbd.ru>
13. Финансы. Зви Боди / Зви Боди, Роберт Мертон. Пер. с англ. – Изд-во Вильямс, 2007. – 592 с.
14. Селіванов А.О. Питання теорії конституційного правосуддя в Україні: актуальні питання сучасного розвитку конституційного правосуддя / А.О. Селіванов, А.А. Стрижак. – К.: Логос, 2010. – 236 с.
15. Коментар до проекту Доктрини інформаційної безпеки України. [Електрон. ресурс] Режим доступу: <http://www.rainbow.gov.ua>
16. Проект Закону України «Про освіту» (редакція 2015 р.) [Електрон. ресурс] Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>
17. Указ Президента України «Про стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації. [Електрон. ресурс] Режим доступу: <http://www.zakon5.rada.gov.ua>
18. Норт Дуглас Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Норт Дуглас, пер. на рус. язык А.Н. Нестеренко. – М.: 1967. – 326 с.

О.П. КВАСОВА,

к.е.н., доцент, Київський національний університет технологій та дизайну,

П.П. САМОФАЛОВ,

к.е.н., доцент, Переяслав–Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди

Емісійні операції акціонерних товариств на ринку цінних паперів України

Стаття присвячена особливостям проведення емісійних операцій акціонерними товариствами, визначені емісійні цінні папери, сформульовано основні засади проведення емісійних операцій акціонерними товариствами, які включають визначення цілі проведення емісії цінних паперів, вибір емісійних інструментів та операцій за ними, принципи розміщення цінних паперів, вибір виду розміщення цінних паперів.

Ключові слова: акціонерні товариства, ринок цінних паперів, акції, облигації, принципи розміщення, емісійні інструменти, похідні цінні папери, державні цінні папери.

О.П. КВАСОВА,

к.э.н., доцент, Киевский национальный университет технологий и дизайна,

П.П. САМОФАЛОВ,

к.э.н., доцент, Переяслав–Хмельницкий государственный педагогический университет им. Григория Сковороды

Эмиссионные операции акционерных обществ на рынке ценных бумаг Украины

Статья посвящена особенностям проведения эмиссионных операций акционерными обществами, определены эмиссионные ценные бумаги, сформулированы основные положения проведения эмиссионных операций акционерными обществами, которые включают определение цели проведения эмиссии ценных бумаг, выбор эмиссионных инструментов и операций по ним, принципы размещения ценных бумаг, выбор вида размещения ценных бумаг.

Ключевые слова: акционерные общества, рынок ценных бумаг, акции, облигации, принципы размещения, эмиссионные инструменты, производные ценные бумаги, государственные ценные бумаги.

O. KVASOVA,

PhD, economic sciences, assistant professor, KNUTD,

P. SAMOFALOV,

PhD, assistant professor state university, Pereyaslav–Khmelnytsky State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda

Emission operations of joint stock companies on the stock market of Ukraine

The article is devoted to the peculiarities of conducting emission operations joint-defined equity securities, formulated the basic principles of conduct equity operations of joint stock companies, which include the definition of the objectives of the issue of securities, the alternative of equity instruments and related transactions, principles placement of securities, choice of placement.

Keywords: joint stock companies, stock market, stocks, bonds, the principles of allocation, emission instruments, derivatives, government securities.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економіки України характеризується перманентним зростанням значення акціонерних товариств, що вимагає застосування різних фінансових інструментів для здійснення управління ними, забезпечення фінансової безпеки та інвестиційної привабливості, де особливе місце належить цінним паперам. Емісія акцій при створенні акціонерних товариств у процесі приватизації державних підприємств дала поштовх становленню та подальшому розвитку ринку цінних паперів в Україні, який має значний вплив на діяльність акціонерних товариств. У свою чергу, проведення масової приватизації привело до емісії значної кількості інших видів цінних паперів, що знаходяться в обігу, їх власників, а також акціонерів, які володіють акціями. Зокрема, ще в 2004 році в «Стратегії економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» зазначалося, що «корпоративний сектор об'єднує 17 млн. індивідуальних акціонерів, у тому числі понад 14 млн. дрібних, які з'явилися внаслідок масової приватизації. Сектор займає найвагоміше місце в українській економіці. На його частку припадає

майже 75% ВВП. Він охоплює 12,1 тис. відкритих та 22,2 тис. закритих акціонерних товариств, 261,2 тис. товариств з обмеженою відповідальністю та 4,1 тис. інших господарських товариств» [1]. Слід також зауважити, що в Україні діє Закон «Про акціонерні товариства», де визначено порядок створення, діяльності, виділу акціонерних товариств, припинення їхньої діяльності, правовий статус, а також права та обов'язки акціонерів. У цьому ж законі цілий розділ присвячений цінним паперам акціонерного товариства, де виділяються такі основні питання: акції товариства, емісія цінних паперів, ціна акцій, оплата цінних паперів, а також особливості обігу цінних паперів акціонерних товариств [2].

Незважаючи на це, і в теперішній час в Україні не створено надійних механізмів проведення емісійних операцій акціонерними товариствами, що негативно впливає на управління капіталом акціонерних товариств, корпоративними правами держави, а також проведення операцій акціонерними товариствами на ринку цінних паперів.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Вивченню питань управління корпоративними структурами, стану

ринку цінних паперів та діяльності суб'єктів господарювання на ньому присвячені роботи українських та зарубіжних вчених. Зокрема, Г. Азаренкова [3], ще в 2004 році аналізуючи стан фондового ринку України, вказувала на його невизначеність, яка проявляється у багатьох напрямках, серед яких виділяла коливання значень фондових індексів, складність побудови адекватних прогностичних моделей, специфічність його розвитку, що є також актуальним на сучасному етапі розвитку економіки України. Розглядаючи необхідність розвитку корпоративного підприємництва у формі акціонерного товариства, М.Я. Рупняк у проведеному дослідженні підкреслювала, що формування акціонерних товариств у процесі приватизації через розподіл статутних капіталів державних підприємств, а не шляхом об'єднання капіталів акціонерів, привело до того, що випущені в обіг акції шляхом обміну на приватизаційні майнові сертифікати не дали реального залучення необхідних грошових ресурсів [4]. Доцільно також зазначити дослідження І.П. Шульги щодо забезпечення економічної безпеки емісійної діяльності акціонерних товариств, в якому визначено основні загрози такої безпеці, та запропоновано підхід до формування комплексної системи безпеки [5].

Проте питання проведення емісійних операцій акціонерними товариствами на фондовому ринку та використання зазначених операцій в поліпшенні діяльності акціонерних товариств, вивчені недостатньо і потребують подальших розробок.

Метою статті є визначення особливостей проведення емісійних операцій акціонерними товариствами на ринку цінних паперів України і на цій основі надання пропозицій його подальшого їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок» в Україні у цивільному обороті можуть бути такі групи цінних паперів: пайові цінні папери (акції, інвестиційні сертифікати, сертифікати ФОН, акції корпоративного інвестиційного фонду); боргові цінні папери (облігації підприємств, державні облігації України, облігації місцевих позик, казначейські зобов'язання України, ощадні (депозитні) сертифікати, векселі, облігації міжнародних фінансових організацій, облігації фонду гарантування вкладів фізичних осіб); іпотечні цінні папери (іпотечні облігації, іпотечні сертифікати, заставні); приватизаційні цінні папери – цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду; похідні цінні папери – цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж про-

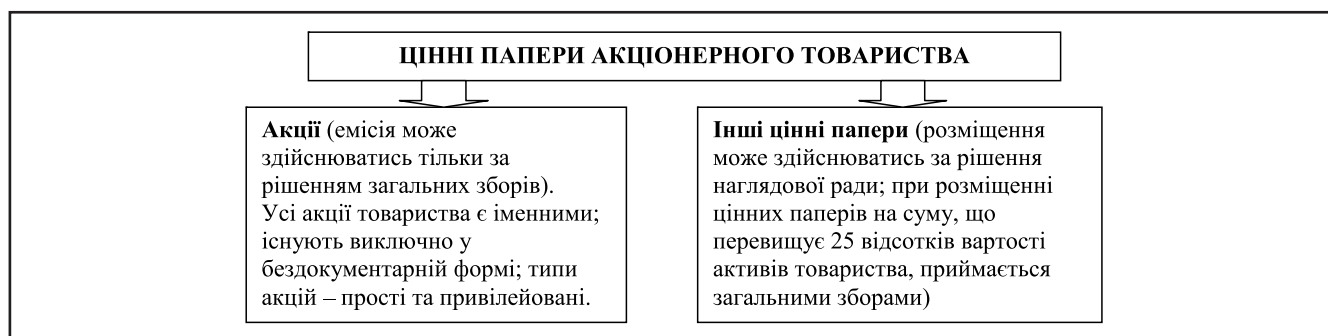
тягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових або товарних ресурсів; товаророзпорядчі цінні папери – цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах [6].

Однак не всі зазначені види цінних паперів можуть ефективно застосовуватись акціонерними товариствами для свого розвитку. Найбільший результат може принести використання акцій, облігацій, похідних цінних паперів. Акції, які відносяться до основних цінних паперів корпоративного характеру, засвідчують пайову участь у статутному капіталі акціонерного товариства, підтверджують членство в акціонерному товаристві та дають право на участь в управлінні товариством, яке здійснило емісію акцій. Облігації також впливають на систему корпоративного управління, але в значно меншій мірі, і засвідчують внесення її власником грошових коштів і підтверджують зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цінного паперу з виплатою фіксованого процента. Важливого значення в сучасних умовах господарювання набуває питання емісії похідних цінних паперів (деривативів).

У Законі «Про акціонерні товариства» [2] визначено можливі види цінних паперів, які можуть емітувати акціонерні товариства. Зазначено, що акціонерне товариство, крім акцій, які посвідчують корпоративні права акціонерів щодо цього товариства, може здійснювати розміщення інших цінних паперів. Види цінних паперів та умови їх емісії акціонерним товариством подано на рис. 1.

Слід зазначити, що станом 31.12.2014 загальна кількість акціонерних товариств становила 22 852 одиниці. Однак спостерігається тенденція до їхнього зменшення, зокрема за 2011 рік їхня кількість знизилася на 1987 одиниць, за 2012 рік – на 1360 одиниць, за 2013 рік – на 778 одиниць, за 2014 рік – на 1641 одиницю (табл. 1). Така тенденція пояснюється реорганізацією акціонерних товариств в інші організаційно-правові форми, зокрема в товариства з обмеженою відповідальністю, а також складністю «підтримувати цю найскладнішу форму організації бізнесу» тими товариствами, які були створені в процесі корпоратизації та приватизації [7]. Зазначена ситуація потребує удосконалення управління акціонерними товариствами, де особливу увагу слід приділити проведенню ними емісійних операцій на ринку цінних паперів.

Акціонерні товариства на фондовому ринку можуть проводити операції щодо емісії цінних паперів, здійснювати посередницькі операції, а також купувати цінні папери, інвестуючи свої кошти. Наше дослідження присвячене емісійним операціям акціонерних товариств, тому, враховуючи напрацювання вче-

Рисунок 1. Види цінних паперів акціонерного товариства

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 1. Кількість акціонерних товариств

	31.12.2010	31.12.2011	31.12.2012	31.12.2013	31.12.2014
Кількість акціонерних товариств, одиниць	28618	26631	25271	24493	22852
у % до попереднього року	–	93,1	94,9	96,9	93,3
зменшення кількості акціонерних товариств за рік, одиниць	–	–1987	–1360	–778	–1641

Джерело: розроблено автором за використання [7].

них та практиків пропонуємо основні засади проведення емісійних операцій акціонерними товариствами (рис. 2), що дасть можливість в певній мірі поліпшити здійснення таких операцій.

Акціям належить важлива роль на фондовому ринку. Згідно з правовими нормами в Україні акції випускаються тільки акціонерними товариствами. У випадку створення публічного акціонерного товариства акції пропонуються широкому колу інвесторів на умовах їх вільного подальшого обігу. Такі

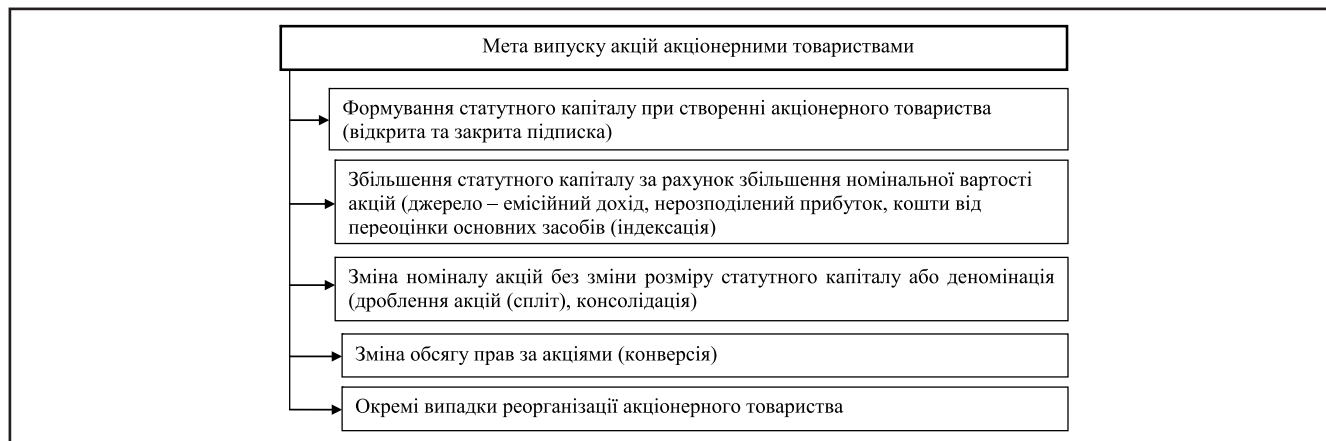
акції, як правило, є предметом угод купівлі–продажу на ринку, вони можуть обертатися на біржовому та позабіржовому ринках. При створенні приватного акціонерного товариства здійснюється закрите (приватне) розміщення акцій серед обмеженого кола інвесторів. Основні причини випуску акцій акціонерним товариством наведено на рис. 3.

Зазначимо, що в 2014 році найбільшим емітентом акцій було ПАТ НАК «Нафтогаз України», яке зареєструвало ви-

<p>Визначення цілі проведення емісії цінних паперів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - створення нового акціонерного товариства (використовуються акції); - капіталізація створеного акціонерного товариства; - збільшення ринкової вартості акцій; - залучення позикових коштів фізичних та юридичних осіб (використовуються облігації та векселі); - підвищення іміджу акціонерного товариства на ринку. <p>Вибір емісійних інструментів та операцій за ними:</p> <ul style="list-style-type: none"> - операції з емісії пайових цінних паперів (акції, акції корпоративного інвестиційного фонду); - операції з емісії боргових цінних паперів (облігації підприємств; ощадні або депозитні сертифікати (емісію здійснюють банки), векселі); - операції з випуску похідних цінних паперів (форварди, ф'ючерси, опціони, свопи тощо). <p>Дотримання принципів розміщення цінних паперів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - принцип послідовності проведення емісії; - принцип публічності (для публічних акціонерних товариств); - принцип прозорості; - принцип рівних можливостей придбання цінних паперів. <p>Вибір виду розміщення цінних паперів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - первинна публічна пропозиція через фондову біржу (IPO); - первинне публічне розміщення, при якому відбувається перетворення товариства іншої організаційної форми на акціонерне (PPO); - вторинне розміщення (SPO); - приватне розміщення цінних паперів серед інвесторів за межами фондової біржі (PO).
--

Рисунок 2. Основні засади проведення емісійних операцій

Джерело: розроблено автором за використання [5, 8, 9].

Рисунок 3. Причини випуску акцій акціонерними товариствами

Джерело: розроблено автором за використання [8; 9, с. 251–264].

Таблиця 2. Перелік емітентів, які зареєстрували найбільші випуски акцій протягом 2014 року

№ з.п.	Назва емітента	Обсяг емісії, млн. грн.	Частка у загальному обсязі емісії, %
	Зареєстровано випусків акцій на загальну суму:	144350,00	100,0
1	ПАТ НАК «Нафтогаз Україна»	104609,58	72,47
2	ПАТ «Державний ощадний банк України»	12671,74	8,78
3	ПАТ «КБ «Надра»	5500,00	3,81
4	ПАТ «Акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк»	4700,00	3,26
5	ПАТ КБ «ПриватБанк»	3316,66	2,3
	Всього за п'ятьма найбільшими емітентами:	130797,98	90,62

Джерело: розраховано авторами за даними [7].

пуски на 104,61 млрд. грн., ПАТ «Державний ощадний банк України» – 12,67 млрд. грн., ПАТ «КБ «Надра» – 5,5 млрд. грн., ПАТ «Акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк» – 4,7 млрд. грн., ПАТ КБ «ПриватБанк» – 3,32 млрд. грн. (табл. 2). З метою збільшення обсягів емісії акцій слід враховувати специфіку формування акціонерного капіталу в кожному із акціонерних товариств.

Неабиякого значення в системі управління акціонерними товариствами набуває процес викупу акцій власної емісії. Акціонерні товариства можуть викупувати у акціонера акції, що належать йому для наступного анулювання, розповсюдження серед працівників товариства або перепродажу. Тому, як показали дослідження, є необхідним створення фонду викупу акцій, що дасть можливість здійснення гнучкого регулювання процесу їх викупу і подальшої реалізації. Треба визначити акції власної емісії обов'язкового викупу, умови їх викупу, що дасть акціонерам більшу впевненість у ліквідності акцій. В акціонерному товаристві доцільно встановити розмір фонду викупу акцій не менше 50% розміру статутного капіталу, із нього 25% зберігати на поточному рахунку, і 25% у високоліквідних активах. Кошти цього фонду при необхідності направляти на захист прав акціонерів, кредиторів та інших інвесторів у випадку реорганізації товариства (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення) або ліквідації.

При розміщенні акцій нових емісій в Україні, з метою розвитку діяльності корпорації і залучення інвесторів доцільно здійснювати нові емісії акцій і реалізовувати їх серед старих акціонерів у випадку, коли діяльність компанії є ефективною і результативною, і пропонувати новим акціонерам у випадку збиткової діяльності, що дасть можливість впливати на управління корпорацією.

Акціонерні товариства, здійснюючи емісію облігацій, залучають ресурси для своєї діяльності, формують «довгі» пасиви, провадять диверсифікацію джерел ресурсів. Крім цього,

емісія облігацій дає можливість мобілізувати грошові кошти як юридичних так і фізичних осіб, що є важливим для розвитку економіки України. Із п'яти найбільших емітентів облігацій у 2014 році два являлися банками. Перелік емітентів, що зареєстрували у 2014 році найбільші обсяги випусків облігацій підприємств, наведено у табл. 3. Обсяг емісії облігацій цих емітентів становив 26,34% від загального обсягу випусків облігацій, зареєстрованих Національною комісією з цінних паперів і фондового ринку, в тому числі банки здійснили емісію на 4000,00 млн. грн., або 13,79% від загальної кількості. З метою залучення ресурсів акціонерними товариствами на ринку облігацій доцільно розробити за запровадити механізми управління емісійною діяльністю на такому ринку.

При розробленні та реалізації емісійної політики акціонерних товариств слід врахувати наступне. Законодавством України передбачено випуск цінних паперів за номінальною вартістю, тобто вони мають свій постійний номінал. Однак у світовій практиці передбачено випуск цінних паперів зі змінним номіналом, наприклад без грошового номіналу або з нульовим номіналом. При цьому вказується частка однієї акції у статутному капіталі, а номінал визначається шляхом поділу фактично сплаченого статутного капіталу на кількість акцій, і тому її номінал змінюється із зміною статутного капіталу, тобто має змінний номінал. В Україні доцільно також застосовувати подібну практику, оскільки в реальному секторі економіки часто відбуваються зміни, що впливають на розмір статутного капіталу

Крім цього, при розробленні емісійної політики акціонерних товариств слід прийняти до уваги те, що у середньостроковій перспективі пріоритетними завданнями розвитку державних цінних паперів мають бути [10, с. 713–714]:

- «зниження адміністративного тиску на ринок ОВДП;
- зниження частки НБУ до передкризового рівня у 15–20%;

Таблиця 3. Перелік емітентів, які зареєстрували найбільші випуски облігацій протягом 2014 року

№ з.п.	Назва емітента	Обсяг випуску, млн. грн.	Частка у загальному обсязі емісій, %
	Загальна емісія – всього:	29009,22	100,00
1	ПАТ «Алфа-Банк»	3000,00	10,34
2	ПАТ «Укртелеком»	1400,00	4,83
3	Державне підприємство «Придніпровська залізниця»	1240,00	4,27
4	ПАТ «Акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк»	1000,00	3,45
5	ПрАТ «Нафтогазвидобування»	1000,00	3,45
	Всього за 5-ма найбільшими емітентами:	7640,00	26,34
	з них найбільші 2 емітенти (банки)	4000,00	13,79

Джерело: розраховано автором за даними [7].

– уніфікація цінних паперів для підвищення ліквідності ринку через виведення цінних паперів, що не мали необхідного попиту серед інвесторів;

- підвищення якості залучених фінансових ресурсів;
- залучення заощаджень дрібних інвесторів».

Потребує також удосконалення фондового ринку та корпоративного управління. Зокрема, І.В. Дем'яненко та О.В. Лисенко зазначають, що «для підприємств обмеженими залишаються зовнішні ресурси, насамперед випуск акцій. Поширенню цього джерела фінансування перешкоджають інституційна незавершеність сучасного фондового ринку, а також надзвичайно низький рівень корпоративного управління, що спричиняє формування передумов для «ворожих» поглинань» [11, с. 122].

Удосконалення емісії цінних паперів та їх використання акціонерними товариства має значний вплив на здійснення державного управління ними. Важливість використання акцій, облігацій, а також векселів при здійсненні державного управління акціонерними товариствами підтверджують також напруженість вчених. Зокрема, Ю.В. Петленко, Г.В. Решетова, розглядаючи питання удосконалення структури капіталу компанії, що також пов'язано з її управлінням, виокремлюють такі цінні папери як векселі, облігації, акції. Вони зазначають, що векселі застосовуються при фінансуванні виробництва і вартість такого боргового паперу безпосередньо залежить від відносин компанії із своїми контрагентами. Облігації передбачають більш складний механізм залучення фінансових ресурсів і пов'язаний з андеррайтингом, «вартість якого залежить від фінансових посередників та інвесторів». Розміщення акцій є більш дорогим способом залучення ресурсів компанії, що можуть дозволити собі розвинені компанії [12, с. 108].

Здійснюючи вибір цінних паперів, емісію яких може проводити акціонерне товариство з метою фінансування своєї діяльності, слід враховувати, що кінцевою метою емісії є максимізація фінансових ресурсів компанії. При виборі цінних паперів необхідно враховувати багато факторів, основними із яких є витрати на здійснення емісії, контроль над корпорацією, доступність, легкість розміщення. Крім цього, необхідно здійснити аналіз співвідношення ризику та вартості різних джерел фінансування після оподаткування.

При розробленні стратегій емісії цінних паперів акціонерними товариствами слід врахувати вплив стану корпоративного управління, а також наявність державної частки у статутному капіталі. При цьому, на нашу думку, доцільно було б в акціонерних товариствах створити фонд управління корпоративними правами, в тому числі державними корпоративними правами, куди направляти частину коштів від приватизації, частину доходів від корпоративних прав, а також частину доходу від здійснення емісії цінних паперів. До цього фонду також можуть передаватись в управління пакети акцій, у тому числі і державні пакети акцій. Кошти фонду управління корпоративними правами можуть направлятись на викуп акцій підприємств, а також подальшу їх реалізацію зацікавленим юридичним і фізичним особам. Слід враховувати також розробки науковців щодо управління контрольним пакетом акцій.

Висновки

Цінні папери, з одного боку, є суб'єктом управління економікою і фінансами, а з іншого – потужним фінансовим інструмен-

том акціонерних товариств. Акціонерне товариство, крім акцій, які посвідчують корпоративні права акціонерів щодо цього товариства, може здійснювати розміщення інших цінних паперів. Акціонерні товариства на фондовому ринку можуть проводити операції щодо емісії цінних паперів, здійснювати посередницькі операції, а також купувати цінні папери, інвестуючи свої кошти.

Найбільший ефект може принести використання акцій, облігацій, векселів. Важливого значення набуває питання емісії похідних цінних паперів (деривативів). З метою збільшення обсягів емісії акцій слід враховувати специфіку формування акціонерного капіталу в кожному із акціонерних товариств. Акціонерні товариства, здійснюючи емісію облігацій, залучають ресурси для своєї діяльності, формують «довгі» пасиви, провадять диверсифікацію джерел ресурсів.

Основні засади здійснення емісійних операцій можуть включати цілі їх проведення, де основними є створення акціонерного товариства, а також його подальша капіталізація; вибір емісійних інструментів, а саме: акції, облігації та похідні цінні папери, а також операцій за ними; дотримання наступних принципів розміщення цінних паперів: послідовності, публічності, прозорості, рівних можливостей; вибір виду розміщення цінних паперів: первинна публічна пропозиція через фондову біржу (IPO), первинне публічне розміщення, при якому відбувається перетворення товариства іншої організаційної форми на акціонерне (PPO), вторинне розміщення (SPO), приватне розміщення цінних паперів серед інвесторів за межами фондової біржі (PO).

Подальші дослідження у цьому напрямку доцільно було б сконцентрувати на вивченні зарубіжного досвіду проведення емісії цінних паперів акціонерними товариствами, що може дати поштовх до застосування цього досвіду в Україні.

Список використаних джерел

1. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – С. 242.
2. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 №514–VI. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: // www.liga.kiev.ua
3. Азаренкова Г. Стан фондового ринку України / Г. Азаренкова // Економіка України. – 2004. – №1. – С. 27–32.
4. Рупняк М.Я. Фінанси акціонерних товариств / М.Я. Рупняк // Фінанси України. – 2004. – №5. – С. 105–110.
5. Шульга І.П. Економічна безпека емісійної діяльності акціонерних товариств: монографія / І.П. Шульга. – Черкаси: Вид-во ТОВ «Майкл», 2010. – 425 с.
6. Закон України «Про цінні папери і фондовий ринок» від 23.02.2006 №3480–IV. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: // www.liga.kiev.ua
7. Річний звіт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2014 рік [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.ssmc.gov.ua
8. Управління фінансами акціонерних товариств: навчальний посібник / С.В. Леонов, Н.Г. Пігуль, І.М. Боярко та ін. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2013. – 305 с. – ISBN 978–966–8958–93–9.
9. Цінні папери: підручник / [Базилевич В.Д., Шелудько В.М., Ковтун Н.В. та ін.]; За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2011. – 1094 с. (Серія «Класичний університетський підручник»).

10. Інноваційні механізми стратегії фінансового управління [монографія] / редкол.: Т.І. Єфименко (голова) та ін. – К.: ДННУ «Академія фінансового управління», 2012. – 1302 с.

11. Дем'яненко І.В. Особливості дивідендної політики підприємств на ринках капіталів, що розвиваються / І.В. Дем'яненко, О.В. Лисен-

ко // Формування ринкових відносин в Україні: Зб. наук. праць. – К.: НДЕІ, 2015. – Вип. 6 (169). – С. 121–126.

12. Петленко Ю.В. Удосконалення структури капіталу компанії як умова підвищення її капіталізації / Ю.В. Петленко, Г.В. Решетова // Фінанси України. – 2012. – №3. – С. 102–109.

УДК 336.368

Л.В. ШІРИНЯН,

д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, факультет обліку, фінансів та підприємницької діяльності, Національний університет харчових технологій

Актуальні проблеми фінансового регулювання страхового ринку України в сучасних умовах

У роботі визначено інструменти фінансового регулювання страхового ринку. Систематизовано і поставлено у відповідність інститути, що здійснюють фінансове регулювання страхового ринку за допомогою наведених інструментів. Виконано оцінку сучасного стану державного регулювання страхового ринку, наведено переваги і недоліки такого регулювання. Розкрито актуальні проблеми фінансового регулювання страхового ринку України.

Ключові слова: страховий ринок, інструменти фінансового регулювання, суб'єкти регулювання, переваги і недоліки, актуальні проблеми фінансового регулювання.

Л.В. ШИРИНЯН,

д.э.н., профессор, заведующий кафедрой финансов, факультет учета, финансов и предпринимательской деятельности, Национальный университет пищевых технологий,

Актуальные проблемы финансового регулирования страхового рынка Украины в современных условиях

В работе определены инструменты финансового регулирования страхового рынка. Систематизированы и поставлены в соответствие институты, осуществляющие финансовое регулирование страхового рынка с помощью названных инструментов. Выполнена оценка современного состояния государственного регулирования страхового рынка, приведены преимущества и недостатки такого регулирования. Раскрыты актуальные проблемы финансового регулирования страхового рынка Украины.

Ключевые слова: страховой рынок, инструменты финансового регулирования, субъекты регулирования, преимущества и недостатки, актуальные проблемы финансового регулирования.

L. SHIRINYAN,

Ph D habil., doctor of economic sciences, professor and Head of Department of Finance, Faculty of Accounting, Finance and Business Activities, National University of Food Technologies

Topical problems of the financial regulation of the insurance market of Ukraine in modern conditions

The paper identifies the tools of the financial regulation of the insurance market. It is systematized the institutions that carry out the financial regulation of the insurance market due to mentioned tools. The assessment of the current state of the state regulation of the insurance market is executed. The advantages and disadvantages of such a regulation are resulted. The topical issues of the financial regulation of the insurance market of Ukraine are exposed.

Keywords: insurance market, the tools of financial regulation, the regulation agent, advantages and disadvantages, topical problems of the financial regulation.

Постановка проблеми. Потреба у фінансовому регулюванні страхового ринку зумовлена необхідністю забезпечення надійності страхування і високим ступенем відповідальності учасників страхового ринку за соціально-економічні наслідки діяльності. Саме тому виокремлення важливих нерозв'язаних проблем фінансового регулювання страхового ринку України стає актуальним завданням не лише для науковців, а й для практиків страхової справи, представників державних органів регулювання і самоврядних інституцій.

З позиції сучасної фінансової науки фінансове регулювання страхового ринку розглядається як цілеспрямоване і послідовне застосування суб'єктом регулювання обов'язкових для виконання учасниками страхового ринку норм і правил, способів, форм і методів дії на економічні процеси, що мають

місце на страховому ринку, на діяльність учасників страхового ринку та їх взаємовідносини за допомогою інструментів фінансового регулювання з метою фінансового забезпечення страхового захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб, перерозподілу фінансових ресурсів серед учасників страхового ринку [1]. Таке визначення містить поняття «інструменти фінансового регулювання», фактичне застосування яких приводить до перерозподілу грошових коштів і фінансових ресурсів між учасниками страхового ринку. Отже, виникає потреба, по-перше, дати перелік таких інструментів, по-друге, визначити ступінь ефективності застосування відповідного інструменту, по-третє, виявити актуальні проблеми фінансового регулювання, що пов'язані з інструментами фінансового регулювання страхового ринку.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідження окресленого питання вітчизняними фахівцями були спрямовані переважно на розгляд страхового законодавства, моделей державного регулювання і ролі регулюючих органів. Це, насамперед, праці В.Г. Баранової [2], А.В. Василенко [3], О.О. Гаманкової [4], О.В. Козьменко [5], В.Й. Плиси [6], В.М. Фурмана [7], Л.В. Шірінян [1], Т.В. Яворської [8] та інших. Віддаючи належне науковому доробку вчених, можна резюмувати відсутність єдності у визначенні суті, функцій, форм і напрямів фінансового регулювання як економіки загалом, так і фінансового регулювання страхового ринку зокрема. Дотепер не сформульований повний перелік нерозв'язаних проблем фінансового регулювання страхового ринку України, залишаються не розробленими повною мірою питання недостатньої кількості та ефективності інструментів фінансового регулювання страхового ринку.

Мета статті – визначити актуальні проблеми фінансового регулювання страхового ринку України, систематизувати інструменти фінансового регулювання страхового ринку в сучасних умовах трансформації економіки і поставити у відповідність до суб'єктів, що здійснюють таке регулювання.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо спочатку місце страхового ринку в теперішньому розподілі ринків в Україні. З одного боку, страховий ринок є складовою частиною фінансового ринку, тому можна умовно виокремити два рівні – внутрішній, тобто безпосередньо пов'язаний зі страховим ринком та його головними учасниками, та зовнішній, що охоплює фінансовий та інші ринки. На внутрішньому рівні відбувається фінансове регулювання і саморегулювання відповідними суб'єктами – учасниками ринку. З таких позицій виникає потреба у визначенні потенційних учасників, що можуть здійснювати фінансове регулювання на такому рівні.

Безпосередньо страховий ринок України на сучасному етапі розвитку складається із сукупності таких учасників: 1) страховиків, що здійснюють страхування, 2) страхових посередників (агентів, брокерів) і страховиків, що беруть участь у страхуванні (перестраховальників, товариств взаємного страхування), 3) покупців страхової послуги (страхувальників, юридичних осіб, фізичних осіб), 4) професійних оцінювачів ризиків і збитків (андерайтерів, сюрвейерів, аджастерів, диспашерів, аварійних комісарів), 5) об'єднань страховиків, страхувальників, 6) органів регулювання і контролю за діяльністю учасників ринку. Така структура страхового ринку України пояснює, на кого саме може діяти регулювання, що є об'єктом і хто є суб'єктами регулювання. Всі зазначені суб'єкти страхового ринку взаємодіють між собою та потенційно можуть здійснювати фінансове регулювання залежно від наявних намірів, мотивації, відповідних повноважень. Основним суб'єктом регулювання поки що залишаються державні уповноважені органи регулювання і нагляду. Указом Президента України від 23 листопада 2011 року №1070/2011 було створено Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [9]. Наразі обговорюється питання реорганізації або ліквідації такої комісії.

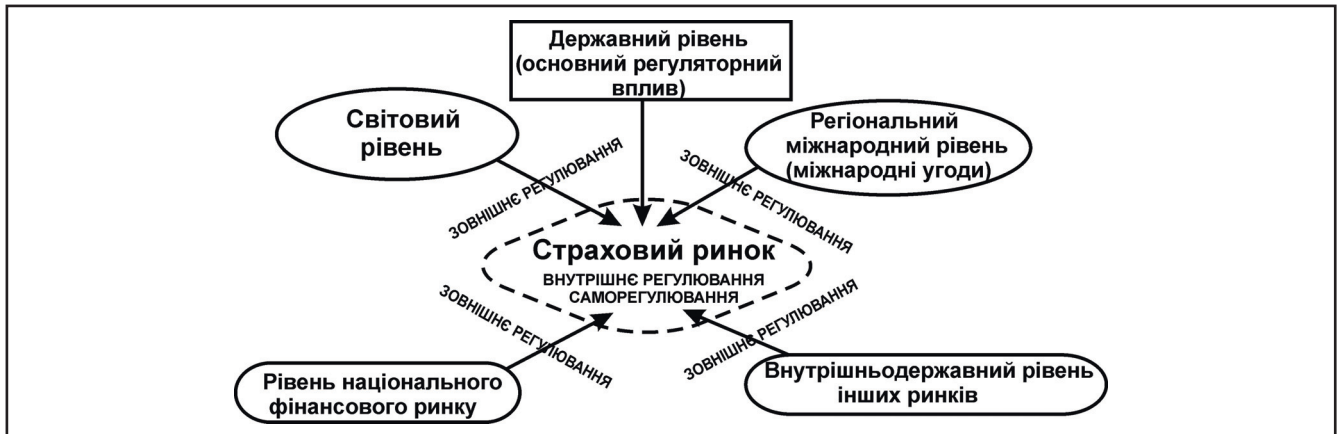
Після останніх революційних перетворень в Україні посилено роль громадських організацій і самоврядних інституцій у житті суспільства. З цих позицій іншими інститутами–регуляторами, що можуть здійснювати фінансове регулювання і особливо са-

морегулювання на страховому ринку України є такі самоврядні організації: Українська федерація ubezpieczenia, Ліга страхових організацій України, Харківський Союз страховиків, Моторне (транспортне) страхове бюро України, Авіаційне страхове бюро, Морське страхове бюро, Ядерний страховий пул, Асоціація страхувальників України та ін. [10, 11].

Розвиток ринкових відносин посилює інтеграційні процеси, скасовує територіальні бар'єри, залучає національний страховий ринок у світовий. Прикладом такої інтеграції може слугувати створення міжнародного регіонального страхового ринку – загальноєвропейського страхового ринку країн – членів ЄС. Тому можна говорити не лише про рівні, а про види зовнішнього регулювання: світове регулювання страхового ринку, внутрішньодержавне регулювання страхового ринку з боку інших ринків тощо (див. рис.). Найбільша кількість законодавчих норм регулювання встановлюється державою і тому державне регулювання страхового ринку є основним. Саме цим пояснюється той факт, що дослідження вітчизняних науковців переважно спрямовані на аналіз проблем державного регулювання страхового ринку. Таким чином, нами визначено перелік основних суб'єктів фінансового регулювання.

Визначимо перелік інструментів, за допомогою яких можливе здійснення фінансового регулювання страхового ринку, тобто може відбуватися перерозподіл фінансових ресурсів між учасниками. Проведена нами систематизація досліджень дає змогу визначити інструменти фінансового регулювання страхового ринку і надати його в такому переліку: 1) податки; 2) платежі у фонди цільового призначення і резерви запобіжних заходів; 3) кредити; 4) податкові та інші стимули; 5) державні інвестиції, субсидії, дотації та цільова допомога; 6) штрафи і санкції, заборони, приписи; 7) квоти; 8) валютний курс; 9) нормативи платоспроможності; 10) нормативи інвестування коштів страхових резервів; 11) нормативи формування страхових резервів; 12) норматив витрат на ведення справи; 13) нормативи щодо перестраховання; 14) нормативні показники концентрації і конкуренції на страховому ринку; 15) нормативи конкурентоспроможності страхового ринку; 16) умови і принципи формування доходів, нагромаджень і фондів на страховому ринку; 17) умови і принципи фінансування і кредитування; 18) тарифи страхування; 19) умови і нормативи обов'язкового і загальнообов'язкового страхування; 20) види фінансових продуктів і грошових документів у вигляді контракту, кредитної угоди, контракту лізингу та факторингу, депозитної угоди і вкладу, цінних паперів (акції, облігації, сертифікати) із зазначенням відсотків, дивідендів; 21) умови і правила страхування і мікрострахування; 22) норми капіталізації та норми статутного капіталу; 23) регламентація процедури банкрутства страхових компаній. У наведеному переліку поряд з відомими є й нові інструменти фінансового регулювання страхового ринку: пункти 14, 15, 21, 22, 23.

Перейдемо до суб'єктів, що здійснюють фінансове регулювання страхового ринку за допомогою зазначених вище інструментів (табл. 1). Основним органом, який здійснює фінансове регулювання страхового ринку, є Кабінет Міністрів України (12 інструментів). Нацкомфінпослуг переважно виконує роль посередника–контролера на страховому ринку (4 інструменти).

Рівні та види регулювання страхового ринку

Вектор показує напрям впливу зовнішнього регулювання. Систематизовано і побудовано автором.

Таблиця 1. Відповідність суб'єктів, що здійснюють фінансове регулювання страхового ринку України, інструментам такого регулювання

Суб'єкт регулювання	Інструменти фінансового регулювання страхового ринку
Кабінет Міністрів України	нормативи платоспроможності; нормативи інвестування коштів страхових резервів; нормативи формування страхових резервів; норматив витрат на ведення справи за обов'язковими видами страхування; квоти і нормативи щодо перестраховування; умови і принципи формування доходів та нагромаджень на страховому ринку; тарифи страхування за обов'язковими видами страхування; умови і правила страхування, умови і правила обов'язкового і загальнообов'язкового страхування; розмір плати за видачу ліцензій; норми капіталізації та статутного капіталу; державні інвестиції, субсидії, дотації і цільова допомога
Нацкомфінпослуг	штрафи і санкції, заборони, приписи; умови і принципи фінансування та кредитування (за погодженням з Національним банком України); норми платежів у резерви попереджувальних заходів; регламентація процедури банкрутства страховиків
Державна фіскальна служба України (ДФСУ)	податки; штрафи і санкції, заборони, приписи; податкові й інші стимули
Антимонопольний комітет України	нормативні показники концентрації і конкуренції страховиків на ринку; штрафи і санкції, заборони та приписи
Національний банк України (НБУ)	кредити, валютний курс
Самоврядні об'єднання страховиків	платежі у фонди і резерви цільового призначення; норми платежів у резерви попереджувальних заходів (на рівні об'єднання)
Страховик	норматив витрат на ведення справи за добровільними видами страхування; тарифи страхування за добровільними видами страхування; платежі у фонди і резерви цільового призначення
Поки що не визначено	страхові платежі в державні фонди цільового призначення
	нормативи конкурентоспроможності страхового ринку
	умови і правила мікрострахування

Розроблено автором. Останнім часом повноваження НБУ і ДФСУ переглядаються.

Дослідження сучасної системи державного регулювання національного страхового ринку виявляє як його переваги, так і певні недоліки. Серед позитивних результатів можна виділити такі: формування національної системи іпотечно-го кредитування і розвиток різних ринків фінансових послуг; збільшення кількості суб'єктів господарської діяльності й об'єктів страхування; підвищення рівня платоспроможності страховиків; законодавчі зміни до чинних норм страхування, розробка нових правил аграрного й обов'язкового стра-

хування; зростання рівня капіталізації страховиків і страхових гарантій.

З іншого боку, страховий ринок України поки що не став фактором стабільності, його розвиток відстає від тенденцій світових страхових ринків. Серед проблем вітчизняного страхового ринку, які наразі потребують розв'язання і привертають особливу увагу є такі: недосконалий обсяг повноважень Нацкомфінпослуг у частині застосування економічних санкцій; недостатність довгострокових фінансових інструментів для інвестування коштів;

Таблиця 2. Актуальні проблеми фінансового регулювання страхового ринку України

Інструменти фінансового регулювання	Виявлена проблема фінансового регулювання
Нормативи платоспроможності, норми капіталізації	Неадаптованість нормативних актів до вимог ЄС
Нормативи інвестування коштів страхових резервів	Недостатність фінансових інструментів, державних і похідних цінних паперів для інвестування коштів; низький рівень інвестицій у реальну економіку, у державні цінні папери і банки
Нормативні показники конкурентоспроможності страхового ринку	Відсутність методології комплексної оцінки конкурентоспроможності страхового ринку; ризик монополізації ринку страхування життя
Норми капіталізації та статутного капіталу	Велика частка страховиків з малим розміром активів; невизначеність верхньої межі капіталізації; вплив інфляції на мінімальний розмір капіталу
Умови і правила страхування і мікрострахування	Відсутність фінансового забезпечення і програм страхування для незаможних верств населення; недостатня підтримка розвитку соціально значущих видів страхування
Податки; податкові й інші стимули	Недосконалість податкового регулювання діяльності страхових компаній; низька податкова віддача; використання страхового ринку для ухилення від оподаткування та відпливу коштів за кордон
Платежі у фонди цільового призначення і резерви попереджувальних заходів; державні інвестиції, субсидії, дотації і цільова допомога	Законодавча нерегульованість «резерву попереджувальних заходів» в переліку резервів страховика; недовірливість превентивної функції страхування
Нормативи формування страхових резервів	Нерозвиненість превентивної функції страхового ринку
Нормативи платоспроможності	Недосконалість фінансового аудиту
Кредити; умови і принципи фінансування і кредитування	Низька динаміка іпотечного страхування; нерозвиненість іпотечного кредитування під заставу полісів страхування життя
Штрафи і санкції, заборони і приписи	Недостатній обсяг повноважень Нацкомфінпослуг у частині застосування санкцій щодо порушення страхового законодавства
Нормативні показники концентрації і конкуренції на страховому ринку	Недосконалість і неадаптованість нормативних актів до вимог в країнах ЄС
Нормативи платоспроможності страховиків	
Нормативи щодо перестрахування	Відплив коштів вітчизняного страхового ринку на іноземні ринки
Нормативи формування страхових резервів	Недосконалі методика управління активами, якими представлено кошти страхових резервів
Умови і принципи формування доходів, нагромаджень і фондів на страховому ринку	Невелика частка обсягів страхування у валовому внутрішньому продукті; зосередження вітчизняної страхової діяльності переважно на майновому страхуванні юридичних осіб
Тарифи за обов'язковими видами страхування	Відсутність диференціації тарифу залежно від рівня травматизму на підприємстві
Тарифи за добровільними видами страхування	Недобросовісна конкуренція (демпінг) щодо тарифікації окремих видів страхових послуг; заборона централізованого регулювання; завищені тарифи з метою ухилення від оподаткування
Умови і правила страхування	Нерозвиненість страхування життя, недержавного пенсійного забезпечення, медичного страхування, страхування екологічних та катастрофічних ризиків
Умови і правила обов'язкового і загальнообов'язкового страхування	Неоптимальний перелік обов'язкових видів страхування; недосконалість соціального страхування; не оптимальність повноважень Моторного транспортного страхового бюро щодо умов, яким мають відповідати страховики, що здійснюють обов'язкове страхування відповідальності власників транспортних засобів
Регламентация процедури банкрутства страховиків	Недосконалість захисту прав споживачів у зв'язку з недостатнім розвитком страхових гарантій

Проаналізовано і систематизовано автором.

недосконале саморегулювання на страховому ринку України; слабе регулювання в частині обов'язкового медичного страхування; нерозвиненість страхування життя, недержавного пенсійного забезпечення; значна кількість обов'язкових видів страхування; велика частка страхових компаній із низьким рівнем капіталізації; неефективне оподаткування страховиків та відплив коштів за кордон; нерозвиненість превентивної функції страхового ринку; недобросовісна конкуренція (демпінг) учасників ринку щодо тарифікації окремих видів послуг.

Визначимо актуальні проблеми фінансового регулювання страхового ринку України в сучасних умовах (табл. 2). Серед проблемних питань можна виокремити: відсутність уніфікованих підходів; неадаптованість нормативних актів до вимог ЄС; здійснення переважно методів регулювання, спрямованих на діяльність страховиків, а не на страхового ринку загалом; недостатня підтримка соціально значущих видів страхування; недосконалі система податкового регулювання і пруденційного нагляду.

Висновки

У дослідженні виконано систематизацію і поставлено у відповідність до інститутів, що здійснюють фінансове регулювання страхового ринку, інструменти фінансового регулювання. Основним державним органом, що здійснює фінансове регулювання страхового ринку, є Кабінет Міністрів України (близько половини інструментів фінансового регулювання). В роботі визначено переваги і недоліки державного фінансового регулювання страхового ринку.

Визначено актуальні проблеми фінансового регулювання страхового ринку, загальна кількість яких становить близько 21 проблеми, серед яких: недостатність фінансових інструментів; відсутність фінансового забезпечення і програм страхування для незаможних верств населення; недосконала система податкового регулювання діяльності страхових компаній; занепад превентивної функції страхування, відсутність платежів у фонди цільового призначення.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку концепції та механізму фінансового регулювання і розвитку страхового ринку України в сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. Шірінян Л.В. Фінансове регулювання страхового ринку України: проблеми теорії та практики: монографія / Л.В. Шірінян. – Наукове видання. – К.: Видавництво «Центр Ученої Літератури», 2014. – 458 с.
 2. Баранова В.Г. Проблеми функціонування страхової системи України в умовах фінансової кризи / В.Г. Баранова // Економіст. – 2009. – №11. – С. 21–23.

3. Василенко А.В. Генезис державного регулювання страхового ринку України в контексті зарубіжного досвіду / А.В. Василенко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №82 (62). – С. 14–22.
 4. Гаманкова О.О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: монографія / О.О. Гаманкова. – Київ: КНЕУ, 2009. – 283 с.
 5. Козьменко О.В. Страховий ринок України в контексті сталого розвитку / О.В. Козьменко. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 350 с.
 6. Плиса В.Й. Модель державного регулювання страхового ринку в Україні / В.Й. Плиса // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20. – 10. – С. 209–215.
 7. Фурман В.М. Державне регулювання страхового ринку як чинник стратегічного розвитку / В.М. Фурман // Економіка і прогнозування. – 2005. – №3. – С. 114–126.
 8. Яворська Т.В. Державне регулювання страхового підприємства в Україні: монографія / Т.В. Яворська. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 420 с.
 9. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: Положення, затверджене Указом Президента України від 23.11.2011 №1070/2011. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011>
 10. Моторне (транспортне) страхове бюро України. – Офіційний сайт. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mtsbu.kiev.ua/>
 11. Асоціація «Українська федерація ubezpieczenia». – Офіційний сайт. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://ufu.org.ua/ua>

УДК: 351

Л.Г. ШИМОРГУН,

д.е.н, професор, професор кафедри менеджменту та економіки, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, М.Р. КОВАЛЬСЬКИЙ,

к.н. з державного управління, доцент кафедри туризму та загальнонаукових дисциплін, Київський славістичний університет

Державне управління землями рекреаційного призначення та його соціально-культурне значення

Стаття присвячена актуальним питанням у сфері державного управління використання земель рекреаційного призначення. Автором було виявлено проблематику сучасних теорій та методів контролю у сфері державного регулювання використання земель рекреаційного призначення, проблему управління розмежуванням земель рекреаційного призначення та інших категорій земель, зроблено аналіз останніх наукових досліджень, способів та методів управління розмежуванням земель рекреаційного призначення й інших категорій земель України. У статті було вказано на найважливіші напрямки сучасного державного управління в даній сфері, специфіку управління землями рекреаційного призначення, виділено необхідність розробки заходів щодо поліпшення сучасного рівня державного управління і контролю, впровадження яких дозволить розв'язати наявні проблеми нерационального використання земельного фонду України в цілому та забезпечить збереження навколишнього природного середовища. Виходячи із законодавства про рекреаційну діяльність виділено загальний і спеціальний правовий режим земель рекреаційного призначення, складники державного управління використання і охороною земель рекреаційного призначення. Розгляд питань державного управління розмежуванням земель рекреаційного призначення дав змогу підкреслити особливу цінність земель рекреаційного призначення для суспільства; винайти пріоритетні завдання, вирішення яких дасть змогу досягти сталого розвитку у землекористуванні. Також було зроблено висновок про існування особливого, не притаманного іншим категоріям земель, методу охорони земель рекреаційного призначення, визначений чинним земельним законодавством України. Було виокремлено поняття державного управління розмежуванням земель рекреаційного призначення від поняття державного управління в цілому та ряд інших питань у сфері державного управління розмежування земель рекреаційного призначення та інших категорій земель, що були мало досліджені раніше, зокрема основні складники державного управління використанням, охороною земель рекреаційного призначення в Україні, а також доведено необхідність термінового вдосконалення правової та законодавчої бази державного розмежування земель рекреаційного призначення та інших категорій земель.

Ключові слова: державне управління, землі рекреаційного призначення, режим управління землями, охорона земель, розмежування земель, охорона навколишнього середовища, раціональне використання земель.

Л.Г. ШМОРГУН,
 д.э.н., профессор, профессор кафедры менеджмента и экономики,
 Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств,
 М.Р. КОВАЛЬСКИЙ,
 к.н. по государственному управлению, доцент кафедры туризма и общенаучных дисциплин,
 Киевский университет славистики

Государственное управление землями рекреационного назначения и его социально-культурное значение

Статья посвящена актуальным вопросам в сфере государственного управления использованием земель рекреационного назначения. Автором была выявлена проблематика современных теорий и методов контроля в сфере государственного регулирования использования земель рекреационного назначения, проблема управления разграничением земель рекреационного назначения и других категорий земель, сделан анализ последних научных исследований, способов и методов управления разграничением земель рекреационного назначения и других категорий земель Украины. В статье указано на важнейшие направления современного государственного управления в данной сфере, специфику управления землями рекреационного назначения, аргументирована необходимость разработки мероприятий по улучшению современного уровня государственного управления и контроля, внедрение которых позволит решить существующие проблемы нерационального использования земельного фонда Украины в целом и обеспечит сохранение окружающей природной среды. Исходя из законодательства о рекреационной деятельности выделен общий и специальный правовой режим земель рекреационного назначения, составляющие государственного управления использованием и охраной земель рекреационного назначения. Рассмотрение вопросов государственного управления разграничением земель рекреационного назначения позволило подчеркнуть особую ценность земель рекреационного назначения для общества; изобрести приоритетные задачи, решение которых позволит достичь устойчивого развития в землепользовании. Также сделан вывод о существовании особого, не присущего другим категориям земель метода охраны земель рекреационного назначения, определенного действующим земельным законодательством Украины. Было выделено понятие государственного управления разграничением земель рекреационного назначения от понятия государственного управления в целом и ряд других вопросов в сфере государственного управления разграничения земель рекреационного назначения и других категорий земель, которые были мало исследованы ранее, в частности основные составляющие государственного управления использованием, охраной земель рекреационного назначения в Украине, а также доказана необходимость срочного совершенствования правовой и законодательной базы государственного размежевания земель рекреационного назначения и других категорий земель.

Ключевые слова: государственное управление, земли рекреационного назначения, режим управления землями, охрана земель, разграничение земель, охрана окружающей среды, рациональное использование земель.

L. SHMORGUN,
 doctor of Economics, professor, professor of sub-faculty of management and economics,
 National Academy of Supervisory Frame of Culture and Arts,
 M. KOWALSKI,

candidate of science with public administration, associate professor of the Department of tourism and scientific disciplines

State land management recreation use and its socio-cultural significance

The article is devoted to topical issues in the sphere of state management of land use recreational purpose. The author revealed the issues of the modern theories and methods of supervision in sphere of state regulation of use of lands of recreational purpose, problem management division of land and recreational facilities, and other land categories, the analysis of the latest research, techniques and management methods delimitation of lands of recreational purpose and other categories of lands in Ukraine. The article was listed in critical areas of modern public administration in this field, the specifics of the management of lands of recreational purpose, highlighted the need to develop activities to improve the current level of state management and control, implementation of which will allow to solve the problems of irrational use of land resources in Ukraine as a whole and will ensure the preservation of the natural environment. On the basis of the legislation on recreational activities allocated General and special legal regime of lands of recreational purpose, the components of state control of use and protection of lands of recreational purpose. Consideration of matters of state administration delimitation of lands of recreational purpose gave the opportunity to emphasize the special value of the lands for recreational purpose of the company; to invent a priority, the solution of which will allow to achieve sustainable development in land use. Also it was concluded about the existence of particular associated with other land categories, method of protection of lands of recreational purpose, as defined by applicable land legislation in Ukraine. It highlighted the concept of public administration the division of lands of recreational purpose from the concept of government in General, and a number of other issues in the field of public administration the division of land recreational facilities and other categories of lands that were a little earlier study, in particular the main components of state control use and protection of land recreational facilities in Ukraine, and also proved the urgency of improving the legal and regulatory framework state demarcation of lands of recreational purpose and other categories of lands.

Keywords: public administration; recreational land; mode of land management; protection of land; subdivision of land; protection of environment; rational use of land.

Постановка проблеми. Особлива увага на урядово-му рівні приділяється охороні земель рекреаційного призначення, але законодавством України визначення земель рекреаційного призначення є недосконалим, адже використовуватись для організації відпочинку населення, туризму і проведення спортивних заходів можуть землі будь-якої категорії, проте, це не означає їх належність до земель рекреаційного призначення. Виходячи із законодавства породжується проблема управління розмежуванням земель рекреаційного призначення й інших категорій земель.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблема управління розмежуванням земель рекреаційного призначення та інших категорій земель з кожним днем стає все помітніша. Шляхи вирішення проблеми управління розмежуванням земель рекреаційного призначення й інших категорій земель пропонують багато науковців: А.Г. Бобкової [3], О.О. Погрібного [4], О.Я. Лазор [8], А.М. Третяка [10].

На основі вітчизняних та зарубіжних публікацій виникла необхідність обґрунтування суті управління землями рекреаційного призначення та термінового вдосконалення правової та законодавчої бази державного розмежування земель рекреаційного призначення й інших категорій земель.

Метою статті є визначення особливостей управління землями рекреаційного призначення та розмежування земель рекреаційного призначення, що важливо для забезпечення збереження навколишнього природного середовища, тому головним завданням є визначення державного механізму для управління землями рекреаційного призначення та розмежування земель рекреаційного призначення.

Виклад основного матеріалу. Цінність земель рекреаційного призначення у тому, що вони є придатними для відпочинку населення, на них відсутні чинники негативного впливу на здоров'я людини. Поняття державного управління розмежуванням земель рекреаційного призначення є похідним від поняття державного управління в цілому. Під останнім розуміють певний вид діяльності органів держави, що має виконавчий і розпорядчий характер, полягає в організуючому впливі на суспільні відносини шляхом застосування державно-владних повноважень. Державному управлінню притаманні всі ознаки виконавчої влади. З урахуванням цього державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища є видом діяльності органів виконавчої влади по реалізації внутрішньої і зовнішньої екологічної політики держави, її внутрішньої і зовнішньої екологічних функцій. Землі рекреаційного призначення потребують особливої охорони шляхом заборони діяльності, що перешкоджає чи може перешкодити використанню їх за цільовим призначенням або негативно впливає чи може вплинути на природний стан цих земель. Земельний кодекс України визначає склад земель рекреаційного призначення – до цих земель належать: земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських і екологічних стежок, маркованих трас, земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури й спорту, туристичних баз, кемпінгів, яхт-клубів, стаціонарних і наметових туристично-оздоровчих таборів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристичних станцій, дитячих та спортивних таборів, інших аналогічних об'єктів,

а також земельні ділянки, надані для дачного будівництва і спорудження інших об'єктів стаціонарної рекреації [7]. Але слід зазначити, що не наводиться вичерпного переліку земель рекреаційного призначення: до них можуть відноситися й інші землі, які використовуються для туристичних походів і подорожей, спорту і відпочинку, огляду мальовничих ландшафтів та історичних пам'яток, для спостереження за сезонними явищами у природі, землі для стаціонарного розміщення луна-парків, ігрових і розважальних центрів тощо. Право користування землями рекреаційного призначення здійснюється у двох формах – загального і спеціального користування. Загальне користування здійснюють громадяни у порядку, передбаченому законодавством і визначеному місцевими радами. Це користування парками, скверами, бульварами і таке інше в населених пунктах; користування водами в оздоровчих цілях у місцях, що створюються місцевими радами; користування сприятливим кліматом.

Для забезпечення раціонального використання і охорони земель рекреаційних зон на їхніх територіях визначають різні функціональні зони: а) особливо охоронювана; б) пізнавальна; в) короткочасного відпочинку; г) обслуговування відвідувачів; д) господарського призначення [8].

Рекреаційні зони можуть мати свого землекористувача чи входити до складу інших видів землекористувань, наприклад земель лісового фонду (ліси населених пунктів), природно-заповідного фонду. Статус останньої з наведених категорій земель вимагає спеціальної уваги, оскільки землі окремих категорій природно-заповідного фонду мають так би мовити «подвійну прописку»: вони є одночасно землями природно-заповідного фонду і землями рекреаційного призначення. Саме тут найчастіше облаштовуються навчально-туристичні та екологічні стежки чи марковані траси. Це стосується: біосферних заповідників, до зон антропогенних ландшафтів яких, поряд з територіями традиційного землекористування, лісокористування, водокористування, місць поселення, належать і рекреаційні зони; національних природних парків, у межах яких виділяється зона регульованої рекреації (тут організується короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць; у цій зоні дозволяється влаштування та відповідне обладнання туристичних маршрутів і екологічних стежок; одночасно тут забороняються рубки лісу головного користування, промислове рибальство й мисливство, інша діяльність, яка може негативно вплинути на стан природних комплексів та об'єктів заповідної зони) і зона стаціонарної рекреації (призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку); регіональних ландшафтних парків, що є одночасно природоохоронними і рекреаційними установами, одним з основних завдань яких є створення умов для ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів і об'єктів; дендрологічних парків, що створюються з метою збереження і вивчення у спеціально створених умовах різних видів дерев і чагарників та їх композицій для використання, в тому числі в рекреаційних цілях; зоологічних парків, у межах яких виділяється рекреаційна зона, призначена для організації відпочинку та обслуговування відвіду-

вачів парку; парків – пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення, що є і природоохоронними, і рекреаційними установами.

Кожна цивілізована держава покликана турбуватися про життя, здоров'я, безпеку і розвиток населення як вирішальну самоцінність будь-якого суспільства. Одним із найважливіших напрямів сучасного державного управління є заходи, спрямовані на відпочинок і відновлення працездатності населення. Режим управління землями рекреаційного призначення досить неоднорідний; при аналізі практично кожного елемента їхнього режиму управління можна виділити риси, характерні лише для одного або декількох видів земель рекреаційного призначення, але не всіх земель рекреаційного призначення в цілому. Законодавство про рекреаційну діяльність дає підстави для виділення загального і спеціальних правових режимів земель рекреаційного призначення. Загальний правовий режим земель рекреаційного призначення – це правовий режим, загальний для всіх видів земель зазначеної категорії, незалежно від того, які рекреаційні ресурси на них розташовані. Спеціальні правові режими – це правові режими окремих видів земель рекреаційного призначення, які відзначаються специфікою правового регулювання [4].

Складниками державного управління використанням і охороною земель рекреаційного призначення виступають: розподіл та перерозподіл земель рекреаційного призначення; планування використання земель рекреаційного призначення; ведення державного земельного кадастру щодо земель рекреаційного призначення; здійснення контролю за додержанням законодавства у сфері ефективного використання, відтворення та охорони земель рекреаційного призначення; здійснення моніторингу земель рекреаційного призначення; здійснення землеустрою щодо земель рекреаційного призначення; розгляд земельних спорів щодо земель рекреаційного призначення уповноваженими органами.

Викликає інтерес і розмежування земель рекреаційного призначення і земель водного фонду. До земель водного фонду належать землі, зайняті морями, річками, озерами, водосховищами та іншими водними об'єктами, островами, не зайнятими лісами прибережними захисними смугами, гідротехнічними, іншими водогосподарськими об'єктами, а також землі, виділені під смуги відведення для них, береговими смугами водних шляхів. Разом із тим яхт-клуби, будинки відпочинку, пансіонати, турбази, кемпінги, дитячі табори, дачні ділянки та інші об'єкти доволі часто розміщуються поблизу водних об'єктів. Отже, придатність земель може обумовлюватися природними властивостями земель (певними екологічними характеристиками, сприятливими для відпочинку і оздоровлення громадян), розташуванням їх у мальовничій місцевості: урочищах, ландшафтах тощо, відсутністю чинників, що можуть негативно впливати на здоров'я людей (у тому числі розташованих неподалік промислових об'єктів). Рекреаційна якість може також обумовлюватися упорядкуванням території, будівництвом рекреаційних об'єктів (театрів, музеїв, готелів, ресторанів тощо). Відсутність чинників, що негативно впливають на здоров'я людей, є законодавчою вимогою для земель рекреаційного призначення і перевіряється органами державної санітарно-епідеміологічної служби Міністерства охорони здоров'я України при погодженні відпо-

відних проектів землеустрою згідно з Методичними рекомендаціями «Обстеження та районування території за ступенем впливу антропогенних чинників на стан об'єктів довкілля з використанням цитогенетичних методів» Міністерства охорони здоров'я України. Генеральна схема планування території України передбачає охорону і невиснажливе використання земель рекреаційного призначення, включення їх до національної екологічної мережі України. Контроль за використанням та охороною земель є однією з важливих функцій державного управління у зазначеній сфері суспільних відносин. Його завдання полягають у забезпеченні додержання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями і громадянами вимог земельного законодавства України. Варто звернути увагу на те, що контроль здійснюється за всіма без винятку суб'єктами земельних відносин, а не лише за юридичними і фізичними особами; стосується всіх земель незалежно від форм власності. Державний контроль за використанням і охороною земель являє собою діяльність компетентних органів держави, спрямовану на додержання вимог земельного законодавства, забезпечення гарантій реалізації земельно-правових норм та утвердження законності у земельних відносинах. Він дає можливість не лише виявляти й усувати наслідки земельних правопорушень, а й застосовувати у разі потреби до порушників земельного законодавства заходи відповідальності. Цей контроль охоплює усі категорії земель незалежно від форм власності та видів землекористування і поширюється на всіх суб'єктів земельних відносин.

Також є важливим встановлення охоронної зони земель рекреаційного призначення, що передбачає накладення певних обмежень і обтяжень на власників і користувачів сусідніх земельних ділянок. Проекти організації та встановлення меж земельних ділянок рекреаційного призначення можуть передбачати функціональне зонування з виділенням: зони особливої охорони; пізнавальної зони; зони короткострокового відпочинку; зони обслуговування відвідувачів; зони господарського призначення; інші види зон, передбачені проектом землеустрою. За характером використання землі рекреаційного призначення можуть бути моноваріантними (тільки для одного виду рекреаційної діяльності), поліваріантними (можуть по черзі використовуватися для декількох видів рекреаційної діяльності) і комплексними (можуть одночасно використовуватися для декількох видів рекреаційної діяльності).

Управління землями рекреаційного призначення має свою специфіку. Наприклад, щодо земель зелених зон і лісів населених пунктів управління у певних межах здійснює Державний комітет лісового господарства України. Землі рекреаційного призначення, що використовуються для спортивної діяльності, повинні мати належну матеріально-технічну базу, що включає необхідний спортивний реманент і споруди. Нормативи мінімальної забезпеченості основними фізкультурно-оздоровчими і спортивними спорудами земель рекреаційного призначення визначаються Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України та Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту. Будівництво у житлових районах спортивних споруд здійснюється відповідно до встановлених нормативів за рахунок коштів, спрямованих на житлове будівництво та ко-

штів організацій – забудовників житла. Важливим містобудівним документом є генеральний план населеного пункту. Цей документ установлює межі рекреаційних зон, а також режим земель рекреаційного призначення у межах населених пунктів. Для окремих мікрорайонів (кварталів) чи їхніх частин може розроблятися проект розподілу території, що визначає межі земель рекреаційного призначення у межах цих територій. Віднесення територій до рекреаційного призначення генеральним планом населеного пункту, однак не означає переведення відповідних земель до категорії рекреаційного призначення – це може бути здійснено на підставі землевної документації, затвердженої у встановленому порядку.

Висновки

Розгляд питань державного управління розмежуванням земель рекреаційного призначення дав змогу дійти висновку про існування особливого, не притаманного іншим категоріям земель, методу охорони земель рекреаційного призначення, визначений чинним земельним законодавством України. Така охорона земель рекреаційного призначення, окрім іншого, здійснюється шляхом включення цих земель до складу екологічної мережі, обмеження їх вилучення (викупу) для інших потреб та обмеження антропогенного впливу на такі землі. Важливою задачею державного управління регулювання земельних відносин стає удосконалення режиму використання земель рекреаційного призначення. Пріоритетним завданням стає надання спеціального статусу особливо цінним землям рекреаційного призначення. Вирішення цього завдання може бути здійснене за рахунок внесення змін до чинного законодавства, щодо встановлення цільового призначення земельних ділянок, затвердження землепорядної та землеоціночної документації, на утворення нових земельних ділянок шляхом передачі відповідних повноважень органам земельних ресурсів, які володіють у цих питаннях найвищим рівнем управлінської компетенції; сприяти розробці проектів землеустрою щодо організації і встановлення меж територій, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення; поліпшити якість кадрового забезпечення органів земельних ресурсів, сприяти удосконаленню та розвитку землепорядної освіти, а також виділенню її у окрему галузь знань. Вирішення зазначених задач дасть змогу досягти сталого розвитку землекористування. В економічній сфері – підвищиться інвести-

ційна привабливість українського землекористування, завдяки більш раціональному використанню природно-ресурсного потенціалу земель, зросте ефективність виробництва; в екологічній сфері – гарантуватиметься техногенно-екологічна безпека життєдіяльності людини, збереження та збагачення довкілля; у соціальній сфері – буде поліпшено умови праці й життя сільського населення, створиться та підтримуватиметься повноцінне життєве середовище, також будуть усунуті регіональна різниця в умовах життєдіяльності на всій території України.

Список використаних джерел

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради. – 1996 – №30. – 126 с. Земельне право України (М.В. Шульга).
2. Бобкова А.Г. Про поняття природних рекреаційних ресурсів // Право України. – 2000. – №5. – С. 53–54.
3. Земельне право України: підручник / за ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаша. – К.: Істина, 2009. – 600 с.
4. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.91 // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №41. – Ст. 546.
5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.97 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – №24. – Ст. 170.
6. Земельний кодекс України від 25.10.2001 // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №3–4. – Ст. 27.
7. Лазор О.Я. Державне управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні: організаційно-правові засади: монографія / О.Я. Лазор; [передмова і заг. наук. ред. проф. М.Д. Лесечка]. – Л.: Ліга-Прес, 2003. – С. 253–260.
8. Третяк А. Стан та шляхи розвитку земельних відносин і системи землекористування в аграрному комплексі України / А. Третяк // Землепорядний вісник. – 2008. – №6. – С. 4–14.
9. Управління земельними ресурсами за редакцією професора А.М. Третяка. Навч. посібник. – Вінниця: Нова Книга, 2006 – С. 180–210.
10. Лазаренко Я.М. Становлення законодавчих систем в Україні. Розвиток лісового законодавства України. – К.: Право України. – 2003. – №3. – С. 23–27.
11. Закон України «Про мораторій на зміну цільового призначення окремих земельних ділянок рекреаційного призначення в містах та інших населених пунктах» від 21.03.2012.
12. Добряк Д.С., Мартин А.Г. Землеустрій – наукова основа раціонального використання та охорони земельних ресурсів. – Землеустрій і кадастр. – №1. – 2006. – С. 10–16.

УДК 332.338.49

О.В. ГУК,

аспірант, Науково-дослідний економічний інститут Мінекономрозвитку і торгівлі України

Аспекти проблем та перспективи ринкової інфраструктури в Україні

Сучасні тенденції розвитку України, зокрема ринкова трансформація її господарського комплексу, зумовлюють необхідність дослідження ринкової інфраструктури (PI) на загальнонаціональному і регіональному рівнях. Розвинута PI є каталізатором ринкових трансформацій, сприяє формуванню шляхів економічного, соціального та політичного розвитку і визначає їх темпи, а її відсутність чи недорозвиненість – індикатор негативних змін у майбутньому. Важливим є дослідження PI з огляду на потребу інноваційного шляху розвитку господарства, формування економіки знань, що допомагає регіону створити стабільне економічне зростання. В умовах переходу до нових форм господарювання проблема формування ринкової інфраструктури є надзвичайно актуальною. Ефективно діюча сучасна ринкова інфраструктура є важливим чинником формування конкурентоспроможної національної економіки.

Ключові слова: економічна політика, перехідна економіка, елементи інфраструктури, виробнича інфраструктура, ринкова інфраструктура, порівняльна характеристика наукових підходів, нестабільна політична ситуація.

Аспекты проблем и перспективы рыночной инфраструктуры в Украине

Современные тенденции развития Украины, а именно рыночная трансформация ее хозяйственного комплекса, обуславливают необходимость изучения рыночной инфраструктуры (РИ) на общенациональном и региональном уровнях. Развитая РИ является катализатором рыночных трансформаций, способствует формированию путей экономического, социального и политического развития и определяет их темпы, а ее отсутствие или недоразвитость – индикатор негативных изменений в будущем. Важным является исследование РИ, учитывая потребность инновационного пути развития хозяйства, формирования экономики знаний, которая помогает региону создать стабильный экономический рост. В условиях перехода к новым формам хозяйствования проблема формирования рыночной инфраструктуры чрезвычайно актуальна. Эффективно действующая современная рыночная инфраструктура является важным фактором формирования конкурентоспособной национальной экономики.

Ключевые слова: экономическая политика, переходная экономика, элементы инфраструктуры, производственная инфраструктура, рыночная инфраструктура, сравнительная характеристика научных подходов, нестабильная политическая ситуация.

Aspects of problems and prospect of market infrastructure in Ukraine

Modern progress of Ukraine trends, namely market transformation of her economic complex stipulate the necessity of study of market infrastructure (PI) on national and regional levels. Developed PI is the catalyst of market transformations, assists forming of ways of economic, social and political development and determines their rates, and her absence or underdevelopment is an indicator negative-them changes in the future. Important is research of PI taking into account the necessity of innovative way of development of economy, forming of economy of knowledge, that helps a region to create the stable economy growing. In the conditions of passing to the new forms of mīnage a problem of forming of market infrastructure is extraordinarily actual. Effectively operating modern market infrastructure, is the important factor of forming of competitive national economy.

Keywords: economic politics, transitional economy, elements of infrastructure, productive infrastructure, market infrastructure, comparative description of scientific approaches, unstable political situation.

Постановка проблеми. Дуже важливим є дослідження РІ з огляду на потребу інноваційного шляху розвитку господарства, формування економіки знань, що допомагає регіону створити стабільне економічне зростання.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Економічною наукою нагромаджений значний досвід у питаннях дослідження ринкової інфраструктури. Основоположником введення цього терміну в економічну літературу є американський вчений П.П. Розенштейн-Родан. Його тезу щодо складу інфраструктури як сукупності всіх оточуючих суспільне середовище умов, необхідних для «першого ривка» приватної промисловості, поділяв Х. Зингер. Далі її розвинули П. Самуельсон, Р. Йохімсен. У вітчизняній економічній науці виділяються праці Л. Кузьменко, І. Ковельської, І. Рекуненка, М. Коваленка, А. Ткача.

Невирішеними раніше частинами проблеми є не врахування в існуючих дослідженнях сутності ринкової інфраструктури сучасних тенденцій розвитку вітчизняного ринку, ступеня та методів втручання державних інституцій у її розвиток.

Метою статті є узагальнений розгляд проблем та перспективи функціонування ринкової інфраструктури на прикладі однієї галузі, а також на її базі визначити перспективи її розвитку в Україні. Загалом, узагальнити методологічний підхід щодо аналізу сучасного стану цієї галузі.

Виклад основного матеріалу. Ринкову інфраструктуру розглянемо як сукупність галузей, видів діяльності, організаційно-правових та економічних відносин, яка забезпечує функціонування, взаємодію та регулювання елементів економіки через інформаційні, фінансові та товарні потоки [3, с. 78].

Розвинута РІ є катализатором ринкових трансформацій. При визначенні суті поняття сучасної інфраструктури ринкового типу необхідно використовувати системний підхід, розглядаючи ринкову економіку як соціально орієнтовану, складну структуровану систему. Як і система в цілому, окремі її підсистеми характеризуються своїми об'єктами, суб'єктами, способами їх взаємодії, а також сукупністю виконуваних цільових функцій. Необхідно зазначити, що функціонування національного ринку, який є сукупністю взаємопов'язаних специфічних видів ринку (споживчих товарів і послуг, капіталу, цінних паперів, праці, інформаційний ринок, ринок науково-технічних розробок тощо).

Окремі елементи інфраструктури створюються державою, інші – самими підприємницькими структурами. При цьому держава повинна визначати основні правові умови функціонування інфраструктури та окремих її елементів, а ринок обумовлювати кон'юнктуру необхідних послуг – їхні обсяг, види, вартість.

Необхідно також враховувати всезростаючу інтеграцію української економіки та суспільства у світові економічні та інформаційні системи при обов'язковому дотриманні національних інтересів, незважаючи на стійку нестабільну політичну і економічну ситуацію, зумовлену збройним конфліктом на сході нашої держави.

Як провідний елемент ринкової інфраструктури розглянемо виробничу інфраструктуру (ВІС) [8, с. 115].

У процесі суспільного відтворення, яке передбачає постійний рух коштів в економічній системі, капітал проходить багатостадій, беручи участь у різних формах економічних відно-

син (придбання ресурсів для виробництва, саме виробництво, продаж товарів і послуг). Тобто реалізація економічних відносин суб'єктів господарювання відбувається в ринковому середовищі, елементами якого є ринки товарів, ресурсів, фінансів тощо. Тому діяльність цих ринків нерозривно пов'язана з виробництвом та його виробничою інфраструктурою.

Визначимо склад виробничої інфраструктури на прикладі машинобудівного комплексу (МБК) України, яка вміщує такі підсистеми, або інфраструктури (ІС): організаційно-технічну, інформаційну, ІС ринків товарів і послуг, ІС ринку капіталу, науково-дослідницьку ІС, ІС ринку праці (рис. 1). Інформаційні потоки разом із потоками сировини, продукції і капіталів, за якими здійснюється оперативне і стратегічне керування галуззю, з'єднують усі ланки виробничої інфраструктури машинобудівного комплексу між собою, з МБК і зовнішнім середовищем.

Базуючись на класичній теорії економічного зростання та активній ролі технології у цьому процесі, можна обґрунтувати визначальну роль інфраструктурного забезпечення у загальному процесі зростання виробництва.

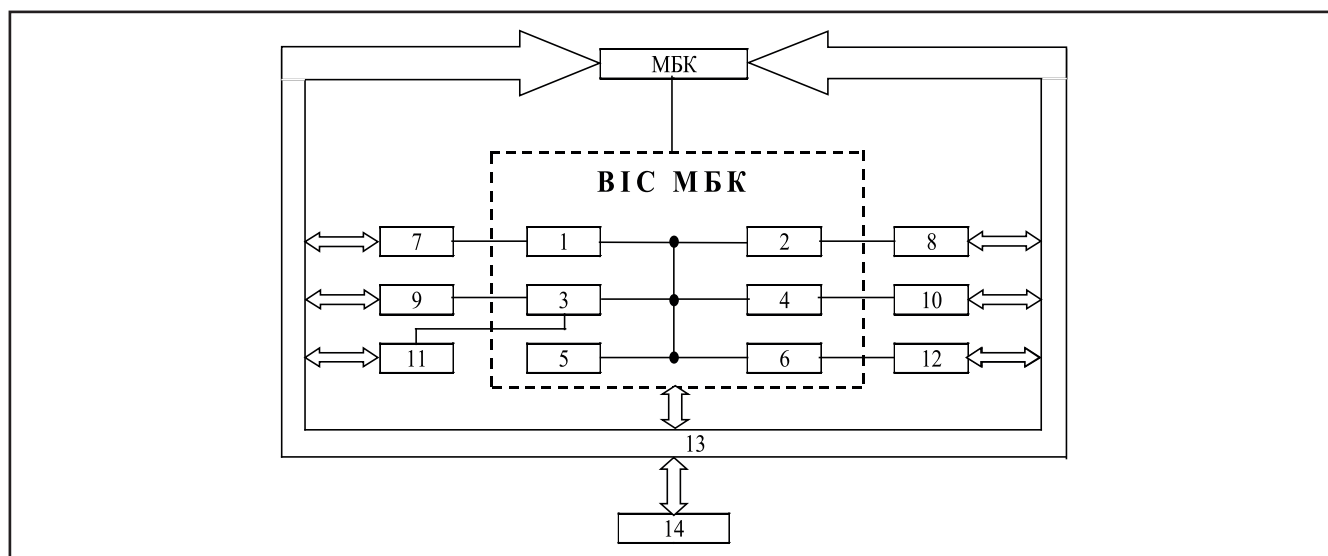
Машинобудування є складною і комплексною галуззю. Це проявляється в його значному впливі на розвиток інших галузей, зокрема через забезпечення ефективним та якісним обладнанням. Так, промисловість України представлена 46 445 підприємствами станом на 1 листопада 2014 року. При цьому машинобудування України як потужний сектор промисловості у 2010 році об'єднувало 11 267 підприємств, з яких 146 – великих, 1834 – середніх і 9287 – малих з виробництва різноманітних машин та устаткування, приладів і апаратури. У машинобудуванні зосереджено понад 15% вартості основних засобів і майже 6% оборотних активів вітчизняної промисловості та понад 22% кількості найманих працівників [8]. На сьогодні частина підприємств стали збитковими через низку причин, а саме низький рівень конкурентоспроможнос-

ті продукції, застарілу матеріально-технічну базу, недосконалу систему управління виробничою діяльністю. Дана ситуація яскраво відображається через показник обсягу реалізації готової промислової продукції (рис. 2).

За аналізом рис. 2 слідує, що підприємства машинобудівної галузі мають схожі тенденції розвитку із ситуацією у промисловості в цілому. Так, до 2013 року спостерігалось зростання обсягів реалізованої продукції, при цьому машинобудування мало вищі темпи зростання майже на 45% у 2012 році порівняно із 2010 роком, а в промисловості лише 31%. Проте після падіння виробництва у 2013 році обсяги реалізованої продукції промисловості визначають тенденцію до зростання у 2014 році з темпом приросту 7%, а машинобудування знижує свої показники на 14% – до 93 986,2 млн. грн. Вищезазначена ситуація може бути пов'язана з воєнними діями на сході України та переорієнтацією промисловості на інші види діяльності.

Варто також відзначити, що частка промисловості, яка припадає на машинобудування, є не досить значною і в останні роки значно скорочується. Так, якщо у 1991 році частка машинобудування у структурі промислового виробництва становила понад 30%, то у 2014 році лише 8%, що є недостатнім для країни, яка позиціонує себе на світовому ринку як індустріально розвинена, і в 2,5–3 рази нижче, ніж у промислово розвинених країнах, що, на нашу думку, є однією з причин відставання України. Підсумувавши тенденції розвитку машинобудування, доцільно зазначити основні фактори, які спричинили сповільнення зростання і зумовили відсталість у даній галузі від світових лідерів (рис. 3).

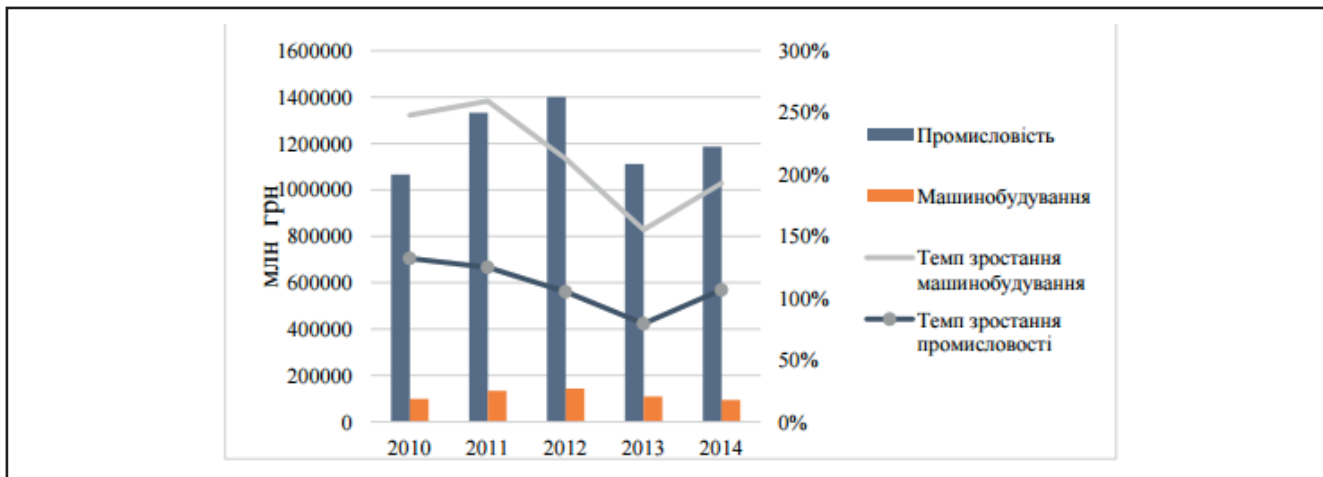
Проаналізувавши вищезазначені негативні чинники та їхній вплив на ВІС машинобудівної галузі, варто зазначити, що для даного сектору економіки характерним є нерозвиненість системи управління та застаріла виробнича база. Внаслідок

Рисунок 1. Виробнича інфраструктура машинобудівного комплексу [8, с. 74]

МБК – машинобудівний комплекс;
 ВІС МБК – виробнича інфраструктура машинобудівного комплексу;
 1 – організаційно-технічна інфраструктура (ІС);
 2 – інформаційна ІС; 3 – ІС ринків товарів і послуг;
 4 – ІС ринку капіталу; 5 – науково-дослідницька ІС;
 6 – ІС ринку праці; 7 – держава; 8 – державна інформаційна ІС;
 9 – ринок постачання; 10 – ринок капіталу; 11 – ринок збуту;
 12 – ринок праці; 13 – потоки інформації, сировини, продукції, капіталів;
 14 – інші галузі господарства.

Рисунок 2. Динаміка обсягу реалізованої промислової продукції за 2010–2014 роки [6]

цього українські машинобудівні підприємства значно відстають в інноваційному розвитку і є неконкурентоспроможними на міжнародному рівні. Зважаючи на вищезазначене, потрібно сконцентрувати свою увагу на сильних сторонах підприємств та їх подальшому розвитку, а саме широкому спектрі послуг, значній клієнтській базі.

Слід наголосити, що в сучасних реаліях машинобудівні підприємства приділяють велику увагу розвитку власної ВІС та підготовці випуску інноваційної, конкурентоспроможної продукції, оскільки розвиток ВІС є запорукою ефективної діяльності та покращення фінансово-економічного стану будь-якої галузі, у тому числі й машинобудівної.

Структура і стан ринкової інфраструктури залежать від фінансування, і насамперед від державних інвестицій, розміри яких визначають темпи зростання продуктивності праці та обсягів виробленої продукції [13, с. 115].

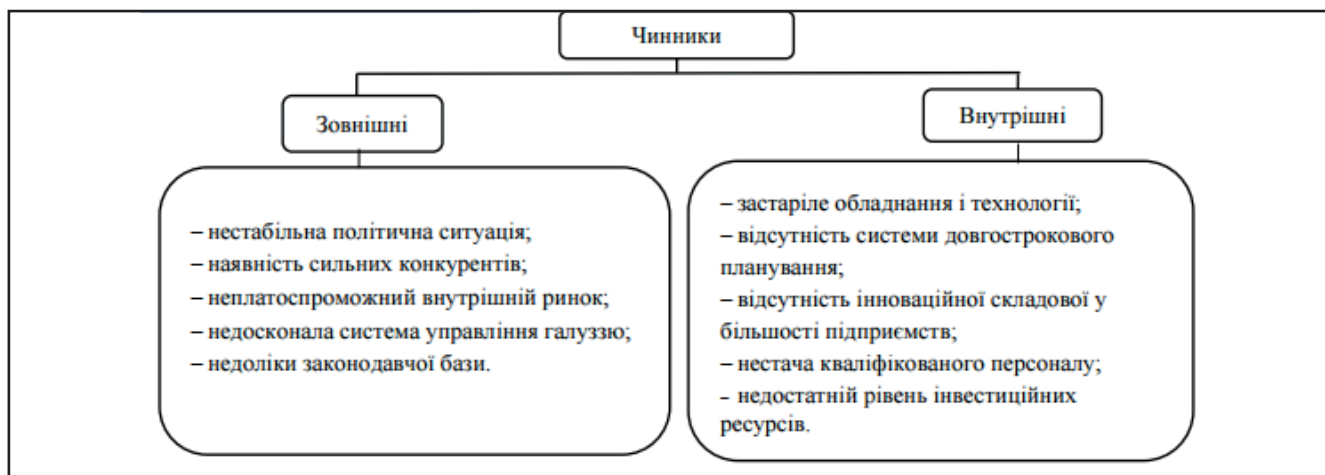
Показник залучення іноземних інвестицій виступає рушійною силою створення сприятливих умов для інвестування й ефективного функціонування виробничої інфраструктури в галузі та в країні. У 2013 році в економіку України іноземними інвесторами вкладено \$58 156,9 млн. прямих інвестицій. Найбільшими інвесторами української економіки були: Кіпр – \$19 035,9 млн. (32,7% загального обсягу); Німеччина – \$6291,8 млн. (10,8% загального обсягу); Нідерланди – \$5561,5 млн. (9,6% загального обсягу); Російська Феде-

рація – \$4287,4 млн. (7,4% загального обсягу). У той же час прямі інвестиції в економіку інших країн світу зменшили капітал України на \$6765,3 млн. [2].

Проаналізувавши динаміку прямих іноземних інвестицій у машинобудування України (табл. 1), ми бачимо, що їхній обсяг з кожним роком зменшується при збільшенні загальних інвестицій у економіку України.

У країнах з перехідною економікою незадовільний стан інфраструктури в умовах нестабільності негативно впливає на розвиток економіки. Тому державна економічна стратегія в нестабільних економічних системах повинна відрізнятися від економічної стратегії розвинутих країн. В країнах, які реформують свої економіки, пріоритетами економічної стратегії мають бути: інфраструктурне забезпечення економіки, грошова, фінансова, бюджетна стабілізація, економічна лібералізація, розвиток ринкових інститутів, приватизація, реструктуризація тощо.

Найефективнішою в нестабільних економічних системах вважається економічна стратегія, побудована так, що активне державне регулювання здійснюється на ранніх етапах економічних реформ, а потім поступово управлінські функції передаються суб'єктам господарювання. Основну увагу держава має приділяти інвестиціям у виробничу інфраструктуру з орієнтацією на високотехнологічні галузі виробництва, зокрема на такі, як машинобудування.

Рисунок 3. Основні фактори, які спричинили негативні тенденції у розвитку машинобудування [5]

Таблиця 1. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за видами економічної діяльності

Показник	Обсяги іноземних інвестицій					
	2012		2013		2014	
	\$ млн.	у % до загального підсумку	\$ млн.	у % до загального підсумку	\$ млн.	у % до загального підсумку
Загальні	49 362,3	100	54 462,4	100	58 156,9	100
Машинобудування	1 226,0	2,5	1 154,7	2,1	1 102,4	1,9

Проведений аналіз стану ринкової інфраструктури в Україні показав, що розвиток її йде незадовільними темпами. Існуюча інфраструктура недосконала: вона допомагає споживати власність, а не створювати її.

У країнах з перехідною економікою механізм оптимального поєднання державного регулювання з ринковими саморегуляторами економіки має забезпечувати значне зростання ВВП у розрахунку на душу населення. Про це свідчить досвід країн Центральної Європи – Польщі, Чехії, Угорщини. В Україні ж цей найважливіший показник відстає від показників згаданих країн більш ніж у 5 разів. Обсяги ВВП та виробництва промислової продукції у 2014 році порівняно з 1998 роком в Україні скоротилися більше як вдвічі, ще швидше занепадали машинобудування та високі технології. У п'ять разів скоротилися обсяги капіталовкладень, майже припинилась інвестиційна діяльність. Платіжна криза заблокувала виробництво, кредиторська заборгованість перевищила обсяги ВВП.

Втрачено понад половину виробничого потенціалу, тому що не була врахована інерційність структурних інституційних перетворень.

У 2014–2015 роках в Україні з'явилися ознаки стабілізації і зростання виробництва. Збільшено інвестиції в основний капітал і в РІС. На 14,2% зросли обсяги виробництва у верстатобудуванні та інструментальній промисловості, але частка машинобудування у структурі промислового виробництва в 2015 році становила лише 13,8% проти 30,7% у 2014 році. На ринку капіталу ще не накопичено необхідного потенціалу економічного зростання. Низький рівень розвитку інфраструктури стримує надходження іноземних інвестицій.

Розбудову ринкової економіки з розвинутою сучасною інфраструктурою автор вважає одним з найголовніших завдань країни на майбутнє. У зв'язку з цим економічна стратегія країни має бути скорегована в напрямі підсилення уваги до сфери послуг та пов'язаної з нею інфраструктури.

Основними напрямками удосконалення ринкової інфраструктури визнано:

- формування принципово нових інфраструктурних ланок, адекватних ринковій економіці;
- розширення сфери послуг, що надаються суб'єктам господарювання;
- оптимізація функціонування діючих інституцій інфраструктурного забезпечення;
- удосконалення законодавчо-правового забезпечення функціонування ринкової інфраструктури.

Міжнародна конкуренція вимагає від українських підприємств трансформації у потужні транснаціональні промислові групи, корпорації, об'єднання, міждержавні промислові та торговельні угруповання, створення мережі холдингових та

лізингових компаній, науково-технічних центрів, технополісів, технопарків, сприяти розвитку венчурного бізнесу, використовувати механізм вільних економічних та офшорних зон.

Висновки

На підставі здійсненого дослідження можна стверджувати, що ВІС промислового виробництва в Україні має низку проблем, які потребують вирішення. При цьому машинобудування як один з основних секторів промисловості має негативні тенденції до зниження обсягів реалізованої продукції протягом останніх двох років. Цьому сприяли ціла низка негативних як зовнішніх, так і внутрішніх факторів: застаріле обладнання, несприятлива економічна і політична обстановка та інші.

Напрямом подальших досліджень є аналіз і обґрунтування рекомендацій щодо підвищення рівня розвитку як ВІС, так і ринкової інфраструктури машинобудівної галузі, дослідження досвіду провідних країн у даній галузі та можливості його застосування на сучасному етапі розвитку економіки України.

Список використаних джерел

1. Бланк І.А. Інвестиційний менеджмент / І.А. Бланк. – К.: Ельга-Н, Ника-Центр, 2011. – С. 448.
2. Бушля Є.С. Сучасний стан та тенденції розвитку машинобудівного комплексу України / Є.С. Бушля // Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір: матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, 6 грудня. – Маріуполь: МДГУ, 2013. – С. 181–182.
3. Латишев К.О. Інструменти підвищення конкурентоспроможності машинобудівного підприємства / К.О. Латишев // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль, 2013. – Том 14. – №3. – С. 101–107.
4. Мальчик М.В. Конкурентоспроможність як чинник підвищення ефективності підприємств сільськогосподарського машинобудування / М.В. Мальчик // Вісник економічної науки України. – 2008. – №2. – С. 106–109.
5. Мисько Н.В. Аналіз конкурентоспроможності машинобудівних підприємств / Н.В. Мисько // Інноваційна економіка. – 2013. – С. 89–93.
6. Нестерчук В.М. Визначення рівня конкурентоспроможності підприємств галузі сільськогосподарського машинобудування та основні напрями її забезпечення [Електрон. ресурс] / В.М. Нестерчук, І.В. Жалінська // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – №2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2013_2_57.pdf
7. Обсяг реалізованої промислової продукції [Електрон. ресурс]: Держстат України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> 7.Річний звіт за 2014 рік [Електрон. ресурс].
8. Ткачова Н.П. Машинобудування України: сучасний стан та перспективи розвитку конкурентних переваг / Н.П. Ткачова // Вестник НТУ «ХПІ»: Технічний прогрес та ефективність виробництва: сб. науч. трудов, 2015. – №25. – С. 138–150.

І.Ю. ПЕРКОНОС,
к.е.н., асистент кафедри банківської справи, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка,
А.М. КОСТИНА,
студентка III курсу, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

Переваги та недоліки використання норми обов'язкового резервування як інструменту грошово-кредитної політики

У статті досліджено особливості застосування норми обов'язкових резервів для банківських установ України як одного з основних інструментів грошово-кредитної політики. Охарактеризовано переваги та недоліки норми обов'язкового резервування, її регулятивний характер впливу на грошово-кредитний ринок. Досліджено дію даного інструменту на вітчизняному грошово-кредитному ринку за останній період. Проаналізовано досвід використання інструменту обов'язкових резервних вимог у провідних країнах світу в розрізі майбутньої імплементації в українську економіку.

Ключові слова: норма обов'язкових резервів, грошово-кредитна політика, об'єкт резервування, грошова база, грошовий мультиплікатор.

І.Ю. ПЕРКОНОС,
к.э.н., ассистент кафедры банковского дела, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко,
А.М. КОСТИНА,
студентка III курса, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко

Преимущества и недостатки использования нормы обязательного резервирования как инструмента денежно-кредитной политики

В статье исследованы особенности применения нормы обязательных резервов для банковских учреждений Украины как одного из основных инструментов денежно-кредитной политики. Охарактеризованы преимущества и недостатки нормы обязательного резервирования, ее регулятивный характер влияния на денежно-кредитный рынок. Исследовано действие данного инструмента на отечественном денежно-кредитном рынке за последний период. Проанализирован опыт использования инструмента обязательных резервных требований в ведущих странах мира в разрезе будущей имплементации в украинскую экономику.

Ключевые слова: норма обязательных резервов, денежно-кредитная политика, объект резервирования, денежная база, денежный мультипликатор.

The features of the application of obligatory reserve requirements for banking institutions in Ukraine as one of the main instruments of monetary policy are researched in this article. Advantages and disadvantages of bank reserve requirements are described, features and regulatory impact on monetary market are defined. The experience of using the mandatory reserve requirements in the leading countries of the world as the future experience of implementing in ukrainian economy is researched.

Keywords: bank reserve requirements, monetary policy, facility reservation, monetary base, money multiplier.

Постановка проблеми. У період нестабільної фінансової ситуації в Україні перед Національним банком України та урядом країни постає проблема застосування комплексу заходів та інструментів грошово-кредитної політики для регулювання її становища, одним із таких важелів є норма обов'язкових резервів. Використання представленого інструменту потребує особливої уваги з боку державних органів, оскільки має подвійний характер дії, до того ж застосування норми резервування Національним банком України на даний момент є домінуючим серед інших важелів грошово-кредитної політики через низький рівень розвитку інструментів фінансового ринку. А тому питання національного та зарубіжного досвіду використання норми обов'язкових резервів потребує ретельного дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питаннями грошово-кредитної політики та діяльності Центральних банків займалися як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, серед яких: Б.П. Адамик, В.Д. Базилевич, Е.Дж. Долан, В.В. Коваленко, Ф.С. Мишкін, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова, В.С. Стельмах, К.Ф. Черкашина. Особливості механізму дії та використання норми обов'язкових резервів висвітлені у працях В.П. Бичкова, В.І. Бойка, О.М. Диби, К.О. Кіреєвої.

Мета статті. Дослідження переваг та недоліків використання норми обов'язкових резервів у розрізі національного

досвіду та розгляд потенційно можливих напрямів застосування даного інструменту монетарної політики.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в контексті підтримки фінансової стійкості банківської системи ключовим завданням Національного банку України є антикризове управління грошово-кредитним сектором у цілому. Грошово-кредитна політика являє собою фінансово-економічну стратегію держави з регулювання грошового обігу та грошової маси, яка спрямована на досягнення найкращого позитивного економіко-соціального результату, а також контроль за інфляцією, створення умов для економічного зростання і формування зовнішньоекономічного клімату на кожному конкретному етапі суспільного розвитку. Цільовий орієнтир грошово-кредитної політики (monetary policy target) являє собою фіксований кількісний показник, до досягнення якого повинна прагнути грошово-кредитна політика держави шляхом вибору значень інструментів політики чи інструментальних змінних. Наразі як у світовій економічній теорії, так і у практиці монетарний фактор розвитку економіки та активне застосування монетарних важелів набуло широкого визнання.

Законом України «Про Національний банк України» визначено: «грошово-кредитна політика – комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, направлених на регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення

стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу» [12].

Національний банк України, виконуючи свою регулятивну функцію, підтримує рівновагу на грошово-кредитному ринку за допомогою законодавчо визначених механізмів та інструментів в межах методів прямої та вибіркової дії. До інструментів прямої дії можна віднести емісію готівки, лімітування обсягів кредитів, які надає центральний банк уряду та банкам, пряме регулювання процентної ставки [8, с. 630].

Відповідно до чинного законодавства основними непрямыми інструментами монетарної політики є:

- 1) визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків;
- 2) процентна політика;
- 3) рефінансування комерційних банків;
- 4) управління золотовалютними резервами;
- 5) операції з цінними паперами;
- 6) регулювання імпорту та експорту капіталу;
- 7) емісія власних боргових зобов'язань та операції з ними.

Обов'язкові резервні вимоги є одним із монетарних інструментів, що використовується центральними банками для регулювання обсягів грошової маси в обігу та управління грошово-кредитним ринком. У вузькому значенні під обов'язковими резервами розуміють активи банку, які використовуються для забезпечення його гарантованої ліквідності. Дія цього інструмента полягає у зміні центральним банком нормативу резервування, в межах якого банки зобов'язані частину залучених коштів зберігати на рахунку у центральному банку [9, с. 46].

Уперше обов'язкові резервні вимоги були застосовані в США у 1913 році з метою формування страхового фонду для гарантованої виплати депозитів. Згодом цей інструмент почали використовувати в інших країнах, зокрема в Німеччині (1948), Франції (1979), у Великій Британії (1961) [15, с. 113].

Можна виділити дві основні функції норми обов'язкових резервів. По-перше, банківські резерви, обсяги яких встановлюються нормою резервування, є гарантією майбутніх виплат банків за своїми депозитними зобов'язаннями. По-друге, норма обов'язкових резервів використовується Національним банком України як регулятор обсягів грошової маси в економіці; при підвищенні норми обов'язкових резервів грошова маса скорочується, а при зменшенні відбувається зворотній процес. Таким чином, за допомогою зміни норми обов'язкових резервів центральний банк регулює обсяги операцій банків.

Залежно від стану грошово-кредитного ринку і прогнозу його подальшого розвитку НБУ може приймати окремі рішення щодо зміни важелів цього монетарного механізму. До таких важелів належать: звітний період резервування; нормативи обов'язкового резервування; об'єкт резервування; обсяг обов'язкових резервів, який банки повинні зберігати щоденно на початок операційного дня на кореспондентському рахунку в НБУ; порядок формування та зберігання коштів обов'язкового резервування на окремому рахунку в НБУ. Розглянемо детальніше особливості використання НБУ зазначених важелів.

1. Звітний період резервування – кількість днів резервування і зберігання коштів на кореспондентському або окремому рахунку банку в НБУ. За час використання механізму

обов'язкових резервних вимог у незалежній Україні цей важіль мав тенденцію до збільшення і сьогодні становить один календарний місяць.

2. Нормативи обов'язкового резервування. Під час аналізу цього важеля до уваги беруть частоту змін даного нормативу за певний період. Важливо наголосити, що у світовій банківській практиці центральні банки не змінюють умов формування обов'язкових резервів протягом тривалого часу. Це пов'язано з тим, що внаслідок різкого підвищення та високого розміру обов'язкових резервних вимог може бути зниження ліквідності банків, а часті зміни нормативних значень дестабілізують ситуацію на грошово-кредитному ринку.

3. Об'єкти резервування. До 2000 року об'єктами резервування були всі залучені банком кошти. З 2001 року НБУ може встановлювати диференційовані нормативи обов'язкового резервування залежно від строку залучення коштів, виду зобов'язань у розрізі валют та суб'єктів. Обов'язковому резервуванню не підлягають кошти, залучені від банків-резидентів, міжнародних фінансових організацій.

4. Істотний вплив на ліквідність банків має розмір і вид активів, які банки можуть зараховувати для покриття обов'язкових резервів. В окремі періоди НБУ давав змогу використовувати облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) на покриття обов'язкових резервних вимог, зараховувати частину готівки в касі банку в національній валюті [10, с. 168].

У разі зниження норми обов'язкових резервних вимог відбувається збільшення вільної ліквідності банків та розширюються їхні можливості щодо проведення активних операцій та виконання своїх зобов'язань. Підвищення нормативу обов'язкового резервування, навпаки, зменшує зазначені можливості та пропозицію грошей. На практиці ця залежність виявляється у тому, що зростання/зменшення нормативу обов'язкового резервування позначається на зростанні/зменшенні обсягів сформованих банками обов'язкових резервних вимог, що зберігаються на кореспондентських рахунках банків в Національному банку України, які у свою чергу позначаються на зменшенні/збільшенні вільної ліквідності банків.

Оскільки резервні вимоги використовуються центральними банками для розв'язання макроекономічних довгострокових завдань стабілізації грошового обігу та регулювання обсягів грошової пропозиції, то норму резервів можна розглядати як інструмент впливу на грошову базу, а відповідно і на пропозицію грошей у країні. Так, грошова база визначається формулою [8]:

$$M_b = C + R, \quad (1)$$

де C – обсяг готівки в обігу

R – обсяг банківських резервів.

Грошову пропозицію можна виразити формулою [7]:

$$M_s = C + S, \quad (2)$$

де C – обсяг готівки в обігу

S – обсяг депозитів у банках.

При взаємодії ці два показники утворюють так званий грошовий мультиплікатор, що відображає, як змінюється пропозиція грошей при зміні грошової бази на одиницю [8]:

$$m = \frac{M_s}{M_b} = \frac{C + S}{C + R}$$

Тому центральний банк використовує норму обов'язкових резервів як один із головних інструментів впливу на макро-

Рисунок 1. Вплив норми обов'язкових резервів на макроекономічні показники
 Джерело: складено авторами на основі [13, с. 87].

економічний стан країни, ліквідність банківських установ, а отже, має стимулюючу спрямованість.

Механізм впливу норми обов'язкових резервів на макроекономічну ситуацію відображений на рис. 1.

Мінімальні обов'язкові резерви як монетарний інструмент має свої особливості, які зумовлюють специфіку його застосування центральним банком у своїй грошово-кредитній політиці. Переваги та недоліки використання норми обов'язкових резервів представлено у вигляді табл. 1.

Окремої уваги заслуговує досвід використання норми обов'язкових резервів як інструменту монетарної політики. Посилення зовнішньоекономічних ризиків через невизначеність і нестабільність на міжнародних фінансових ринках, зменшення доходів від міжнародної торгівлі через погіршення кон'юнктури на світових товарних ринках, посилення попиту на іноземну валюту та висока ймовірність відпливу капіталу за кордон у період з 2011 по 2012 рік змусили Національний банк України внести певні корективи у порядок формування обов'язкових резервів. Ці та інші зміни у розмірах норми обов'язкових резервів, встановленої НБУ за 2011–2015 роки, відображені у табл. 2.

Згідно з постановою Правління НБУ від 16.06.2012 №248 «Про деякі питання регулювання грошово-кредитного ринку», аби нівелювати окремі чинники ризиковості на

міжбанківському кредитному ринку і стимулювати банки до відповідальнішого ставлення до управління власною ліквідністю, НБУ в 2012 році встановив норму обов'язкових резервів на довгострокові депозити в іноземній валюті до 10 та 5%, а на кошти за вимогою – до 15% [19].

Національний банк України 30.09.2013 збільшив норму обов'язкового резервування за довгостроковими коштами і вкладками в іноземній валюті юридичних і фізичних осіб з 5 до 7% з метою стабілізації валютного курсу, про що йдеться в постанові Правління НБУ №371 від 19.09.2013 «Про деякі питання регулювання грошово-кредитного ринку» [20].

З метою спрощення порядку формування та зберігання банками обов'язкових резервів, його адаптації до норм європейського законодавства, а також вивільнення для банків додаткової ліквідності Правлінням НБУ прийнято постанову №820 від 18.12.2014 «Про зміну порядку формування та зберігання обов'язкових резервів», якою з 31.12.2014 внесено зміни в порядок формування та зберігання обов'язкових резервів: кошти вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валютах на вимогу і кошти на поточних рахунках – 6,5%; строкові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валютах – 3,0% [21].

Для аналізу ефективності застосування норми обов'язкових резервів як важеля грошово-кредитної полі-

Таблиця 1. Переваги та недоліки застосування норми обов'язкових резервів

Переваги	Недоліки
інструмент має швидку дію, тому підходить для тих ситуацій, коли потрібно оперативно реагувати на зміни в економіці; знижує рівень ризику, що може виникати в банківській системі; гарантує виплату вкладів у разі банкрутства банківської установи	потужний засіб грошово-кредитного регулювання, оскільки навіть невеликі зміни норми резервів призводять до значних змін в обсягах вільних резервів банків, а тому шоково впливають на економіку; дія інструменту недостатньо керована, оскільки пов'язана з мультиплікативним ефектом; має податкову природу, робить дорожчими банківські ресурси і сприяє зниженню доходів банків; неможливість застосування, відокремленого від інших інструментів монетарної політики; значною мірою впливає на ліквідність банківської системи, вилучає банківські кошти з обігу, спричиняючи альтернативні витрати банків від невикористання капіталу

Джерело: складено авторами.

Таблиця 2. Зміна норми обов'язкових резервів в Україні за період 2011–2015 років

Рік	За строковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств			За коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств	
	у нац. валюті	в іноземній валюті		у національній валюті	в іноземній валюті
		короткострокові	довгострокові		
2011	0	6	2	0	8
2012	0	9	3	0	10
2013	0	10	5	0	15
2014	0	10	7	0	15
2015		3			6,5

Джерело: [18–20].

Таблиця 3. Основні макроекономічні показники в Україні протягом 2011–2015 років

Станом на кінець року	Реальний ВВП (до попереднього року), %	Рівень інфляції %	Грошова база, млн. грн.	Грошова маса, млн. грн.	Грошовий мультиплікатор
2011	105,2	104,6	239885	681800,9	2,84
2012	114,5	99,8	255283	771126,1	3,02
2013	107,8	100,5	307139	906236,5	2,95
2014	96,8	124,9	333194	955348,6	2,86
вересень 2015 (до вересня 2014)	92,8	152,8	321207	964737,0	3,00

Джерело: [17, 18].

тики були розглянуті деякі макроекономічні показники, зокрема, реальний ВВП, рівень інфляції, рівень грошової бази та маси. Зміна валового внутрішнього продукту за аналізований період відображає значну нестабільність та невизначеність у економічному стані країни, оскільки починаючи з 2012 року має від'ємний приріст, а вже у 2014 році ВВП став нижчим за ВВП попереднього року. На підтвердження цьому виступає і рівень інфляції, який характеризується стійкою зростаючою динамікою.

Простежуючи взаємозв'язок між рівнем інфляції та нормою резервування (збільшення норми обов'язкових резервів при підвищенні рівня інфляційних очікувань), можна зробити висновок, що представлений інструмент монетарної політики не гарантує керованість процесом інфляції і впливає на нього лише незначною мірою. У 2011 році відбулося підвищення ставок резервування, що посприяло зниженню рівня інфляції, проте вже у 2012 році цей інструмент не дає очікуваних результатів: рівень інфляції знову підвищується. Зниження рівня обов'язкових резервів у 2015 році не призвело до очікуваних результатів – протягом дев'яти місяців рівень інфляції склав 152,8%. А тому використання норми обов'язкових резервів у розрізі антиінфляційного важеля передбачає супутнє використання інших інструментів антиінфляційного регулювання.

Базуючись на співставленні грошової маси та грошової бази можемо виділити грошовий мультиплікатор, що відображає зміну грошової маси в країні при зміні норми обов'язкових резервів. У 2012–2014 роках при підвищенні НБУ норми резервування грошовий мультиплікатор тяжіє в сторону зменшення, що показує обернену залежність між застосованими показниками і ще раз доводить механізм впливу норми резервування на головні аспекти розвитку економіки. Наразі, у 2015 році, при значному зменшенні ставки резервування грошовий мультиплікатор має значення 3,00, що підтверджує мультиплікативний ефект норми обов'язкових резервів.

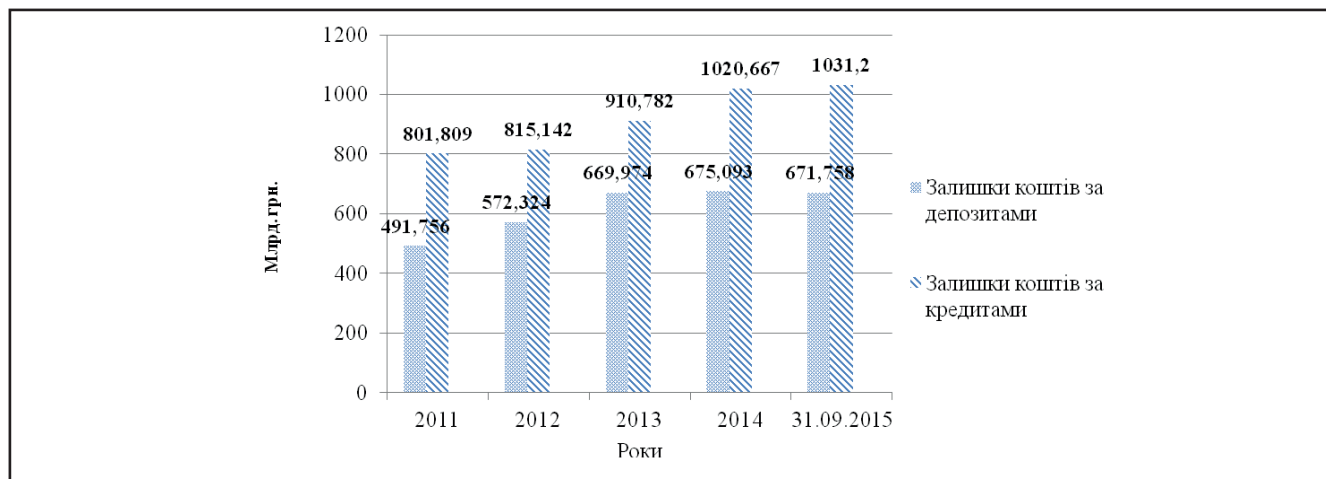
Досить показовими є залишки коштів за депозитами та кредитами у 2011–2015 роках, що показано на рис. 2. У період підвищення норми обов'язкових резервів (2011–2014 роки) є логічним зменшення депозитних вкладів, чого у даних період не простежується, характерною рисою є лише тенденція до зменшення приросту депозитних вкладів.

За зменшення норми резервування у 2014–2015 роках залишки коштів за залученими депозитами спадають, хоча й у незначній мірі. Щодо кредитів, то показовим є значне збільшення обсягів кредитування у 2015 році за зменшення норми обов'язкового резервування, що пояснюється заходами уряду для підтримки ліквідності банківської системи. Проте чіткого взаємозв'язку між обсягами депозитних вкладів, наданих кредитів та нормою обов'язкових резервів не простежується, що пояснюється впливом на ці показники й інших інструментів монетарного регулювання.

Подальші ринкові перетворення в Україні, зокрема монетарне регулювання грошово-кредитного ринку, на нашу думку, слід проводити зважаючи на особливості розвитку світової економіки. Тому вбачаємо, що є доцільною адаптація до вітчизняних умов окремих особливостей механізму обов'язкових резервних вимог, застосовуваних у практиці економічно розвинених країн. Необхідно зазначити, що застосування обов'язкових резервних вимог у різних країнах має деякі відмінності: різняться порядок визначення норми обов'язкових резервних вимог; база для обчислення обов'язкових резервів; активи, які використовують для задоволення резервних вимог; величина норми обов'язкового резервування та критерії диференціації; розрахунковий період дотримання резервних вимог і порядок їхнього регулювання (табл. 4).

Щодо нормативів обов'язкових резервів, то, наприклад, ФРС здійснює резервування за прогресивним принципом:

- \$0–13,3 млн. – 0%;
- \$13,3–89 млн. – 3%;
- більше \$89 млн. – 10%.

Рисунок 2. Залишки коштів за наданими кредитами та залученими депозитами банківськими установами в Україні за період 2011–2015 років

Джерело: складено авторами на основі [17, 18].

Таблиця 4. Особливості застосування норми обов'язкового резервування провідними країнами світу

Елементи	Банк Англії	Федеральна резервна система США	Європейський центральний банк	Банк Японії
Суб'єкти обов'язкового резервування	Банки за бажанням	Всі депозитні установи	Всі кредитні установи	Всі депозитні установи
База резервування	Зобов'язання банку в національній валюті	Переказні депозити	Депозити, цінні папери банку	Депозити резидентів, облігації банку в національній валюті
Диференціація нормативів	Відсутня	За сумою	За терміном	Залежно від типу за розміру депозитів
Період підтримки резервів	4–5 тижнів	1–2 тижні	3–5 тижнів	Місяць
Виплати за резервами	Офіційна ставка банку Англії	0,25%	Середня ставка за основними операціями рефінансування за період підтримання	Відсутні

Джерело: складено авторами на основі [3–5, 7, 18].

За останній період ставки резервування не змінювались, змінам підлягали лише рамки переказних депозитів, які постійно розширюються, що пов'язано із сильною дією представленою важеля на всю банківську систему, та його вплив на коливання грошової маси в обігу [5].

У Великій Британії участь банків у системі резервування є добровільним. Банки самостійно визначають суму резервування, але вона повинна бути обмежена лімітом (встановлюється в розмірі 5% від середньої величини бази резервування за півроку) і кратна 10 млн. фунтів стерлінгів. У середньому цей показник становить 0,145% і майже не переглядається Банком Англії [4].

В Японії норма резервування коливається в межах 0,125–2,5%. Мінімальна норма обов'язкових резервів за строковими вкладками становить:

- 0,125% при сумі 50–500 млрд. ієн;
- 1,75% при сумі 500–2500 млрд. ієн;
- 2,5% при сумі більше 2500 млрд. ієн.

Центральні банки більшості економічно розвинених країн, зокрема США, Англії, а також Європейський центральний банк, на суму середнього значення обов'язкових резер-

вів протягом періоду підтримання нараховують проценти, що пом'якшує податкову природу механізму резервних вимог та підвищує його ефективність.

Наразі постає необхідність поліпшення та оптимізації принципів використання норми обов'язкових резервів як інструменту впливу на сучасний грошово-кредитний сектор України. Важливим є використання зарубіжної практики застосування даного інструменту, що передбачає поступове зменшення ставок обов'язкового резервування та їхню постійну підтримку на стабільному рівні. Також оптимізувати використання нормативів обов'язкових резервів можна завдяки їхній диференціації в розрізі типів банків, їхніх розмірів та обсягів залучених коштів.

Загалом, можна зробити висновки про зменшення інтенсивності використання Національним банком України інструменту обов'язкового резервування для здійснення впливу на коливання в економіці. Про це свідчить як динаміка показників (значень) норми резервування, так і обсяги обов'язкових резервів, що мають щоденно зберігатися на окремому рахунку в НБУ.

Вітчизняна практика використання механізму застосування норм обов'язкових резервів свідчить про зміну жор-

ської політики Національного банку в застосуванні цього інструменту на більш помірковану та гнучку. Вона виявляється в посиленні ролі більш гнучких інструментів, постійному вдосконаленні внутрішніх важелів регулювання механізму обов'язкового резервування і зменшенні норм обов'язкового резервування в регулюванні ліквідності. Проте в антициклічному регулюванні норми обов'язкового резервування не відведено головну роль, відбувається розгляд та застосування даного інструменту лише в розрізі супутнього важеля регулювання монетарної політики. Така ж тенденція, тобто поступове зниження інтенсивності використання досліджуваного інструменту, спостерігається і в провідних країнах світу, проте інтенсивність його застосування є значно меншою, оскільки норма обов'язкових резервів впливає на грошово-кредитний сектор занадто суперечливо та не гнучко, аби надати цьому інструментові впливу провідну роль.

Для оптимізації механізмів дії грошово-кредитної політики та забезпечення сприятливого клімату для банківських установ в Україні варто звернути увагу на такі аспекти застосування норми обов'язкових резервів, як:

- використання норми обов'язкових резервів як стимулюючого, а не стримуючого фактору для розвитку банківських установ, що належним чином гарантував би вкладникам повернення їхніх коштів;
- диференціювання нормативів обов'язкових резервів, зокрема залежно від типів банків, їхніх розмірів, а також від термінів і обсягів залучених коштів;
- здійснення відсоткових виплат банківським установам за зберігання резервів на рахунку в НБУ як плати за невикористання даних коштів;
- поступове зниження рівня та частоти змін норми обов'язкових резервних вимог спираючись на зарубіжний досвід для зменшення жорсткого впливу на банківський сектор та зростання його ліквідності.

Висновки

Норма обов'язкового резервування як інструмент грошово-кредитної політики має як переваги, так і недоліки у застосуванні. З одного боку, вона є потужним інструментом впливу на ліквідність банківської системи, стан грошово-кредитного ринку, тоді як з іншого – її вплив не завжди є контрольованим. Більшість розвинених країн намагаються в більшій мірі використовувати ринкові важелі регулювання, мінімізуючи використання норми обов'язкового резервування. Проте Україна наразі не готова до відмови від використання цього інструменту, а тому важливим є здійснення реформування застосування норми обов'язкових резервів для оптимізації дії даного інструменту. Використання зазначених вище пропозицій, а також зарубіжного досвіду у сфері регулювання норми обов'язкових резервів дасть змогу підвищити ефективність використання норми резервування як інструмента грошово-кредитної політики.

Список використаних джерел

1. Clarida R. Monetary policy in open economies: practical perspectives for pragmatic central bankers [Electronic resource] / R. Clarida // NBER WP №20545, October 2014, p.30. – Available: <http://www.nber.org/papers/w20545.pdf>. – Name from the screen.

2. Friedman B.M. The simple analytics of monetary policy: a post-crisis approach [Electronic resource] / B.M. Friedman // NBER WP №18960, April 2013, p. 31. – Available: <http://www.nber.org/papers/w18960.pdf>. – Name from the screen.

3. Guideline of the European central bank on monetary policy instrument sand procedures of the Eurosystem (ECB/2011/14), (2011/817/EU) [Electronic resource] // Офіційний сайт ЄЦБ. – Available from: <http://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/O2011oO014-2013O103-en.pdf>

4. Official Bank of England Rate. Офіційний сайт Банку Англії. / [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.bankofengland.co.uk/statistics/Pages/iadb/notesiadb/wholesale_baserate.aspx

5. Reserve requirements. Офіційний сайт Федеральної резервної системи / [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/reservereq.html>

6. Svensson Lars E.O. Practical monetary policy: examples from Sweden and The United States [Electronic resource] / Lars E.O. Svensson // NBER WP №17823, February 2012, p.37. – Available: <http://www.nber.org/papers/w17823.pdf>. – Name from the screen

7. The monetary policy of the ECB (third edition, May 2011) [Electronic resource] // Офіційний сайт ЄЦБ. – Available from: <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/monetarypolicy2011en.pdf>

8. Базилевич В.Д., Базилевич К.С., Баластрик Л.О. Макроекономіка: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – 2-ге вид. випр. – К.: Знання, 2009. – 851 с. – (Класичний університетський підручник).

9. Бойко Д.І., Коковіхіна О.О. Використання норм обов'язкових резервів у грошово-кредитній політиці України // Бойко Д.І., Коковіхіна О.О. / Економічний часопис XXI. – 2011. – №3. – С. 45–47.

10. Вишивана Б.М., Цуревич О.І. Обов'язкові резервні вимоги – монетарний механізм регулювання грошового ринку. // Вишивана Б.М., Цуревич О.І. / Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – №10 (23). – С. 164–174.

11. Долан Э.Дж. и др. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Пер. с англ. В. Лукашевича и др.; Под общ. ред. В. Лукашевича. – М., 1991. – 448 с

12. Закон України «Про Національний банк України» №213-VIII від 02.03.2015 [Ел. ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>. – Назва з екрана.

13. Коваленко В.В. Центральний банк і грошово-кредитна політика Текст: навч.-метод. Посібник / В.В. Коваленко, К.Ф. Черкашина; Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 138 с.

14. Мишкін Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Пер. з англ. С. Панчишин, А. Стасишин, Г. Стеблій. – К.: Основи, 1999. – 963 с.

15. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін / За ред. В.С. Стельмаха. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України, УБС НБУ, 2009. – 404 с.

16. Науменкова С.В. Система регулювання ринків фінансових послуг зарубіжних країн / С.В. Науменкова, В.І. Міщенко: навчальний посібник. – К.: ЦНД НБУ, УБС НБУ. – 2010. – 170 с.

17. Основні тенденції розвитку грошово-кредитного ринку України за серпень 2015 року. Офіційний сайт Національного банку України / [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=14716128&cat_id=58038

18. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Офіційний сайт Національного банку України / [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65833&cat_id=44578

19. Про деякі питання регулювання грошово-кредитного ринку: [Постанова Правління Національного банку України від 19.06.2012 №248] / [Електрон. ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_248500-12 – Назва з екрана.

20. Про деякі питання регулювання грошово-кредитного ринку: [Постанова Правління Національного банку України від 19.09.2013 №371] / [Електрон. ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0371500-13> – Назва з екрана.

21. Про зміну порядку формування та зберігання обов'язкових резервів: [Постанова Правління НБУ від 19.06.2012 №248] / [Електрон. ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0820500-14> – Назва з екрана.

О.В. ЯНДЮК,
магістр, студент, Національний університет харчових технологій,
О.М. ПЕТУХОВА,
д.е.н., професор, Національний університет харчових технологій

Система TQM на сучасному підприємстві та її вплив на логістику на прикладі ПАТ «Оболонь»

У статті аналізуються сучасні системи і моделі управління якістю в сучасних компаніях. Розглядаються місце і роль категорії якості в логістичному бізнес-процесі, інноваційні методи та моделі оцінки і управління обслуговування. Зокрема, розглядаються загальне управління якістю, японські та європейські моделі управління якістю, а також український досвід управління якістю.

Ключові слова: логістика, якість, стратегія, концепція, управління, постачальники.

А.В. ЯНДЮК,
магістр, студент, Национальный университет пищевых технологий,
О.М. ПЕТУХОВА,
д.э.н., профессор, Национальный университет пищевых технологий

Система TQM на современном предприятии и ее влияние на логистику на примере ПАО «Оболонь»

В статье анализируются современные системы и модели управления качеством в современных компаниях. Рассматриваются место и роль категории качества в логистическом бизнес-процессе, инновационные методы и модели оценки и управления обслуживания. В частности, рассматриваются общее управление качеством, японские и европейские модели управления качеством, а также украинский опыт управления качеством.

Ключевые слова: логистика, качество, стратегия, концепция, управление, поставщики.

О. YANDYUK,
master degree student, National University of Food Technologies,
O. PETUKHOV,
doctor of economics, professor of the National University of Food Technologies

The TQM system at present company and its impact on the example of logistics PJSC «Obolon»

This article analyzes the current system and models of quality management in modern companies. The place and role of quality category in the logistics business process models and innovative methods of evaluation and management services. Specifically considered TQM, Japanese and European models of quality management and quality management experience in Ukrainian.

Keywords: logistics, quality, strategy, concept, management, suppliers.

Постановка проблеми. В умовах складної економічної ситуації та відкриття ринку для іноземних компаній перед більшістю підприємств України постало завдання підвищення своєї конкурентоспроможності на ринку, завоювання нових позицій або ж збереження існуючих. Одним із можливих напрямів досягнення цього є застосування концепції TQM в щоденній діяльності підприємств.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Концептуальні основи управління стратегії TQM у логістичних системах висвітлено у працях зарубіжних логістів та економістів: Д. Бауерсокса, О. Бутрина, О. Зевакова, Д. Клосса, М. Кристофера, Б. Миротина, С. Нагловського, Р. Радіонова, а також вітчизняних учених: І. Бланка, Є. Крикавського, М. Лепи,

О. Лактіонової, Р. Ларіної та ін. Однак роботи вищезазначених науковців присвячені характеристикам системи управління підприємством у цілому і не враховують особливостей управління TQM у структурних логістичних елементах. Саме тому існуючі розробки потребують подальшого доопрацювання.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах господарювання невід'ємною частиною оптимізації роботи успішних компаній як на українському, так і на світовому ринку є покращення механізму управління якістю на підприємстві. Існує кілька визначень TQM. Ось одне з них: загальне управління якістю (англ. total quality management) – це система дій, спрямованих на досягнення задоволення споживачів, підвищення ефективності роботи працівників та більш висо-

кі доходи й менші витрати. Ми бачимо, що це і є головні цілі будь-якого бізнесу [2, с. 42].

Наведемо ще одне визначення TQM, взяте з міжнародного стандарту ISO 8402: «загальне керівництво якістю – це підхід керівництва організації, націлений на якість, заснований на участі всіх її членів і спрямований на досягнення довгострокового успіху шляхом задоволення споживача та забезпечення вигоди для всіх членів організації і суспільства» [4, с. 33].

До теперішнього часу близько 300 тис. компаній по всьому світу впровадили міжнародні стандарти якості; переходячи на концепцію загального управління якістю, була змінена корпоративна культура та методи менеджменту. У світі утвердилася загальна думка, яку дуже чітко сформулював Дональд Пітерсон, виконавчий директор компанії Ford Motors Company: «Фірми, що не засвоюють культуру загального управління якістю, приречені на поразку, вони просто не витримають конкуренції». Один із засновників теорії управління якістю, Ф. Кроссбі, визначив якість як «відповідність вимогам», а його колега Дж. Дурран – як «відповідність призначенню». Дж. Харрінгтон визначає якість як «задоволення або перевищення вимог споживача за прийнятною для нього ціною» [3, с. 182]. У даний час більшість трактувань було узагальнено Міжнародною організацією зі стандартизації. У стандартах ISO 9000 якість визначається як «сукупність характеристик об'єкта, що відносяться до його здатності задовольнити встановлені і передбачувані потреби». Для компаній, що здійснюють транспортно-логістичні послуги, конкретні зобов'язання контракту виступають у ролі встановлених потреб чи вимог клієнта. Наприклад, логістична компанія зобов'язується доставити вантаж за призначенням, зберегти його в певних умовах, переупакувати та надати послуги по зберіганню. В умовах сервісно орієнтованої економіки клієнт буде очікувати, що перевізник не лише скоротить час простою, знизить ціни за зберігання, а й розширить мережу доставки, проінформує про рух вантажу і так далі.

Безсумнівно, що з самого визначення якості впливає не тільки тісний взаємозв'язок якості продукції або послуги зі споживачем, а й орієнтація на споживача, що є одним з основоположних принципів управління якістю.

Задоволеність якістю пропонованих послуг залежить від того, якою мірою, на думку споживача, вони відповідають своєму призначенню. Вимоги споживача до якості послуг у загальному вигляді можна визначити як вираження певних потреб, які беруть участь у формуванні відносин придатності цих послуг для цілей споживача. Орієнтація на споживача включає в себе не тільки дбайливе ставлення до замовників послуг, а й ретельний контроль рівня якості обслуговування, при цьому береться до уваги врахування пропозицій споживачів щодо підвищення рівня якості логістичного обслуговування.

Для японської економіки останніх десятиліть притаманний принцип пошуку в управлінні якістю нових методів, що враховують зміни умов в економіці та суспільстві. До найбільш ефективних і перспективних інструментів менеджменту якості можна віднести цикл Шухарта – Демінга, на базі якого ґрунтується поліпшення якості і концепцію «Шість сігм», що дозволяє дефектність продукції звести практично до нуля. Використання цієї концепції в таких успішних компаніях, як Motorola, General Electric, IBM, дозволило досягти істотного скорочення витрат. У даний час у світі впровадження

системного підходу до управління якістю здійснюється підприєємствами у трьох формах:

- перший рівень – системи якості за моделями, регламентованими стандартами ISO 9000;
- другий рівень – системи загального управління якістю (Total Quality Management – TQM);
- третій рівень – системи загального керівництва підприємством.

Філософія міжнародних стандартів ISO 9000 спрямована на забезпечення виконання вимог споживачів. Це обумовлює життєздатність даних стандартів. Наявність системи якості на базі міжнародних стандартів ISO 9000 буде ще довго виступати як вельми важливий чинник конкурентоспроможності, і в багатьох випадках як необхідна умова укладення контракту на поставку продукції. Ось чому можна говорити про рівень управління, регламентований стандартами ISO 9000, як про необхідний. Впевненість та успіх у конкурентній боротьбі в даний час можуть бути забезпечені застосуванням більш досконалих систем загального управління якістю (TQM).

Впровадження концепції загального управління якістю на західних фірмах з початку 90-х років стало умовою ефективно побудови системи якості та реалізації її елементів. Не можна говорити про TQM як про одну систему. Сьогодні в це поняття вкладається все різноманіття форм управління якістю в Японії, США, Європі. Його складові частини іноді називають total quality (загальне управління якістю), CWQC, TQC, benchmarking (орієнтація на кращі досягнення) тощо.

До основних постулатів TQM можна віднести такі:

- мета роботи в системі – нуль дефектів (або «роби правильно з першого разу»). Основний сенс постулату – створити постійне прагнення до зменшення числа дефектів, розуміючи, що нуль дефектів – кінцева, але фактично недосяжна мета. Реалізація цього постулату забезпечується великою системою організаційних заходів (наприклад, кожен дефект повинен аналізуватися з метою виявлення та усунення причин його появи);

- правило роботи в системі – попередження дефектів, а не їх усунення (за цим і застосування статистичних методів контролю та ін.);

- всі виробничі відносини між підрозділами, а також між персоналом підприємства розглядаються і будуються як відносини споживача і постачальника. В рамках даного принципу передбачається розвиток системи самоконтролю, а, крім того, на кожній наступній операції – контроль результату попередньої. Це і обумовлює наступний, четвертий постулат, постійне навчання персоналу управління якістю та ін.

Система TQM включає:

- контроль у процесі розробки нової продукції;
- оцінку якості дослідного зразка, планування якості продукції та виробничого процесу, контроль, оцінку і планування якості матеріалів, що поставляються;
- вхідний контроль матеріалів;
- контроль готової продукції;
- оцінку якості продукції;
- оцінку якості виробничого процесу;
- контроль якості продукції та виробничого процесу;
- використання інформації про якість продукції;

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

- навчання методам забезпечення якості, підвищення кваліфікації персоналу;
- координацію робіт у сфері якості;
- спільну роботу за якістю з постачальниками;
- використання циклу PDCA (plan–do–check–action);
- роботу в галузі якості за методом міжфункціонального управління (cross–function management);
- проведення заходів з формування культури якості;
- покладання відповідальності за діяльність в області якості на вище керівництво.

Якщо впровадження міжнародних стандартів ISO 9000 орієнтоване на зниження ймовірності виготовлення неякісної продукції, то системи якості другого рівня, розширюючи дану установку, насамперед передбачають постійне поліпшення якості продукції, що випускається, коли вже є якийсь досягнутий рівень. У результаті на зарубіжних фірмах із системами TQM такий показник якості виготовлення, як рівень дефектності продукції, оцінюється вже не відсотками, а числом дефектних на мільйон вироблених виробів. На даний момент такі гіганти, як Motorola, General Electric, IBM, зробили це цілком можливим.

Сьогодні основною метою TQM є забезпечення постійної динаміки поліпшення характеристик виробленої продукції і зниження її собівартості за рахунок мінімізації витрат на якість, що вирішальною мірою зумовлює сьогодні конкурентоспроможність товару та його виробника і надає можливість успішно конкурувати в умовах насиченого ринку. Крім того, орієнтація підприємств на системи якості другого рівня сприяє і рішенням спеціальних завдань, насамперед пов'язаних із забезпеченням задоволення працівників своєю роботою і її умовами.

Подальша еволюція теорії управління якістю бачиться як створення систем управління якістю компанії в цілому. Ідеологія таких загально фірмових систем управління (тобто систем третього рівня) передбачає забезпечення максимальної ефективності функціонування фірм шляхом, насамперед мінімізації витрат через незадовільну якість продукції на всіх етапах її життєвого циклу. Такий триступеневий розвиток систем якості обумовлений необхідністю забезпечення все більш високої конкурентоспроможності продукції. В умовах цивілізованого ринку підприємства вже не можуть обмежуватися

- 1 – Славутський солодовий завод
- 2 – ТОВ «Торгова транспортна компанія»
- 3 – ТОВ «Агросервіс»
- 4 – ПАТ «Оболонь»

Рисунок 1. Розміщення складів у Київській області

створенням лише системи якості за моделями стандартів ISO 9000, разом із тим системи першого рівня характеризуються особливою значущістю і є базовими, оскільки саме вони забезпечують виконання головної і обов'язкової умови успішної конкуренції на ринках, перенасичених товарами і послугами, – стабільної відповідності виробленої продукції вимогам споживачів. Крім того, ISO 9000 як були, так і залишаються нормативною основою сертифікації систем якості підприємств, причому не тільки першого рівня.

На сьогодні ПАТ «Оболонь» є одним із лідерів пивного ринку України. В зв'язку з останніми політичними та економічними подіями компанією був втрачений ринок Росії та, як наслідок, встановлений новий пріоритетний канал збуту на ринках Європи. Оскільки на європейському ринку діють найжорсткіші вимоги споживача, стратегія TQM є вкрай необхідна для реалізації запланованого. В поточному році основні зміни заплановано провести саме в таких аспектах діяльності підприємства, як:

- *Визначення і вибір ключових постачальників.*

Основними постачальниками ПАТ «Оболонь» є Славутський солодовий завод, ТОВ «Торгова транспортна компанія», ТОВ «Агросервіс», ТД «Марс» та близько 60 інших постачальників.

Основним удосконаленням в даному випадку буде зосередження всіх контрактних потреб у руках цих основних компаній. Перші три компанії були вибрані через ряд переваг:

1. Зручність розташування складів для основних потужностей підприємства, оскільки кожен з даних постачальників має великі склади в Київській області, що може мобільно забезпечити будь-які потреби підприємства.
2. Зменшення запасів на підприємстві на 3–4%, що призведе до економії: $628675 \cdot 0.04 = 25147$ тис. грн.

- *Обмін оперативною інформацією про потреби споживачів.*

Даний крок реалізується завдяки впровадженню якісно нових технологій для отримання інформації щодо потреб споживачів.

Процес обміну інформацією на даний момент виглядає таким чином та займає час у такому розподілі (рис. 2).

При існуючій схемі неефективність існує в двох аспектах: першим аспектом виступає те, що підприємство дуже довго затримує інформацію від постачальників і при передачі дана інформація є майже завжди застарілою. Для виправлення даної ситуації запропоновано принципово змінити існуючу схему, зробивши розподіл інформації від споживачів до постачальників та ПАТ «Оболонь» одночасно (рис. 3).

Завдяки зміні схеми розподілу інформації постачальники зможуть самостійно готувати саме ту сировину, яка потрібна для виробництва найпопулярніших видів напоїв, що призведе до зменшення запасів на складах та розгрузить логістів ПАТ «Оболонь».

Другим аспектом є обмін планами на майбутнє, що є не менш важливим. Для того щоб виконати всі вищенаведені рекомендації та отримати заплановані результати, необхідні дії як з боку постачальників, так і з боку ПАТ «Оболонь». Це може бути реалізовано при створенні додаткового пункту при складанні плану діяльності на рік, а саме «узгодження планів з партнерами». Так може бути синхронізована діяльність всієї системи логістики підприємства за найсучаснішими принципами ТОМ.

- *Визнання досягнень постачальників.*

Для того щоб покращувати результати роботи постачальників та їхнього матеріального заохочення, пропонується застосувати нову мотиваційну схему роботи з постачальниками (див. табл.).

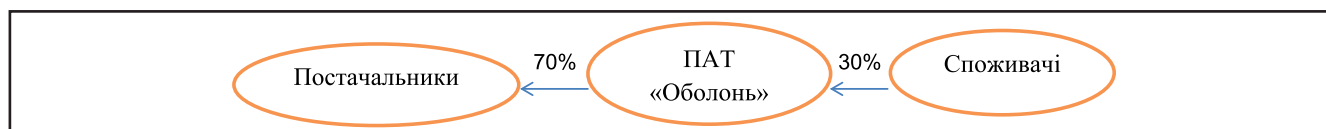

Рисунок 2. Обмін інформацією на даний момент

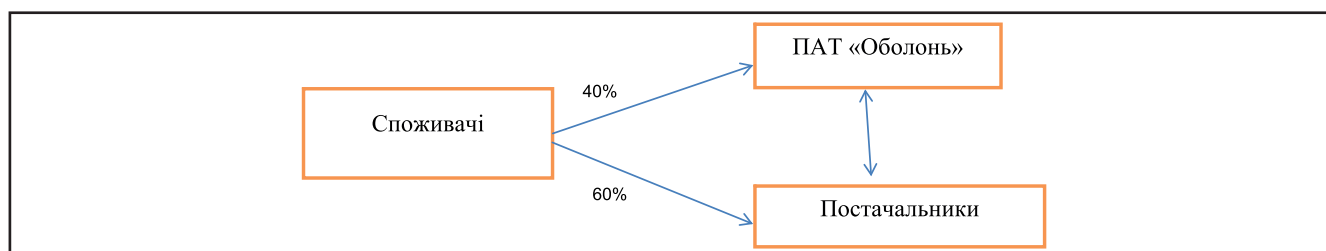

Рисунок 3. Новий обмін інформацією

Мотиваційні заходи роботи з постачальниками

Компанії	Заходи	Результат
Славутський солодовий завод	Встановлення премії в 4% при умові досягнення вчасності доставки до 95% усіх обсягів замовлень	Зменшення кількості запасів на 3%
ТОВ «Торгова транспортна компанія»	Встановлення премій в 3% від вартості послуг транспортування при регулярному наданні знижок при оптових закупках	Зменшення витрат на закупівлю запасів
ТОВ «Агросервіс»	Встановлення премій в 3% від вартості послуг транспортування, при збільшенні обсягу виконання замовлень до 90% минулорічного рівня	Отримання більшої кількості замовлень роботи з найкращим постачальником

Джерело: розроблено автором.

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Завдяки проведенню вищевказаних заходів ми можемо отримати ряд вигод, які принесуть як економічну вигоду для логістики компанії, так і покращення взаємодії зі всіма зовнішніми учасниками матеріально-технічного забезпечення підприємства.

Висновки

Принципи загального управління якістю вбудовані у філософію бізнесу багатьох провідних компаній світу. Коли будь-яка компанія починає думати про те, як домогтися поліпшень, вона може застосувати різні підходи, але всі їх можна об'єднати під єдиною концепцією загального управління якістю.

Загальне управління якістю (Total Quality Management) допомагає вирішити проблеми, пов'язані з підвищенням ефективності управління виробництвом, зростанням зацікавленості працівників, збільшенням випуску якісної готової продукції. Основна суть TQM полягає в тому, що ключовим є задоволення потреб клієнтів. І цією якістю необхідно управляти. Також на прикладі ПАТ «Оболонь» можемо зробити

висновок про те, що проведення запропонованих мотиваційних заходів із основними постачальниками, зміна структури обміну інформації та розташування складів може принести не тільки покращення відносин з постачальниками, а зростання більшості економічних та логістичних показників.

Список використаних джерел

1. Sergeev V.I. (2011), *Lohistyka v biznese* [Logistics in the business], Infra, Moscow, Russia.
2. Krykavsky E.V. (2014), *Lohistyka dlia ekonomistiv* [Logistics for Economists], Lviv Polytechnic, Lviv, Ukraine.
3. Larina P.P. (2008), *Lohistyka* [Logistic], VIK, Kiev, Ukraine.
4. Mayboroda O.V. (2006) «Financial flows of the company», Abstract of Ph.D. dissertation, Global economy, Sumy State University Sumy, Ukraine.
5. Kontseva V.V. (2009) «Financial and Logistical Systems» *Proceedings of the National Transport University*, vol. 19, pp. 54–62.
6. Gritsenko L.L. (2010) «Controlling cash flow businesses» *Actual problems of economy*, vol. 3 pp. 148–154.

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

Н.В. ПОПРОЗМАН,

к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Ефективність управління ресурсозберігаючими технологіями

У статті наведені теоретичні дослідження особливостей функціонування та розвитку національної економіки в умовах глобалізації, обґрунтовується значення застосування та визначення ефективності використання ресурсозберігаючих технологій.

Ключові слова: економіка, розвиток, якість, конкурентоспроможність, ефективність, ресурсозберігаючі технології.

Н.В. ПОПРОЗМАН,

к.э.н., доцент кафедры экономической кибернетики, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Эффективность управления ресурсосберегающими технологиями

В статье приведены теоретические исследования особенностей функционирования и развития национальной экономики в условиях глобализации, обосновывается значение применения и определения эффективности использования ресурсосберегающих технологий.

Ключевые слова: экономика, развитие, качество, конкурентоспособность, эффективность, ресурсосберегающие технологии.

N. POPROZMAN,

candidate of economic sciences, associate professor of the Department of Economic Cybernetics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Effectiveness of resource-preserving technologies

In the article the theoretical study of the functioning and development of the national economy under globalization is justified by the value of application and determine the effectiveness of the use of resource-saving technologies.

Keywords: economy, development, quality, competitiveness, efficiency, resource saving technologies.

Постановка проблеми. Реалізація стратегії соціально-економічного розвитку національної економіки на сучасному етапі вимагає усвідомлення, що національна економіка функціонує за наздоганяючою моделлю розвитку, а успішною альтернативою їй може бути розвиток з випередженням за рахунок інвестиційно-інноваційного підходу. Вимоги сьогодення диктують умови забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в зовнішньому економічному просторі, що є запорукою стабільного її розвитку та окремих галузей народного господарства. Визначення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки України в умовах глобалізації і впливу таких факторів, як оцінки нового соціально-економічного середовища з відповідними вимогами і стандартами, диспропорцією у макроекономічних по-

казниках та нормативно-соціо-правовому полі є невідкладною вимогою часу.

У контексті конкурентоспроможності національних товаровиробників на зовнішніх ринках нагальним питанням є застосування сучасних ресурсозберігаючих техніки й технологій, застосування новацій і інновацій з метою зниження собівартості виробництва та підвищення якості як виробництва, так і бізнес-діяльності. За розрахунками провідних фахівців, розвиток національної економіки можливий за кількома сценаріями. Проте реальність їх реалізації залежить від адаптаційних можливостей до нових умов функціонування внутрішнього ринку та створення інституційних передумов для імплементації стандартів та норм ЄС в Україні. Звісно, актуальними питаннями національної економіки залишаються такі, як си-

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

ровинна експортна структура, відсутність фінансової основи розвитку та, як правило, застарілий фізично й морально техніко-технологічний рівень виробництва.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Особливо актуальними питаннями сьогодення в контексті пошуку нових каналів збуту товарів і послуг є функціонування національних економічних систем на інноваційних засадах, що передбачає використання сучасних новацій і інновацій, техніки й технологій та вклад у розвиток і вдосконалення цієї методології В. Андрійчука [1], В. Гейця, Л. Шинкарука [4], Б. Пасхавера, О. Шубравької, Л. Молдован [2], Ю. Лупенка, М. Маліка, О. Шпикуляка [5], В. Реутова [3], С. Савчука, Ю. Зайцева, І. Малого [9], М. Скрипниченко [8] та ряд інших важливих наукових праць та досліджень. Але питання економічного розвитку на інноваційних засадах потребують переосмислення і удосконалення підходів до формування сучасної стратегії економічного розвитку національної економіки.

Метою статті є теоретико-методичне обґрунтування застосування та визначення ефективності використання ресурсозберігаючих технологій.

Виклад основного матеріалу. За невідповідності європейським стандартам якості окремих товарів і послуг та насичення ринку дешевою імпортною продукцією, національний виробник отримав беззаперечний стимул модернізувати виробництво з метою збереження своїх позицій на внутрішньому та зовнішніх ринках. Співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями та урядовими органами країн Європейського Союзу розглядається як надзвичайно важливе для формування фінансових ресурсів, проведення структурної і технічної модернізації національної економіки. Кошти, що надаються цими організаціями, мають як позиковий, так і грантовий характер, а умови їх отримання, використання й повернення привабливіші порівняно з запозиченнями на міжнародних ринках капіталу. Зазвичай кошти виділяються під конкретні програми та проекти, умови яких передбачають жорсткий контроль за їх використанням, що унеможлиблює нецільове використання. Вони передбачаються передусім на модернізацію національної інфраструктури, впровадження програм енергозбереження та захисту довкілля, розвитку малого та середнього бізнесу, що є необхідною умовою сталого розвитку економіки країни [4, с. 17].

Розробка нових технологій чи впровадження у виробництво запозичених техніки та технологій є одним із пріоритетних напрямів розвитку національної економічної системи в сучасних умовах. До цього слід додати, що впровадження на виробництво не одного, а кількох одночасно новацій призводить до інтегрального ефекту сукупного нововведення. Впровадження ресурсозберігаючих технологій тісно пов'язано з інвестуванням діяльності. Серед усіх напрямів інвестиційної діяльності провідне місце займають капітальні інвестиції в основні засоби, технології – капіталовкладення. При цьому виникає потреба у зіставленні інвестицій в часі, що може бути обчислено двома методами – методом складних відсотків та дисконтуванням. В практиці оцінки інвестиційних проектів найширше використовуються такі показники, як норма окупності, прибутку, беззбитковості, чиста поточна вартість, строк окупності капіталовкладень. Такі обчислення є актуальними з огляду на такі сучасні умови, як мінлива кон'юнктура фінансового ринку, зміни банківських відсоткових ставок, інфляція тощо при визначенні обсягу капіталовкладень, джерела фінансування, строку вкладень, виробничих витрат, на основі чого роблять висновки про доцільність капіталовкладення і/чи впровадження тих чи інших технологій.

На мікроекономічному рівні діяльність суб'єктів господарювання, зокрема впровадження ресурсозберігаючих технологій, обтяжена ризиком, що пов'язаний із коливанням курсу долара США. Різкі зміни валютного курсу (рис. 1) негативно впливають не тільки на сукупний попит, а й на інтереси окремих суб'єктів господарювання, спричиняють структурні зміни в економіці та перерозподілі валютного національного продукту, а в довгостроковому періоді, можуть призвести до зниження конкурентоспроможності країни, погіршення платоспроможності як населення, так і суб'єктів господарювання. Як свідчить дослідження, контрагенти економічної системи мають нагальну потребу у самостійному моніторингу та прогнозуванні динаміки курсу валют, що формується на міжнародному валютному ринку, для гнучкого керування експортно-імпортними операціями, управління валютною позицією, визначення валюти розрахунку, термінів контрактів тощо. Якщо проглянути зміну курсу гривні відносно долару США за 2013–2015 роки, зрозумілою є гіпотеза щодо потреби негайного втручання у ці процеси та зміни фінансово-економічної політики уряду, зміцнення гривні, як національної валюти.

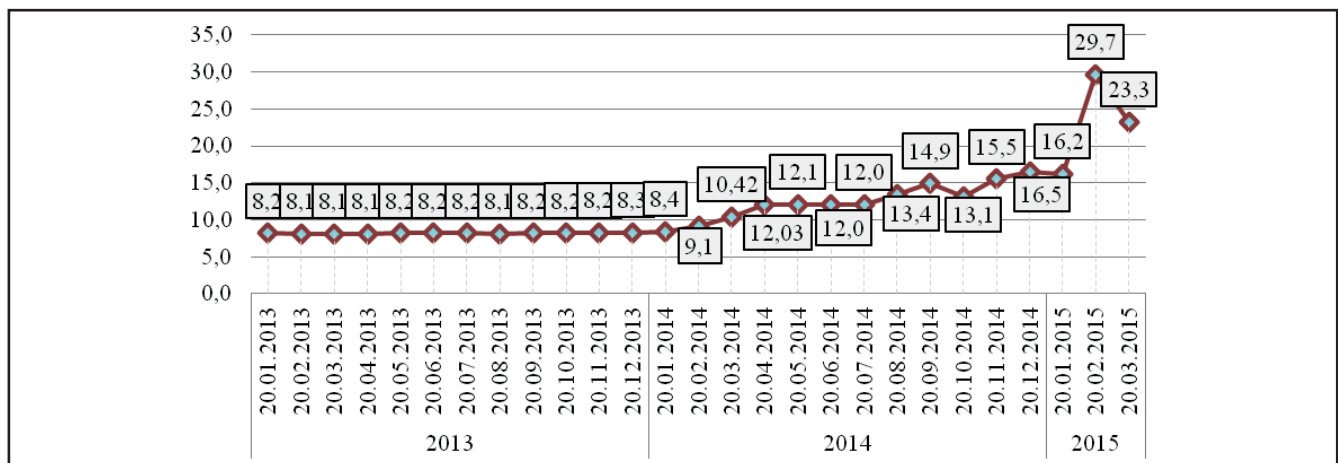

Рисунок 1. Динаміка середнього курсу обміну долара США в Україні за 2013–2015 роки

Джерело: побудовано автором.

Ефективність впровадження нових технологічних ліній залежить від строку її економічного життя, продуктивність виробництва в розрізі року (визначеного періоду), собівартість виробництва одиниці продукції, розрахунків прогнозних показників ціни на товари і послуги, дисконтної ставки за альтернативними вкладеннями з урахуванням тенденцій інфляційних процесів та вказаних особливостей функціонування національної економіки в сучасних умовах.

Отже, методика розрахунку ефективності впровадження нових технологій базується на наступних кроках [1, с. 618]:

1. Визначають прибуток від реалізації товарної продукції з використанням нововведень.

2. Базуючись на отриманому прибутку визначають дисконтний грошовий потік таким чином:

$$ДГП = \sum_{t=1}^5 \frac{ГВ_t}{(1+Дс)^{t-1}}, \quad [1]$$

де $ГВ_t$ – грошова виручка від реалізації товарної продукції у t – році;

$Дс$ – дисконтна ставка;

t – термін експлуатації потокової лінії.

3. Дисконтування грошового відтоку ДВТ, пов'язаного з витратами на проектування потокової лінії, її конструювання та монтажем. Визначення майбутньої вартості грошей з урахуванням різноперіодності вкладення коштів проводять таким чином:

$$ДВТ = ВП_p^1 * (1 + Дс)^4 + ВП_p^2 * (1 + Дс)^3 + ВЛ(1 + Дс)^2 + ВМ * (1 + Дс), \quad [2]$$

де $ВП_p^{(1)}$ та $ВП_p^{(2)}$ – витрати на проектування, що мають бути освоєні відповідно за перший і другий роки;

$ВЛ$ – витрати на виготовлення потокової лінії;

$ВМ$ – витрати на впровадження у виробництво техніки чи технологій.

4. Обчислюються дисконтний потік витрат на виробництво продукції, а розрахунок здійснюють таким чином:

$$ДГП = \sum_{i=1}^3 \frac{BC_i}{(1+Дс)^{i-1}}, \quad [3]$$

де BC_t – собівартість виробництва продукції чи послуг у t – році експлуатації потокової лінії.

5. Визначається економічний ефект від розробки і впровадження нових техніки чи технологій:

$$E_{\phi} = ДГП - (ДВТ + ДВС). \quad [4]$$

Згідно з методологією регресійного аналізу проведені розрахунки свідчать про те, що обрані факторні ознаки (див. табл.) мають великий вплив на результативну ознаку (ВВП), оскільки коефіцієнт детермінації – 97,9%. Отримані в процесі розрахунку коефіцієнти свідчать про такі зміни:

– за приросту основних засобів на 1 млрд. грн. обсяг ВВП збільшиться на 0,03 млрд. грн.;

– за приросту інвестицій в основний капітал на 1 млрд. грн., обсяг ВВП збільшиться на 1,38 млрд. грн.;

– за приросту обсягів реалізованої промислової продукції на 1 млрд. грн., обсяг ВВП збільшиться на 0,63 млрд. грн.

На рис. 2 зображено тенденцію експорту товарів та послуг України, млн. дол. США. На жаль, втрата традиційних ринків та пошук нових каналів збуту товарної продукції вимагає часу на узгодження діяльності, вимог та стандартів до якості тощо. За наведеним рисунком бачимо спад експорту товарів та послуг та віримо, що це на короткий, адаптаційний період функціонування національної економіки.

Про стан показників розвитку національної економіки та визнання й імідж національного товаровиробника свідчать міжнародні рейтинги та індекси, які розраховуються міжнародними інституціями та вказують місце країни у світовому чи регіональному розрізі.

Варто наголосити, що лише оцінка якості продукції не дає змоги оцінити функціонування економічної системи з погляду задоволення підприємством або галузями вимог споживачів, посередників, постачальників чи результативності діяльності в цілому. Слід використовувати поняття й «якість діяльності», яке включає в себе ступінь реалізації бізнес-плану та рівень співвідношення між досягнутим та запланованим. Особливо нагальним питанням при функціонуванні національної економіки в глобалізованому економічному просторі є аналіз цього середовища функціонування.

У контексті цього світовим науковим товариством запропоновано здійснювати аналіз та оцінку зовнішнього середовища за допомогою PEST (STEP) – аналізу, яким пе-

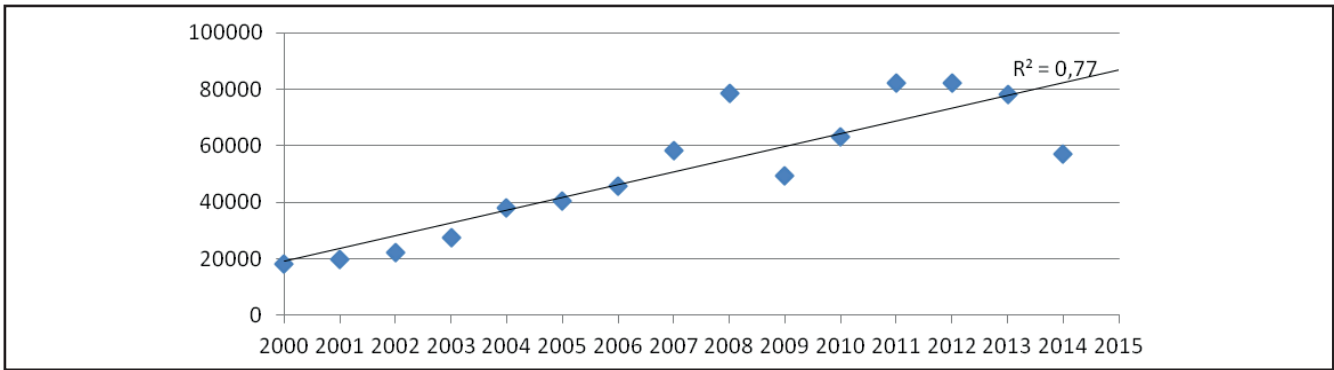
Ретроспективні макроекономічні показники України, млрд. грн.

Рік	Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах)	Основні засоби (у фактичних цінах, на кінець року)	Інвестиції в основний капітал (у фактичних цінах)	Обсяг реалізованої промислової продукції (робіт та послуг)
2002	225,8	965	23,6	229,6
2003	267,3	1026	37,2	289,1
2004	345,1	1141	51	400,8
2005	441,5	1276	75,7	468,6
2006	544,2	1569	93,1	551,7
2007	720,7	2047	125,3	717,1
2008	948,1	3150	188,5	917,0
2009	913,3	3904	233,1	806,6
2010	1082,6	6649	151,8	1065,9
2011	1349,2	7397	259,9	1331,9
2012	1459,1	9148	293,7	1400,7
2013	1505,5	10401	267,7	1354,1
2014*	688,30	4522,2	135,4	857,7

* Дані за 2014 рік без врахування АРК.

Джерело: державна служба статистики [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Рисунок 2. Динаміка експорту товарів та послуг України, \$ млн.

Джерело: розраховано на основі інформації Державної служби статистики. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

редбачається системний стратегічний аналіз таких його основних факторів, як політичних (P – political), економічних (E – economic), соціальних (S – social), технологічних (T – technological) [1, с. 106]. Якщо для аналізу беруть до уваги правовий фактор (L – legal), то аббревіатура наступна: SLEFT – аналіз, якщо додати фактор навколишнього середовища (E – environment), то отримуємо аббревіатуру PESTLE – аналіз. У випадку врахування таких факторів, як соціально-демографічний, технологічний, економічний, політичний, правовий, охорони навколишнього середовища, етнічний, тоді використовують наступне позначення – STEEPLE – аналіз.

Відомими рейтингами та індексами, які розраховуються міжнародними інституціями, є Індекс глобальної конкурентоспроможності (Всесвітній економічний форум – WEF),

Індекс економічної свободи (The Heritage Foundation & The Wall Street Journal), Проект Doing Business (Група Світового банку), Індекс глобалізації (A. T. Kearney & Foreign Policy), Індекс глобалізації KOF (Швейцарський інститут досліджень бізнес-циклів), Індекс залучення прямих іноземних інвестицій та індекс потенціалу залучення прямих іноземних інвестицій (Конференція ООН з торгівлі та розвитку – UNCTAD) тощо [3, с. 225]. Ці показники відображають як стан і темпи економічного розвитку країн, так і включення країни до процесів інтеграції та лібералізації.

Такий підхід вимагає уточнення й доповнення методології визначення деяких національних макропоказників виходячи з тривимірності аналізу сучасних підходів: еколого-економічно-соціального (рис. 3). Система індикаторів, якою користується

Якість продукції	Техніко-технологічні фактори	Техніка і технологія виробництва продукції, рівень механізації та автоматизації виробничих процесів, засоби технічного обслуговування та ремонту техніки і обладнання, рівень технічного та технологічного оснащення підприємства
	Організаційні фактори	Розподіл функціональних обов'язків та спеціалізація, наявність політики у сфері якості, методи та форми організації виробничих процесів, плановірність і ритмічність виробництва, форми та методи контролю, порядок приймання й передавання продукції, нормативне і інформаційне забезпечення, забезпечення матеріалами та сировиною, форми і способи транспортування, зберігання та ін.
	Економічні фактори	Собівартість, ціна продукції, форми і рівень оплати праці, фінансове забезпечення підприємства, рівень витрат на технічне обслуговування і ремонт техніки та обладнання, продуктивність праці, мотивація щодо залучення працівників до процесів забезпечення і підвищення якості
	Суб'єктивні фактори	Людина з її професійною підготовкою, фізіологічними та емоційними особливостями, типи темпераментів особистості, мікроклімат у колективі, корпоративні цінності, організація навчання та підвищення кваліфікації, умови роботи, побуту і відпочинку
	Природно-екологічні фактори	Природно-кліматичні умови в регіоні та їх зміна, екологічна ситуація у регіоні (рівень радіації, забруднення води, повітря ґрунтів), географічні особливості (місце розташування підприємства тощо)

Рисунок 3. Фактори, що впливають на якість продукції виробництва

Джерело: [7, с. 196].

міжнародна науково-практична спільнота, потребує перегляду і пристосування до власних особливостей ведення, функціонування економічних систем, безпеки продуктів харчування, менталітету населення, яке характеризується не пересічною самовіддачею, навіть, якщо виконувана робота, не приносить бажаного матеріального і морального задоволення.

Утім слід наголосити, що запозичені моделі розвитку економічної системи за аналогічними показниками не мають місця при формуванні стратегії економічного розвитку та оцінці діяльності економічної системи.

Пропонуємо методику, яка дозволяє застосувати індексний метод з метою об'єктивної оцінки стану розвитку [6]. Вказано, що за кожною складовою галузевого розвитку визначають індивідуальні індекси, на основі якого визначається інтегральний індекс. У структурі індикаторів [8] визначають: ступінь розвитку внутрішнього стану виробничого потенціалу, масштаби зовнішньоекономічної діяльності підприємств, інноваційно-інвестиційна активність населення регіону.

Так, інтегральний індекс розраховують таким чином:

$$I_{\text{інтер}} = \frac{I_{\text{екон}} + I_{\text{соц}} + I_{\text{екол}}}{3}, \quad (5)$$

де $I_{\text{екон}}$ – індекс економічного розвитку;
 $I_{\text{соц}}$ – індекс соціального розвитку;
 $I_{\text{екол}}$ – індекс екологічного розвитку;
 3 – кількість врахованих індексів.

Зазначимо, що конкурентоспроможність – це багатогранне поняття і може розглядатися на різних рівнях: окремих товарів, окремого товаровиробника, галузі і країни в цілому. Часто конкурентоспроможність трактують як здатність галузі виробляти конкурентоспроможну продукцію в достатній кількості, забезпечувати її збут, підтримувати стійкі позиції на ринку, функціонувати прибутково і витримувати конкуренцію з однопрофільними суб'єктами господарювання.

У практиці соціально-економічної діяльності країн Заходу набув практичного застосування всеосяжний менеджмент якості – TQM (Total Quality Management). Метою його застосування є досягнення довгострокового успіху за допомогою задоволення всіх зацікавлених у діяльності сторін, а завданням – постійне покращення якості, забезпечення конкурентоспроможності завдяки регулярному аналізу результатів і коригування діяльності, недопущення (мінімізація) дефектів, використання сучасних технологій, мінімізації витрат та втрат, задоволення всіх учасників діяльності економічної системи.

Висновки

Отже, першочергово постають питання підвищення якості продукції та конкурентоспроможності національних товаро-

виробників, які ґрунтуються на впровадженні сучасних техніки й технологій, концепціях і методах, що об'єднують в собі передовий світовий досвід, обов'язково відповідають вимогам щодо якості товарів і послуг, ведення економіки, ставлення до екології, соціальної політики, охорони здоров'я, нешкідливості продуктів харчування, а також виробничої та інформаційної безпеки. Та слід зазначити, що згідно з першим законом В. Парето у ринковій економіці, якщо хтось перемагає, це означає, що хтось обов'язково має програти, тобто ринкова рівновага є беззаперечним фактом. До цього треба додати, що зовнішньоекономічне середовище – це прагматичне середовище сильних гравців, у яких бажання відстояти власні інтереси є надбанням. Вважаємо, що невідкладним завданням для національної економіки України є створення сприятливих умов для розвитку економіки України з використанням світового досвіду і зважаючи на власні особливості, тобто вона має зайняти своє законне місце, іншими словами, стати сильним гравцем серед сильних конкурентів.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.
2. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / [Пасхавер Б., Шубравька О., Молдаван Л. та ін.]; за заг. ред. акад. УААН Б.Й. Пасхавера; НАН України; Ін-т економ. та прогноз. – К., 2009. – 432 с.
3. Глобальні трансформаційні імперативи сталого розвитку національної економіки: [монографія] / за заг. ред. В.Е. Реутова. – Саки: ПП «Підприємство «Фелікс», 2011. – 284 с.
4. Інтеграційні можливості України: перспективи та наслідки: наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарука; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. НАН У. – К., 2014. – 92 с.
5. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи: моногр. / [Луценко Ю.О., Малік М.Й., Шпикуняк О.Г. та ін.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2014. – 516 с.
6. Indicators for Sustainable Development: Theory, Method, Applications [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iisd.org/pdf/balatonreport.pdf>
7. Попрозман Н.В. Формування стратегії економічного розвитку агропромислового виробництва / Н.В. Попрозман. – К.: ННЦ ІАЕ, 2015. – 300 с.
8. Скрипниченко М.І. Індикатори ідентифікації небезпечних дисбалансів в економіках емерджентного типу / М.І. Скрипниченко, Г.Ю. Яценко // Економіка і прогнозування. – 2014. – №2. – С. 7–20.
9. Трансформаційна економіка: навч. посіб. / В.С. Савчук, Ю.К. Зайцев, І.Й. Малий та ін.; за ред. В.С. Савчука, Ю.К. Зайцева. – К.: КНЕУ, 2006. – 612 с.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Т.А. ГОВОРУШКО,
д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, Національний університет харчових технологій,
І.П. СИТНИК,
к.т.н., доцент кафедри фінансів, Національний університет харчових технологій,
К.В. СОЛОВЕЙ,
студентка, кафедра фінансів, Національний університет харчових технологій

Розвиток електронної комерції в Україні

У статті розглянуто основні сфери застосування електронної комерції та визначені основні учасники електронного ринку. Проаналізовано сучасний стан та виявлено подальші перспективи розвитку електронної комерції в Україні.

Ключові слова: електронна комерція, інтернет–економіка, інтернет–бізнес, електронна торгівля, інтернет–торгівля.

Т.А. ГОВОРУШКО,
д.э.н., профессор, заведующий кафедрой финансов, Национальный университет пищевых технологий,
И.П. СЫТНИК,
к.т.н., доцент кафедры финансов, Национальный университет пищевых технологий,
Е.В. СОЛОВЕЙ,
студентка, кафедра финансов, Национальный университет пищевых технологий

Развитие электронной коммерции в Украине

В статье рассмотрены основные области применения электронной коммерции и определены основные участники электронного рынка. Проанализировано современное состояние и выявлены дальнейшие перспективы развития электронной коммерции в Украине.

Ключевые слова: электронная коммерция, интернет–экономика, интернет–бизнес, электронная торговля, интернет–торговля.

Т. HOVORUSHKO,
doctor of economics, professor, National University of Food Technologies,
I. SYTNYK,
Ph.D. in technical sciences, associate professor, National University of Food Technologies,
K. SOLOVEY,
student, National University of Food Technologies

The development of electronic commerce in Ukraine

The main scope of e-commerce was reviewed and the main participants of electronic market were identified. The current conditions of e-commerce in Ukraine were analyzed and future prospects of its development were revealed.

Keywords: digital economy, Internet economy, electronic business, Internet business, electronic commerce, e-commerce.

Постановка проблеми. Електронна комерція – це сфера цифрової економіки, яка включає в себе всі фінансові і торговельні трансакції, які здійснюються за допомогою комп'ютерних мереж, і бізнес–процеси, пов'язані з проведенням таких трансакцій.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Аспектам формування і розвитку ринку електронної комерції присвячені праці відомих авторів, зокрема, Т.Г. Затонацької, В.Л. Плєскача, Т.О. Чубукової, Ф.І. Успенського та інших. Сьогодні електронна комерція в Україні залишається чи не єдиною галуззю,

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

яка продовжує зростати. Хоча цього року це відбувається не такими галопуючими темпами, як, наприклад, ще пару років тому. Це зумовило необхідність вивчення досвіду, оцінювання перспектив електронної комерції та можливостей її використання у виробничій та збутовій практиці підприємств в Україні, для якої вкрай актуальним є пошук шляхів підвищення ефективності бізнесу та економіки в цілому.

Метою статті є оцінка кількісних параметрів розвитку вітчизняного ринку електронної комерції та аналіз його тенденцій.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом електронна комерція охоплює все більш широкі сфери діяльності людини і динамічно розвивається в усьому світі. В теорії електронної комерції існує декілька загальноприйнятих форм, які поділяють електронну комерцію на сегменти комерційного взаємозв'язку між його учасниками (рис. 1) [7].

А.Д. Шеремет надає схему взаємозв'язку основних моделей електронної комерції у вигляді пов'язаних елементів: компанія–споживач, бізнес (комерція), бізнес, споживач–адміністрація (рис. 2) [8].

До учасників електронного ринку відносяться продавці, покупці та посередники, а також організації, що забезпечують інфраструктуру та правила ринку. Продавці представлені

підприємствами різного масштабу, що розташовані у різних географічних регіонах і знаходяться на різних стадіях впровадження інструментів електронного бізнесу. Всі підприємства, що працюють на сучасному ринку, можна поділити на три групи стосовно електронного бізнесу (рис. 3) [7].

Миттєва швидкість передання інформації, відсутність географічних і часових обмежень для споживачів, низькі витрати, широкий набір унікальних маркетингових інструментів й інші переваги визначають інтерес до електронної комерції з боку підприємств, виробників товарів і послуг.

Найбільше зростання електронної комерції можна спостерігати у 2011 році – обсяги зросли на 51% порівняно з 2010 роком, у 2012 році обсяги підвищилися на 44% у порівнянні з 2011 роком. У 2013 році темп зростання дещо уповільнився порівняно з 2012 роком, проте обсяг становив \$2 млрд., що більше за попередній рік на 26% (рис. 4) [5].

У 2014 році простежується досить значний спад вітчизняного обігу електронної комерції на 30% порівняно з 2013 роком, причиною чого стали девальвація гривні та зниження купівельної спроможності громадян. До 2014 року українські експерти у галузі електронного бізнесу прогнозували, що обсяги e-commerce в Україні збільшаться до 400% і становити-

Рисунок 1. Сфери застосування електронної комерції

Рисунок 2. Схема форм електронної комерції

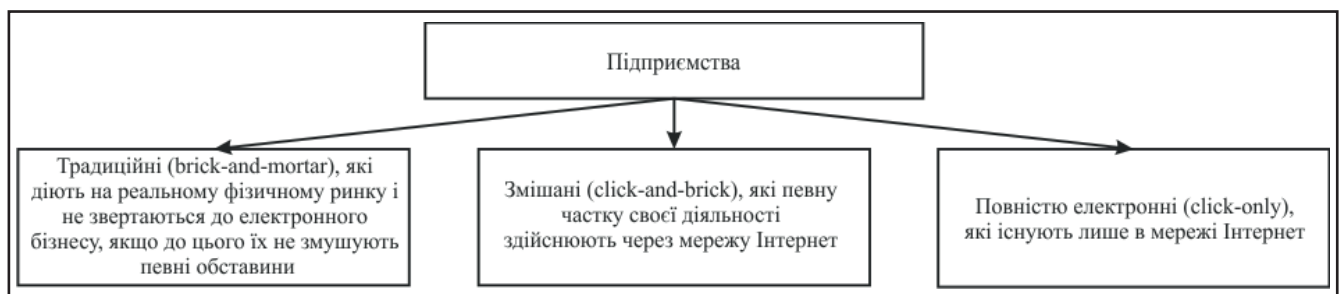

Рисунок 3. Класифікація підприємств стосовно електронного бізнесу

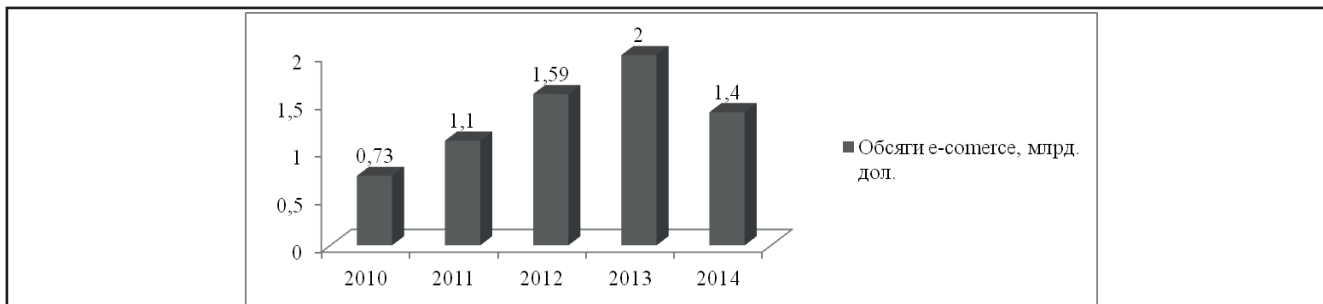

Рисунок 4. Динаміка обсягів електронної-комерції в Україні

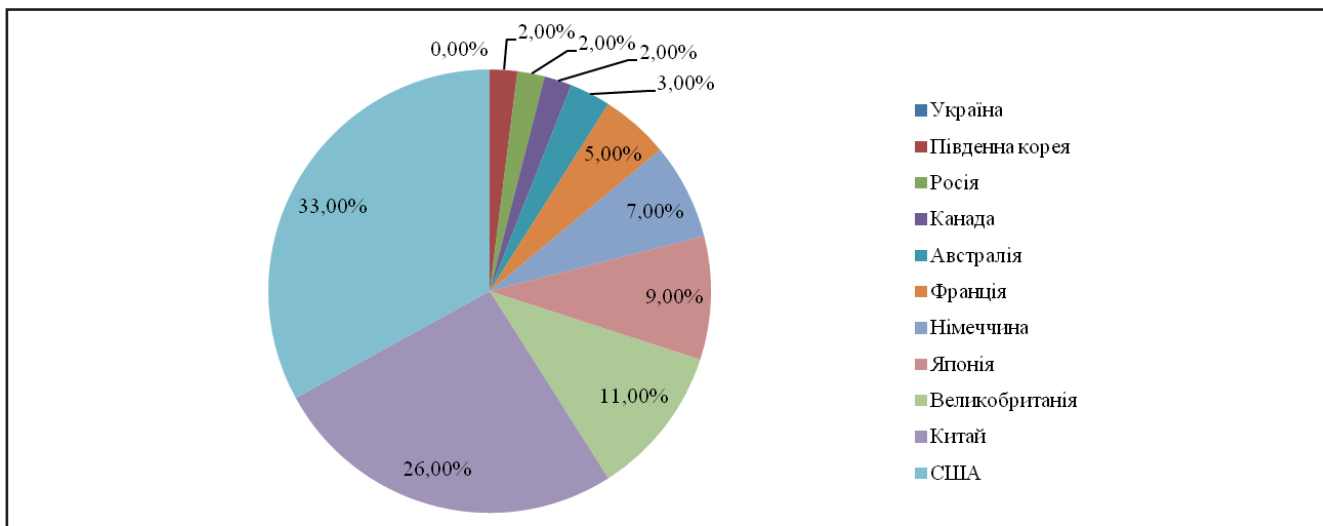

Рисунок 5. Частка країн щодо обсягів е-комерції у 2014 році

муть \$10 млрд. у 2018 році [5]. Проте у сучасних умовах політичної та економічної нестабільності фахівці вказують на те, що у 2015 році немає вагомих передумов щодо покращення стану української електронної комерції, а незначне зростання у 10–15% можливе лише при стабілізації ситуації в державі.

Порівнюючи розвиток е-комерції в Україні з провідними країнами світу, можна зазначити, що частка нашої країни є мізерною (рис. 5) [3].

Дане становище обумовлено низкою факторів, серед яких невідповідне матеріально-технічне забезпечення господа-

рюючих суб'єктів, недостатня поінформованість покупців з перевагами та можливостями цієї сфери, неналежна підготовка осіб, які працюють на підприємствах, невідповідне ставлення та регулювання держави даної галузі, а також високий ступінь розбіжності державного законодавства зі світовими стандартами.

У 2014 році у глобальному рейтингу розвитку електронної комерції Україна зайняла 58-те місце серед 130 країн [6], розташувавшись між Домініканською Республікою та Вірменією. Позиції в рейтингу аналітики ООН визначали на

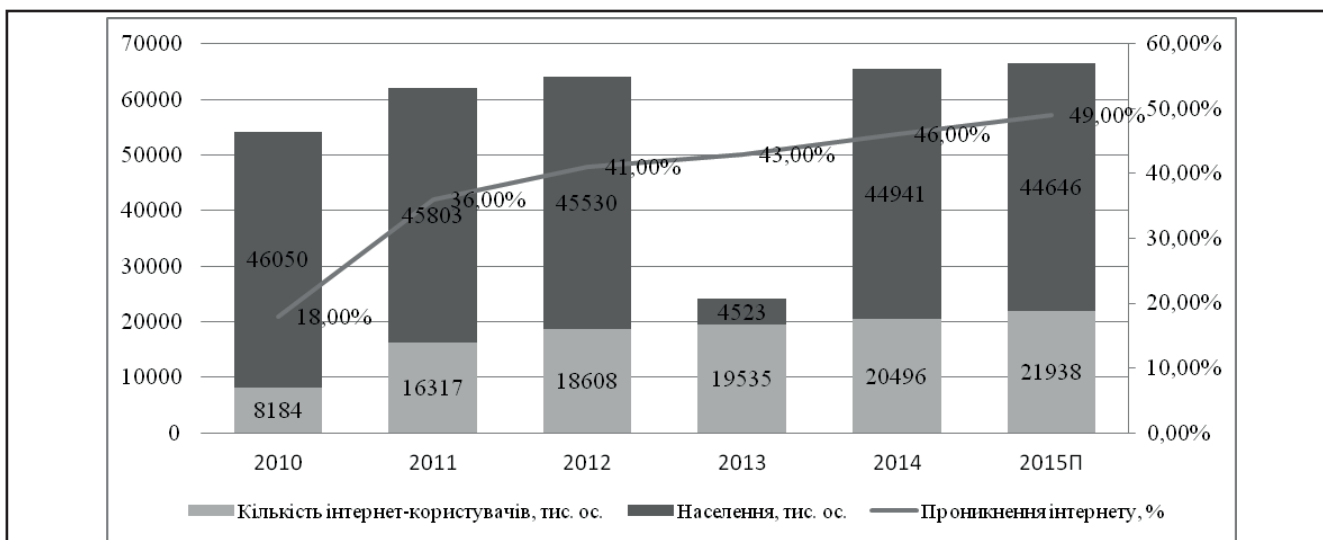

Рисунок 6. Динаміка проникнення Інтернету в Україні

Топ-5 товарів, що купуються за допомогою використання мобільних пристроїв

Найменування товару	Частка продажів з використанням мобільних пристроїв, %
Побутова, комп'ютерна техніка і електроніка	69
Одяг, взуття	58
Аksesуари і подарунки (ювелірні вироби, біжутерія, часи, сумки, запальнички тощо)	45
Косметика і парфумерія	39
Номера в готелях, білети	37

підставі індексу проникнення e-commerce, який залежав від чотирьох показників: використання Інтернету, рівня безпеки, поширення кредитних карток, якості поштових служб.

Поширенню e-бізнесу в Україні сприяє зростання кількості користувачів мережі Інтернет (близько 50% населення), упродовження систем електронних платежів за товари і послуги, розвиток національного ІКТ-ринку та інші ознаки інформатизації суспільства (рис. 6). Кількість інтернет-користувачів може досягнути 22 млн. людей уже до кінця 2015 року [2].

Сьогодні кожен другий українець купує товари або послуги в Інтернеті. За минулі шість місяців 2015 року на торговому майданчику Prom.ua українці зробили більше 2,8 млн. онлайн-покупок, що на 66% більше, ніж за той же період 2014 року [4]. За прогнозами аналітиків, обсяг безготівкових платежів в Україні буде істотно зростати, а тенденція до збільшення зберігатиметься ще не менше п'яти років. Так, згідно з даними НБУ частка безготівкових розрахунків у 2015 році порівняно з 2014 роком зросла майже на 60% і становила більше \$3 млрд. Аналітики вважають, що до 2016 року проникнення інтернет-торгівлі в Україні досягне \$5 млрд.

Навіть в умовах зниження активності в економіці в цілому, в тому числі і по відношенню до e-commerce, окремі сегменти товарів в інтернет-торгівлі показують динамічне зростання. Це робить електронну комерцію одним із найбільш перспективних напрямів для розвитку торгівлі. Згідно з даними GfK Ukraine [1], в 2014 році на першому місці за покупками в Інтернеті в Україні була побутова техніка і електроніка, на другому місці покупка одягу, а замикає трійку лідерів – косметика та парфумерія.

Зростає вплив і частка мобільних пристроїв в онлайн-продажах. Більш ніж у 2,3 раза зросла частка відвідувачів з мобільних пристроїв. При цьому за півроку українці зробили більше 262 тис. замовлень з мобільних пристроїв на загальну суму понад 176 млн. грн. [1].

Однак, незважаючи на цю тенденцію, на початок 2015 року тільки близько 2% інтернет-магазинів в Україні володіють мобільною версією сайту для покупок або мобільним додатком для управління інтернет-магазином. У таких інтернет-магазинах конверсія в замовлення в 2-3 рази вища, а число переглядів сторінок майже в 1,5 раза більше, ніж у магазинах без мобільної версії.

Окрім того, варто відзначити зростання сфери онлайн-послуг. Так, українці почали довіряти складні замовлення (наприклад, капітальний ремонт) майстрам, знайденим через

онлайн-сервіси. Зростання ринку онлайн-послуг ми можемо спостерігати на прикладі онлайн-сервісу для замовлення послуг «Метнись Кабанчиком», де за півроку кількість замовників зросла на 78%, кількість замовлень на місяць – на 172%, а середній чек одного замовлення – на 31% (у середньому він склав 345 грн.) [4].

Висновки

Аналіз сучасного стану, тенденцій і проблем розвитку вітчизняного ринку електронної комерції свідчить про стабільне зростання, незважаючи на вплив фінансової та економічної кризи. Найближчим часом можливий прихід на наш ринок нових учасників і вихід українських майданчиків на міжнародний рівень. Це призведе до посилення конкуренції, а відтак компанії пропонуватимуть користувачам кращі умови здійснення купівлі онлайн. Перевагу отримає той, хто зможе гарантувати надійний сервіс і зручність купівлі товару. Інноваційність, гнучкість та ефективність бізнес-процесів допоможуть компаніям досягнути високих результатів.

Список використаних джерел

1. Дослідження онлайн торгівлі України, GfK [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gfk.com/ua/Documents/Press/>
2. Исследование рынка электронной коммерции Украины [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eu.com/UA/en>.
3. Перспективні E-commerce ринки [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://it-ua.info/news/2014/08/08/perspektivn-e-commerce-rinki.html>. – 08.08.2014.
4. Потери и достижения украинского e-commerce за 2014 год [Електрон. ресурс] // Электронная коммерция. – Режим доступа: <http://e-commerce.com.ua/2014/12/потери-и-достижения-украинского-e-commerce-за-2014/>.
5. Рост на 400%, до \$10 млрд. – прогноз развития украинского e-commerce [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://c2cb2c.com.ua/news/1743/>.
6. Україна зайняла 58 місце у світовому рейтингу електронної комерції [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rbc.ua/ukr/news/ukraina-zanyala-mesto-mirovom-reytinge-elektronnoy-1427792216.html>.
7. Шалева О.І. Електронна комерція: навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 216 с.
8. Шеремет А.Д. Форми електронної комерції та її склад в системі цифрової економіки. – З.: Класичний приватний університет, 2011. – С. 311–315.

Оцінка достатності власного капіталу банків

У статті досліджується сутність достатності власного капіталу банків, наводиться її тісний зв'язок із капіталізацією. Аналізується динаміка нормативів капіталу вітчизняних банків, у порівнянні оцінюється динаміка статутного, власного і регулятивного капіталів. За результатами дослідження наводяться висновки щодо можливих шляхів збільшення власного капіталу банків України.

Ключові слова: банк, достатність капіталу, власний капітал, статутний капітал, регулятивний капітал, нормативи капіталу.

Оценка достаточности собственного капитала банков

В статье исследуется понятие достаточности собственного капитала банков и его тесная связь с капитализацией. Анализируется динамика нормативов капитала отечественных банков, в сравнении оценивается динамика уставного, собственного и регулятивного капиталов. По результатам исследования делаются выводы относительно возможных путей увеличения собственного капитала банков Украины.

Ключевые слова: банк, достаточность капитала, собственный капитал, уставный капитал, регулятивный капитал, нормативы капитала.

Analysis of the banks' capital adequacy

The article explores the concept of banks' capital adequacy and its close relationship with the capitalization. The dynamics of domestic banks' capital requirements, compared to assess the dynamics of the charter, equity and regulatory capital. The study gives conclusions regarding the possible ways to increase the equity capital of Ukrainian banks.

Keywords: bank, capital adequacy, equity, share capital, regulatory capital, capital requirements.

Постановка проблеми. Питання ефективності формування власного капіталу банків є одним із найактуальніших і найбільш дискусійних у сучасному фінансовому менеджменті банку. Створення достатнього рівня банківського капіталу для забезпечення країни фінансовими ресурсами, навіть за несприятливих фінансово-економічних умов, розглядається як надзвичайно актуальна проблема сучасної науки та практики. Вітчизняна банківська система продемонструвала нестійкість під впливом світових кризових явищ, що, безумовно, вказує на значні проблеми в управлінні достатністю власного капіталу банківських установ.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Теоретико-методологічні дослідження капіталізації вітчизняної банківської системи знаходяться сьогодні на недостатньому рівні. У той же час окремим проблемам зростання власного капіталу банків присвячено чимало наукових праць. Так, у загальній теорії банківської справи питання сутності і достатності капіталу банку знайшли своє відображення у працях таких вітчизняних учених, таких як М.Д. Алексеєнко, З.М. Васильченко, О.В. Васюренко, А.П. Вожжов, І.С. Гуцал, О.В. Дзюблюк, Ж.М. Довгань, А.М. Мороз, М.І. Савлук, О.М. Петрук, Р.І. Тиркало та ін. Серед російських дослідників слід вказати праці В.І. Колесникова, А.М. Косого, О.І. Лаврушина, А.Ю. Сімановського, В.М. Усоскіна, В.А. Царкова та ін. Фундаментальними з цієї проблематики є дослідження західних науковців: А. Бегера, Є. Брігхема, Ч. Вулфена, П. Роуза, Т. У. Коха, Ф. Мишкіна, Дж. Ф. Сінкі, Л. Мауера, М. Раста та ін. Питання, що стосуються міжнародних стандартів достатності власного капіталу банку, які сприяють адекватній

капіталізації окремих банків і банківської системи в цілому, знайшли відображення у працях таких зарубіжних дослідників, як У. Гаумерт, П. М. Нагь, У. Шульте-Маттлер, К. Рамонас, Дж. Уотсон, Дж. Хоук, та вітчизняних учених: В.І. Міщенко, В.В. Коваленко, В.В. Салтинський, О.Г. Приходько, В.В. Крилова, К.О. Кіреєва, К.Ф. Черкашина та інші.

Мета статті. Недосконалість методики визначення достатності власного капіталу, а також механізму зростання капіталізації банківської системи зменшує інтенсивність фінансування потреб економіки та перешкоджає стійкому розвитку країни, зокрема зростанню її ВВП. Тому сьогодні актуальним є питання збільшення розміру власного капіталу вітчизняних банків, що вимагає відповідних науково-методологічних розробок.

Виклад основного матеріалу. Формуючи методику управління власним капіталом, необхідно враховувати той факт, що банківській установі власний капітал потрібен насамперед для страхування інтересів вкладників і кредиторів. З цього твердження випливає, що першочергове призначення власного капіталу банку полягає у виконанні ним захисної функції. У зв'язку з цим підкреслимо, що розмір та достатність власного капіталу банківської установи – це важливий фактор надійності її функціонування та, у певній мірі, забезпечення здійснення фінансово-економічної діяльності.

Слід також зазначити, що однозначного підходу до розрахунку показника адекватності власного капіталу не існує, а визначення достатнього його обсягу, необхідного банку, залишається одним із найактуальніших питань у теорії банківської справи. Тому проведемо дослідження достатності влас-

ного капіталу банківської установи, проаналізувавши думки та погляди різних вчених-економістів щодо даної проблематики.

В енциклопедії банківської справи України поняття «достатність капіталу» трактують так: «це показник, що відображає наявність капіталу, достатнього для виконання банком своїх функцій і покриття ризиків, які виникають під час проведення банківських операцій» [1, с. 214]. Л.О. Примостка ототожнює терміни «достатність капіталу» і «адекватність капіталу», вважаючи, що вони містять «уявлення про банківський капітал як джерело покриття збитків і відображають рівень надійності та ризикованості банку» [2, с. 88].

На думку інших авторів, «достатність капіталу відображає загальну оцінку надійності банку, обумовлює залежність між величиною капіталу та ризикованістю діяльності банку» [3, с. 75]. Аналогічне по суті тлумачення достатності капіталу банку наводить О.В. Дзюблюк [4, с. 38].

Колектив російських авторів під керівництвом А.М. Тавасієва зазначає, що «достатність капіталу є узагальнюючою оцінкою надійності банку, тобто банк буде вважатись надійним щодо його капіталу, якщо параметри останнього збігаються із розрахунковими нормативами достатності, розробленими емпіричним шляхом самим банком або регулюючим органом» [5, с. 537]. Як видно, ці науковці в основі визначення достатності капіталу банку закладають рівень надійності, який залежить від ризикованості його фінансово-економічної діяльності.

Таким чином, чітким та логічним є таке визначення достатності капіталу банку: власний капітал банку є достатнім, якщо «забезпечує надійність, фінансову стійкість банку та дає можливість поглинути ризики і зберегти платоспроможність у складній ситуації. Банк, що вкладає кошти в більш ризикові активи, повинен мати більший розмір власного капіталу, щоб у разі потреби поглинути відповідні ризики. Оскільки різні банки приймають на себе різні за рівнем ризики, достатній для успішної діяльності розмір власного капіталу має визначатися з огляду на ризикованість активних та позабалансових операцій банку» [6, с. 276].

Отже, незважаючи на різноманітність точок зору та підходів до визначення достатності капіталу, в цілому науковці та практики чітко визначають його зміст і намагаються ефективно реалізувати на практиці механізми забезпечення достатнього обсягу власного капіталу для стабільного та динамічного фінансово-економічного розвитку як окремо взятого банку, так і банківської системи в цілому. З викладеного вище стає очевидним, що достатність банківського капіталу визначає здатність банківської установи покривати збитки, що виникають у процесі її фінансово-економічної діяльності, за рахунок власного капіталу.

Слід також зауважити, що «достатність» власного капіталу банку тісно пов'язана з поняттям «капіталізація», і у зв'язку з цим відмітимо, що в економічній літературі не наведено її однозначного тлумачення. У фінансово-економічному словнику за редакцією А.Г. Завгороднього та Г.Л. Вознюка розглянуто сутність цього поняття з трьох точок зору: «Капіталізація – це:

- по-перше, перетворення доданої вартості (нерозподіленого прибутку) на капітал;
- по-друге, процес формування фіктивного капіталу у вигляді акцій, облігацій та інших цінних паперів;

- по-третє, процес реалізації майна підприємства з метою збільшення грошового капіталу» [7, с. 250].

У фінансовому словнику за редакцією А.А. Благодатіна, А.М. Лозовського і Б.А. Райзбера наведено таке тлумачення капіталізації:

«1) спосіб розподілу, використання прибутку, відповідно до якого весь прибуток або його частина спрямовується на розвиток підприємства, а не виплачується власникам;

2) спосіб збільшення статутного капіталу шляхом перерозподілу власного капіталу підприємства» [8, с. 137].

Таким чином, поняття «капіталізація» в основному розглядається з трьох позицій:

- метод оцінки вартості майна підприємства за розміром прибутку, який воно приносить;

- спрямування частини прибутку на збільшення власного капіталу банку (реінвестування чистого прибутку);

- спосіб збільшення статутного капіталу.

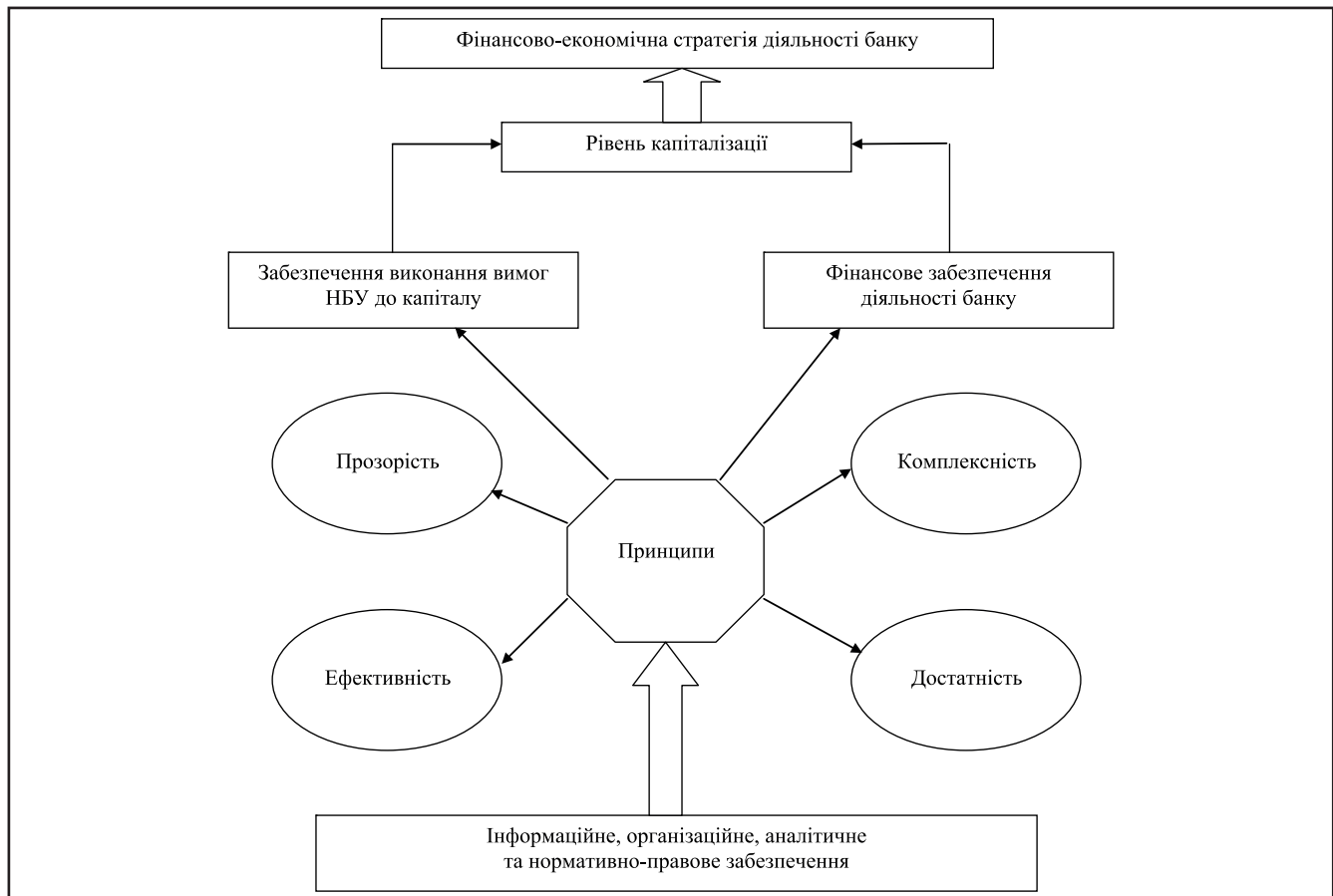
Цілком очевидно, що, по суті, капіталізація є реальним процесом формування додаткової вартості, що має фінансово-економічну складову [9, с. 7]. Провідні вітчизняні вчені НАН України вказують на необхідність збільшення уваги науковців до ролі капіталізації в банківській системі та економіці нашої держави взагалі, виявлення її глибинної сутності на основі чіткого розмежування реальних процесів створення і примноження нової вартості. Такі вчені, як В.М. Геєць і А.А. Гриценко, наголошують на тому, що «капіталізація утворює сутність процесу ринкової трансформації і пов'язана з перетворенням існуючих факторів виробництва у капітал, а потім уже на цій основі знаходять своє місце процеси фінансової капіталізації» [9, с. 8].

Отже, капіталізація є багатофункціональним показником, який може використовуватись у системі управління фінансами банку для розв'язання завдань різної складності та, відповідно, впливати на його фінансово-економічну діяльність. У зв'язку з цим зазначимо, що у розвинутих країнах збільшення капіталізації банківських установ розглядається в контексті зростання їхньої ринкової вартості й тісно пов'язується з рівнем конкурентоспроможності. Крім того, капіталізація банків є багаторівневим процесом, який охоплює всю економіку, модифікується на відповідних рівнях, реалізується в різних сферах, ринках, формах і галузях фінансово-економічної діяльності (рис. 1).

Звертаючись до дослідження достатності капіталу, слід підкреслити, що достатній розмір власного капіталу дозволяє залишатись банкам платоспроможними та продовжувати свою фінансово-економічну діяльність не дивлячись на можливі ризики непередбачуваних втрат та несприятливих ситуацій на фінансових ринках. Очевидно, що недостатньо капіталізовані банки піддаються значно більшій ймовірності банкрутства у випадках погіршення макроекономічних або інших фінансово-економічних умов в ринковій економіці. Тому загальним критерієм при вирішенні питання про достатність власного капіталу банку є підтримання його величини на такому рівні, який би забезпечував максимальний прибуток для акціонерів та високу ліквідність і фінансову стійкість банківської установи.

Щодо цього В.С. Шапран зазначає, що «банківська система України має сама вирішити питання про рівень достатнос-

Рисунок 1. Вплив механізму капіталізації на визначення фінансово-економічної стратегії діяльності банку

ті капіталу банків для задоволення нагальних потреб і потреб розвитку національної економіки» [10, с. 14]. Але сьогодні власний капітал вітчизняних банків регулюється положеннями та інструкціями Національного банку України (НБУ), в яких достатність власного капіталу розглядається з двох позицій:

- 1) інституційної – кожен банк повинен мати визначену мінімальну величину статутного та регулятивного капіталу;
- 2) співвідношення регулятивного капіталу до ризиків банку.

Сутність інституційної норми достатності власного капіталу полягає в тому, що кожен банк, як юридична особа, що має ліцензію на здійснення своєї фінансово-економічної діяльності, повинен мати мінімальну суму власного капіталу. Практичною реалізацією даної норми у вітчизняній банківській системі є вимоги НБУ щодо розміру статутного та регулятивного капіталів.

У зв'язку з цим слід підкреслити, що мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1) має становити 120 млн. грн. (500 млн. грн. – з 11 липня 2024 року) і, як наслідок, не може бути меншим, ніж його статутний капітал [11].

Звертаючись до історії, можемо стверджувати, що за останні десятиліття підходи до оцінки достатності власного капіталу банківських установ на практиці істотно змінювались. Як показники достатності власного капіталу банкіри та наглядові органи багатьох країн тривалий час, майже до середини ХХ ст., використовували групу коефіцієнтів на основі відношення власного капіталу до загальних депозитів банку, основна суть яких базувалась на розгляді власного капіталу банку як засобу захисту коштів клієнтів. У другій половині

ХХ ст. погляди регулюючих органів на достатність власного капіталу банків змінилися, оскільки переважаючою стала думка, що потреба банківської установи у власному капіталі має залежати не від обсягів депозитів, а від обсягів її активів, тобто, достатність власного капіталу повинна вказувати на такі ймовірні збитки, які банк може понести без негативних наслідків для інтересів вкладників і кредиторів. Таким чином, власний капітал почав розглядатись як джерело подолання зниження реальної вартості банківських активів. З практичної точки зору це виглядає абсолютно логічно, оскільки у випадках виникнення збитків від активних операцій, які банк здійснює на власний розсуд та від свого імені, втрати мають покриватись, першою чергою за рахунок власного, а не залученого чи позиченого капіталу.

Слід зазначити, що сьогодні для оцінки достатності власного капіталу банку загальноприйнятою залишається відомою формула, за якою регулятивний капітал банківської установи співвідносять із сумою її активів, зважених за ступенем ризику. У зв'язку з цим підкреслимо, що вперше операція зі зважування банківських активів за ступенем ризику була запропонована Федеральним резервним банком Нью-Йорку в 1952 році. Починаючи з 60-х років минулого століття фінансово-економічна діяльність банків характеризувалася виходом на міжнародні ринки та підвищенням ризикованості операцій, а невідповідність у правилах регулювання достатності власного капіталу банків різних країн призводила до серйозних непорозумінь, пов'язаних із захистом коштів клієнтів. Тому з метою забезпечення справедливих умов кон-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

курентції банківських установ на світовому ринку в 1988 році Базельський комітет прийняв угоду про «Міжнародне зближення методів виміру і стандартів капіталу», згідно з якою власний капітал банку почав поділятися на капітал першого (основний) та другого рівня (додатковий) [12, 13].

Отже, величина регулятивного капіталу українських банків складається з основного і додаткового капіталів за мінусом відвернутих коштів (цінні папери й інвестиції) та регулюється Національним банком України за двома згаданими вище аспектами: інституційним – встановлення мінімальних вимог до розміру регулятивного капіталу (норматив Н1), та в аспекті співвідношення регулятивного капіталу і ризиків банку – норматив адекватності регулятивного капіталу (Н2), норматив співвідношення основного капіталу до суми загальних активів та позабалансових зобов'язань, зважених на відповідні коефіцієнти кредитного ризику (Н3). У таблиці наведена динаміка нормативних значень достатності регулятивного капіталу у вітчизняній банківській системі.

Як видно з таблиці, регулятивний капітал банківської системи України з кожним роком зростав до 2015 року, причому найбільші темпи зростання спостерігаються на початку

2008 року і становлять 75,62% порівняно з 2007 роком, а найменші – на 01.01.2013, лише 0,25% порівняно з 2012 роком. А у 2015 році абсолютна сума регулятивного капіталу взагалі зменшилася на 16 027 млн. грн., або на 7,82%, і становила 188 949 млн. грн. Достатність регулятивного капіталу банківських установ України (норматив Н2) коливається в межах 13,92–20,83%, тобто відповідає встановленим нормативним значенням даного показника. Слід також зазначити, що поряд зі зростанням регулятивного капіталу банків, до початку 2015 року, простежується і пропорційне збільшення статутного капіталу (рис. 2), що свідчить про зростання суми регулятивного капіталу, в основному, за рахунок збільшення статутного капіталу. Власний капітал банків також має тенденцію до зростання, окрім даних на 01.01.2010 та на 01.01.2015, де за результатами діяльності у 2014 році банківська система України мала значні збитки на загальну суму 52 966 млн. грн., що, як наслідок, призвело до зниження власного капіталу на 44 576 млн. грн., або на 23,14%, на початок 2015 року.

Таким чином, нестійкий характер розвитку української економіки, пов'язаний із високим ризиком втрати банків-

Динаміка нормативних значень достатності регулятивного капіталу банківської системи України*

Норматив	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Н1, млн. грн.	26373	41148	72265	123066	135802	160897	178454	178909	204976	188949
Темп зростання Н1, %	45,00	56,02	75,62	70,30	10,35	18,48	10,91	0,25	14,57	-7,82
Н2, % (не < 10%)	14,95	14,19	13,92	14,01	18,08	20,83	18,90	18,06	18,26	15,60
Н3, % (не < 9%); (до 2009 не < 4%)	9,36	9,34	8,91	11,82	13,91	14,57	14,96	14,89	13,98	11,20

* Складено та розраховано на основі даних [14].

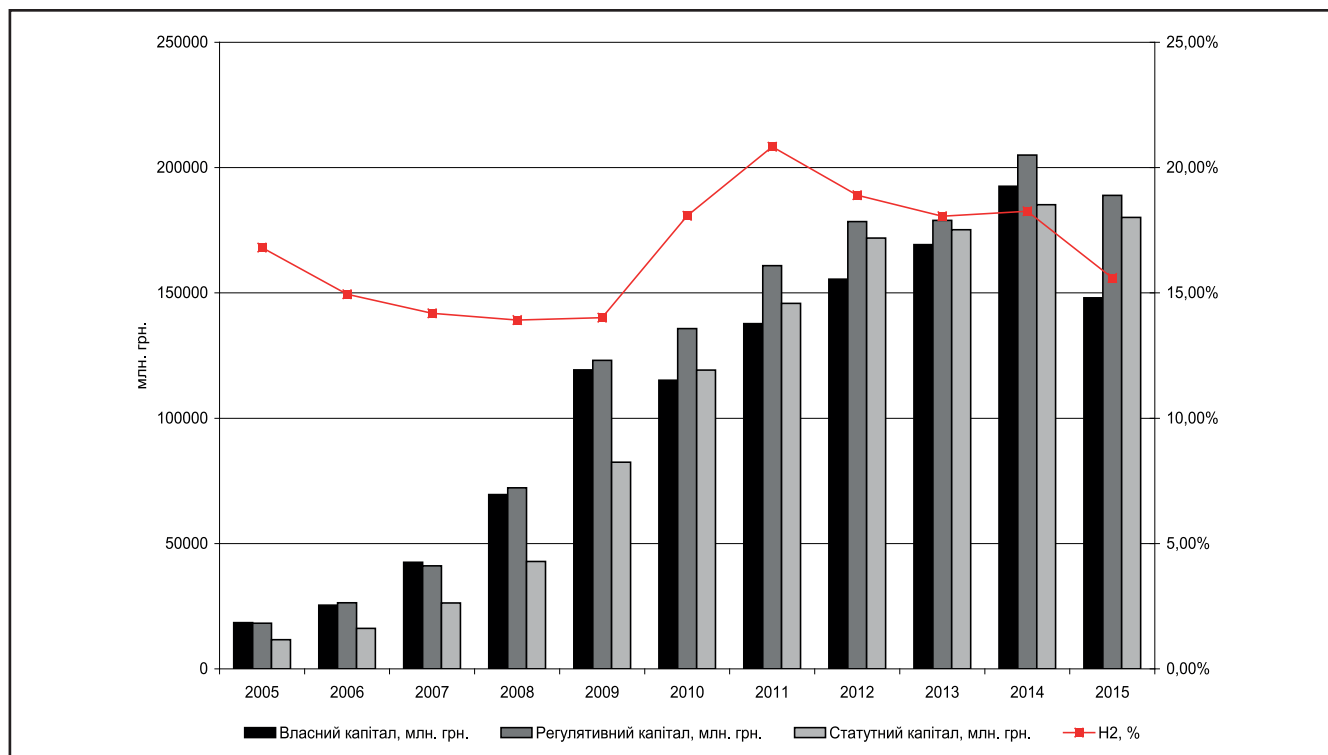

Рисунок 2. Порівняння капіталів банківської системи України

Складено та розраховано на основі [14, 15].

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ського доходу, а також високі темпи інфляції та знецінення національної грошової одиниці, що збільшує номінальну вартість активів і пасивів банків та водночас зменшує реальну вартість їх власного капіталу, об'єктивно зумовлюють потребу реалізації певних заходів щодо збільшення рівня капіталізації вітчизняних банківських установ.

Висновки

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що зростання капіталізації банківської системи – головна передумова широкомасштабної участі українських банків у соціально-економічному розвитку країни. Підвищення рівня капіталізації вітчизняних банків посилить їх конкурентоспроможність на світовому фінансовому ринку і забезпечить стабільність усієї економіки України на шляху до євроінтеграції.

Для вирішення питання про зростання капіталізації вітчизняної банківської системи, насамперед, необхідно стимулювати приплив капіталів у банки за рахунок активного залучення коштів акціонерів. Для цього потрібна більш прозора фінансово-економічна діяльність банківських установ, слід розкривати інформацію про власників та отримувати відповідні інвестиційні рейтинги. Банківським установам також необхідно залучати певну частину прибутку у власний капітал.

Отже, необхідно створити інвестиційний механізм, за допомогою якого сума власного капіталу вітчизняних банків буде зростати та відповідати потребам економіки сьогодні і в майбутньому. Розв'язання цієї проблеми можливе не лише за рахунок прибутків банків та додаткових внесків акціонерів, а й за умови довіри суспільства до українських банків як до надійних грошово-кредитних установ.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія банківської справи України / [редкол.: В.С. Стельмах та ін.] – К.: Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.

2. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник. – 2-ге вид., доп. і перероб. / Л.О. Примостка. – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.

3. Деятельность коммерческих банков: учеб. пособие / [Под ред. проф., д.е.н. А.В. Калтырина]. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2004. – 384 с.

4. Дзюблюк О.В. Комерційні банки в умовах переходу до ринкових відносин / О.В. Дзюблюк. – Тернопіль: «Тернопіль», 1996. – 140 с.

5. Банковское дело: управление и технологии: учеб. пособ. для ВУЗов / [под ред. проф. А.М. Тавасиева]. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 863 с.

6. Шелудько В.М. Фінансовий ринок / В.М. Шелудько. – К.: Знання, 2002. – 535 с.

7. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2005. – 714 с.

8. Благодатин А.А. Финансовый словарь / А.А. Благодатин, А.М. Лозовский, Б.А. Райзбер. – М.: ИНФРА-М, 2006. – IV, 378 с.

9. Капіталізація економіки України / [За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, д-ра екон. наук А.А. Гриценка]. – К.: Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 220 с.

10. Шапран В.С. Скільки капіталу сьогодні потрібно вітчизняним банкам? / В.С. Шапран // Фондовий ринок. – 2012. – №6. – С. 14–16.

11. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова Правління НБУ від 28.08.2001 №368 [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

12. Thoraval P. Y. The Basel II framework: the role and implementation of Pillar 2 / P. Y. Thoraval // – Banque de France. Financial Stability Review. – December, 2006. – №9. – P. 118–123.

13. Ткачук Н.М. Особливості визначення та оцінки достатності банківського капіталу / Н.М. Ткачук // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – №2. – С. 99–105.

14. Значення економічних нормативів по системі банків України [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://bank.gov.ua>

15. Основні показники діяльності банків України [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://bank.gov.ua>

Ю.Л. ТРУШ,
к.е.н., доцент, Національний університет харчових технологій,
А.О. ГРИЦЕНКО,
студентка, Національний університет харчових технологій

Формування асортиментної політики на підприємстві

На сьогодні у розвитку вітчизняної економіки все більшого значення для виробників набуває управління асортиментом продукції, яку випускає підприємство, його якість, глибина та насиченість. Тому одним із головних напрямів діяльності підприємства є створення ефективної асортиментної політики. Велике значення цей напрям відіграє в умовах, коли до товарного асортименту з боку споживача висуваються досить високі вимоги щодо ціни, якості, дизайнерської упаковки, широти асортименту, а також реклами. Тож питання ефективного формування товарної політики є актуальним, адже саме товар є результатом діяльності підприємства, джерелом його прибутків та базою функціонування та розвитку.

Ключові слова: товарна політика, товарна стратегія, інновація, асортимент.

Ю.Л. ТРУШ,
к.э.н., доцент, Национальный университет пищевых технологий,
А.А. ГРИЦЕНКО,
студентка, Национальный университет пищевых технологий

Формирование ассортимента политики на предприятии

На сегодня в развитии отечественной экономики все большее значение для производителей приобретает управление ассортиментом продукции, которую выпускает предприятие, его качество, глубина и насыщенность. Поэтому одним из главных направлений деятельности предприятия является создание эффективной ассортиментной политики. Большое значение это направление играет в условиях, когда к товарному ассортименту со стороны потребителя предъявляются достаточно высокие требования относительно цены, качества, дизайнерской упаковки, широты ассортимента, а также

рекламы. Поэтому вопросы эффективного формирования товарной политики являются актуальными, ведь именно товар является результатом деятельности предприятия, источником его прибыли и базой функционирования и развития.

Ключевые слова: товарная политика, товарная стратегия, инновация, ассортимент.

Y. TRUSH,
candidate of economic sciences, National University of Food Technologies,
A. HRYTSENKO,
student of National university of food technologies

Formation of assortment policy at the enterprise

Today in the development of the national economy increasingly important for producers acquires management range of products manufactured at the enterprise, its quality, depth and richness. Therefore, one of the main directions of enterprise activity is creation of effective assortment policy. Great importance to this direction plays in the conditions, when the product portfolio from the consumer placed high enough requirements on price, quality, designer packaging, breadth of assortment, and also advertising. Therefore, the effective formation of commodity policy is relevant, because the product is a result of activity of the enterprise, the source of profits and a base of functioning and development.

Keywords: product policy, product strategy, innovation, range.

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність підприємства та ефективність його функціонування на ринку залежать не тільки від масштабу діяльності та ефективності використання ресурсів, а й від асортименту реалізованої продукції. Підприємства мають право на власний розсуд обирати економічну стратегію – планувати, розробляти і формувати свою асортиментну політику. Рівень ефективності підприємств та забезпечення економічної безпеки країни в цілому, залежать від вибору ефективної асортиментної політики. Стратегічний набір товарів має особливе значення для виробника, так як це дозволяє йому залишатися та «виживати» на ринку. Зміна смаків та вподобань споживачів змушують підприємства формувати новий асортимент і відповідно вносити зміни до його структури. Іноді внаслідок зростаючої конкуренції на ринку, виробники змінюють свою асортиментну політику необґрунтовано.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Значення планування, формування та контролю за товарним асортиментом міститься в наступному: аналіз та дослідження товарів конкурентів; модернізація власної продукції; вчасне надходження товарів на ринок в необхідній кількості; створення досить широкої асортиментної групи з мінімальними витратами. Дослідженням проблем формування товарного асортименту займалися вітчизняні економісти–практики, серед яких Б.Є. Грабовецький, О.Ф. Оснач, В.Г. Герасимчук, А.Ф. Павленко, В.В. Липчук, В.Я. Кардаш та зарубіжні економісти – Гарі Армстронг, Філіп Котлер, Е. Дихтля і Х. Хершген, Ж.Ж. Ламбен.

Метою статті є дослідження процесу формування асортиментної політики на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Найскладнішою проблемою в процесі формування асортименту є визначення товарного асортименту, а також сукупності його складових товарів. Для подальших досліджень розглянемо поняття «номенклатура» та «асортимент продукції».

Номенклатура продукції – це перелік продукції, яка об'єднується за техніко–економічними ознаками, що відображається окремою позицією. В ній відображено систематизований перелік груп, підгруп і позицій продукції в натуральному вираженні.

Асортимент продукції – це специфікований в установленому порядку та за відповідними документами, в межах кожної позиції номенклатури, перелік товарів згрупований за ви-

дами чи типами, які підприємство має надати споживачам з урахуванням обсягу, високої якості й мінімальної ціни.

На практиці асортимент поділяють на: повний (входять всі види і різновиди товарів, яке випускає підприємство), груповий (споріднені товари) та внутрішньо груповий(включає виробу, які входять у певну групу). Асортиментна політика є вагомим критерієм впливу на збут.

Існує два поняття товарного асортименту «вузький» (збільшення прибутку можливе за рахунок доповнення його новим товаром) та «широкий» (збільшити прибуток можна, виключивши певний товар чи групу товарів). За обсягом цілей, які ставить перед собою підприємство, можна визначити широту асортименту. Якщо воно прагне представити на ринок вичерпний асортимент, при цьому намагаючись отримати значну частку товару даної групи на ринку, відповідно і асортимент буде широкий. Навпаки, коли підприємство прагне до високої прибутковості, воно матиме звужений асортимент товарів. Відновлення та збагачення товарного асортименту новими виробами приносить підприємству додатковий прибуток, дає змогу задовольнити потреби споживачів, захопити більшу частку ринку та не допустити появи нових конкурентів.

На сьогодні майже немає підприємств, які виготовляють та пропонують лише один товар. Деякі підприємства обмежують свою діяльність виробництвом та реалізацією єдиної групи товарів. Багато підприємств займаються, навпаки, випуском та збутом декількох груп товарів. У тому чи іншому випадку виникає потреба в управлінні товарним асортиментом.

Формування товарного асортименту є поєднанням визначених товарів і їх окремих ліній, полягає у встановленні певної межі між «новими» і «старими» виробами. При його формуванні обов'язковим є врахування вимог споживачів певних сегментів ринку та раціональне забезпечення ефективного використання матеріальних, технологічних, фінансових ресурсів для виробництва продуктів з мінімальними витратами. Формування товарного асортименту в цілому спрямоване на найбільш повне задоволення попиту споживачів та забезпечення умов для прибуткової діяльності підприємства.

Підбір, планування та регулювання асортименту товарів базується на принципах:

1. Узгодженості структури попиту споживачів району діяльності підприємства.

Порядок формування асортименту продукції на підприємстві

2. Повному задоволені потреб споживачів у межах вибраної ніші сегмента споживчого ринку.

3. Забезпеченні належних умов для отримання бажаного прибутку.

4. Створенні потрібної широти, глибини та сталості асортименту товарів.

Формування асортименту впливає на обсяг одержаного підприємством прибутку від збутової діяльності, величину витрат, визначає потреби в обіговому капіталі та інших господарсько-фінансових показниках підприємства.

Етапи проведення робіт торгових підприємств щодо формування асортименту товарів:

1. Перелік основних груп та підгруп товарів, які реалізуються, виходячи зі спеціалізації підприємства та потреб потенційних споживачів.

2. Розподіл окремих груп та підгруп товарів між споживчими комплексами постійного та сезонного характеру.

3. Встановлення глибини товарного асортименту.

4. Планування, розробка та впровадження відповідного асортименту товарів, який пропонується для споживачів.

Як наслідок, розроблений асортимент є стандартом ширини та глибини асортименту товарів, що використовується як нормативний документ при здійсненні комерційної діяльності для закупівлі товарів та плануванні структури товарообороту підприємства.

Дослідження практики управління асортиментною політикою на вітчизняних підприємствах дає змогу сформулювати основні підходи, які використовуються керівництвом при прийнятті управлінських рішень щодо асортиментної політики підприємства. За рівнем управління виділяють методи стратегічного і тактичного рівня управління підприємством. Стратегічні рішення у сфері формування асортиментної політики передбачають використання методів, спрямованих на формування господарського портфеля, який об'єднує сукупність окремих напрямків діяльності і продукції підприємства. Тактичні рішення у сфері формування асортиментної політики пов'язані з розробкою виробничої програми підприємства на майбутній плановий період [4].

При формуванні та відборі варіантів товарного асортименту встановлюється певна величина обмежень, за допомогою яких складається варіант товарного асортименту, проводиться послідовне ранжування номенклатурних позицій, підсумовується значення економічних характеристик за всіма номенклатурними позиціями. Отримані набори номенклатурних позицій розглядають як можливі варіанти рейтингового товарного асортименту, а зазначені дії повторюються поетапно для умов кожного обмеження.

Другою проблемою в процесі формування асортиментної політики є планування практичної діяльності, що спрямовується на вибір товарів для виробництва та реалізації на ринку. Зазвичай при плануванні товарного асортименту підприємство регулюється трьома вагомими критеріями, що визначають економічну ефективність встановленого асортименту продукції. Це – обсяги реалізації продукції, рівень стабільності реалізації, рівень норми та обсягу прибутку.

Третьою проблемою планування асортименту виступає ліквідація з виробництва певних виробів та введення нових. Іноді нові товари підприємство власно розробляє, що є результатом його НДДКР.

Іншими шляхами щодо оновлення асортименту продукції, а саме здійснення угод про ліцензійні платежі, є копіювання ще не запатентованих виробів, купівля у третіх осіб товарів з правом на його виробництво й продаж, і придбання підприємства-виробника з усім його асортиментом, виробництвом та каналами збуту.

Саме товарна стратегія підприємства встановлює метод пошуку найвигідніших для підприємства напрямів діяльності, метод створення набору напрямів діяльності.

Головними завданнями товарної стратегії підприємства є:

- згрупування перспективних завдань підприємства з потенційними можливостями ринку та ресурсами, якими воно може розпоряджатися на власний розсуд;
- аналіз життєвих циклів попиту товару;
- розроблення правил для формування товарного асортименту, який надає конкурентну перевагу підприємству і завдяки цьому отримання максимального економічного прибутку.

Товарна стратегія розробляється на перспективу і може містити три стратегічні напрями для привабливості існуючого товарного асортименту підприємства: інновація, варіація, елімінація.

Стратегія інновації товару формує програму розроблення та впровадження нових товарів підприємства. Її можна здійснювати через:

- диференціацію товару, тобто оновлення вже існуючого продукту, що приводить до створення паралельно зі старим виробом нового, що відрізняється від товару конкурента;
- диверсифікацію товару – стратегія, пов'язана з виробництвом нових товарів для підприємства.

Стратегія варіації товару реалізується шляхом варіацій: функціональних характеристик, фізичних характеристик, дизайну, іміджу, імені марки.

Стратегію елімінації можна впроваджувати внаслідок зміни маркетингової стратегії, продажу виробництва товару іншому підприємству, продовження обслуговування наявних споживачів, зняття товару з виробництва і виведення з ринку.

Рішення щодо використання стратегії елімінації приймається з урахуванням таких критеріїв:

- економічна вагомість продукту для підприємства;
- визначення позиції, яку займає товар на ринку;
- ступінь використання виробничих і складських потужностей під час виробництва товару;
- майбутні перспективи продукту.

Щоб вивести товар з ринку, необхідна реалізація стратегій елімінації товару:

- «збирання врожаю» – послідовне зниження витрат на виробництво і збут, унаслідок чого відбувається зменшення обсягів продажу застарілого продукту і збереження ціни на нього;
- «видоювання» – зменшення витрат на маркетинг або зниження загальних витрат і збереження прибутку на ключових стадіях життєвого циклу товару;
- «концентрація зусиль» – всі зусилля спрямовані на найкращий сегмент ринку, причому одночасно всі інші сегменти виводяться з фази збуту;
- «посилення ліній продукту» – виведення деяких товарів з продуктової лінії, завдяки чому ресурси концентруються на найбільш вигідних для підприємства позиціях;
- «виключення ліній продукту» – вихід підприємства з галузей функціонування для концентрації на пріоритетних, перспективних та ефективних напрямках діяльності.

Узагальнення засадних теоретичних положень цієї діяльності дозволяє зробити такі висновки:

I. Плануванню і формуванню асортименту передують розробка асортиментної концепції, яка дає наукове обґрунту-

вання про перспективний асортимент підприємства, його оптимальний варіант, що базується на прогностичних даних відносно характеру майбутнього попиту і потенційних можливостей підприємства задовольнити запланований попит.

II. Цільова спрямованість і мистецтво планування проявляються у тому, щоб перетворити реальні і потенційні можливості підприємства у визначені сполучення продуктів, які задовольняють потреби покупців на високому рівні і дозволяють отримати достатній прибуток.

III. Типовий цикл планування асортименту і реалізації його в комерційно успішні продукти включає попередню оцінку задуму, за якою йде розробка специфікацій, що базується на вимогах споживача, створенні дослідних зразків, перевірці можливостей масового виробництва, ринковому тесту товару з метою підтвердження його життєздатності [3].

Висновки

Отже, проблема формування асортиментної політики виникає ще під час планування майже всіх видів діяльності – від моменту вибору сировини для виробництва продукції та його продажу на ринку.

Сьогодні нейтралізувати негативні тенденції зміни асортименту та структури продукції, можна за рахунок корегування планових завдань. Тому забезпечення необхідного рівня обслуговування покупця і зростання основних економічних показників діяльності підприємства залежать від правильного формування асортименту товарів на стадії планування.

Список використаних джерел

1. Бородіна Н.О., Волевач А.В. Проблеми формування асортиментної політики на підприємстві: [Електрон. ресурс] / Бородіна Н.О., Волевач А.В. // Режим доступу до статті: <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Ffeztuir.ztu.edu.ua%2F7152%2F1%2F161.pdf&name=161.pdf&lang=uk&c=5642ece8b6bc>
2. Дарвішева М.В. Проблема формування товарного асортименту на підприємстві: [Електрон. ресурс] / Дарвішева М.В. // Режим доступу до статті: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=40787>
3. Куденко Н.В., Крива Д.В. Маркетингове управління асортиментом та номенклатурою на підприємстві: [Електрон. ресурс] / Н.В. Куденко, Д.В. Крива // Режим доступу до статті: https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fproblem.economy.kpi.ua%2Fpdf%2F2008_24.pdf&name=2008_24.pdf&lang=uk&c=5642ebc3ecf4
4. Синиціна Ю.П., Гунько Д.Ф. Моделювання системи асортиментної політики промислового підприємства: [Електрон. ресурс] / Синиціна Ю.П., Гунько Д.Ф. // Режим доступу до статті: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3032>

Т.М. ІВАНЮТА,
к.е.н., доцент, Національний університет харчових технологій,
Г.О. БЕРСЕНЕВА,
магістр, Національний університет харчових технологій

Дослідження конкурентоспроможності торгових марок олійно-жирового комплексу

У статті розглянуто тенденції та динаміку розвитку олійно-жирової галузі України за останні роки. Досліджено конкурентні позиції продукції олійно-жирового комплексу України на світовому ринку. Проведено аналіз і оцінку найпоширеніших торгових марок соняшникової олії за основними показниками конкурентоспроможності.

Ключові слова: конкурентоспроможність, харчова промисловість, олійно-жирова промисловість, якість.

Т.Н. ІВАНЮТА,
к.э.н., доцент, Национальный университет пищевых технологий,
А.А. БЕРСЕНЕВА,
магистр, Национальный университет пищевых технологий

Исследование конкурентоспособности торговых марок масложирового комплекса

В статье рассмотрены тенденции и динамика развития масложировой отрасли за несколько лет. Исследованы конкурентные позиции продукции масложирового комплекса Украины на мировом рынке. Произведен анализ и оценка распространенных торговых марок подсолнечного масла по основным показателям конкурентоспособности.

Ключевые слова: конкурентоспособность, пищевая промышленность, масложировая промышленность, качество.

Т. IVANJUTA,
candidate of economic sciences, National University of Food Technologies,
H. BERSENEVA,
National University of Food Technologies

Competitive research of oil and fat industry trademarks

In the article trends and dynamics of the oil and fat industry was considered in recent years. In addition, competitive position of production produced by ukrainian oil and fat sector has been analyzed in the world market. In conclusion, the most popular brands of sunflower oil have been analyzed and assessed by the main indexes of competitiveness.

Keywords: competitiveness, food industry, oil and fat production, quality.

Постановка проблеми. В сучасному світі конкуренція являє собою основу ринкової боротьби виробників за ринок збуту своєї продукції для одержання фінансових результатів. В умовах ринкової економіки виживання підприємства олійно-жирової галузі, його стійке положення на ринку товарів визначається рівнем його конкурентоспроможності, тобто здатністю виробляти товари, які за ціновими та неціновими характеристиками більш привабливі для споживачів, ніж товари їх конкурентів.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питаннями конкурентоспроможності займаються провідні вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема П. Самуельсон, М.Ю. Портер, Г.Л. Азоев, Р.А. Фатхутдінов, Ю.Б. Иванов, І.П. Булеев, П.С. Зав'ялов та інші [1–4, 9, 12, 14]. Аналіз наукових досліджень щодо конкурентоспроможності продукції по окремих галузях харчової промисловості також становить певний інтерес для науковців і практиків [6–8, 13].

Мета статті. Оскільки олійно-жирова промисловість в Україні займає одне з провідних місць, а ринок насичений великою кількістю торгових марок, під якими випускається в основному схожа продукція, постає питання визначення лідерів ринку за уподобаннями споживачів, об'єктивними показниками конкурентоспроможності та думкою експертів олійно-жирової галузі.

Виклад основного матеріалу. В умовах ринкової економіки підприємства потребують вирішення складних ринково-комерційних та виробничо-технологічних питань, що є неможливим без оцінки конкурентоспроможності. Підпри-

ємства олійно-жирової промисловості України здатні конкурувати не тільки між собою, а й на світовому ринку. Світове споживання жирів щороку збільшується, а географія експорту продуктів соняшнику з України розширюється.

На сьогодні олійно-жировий комплекс України є найбільш стабільним у загальній структурі економіки країни, здебільшого завдяки попереднім заходам і дотаціям з боку держави. Основна частина даного сегменту ринку зайнята декількома відомими брендами, які своєю чергою утворили своєрідну дуополію. Олійно-жирова галузь є однією з найбільших за кількістю вироблюваної продукції. Навіть з урахуванням складного політико-економічного стану України більшість олійно-екстракційних заводів залишаються прибутковими (рис. 1). Переробкою насіння олійних культур в Україні (за даними Держкомстату) займаються 1200 суб'єктів господарювання. При цьому галузь характеризується досить високою концентрацією виробництва: понад 90% олії виробляє 51 спеціалізоване підприємство великої та середньої потужності [15].

Сезон 2014 року був непростим для всіх учасників агропромислового комплексу, і олійно-жирової галузі зокрема. Зниження валового збору насіння соняшнику, і відповідно зниження обсягів виробництва та експорту соняшникової олії, низькі ціни попиту на рослинні олії на світовому ринку, коливання курсу валюти на внутрішньому ринку – ці та інші чинники не могли не вплинути на олійно-жировий сегмент. Якщо подивитися на структуру олійних культур, то ще п'ять років тому в ній домінував соняшник. А тепер переробляє-

Рисунок 1. Динаміка виробництва соняшникової олії в Україні

ся 2,2 млн. т ріпаку, 3,5 млн. т сої, а соняшнику залишилося лише 64%. І тенденція на зменшення соняшнику та збільшення передусім сої триватиме.

Олійно-жирова галузь України експортноорієнтована. В Україні споживається всього 20% соняшникової олії, що виробляється, 80% – поставляється на експорт. Нерафінована соняшникова олія – це найбільш ліквідний продукт, що експортується з України до 95 країн світу. Питома вага експорту української соняшникової олії у світовому експорті даної продукції становить 54–56% [10].

За даними експертів, сьогодні вітчизняна соняшникова олія користується великим попитом в Азії, Європейському Союзі, Африці, у країнах Близького Сходу та у країнах колишнього СНД. 92% від загальних експортних обсягів припадає на 12 країн, з яких найбільшими імпортерами стали Китай (13,6%) та Індія (43,7%). Загалом у 2014 році питома вага України у світовому експорті соняшникової олії становить 56% [11].

Сьогодні олійно-жировий комплекс України є єдиним сектором аграрного виробництва, де завдяки запровадженню економічних заходів регулювання ринку встановлено баланс економічних інтересів держави, сільськогосподарської, переробної сфер виробництва та внутрішнього споживача. Лідерами даного сегменту харчової промисловості вже котрий рік є компанії «Бунге Україна» та «Кернел», проте останнім часом у зв'язку зі зростаючою інфляцією покупців почала все більш цікавити продукція менш популярних брендів.

Для визначення конкурентного середовища на ринку олії нами проведено аналіз споживацьких вподобань, зокрема: аналіз виду рослинної олії, типу обробки олії, вплив упаковки на попит споживачів, аналіз чутливості до цін та інше. За допомогою спеціально розроблених анкет було опитано 100 респондентів працездатного віку, від 24 до 65 років. Для анкетування було обрано працюючих жителів міста Києва та міст-супутників.

Теоретична похибка випадкової вибірки розрахована за формулою:

$$\sigma = \frac{1}{\sqrt{n}},$$

де σ – це величина теоретичної похибки вибірки, а n – розмір вибірки.

За формулою легко побачити, що для вибірки у 100 респондентів похибка становитиме 10%.

Дослідження показало, що 88% респондентів використовують виключно соняшкову олію, з них 67% віддають перевагу рафінованій олії. Більш як 90% опитуваних висловили свою довіру до вітчизняного виробника та відзначили високу якість продукції. Саме якість олії вказали 78% респондентів як вагомий фактор при виборі продукту, 22% вказали, що основним мотивом купувати ту чи іншу продукцію є прихильність до певної марки.

Аналіз чутливості до цін показав, що переважна більшість (56% респондентів) спочатку порівнюють ціни на продукцію і тільки потім обирають товар. Такий принцип купівлі використовують лише жінки віком від 36 років. Для чоловіків та молодих жінок віком від 24 до 35 більш властивою виявилась орієнтація на знайомий бренд.

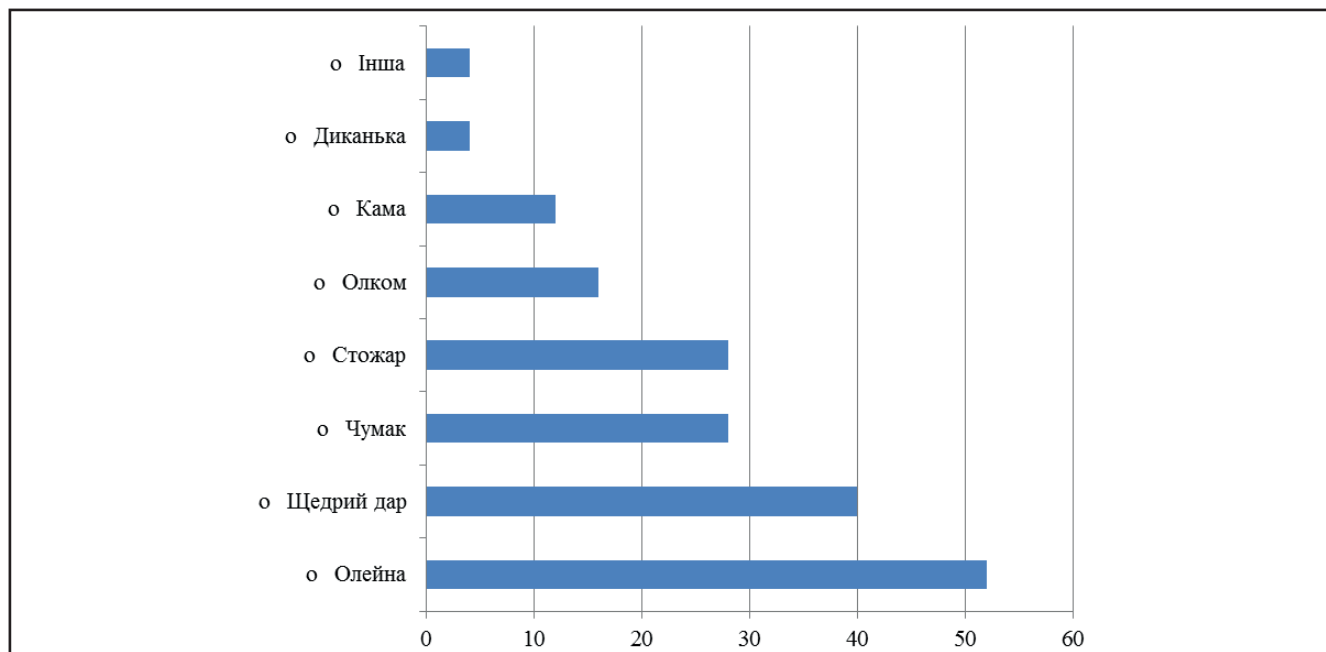
Загалом даний аналіз показав, що найбільшу довіру споживачі виявляють до торгової марки «Олейна» (Бунге Україна) – 52% опитуваних, на другому місці продукція марки «Щедрий дар» (Кернел) – 40%, третє місце ділять «Чумак» та «Стожар» (Кернел) – 28% (рис. 2).

Оскільки деякі компанії володіють двома-трьома торговими марками, можна зробити висновок, що компанія «Кернел» має найбільший вплив на ринок олії, а отже є лідером у цій галузі. Більшість респондентів залишили схвальні відгуки щодо співвідношення ціни та якості продукції цієї компанії. Проте як найбільш якісна на ринку рослинних олій була зазначена продукція торгової марки «Олейна» компанії «Бунге Україна».

На основі проведеного опитування нами здійснено аналіз конкурентоспроможності продукції чотирьох торгових марок, що зайняли позиції лідерів при опитуванні (табл. 1). Для дослідження обрано основну продукцію характерну для кожного з досліджуваних підприємств, а саме олію соняшкову рафіновану дезодоровану (одержану з пресової, екстракційної або суміші пресової з екстракційною) марки П. Інформаційною базою обрано ДСТУ 4492:2005.

Згідно з отриманими результатами можна зробити висновок, що за стандартами оформленням тари, маркуванням та органолептичними показниками якості продукція аналізованих марок відповідає вимогам ДСТУ 4492:2005. Термін

Рисунок 2. Діаграма споживацьких вподобань

придатності до споживання фасованої і нефасованої олії соняшникової визначає виробник залежно від технології виробництва на підставі дослідження і відповідно до чинних методик, затверджених у встановленому порядку.

У той же час в ДСТУ 4492:2005 зазначено, що гарантійний термін придатності фасованої соняшникової рафінованої дезодорованої олії складає усього 6 місяців за умов правильного її зберігання. Аналіз показав, що для більшості олійної продукції компанії «Кернел» термін придатності становить два роки, у той час як соняшникова рафінована олія торгової марки «Олейна» Дніпропетровського олійно-екстраційного заводу має термін придатності 12 місяців, а отже найбільше відповідає державним технічним стандартам України.

Для більш глибокого аналізу досліджуваних торгових марок нами було залучено 12 експертів олійно-жирової промисловості. Їм було запропоновано обрати основні фактори конку-

рентоспроможності підприємства і розставити їх у порядку від найвагомшого до найменш вагомого. В результаті цього дослідження було обрано 11 основних факторів конкурентоспроможності торгових марок. За результатами аналізу експертів ми виявили, що до найбільш вагомих факторів відносяться якість, ціна та престижність торгової марки, до найменш вагомих – матеріально технічне забезпечення та система менеджменту. На основі даного переліку кожному з факторів було присвоєне вагове значення відповідно до його положення. Сума вагових значень факторів конкурентоспроможності дорівнює 1,0 (табл. 2).

По кожному з досліджуваних факторів експертами була проведена оцінка торгових марок у балах по десятибальній шкалі (погано: 1–3, посередньо: 4–6, добре: 7–10).

Конкурентну позицію оцінювали за допомогою сукупної бальної оцінки конкурентоспроможності, яка розраховується за формулою:

Таблиця 1. Показники якості продукції ведучих виробників

Виробник	ПРАТ «Дніпропетровський ОЕЗ»	ТОВ «Приколот-нянський ОЕЗ»	ПРАТ «Полтавський ОЕЗ»	ТОВ «Приколот-нянський ОЕЗ»
Марка	Олейна	Чумак	Щедрий дар	Стожар
Об'єм, л/Ціна, грн.	0,9/30,75 грн.	0,9/32,24 грн.	1/30,49 грн.	1/31,24
Ціна 1 кг	34,16 грн.	35,04	30,49 грн.	31,24
Термін	12 місяців	До вказаної дати (два роки)	До вказаної дати (два роки)	До вказаної дати (два роки)
Загальна оцінка (100%)	Відмінно	Відмінно	Добре	Добре
Маркування (10%)	Відмінно	Відмінно	Відмінно	Відмінно
Упаковка (10%)	Відмінно	Відмінно	Відмінно	Відмінно
Органолептика (80%)	Відмінно	Відмінно	Добре	Добре
Зовнішній вигляд	Прозора, без осаду, світло-жовта	Прозора, без осаду, світло-жовта	Прозора, майже без осаду, майже без кольору	Прозора, без осаду, світло-жовта
Запах та смак	Притаманні олії соняшникової без стороннього присмаку, гіркоти та запаху	Притаманні олії соняшникової без стороннього присмаку, гіркоти та запаху	Притаманні олії соняшникової без стороннього присмаку, гіркоти та запаху	Притаманні олії соняшникової із присмаком легкої гіркоти

Таблиця 2. Бальна оцінка конкурентоспроможності

№ п/п	Фактори конкурентоспроможності	Вагове значення факторів конкурентоспроможності	Значення факторів конкурентоспроможності у балах				Цінність факторів конкурентоспроможності			
			Олейна	Чумак	Щедрий дар	Стожар	Олейна	Чумак	Щедрий дар	Стожар
1	Споживні властивості товару (якість)	0,165	8	7	7	6	1,32	1,155	1,155	0,99
2	Ціна	0,15	5	3	5	6	0,75	0,45	0,75	0,9
3	Престижність торгової марки	0,135	9	8	8	6	1,215	1,08	1,08	0,81
4	Упаковка	0,12	6	5	4	3	0,72	0,6	0,48	0,36
5	Асортимент	0,11	5	4	3	3	0,55	0,44	0,33	0,33
6	Канали розподілу	0,09	7	5	6	4	0,63	0,45	0,54	0,36
7	Ефективність маркетингових комунікацій	0,075	7	5	6	3	0,525	0,375	0,45	0,225
8	Частка ринку	0,06	5	6	4	2	0,3	0,36	0,24	0,12
9	Виробничі потужності	0,045	6	5	4	5	0,27	0,225	0,18	0,225
10	Матеріально-технічне забезпечення	0,03	7	5	4	4	0,21	0,15	0,12	0,12
11	Менеджмент	0,02	5	6	3	4	0,1	0,12	0,06	0,08
	Усього	1	–	–	–	–	6,59	5,405	5,385	4,52

$$K_C = \sum_{i=1}^n a_i * K_i,$$

де K_C – сукупна бальна оцінка конкурентоспроможності;
 a_i – коефіцієнт значущості i -того критерію оцінки конкурентоспроможності;

K_i – бальна оцінка i -того критерію оцінки конкурентоспроможності;

n – кількість критеріїв оцінки конкурентоспроможності.

Найбільше значення сукупної бальної оцінки відповідає найбільш конкурентоспроможній торгівій марці.

Порядок бальної оцінки конкурентоспроможності досліджуваних підприємств проілюстровано у табл. 2.

Із даних табл. 2 видно, що думки споживачів та експертів щодо впливу якості та престижу торгової марки збігаються. За значенням сукупної бальної оцінки продукція торгових марок «Олейна», «Чумак», «Щедрий дар» та «Стожар» зайняли відповідно першу, другу, третю і четверту позиції. Загалом даний аналіз показав високі показники якості продукції по кожній з досліджуваних марок. Найбільший бал за якістю отримала продукція торгової марки «Олейна», що в поєднанні з прийнятною ціною робить її беззаперечним лідером.

До сильних сторін конкурентоспроможності продукції торгової марки «Чумак» у порівнянні з конкурентами відносяться споживчі властивості товару, виробничі потужності, матеріально-технічне забезпечення (інновації в технологіях виробництва), маркетингові комунікації. До слабких сторін – порівняно вузький асортимент експортованої продукції, престижність торгової марки за кордоном, канали розподілу на зовнішніх ринках та ціна.

Продукція торгової марки «Стожар» хоча і виробляється на Приколотнянському ОЕЗ так само, як і торгової марки «Чумак», проте має набагато нижчі оцінки експертів, так само як

і «Щедрий дар». Компанія-виробник зробила ставку на доступну ціну та стабільну якість, знехтувавши при цьому просуванням бренду. Дана тенденція зумовлена внутрішньою політикою компанії «Кернел» щодо задоволення потреб різних верств населення.

Висновки

Проведене дослідження показало, що хоча олійно-жирова галузь є однією з найпотужніших галузей харчової промисловості, для неї характерні високі бар'єри входу на ринок. Олійний ринок України є досить насиченим та, як показав аналіз споживацької думки, вирішальними факторами, на які орієнтуються покупці, стали якість та престижність торгової марки. Фаворитами аналізу стали торгівельні марки «Олейна», «Щедрий дар», «Чумак», «Стожар», «Олком», «Кама», «Диканька». Дослідження виявило, що основну частину ринку поділили між собою два виробники: компанія «Бунге Україна» та компанія «Кернел», створивши своєрідну дуополію.

Збільшення експорту олії підприємств-лідерів в країні ЕС дозволить зменшити тиск на ринок олії в Україні і створить сприятливі умови до нецінової конкуренції.

Список використаних джерел

1. Азоев Г.Л., Челенков А.П. Конкурентные преимущества фирмы / Г.Л. Азоев, А.П. Челенков. – М.: ОАО «Типография «НОВОСТИ», 2013. – 256 с.

2. Булеев И.П. Конкурентоспособность товара, экспортный потенциал предприятий как основные факторы развития экономики / И.П. Булеев, Е.И. Булеев // Стратегия і механізми регулювання промислового розвитку. – 2013. – 2013. – С. 34–50. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sim_2013_2013_5

3. Завьялов П.С. Маркетинг в схемах, рисунках, таблицах: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 496 с.

4. Иванов Ю.Б. Конкурентоспособность предприятия в условиях формирования рыночной экономики. – Харьков: РИО ХГЭУ, 1997. – 246 с.

5. Иванов Ю.Б. Конкурентоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия. Научное издание / Колл. авторов. – Харьков: Изд. ХНЭУ, 2004. – 256 с.

6. Литвинюк О.П. Оцінка факторів конкурентоспроможності підприємств хлібопекарської промисловості / О.П. Литвинюк // Інноваційно-технологічні аспекти формування сучасного конкурентоспроможного АПК України: кол. моногр. – Умань: Візаві, 2013. – С. 117–122. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/12372>

7. Мостенська Т.Л. Вплив ціни на конкурентоспроможність продукції на ринку молока / Т.Л. Мостенська, М.П. Сичевський // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2013. – №52. – С. 165–175. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnuhkt_2013_52_22

8. Оганезов А.В. Конкурентоспроможність вітчизняних безалкогольних напоїв / А.В. Оганезов, Н.І. Жужукіна // 66-та студентська наукова конференція: програма і тези доповідей, 18–20 квітня 2000 р. – К.: УДУХТ, 2000. – С. 34. – [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/12447>

9. Портер М.Э. Конкуренция / М.Э. Портер; пер. с англ. – М.: Вильямс, 2007. – 424 с.

10. Проблеми експорту олії [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukroilprom.org.ua/?q=node/57>

11. Прогнози виробництва соняшнику та соняшникової олії в Україні в 2015/16 МР [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/agrobusiness/events/3329-prognozy-vyrobnytstva-sonyashnyku-ta-sonyashnykovoi-oliyi-v-ukraini-v-201516-mr.html>

12. Самуэльсон П.Э. Монополистическая конкуренция – революция в теории / П.Э. Самуэльсон // Вехи экономической мысли. Т. 2. Теория фирмы; под. ред. В.М. Гальперина. – СПб.: Лань, 2006. – С. 138–164.

13. Слободян Н.Я. Фактори підвищення конкурентоспроможності підприємств молочної промисловості України / Н.Я. Слободян // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2009. – №31 – С. 84–87. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/6104>

14. Фатхутдінов Р.А. Управління конкурентоздатністю організації: Підручник / Фатхутдінов Р.А., Осовськам Г.В.; заг. ред. Осовська Г.В. – К.: Кондор, 2009. – 468 с.

15. Щербак Е.А. Сучасний стан та перспективи розвитку олійно-жирового виробництва у Запорізькій області / Е.А. Щербак // Продуктивність агропромислового виробництва. економічні науки. – 2013. – Вип. 24. – С. 124–133. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2013_24_20

Т.Г. НЕЦОРА,

с.н.с., Науково-дослідний економічний інститут Мінекономрозвитку і торгівлі України

Сучасний стан та перспективи розвитку стратегічно важливих підприємств державного сектору

У статті розкриваються питання діяльності стратегічно важливих підприємств державного сектору економіки, робиться спроба визначення їх місця та перспектив розвитку як у складі державного сектору, так і економіки країни в цілому.

Ключові слова: стратегічно важливі підприємства, державний сектор, суб'єкти господарювання.

Т.Г. НЕЦОРА,

с.н.с., Научно-исследовательский экономический институт Минэкономразвития и торговли Украины

Современное состояние и перспективы развития стратегически важных предприятий государственного сектора

В статье раскрываются вопросы деятельности стратегически важных предприятий государственного сектора экономики, делается попытка определения их места и перспектив развития как в составе государственного сектора, так и экономики страны в целом.

Ключевые слова: стратегически важные предприятия, государственный сектор, субъекты хозяйствования.

T. NETSORA,

s.r., Research Economic Institute of Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine

Current state and prospects of development of strategically important enterprises of the public sector

The article covers issues of strategic public sector companies, attempts to determine their place and development prospects, as in the state sector and the economy as a whole.

Keywords: strategic enterprises, public sector entities.

Постановка проблеми. Наявність серйозних проблем в українській економіці поряд із процесами дерегуляції залишає необхідність ефективного державного регулювання економічного та соціального розвитку України на основі визначення його пріоритетів, а також впровадження дієвих механізмів державного впливу. Це стосується, перш за все,

стратегічно важливих підприємств, котрі слід розглядати як базовий елемент національної економіки, чинник її конкурентоспроможності та економічної безпеки.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. В сучасній науковій літературі розглядаються переважно різні аспекти функціонування та реформування стратегічно важливих під-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

приемств, перш за все стосовно їх приватизації [1]. Тому питання регулювання розвитку цієї важливої групи суб'єктів господарювання з позиції підвищення конкурентоспроможності національної економіки не отримали достатнього висвітлення.

Метою статті є визначення ролі стратегічно важливих суб'єктів господарювання як у складі державного сектору, так і щодо їх впливу на розвиток національної економіки в цілому, перспектив їх подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Перелік об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, затверджує Кабінет Міністрів України відповідно до Закону України «Про управління об'єктами державної власності». Критерії віднесення об'єктів державної власності до таких, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, визначені постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 №999 [2]. Постановою №83 від 04.03.2015 [3] Кабінет Міністрів актуалізував перелік з 308 об'єктів державної власності, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки України (далі – СВП).

За даними Єдиного моніторингу ефективності управління об'єктами державної власності за 2013 рік, що здійснюється Мінекономрозвитку України [4], з 3631 суб'єктів господарювання (СГ) державного сектору економіки 229 (у тому числі НАК «Нафтогаз України», що здійснює найбільш вагомий вплив на загальні показники його функціонування) є СВП (табл. 1).

Хоча у загальній кількості працюючих СГ держсектору СВП у 2013 році становили лише 9,9%, за іншими показниками питома вага обстежуваного кола підприємств є його основною складовою. Так, частка цих СГ (з НАК «Нафтогаз») коливалася від 59,5% у середній кількості працівників у 2013 році до 90,3% відрахувань до фонду на виплату дивідендів. При цьому без урахування «Нафтогаз» ці показники були дещо нижчими. Зокрема, питома вага чистого збитку по колу СВП (без НАК «Нафтогаз») у загальному показнику по держсектору в 2013 році становила лише 15,0% (з НАК «Нафтогаз» – 76,2%), що підтверджує той факт, що лівова

частка збитковості держсектору забезпечується саме діяльністю НАК «Нафтогаз».

Слід відзначити, що питома вага загальної вартості активів СВП знаходилася в межах від 76,3% (з НАК «Нафтогаз») у 2012 році до 66,9% у 2013 році (без НАК «Нафтогаз»).

Проведений аналіз свідчить, що СВП є найбільш ефективною часткою держсектору. Так, за виключенням коефіцієнту покриття, показники по обстежуваному колу СГ у 2013 році були кращими, ніж по держсектору в цілому. При цьому показники НАК «Нафтогаз», за виключенням коефіцієнту покриття, традиційно занижують загальні показники. Так, найнижчий рівень збитковості (рентабельність (-0,60)) та найбільші коефіцієнти фінансової стійкості (3,47) і платоспроможності (0,70) спостерігалися по колу СВП (без НАК «Нафтогаз») (табл. 2).

За оцінкою Мінекономрозвитку, найбільша частка СГ, діяльність яких у 2013 році отримала оцінку «ефективна», знаходиться у колі СВП (без НАК «Нафтогаз») – 25,2% (56 СГ). У цілому по держсектору питома вага СГ, що спрацювали «ефективно», була дещо нижчою – 19,9% (544 СГ). При цьому частки «задовільно» та «неефективно» працюючих СГ відповідно становили 26,0% та 54,1%, що по колу СВП дорівнювало 24,8% та 50,0%.

Слід відзначити, що обстежуване коло СГ є важливою частиною не лише держсектору, а й усієї економіки країни, в тому числі її окремих видів економічної діяльності. Хоча питома вага СВП у загальній кількості працюючих СГ в економіці України в цілому у 2013 році становила лише 0,05%, по інших економічних показниках їхня частка є значно впливовішою.

Аналіз свідчить, що найбільший вплив на загальні показники СВП мають у таких видах економічної діяльності, як «транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» та «професійна, наукова та технічна діяльність». Хоча у загальній кількості працюючих СГ по цих видах економічної діяльності їхня частка аналогічно становила лише 0,2%, по таких показниках, як середня кількість працівників та за-

Таблиця 1. Питома вага показників стратегічно важливих суб'єктів господарювання (СВП) у загальних показниках функціонування держсектору в 2012–2013 роках, %

Показник	Питома вага показників СВП у загальних показниках по державному сектору у 2012 році		Питома вага показників СВП у загальних показниках по державному сектору у 2013 році	
	з НАК «Нафтогаз України»	без НАК «Нафтогаз України»	з НАК «Нафтогаз України»	без НАК «Нафтогаз України»
Загальна кількість суб'єктів господарювання	x	x	6,3	6,3
в т.ч. працюючі суб'єкти господарювання	x	x	9,9	9,8
Середньооблікова кількість штатних працівників	60,2	60,2	59,5	59,5
Загальна вартість активів	76,3	66,9	73,3	70,4
Первісна вартість основних засобів	97,4	97,4	94,3	94,3
Оборотні активи	72,7	52	71,5	51,1
Власний капітал	89,4	88,2	85,2	83,6
Дебіторська заборгованість	71,7	50,4	70,7	45,4
Кредиторська заборгованість	57,6	45,8	59,9	44,3
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	76,1	64,2	70,5	59,8
Чистий фінансовий результат	70	19	75,9	x

Джерело: розраховано автором за інформацією моніторингу Мінекономрозвитку

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Таблиця 2. Основні показники ефективності діяльності СГ держсектору економіки в 2013 році

Найменування групи СГ	Коефіцієнт покриття	Коефіцієнт фінансової стійкості	Рентабельність діяльності, %	Коефіцієнт платоспроможності	Оцінка ефективності управління СГ Мінекономрозвитку, %		
					ефективна	задовільна	неефективна
Україна – всього (з НАК «Нафтогаз України»)	1,70	1,45	-6,32	0,49	19,9	26,0	54,1
Україна – всього (без НАК «Нафтогаз України»)	1,41	1,83	-2,43	0,56	19,9	26,0	54,1
Всього по СВП (з НАК «Нафтогаз України»)	1,94	2,07	-6,78	0,57	25,1	24,7	50,2
Всього по СВП (без НАК «Нафтогаз України»)	1,54	3,47	-0,60	0,70	25,2	24,8	50,0

Джерело: розраховано автором за інформацією моніторингу Мінекономрозвитку України.

гальна вартість активів, їхня питома вага становила відповідно 49,7% та 16,5%; 35,8% та 37,3% (табл. 3). Необхідно відзначити, що 59,4% чистого збитку по держсектору в 2013 році було сформовано за рахунок СВП. Слід звернути увагу на те, що лівова частка цього збитку була створена СВП, що належать до виду економічної діяльності «Професійна, наукова та технічна діяльність», що головним чином зумовлено показником діяльності НАК «Нафтогаз» (-12,5 млрд. грн.) [5].

Слід відзначити, що крім НАК «Нафтогазу» найбільше значення та вплив на результати діяльності як підприємств кола стратегічно важливих, так і усієї економіки України мають СГ, що належать до виду економічної діяльності «транспорт». Вони є найбільшими та найпотужнішими підприємствами.

Так, якщо в цілому по Україні в 2013 році на одному підприємстві в середньому було зайнято 19 осіб, по загальному колу СВП – 3181 особа, то на підприємствах «транспорт» – 12199 (табл. 4). При цьому середня загальна вартість акти-

вів на одному підприємстві відповідно становила – 14,5 млн. грн., 2780,4 млн. грн. та 3619,9 млн. грн. на СВП «транспорт». Слід відзначити, що СГ цього виду економічної діяльності є найбільш ефективно працюючими як серед СВП, так і усієї економіки України. При цьому в цілому по Україні в 2013 році рентабельність становила 0,56, при цьому по колу СВП – (-6,88), то по СВП «транспорт» рентабельність становила 2,42. У цілому по виду економічної діяльності цей показник становив (-0,70).

Також великий обсяг середньої загальної вартості активів на одному підприємстві мали СВП «Промисловості» (3134,1 млн. грн.), для яких характерна і велика кількість працюючих на одному підприємстві (1873 при загальній середній кількості по виду економічної діяльності – 59). При цьому середня загальна вартість активів на одному СВП, що відносяться до виду економічної діяльності «Професійна, наукова та технічна діяльність», становила 2307,0 млн. грн.

Таблиця 3. Питома вага СВП держсектору в загальних показниках по Україні в цілому в 2013 році, %

Найменування групи СГ, виду економічної діяльності	Загальна кількість працюючих СГ	Середня кількість працівників	Загальна вартість активів	Оборотні активи	Довгострокові зобов'язання	Поточні зобов'язання	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	Чистий фінансовий результат
Україна – усього	0,05	9,08	10,12	6,45	5,50	3,79	4,86	59,42
Україна – усього (без НАК «Нафтогаз»)	0,05	9,07	7,43	2,68	2,97	1,99	3,02	4,51
Промисловість – усього	0,18	5,53	14,40	5,17	2,15	2,84	3,53	63,41
Будівництво	0,01	0,21	0,02	0,03	0,00	0,04	0,04	0,16
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	0,22	49,72	35,78	19,84	27,08	23,54	31,66	x
Інформація та телекомунікації	0,01	2,32	1,38	1,66	0,03	0,15	1,25	3,45
Фінансова та страхова діяльність	0,04	2,22	0,14	0,16	0,00	0,16	0,05	0,01
Професійна, наукова та технічна діяльність	0,22	16,48	37,29	50,15	39,73	22,27	52,43	150,65

Джерело: розраховано автором за інформацією моніторингу Мінекономрозвитку України.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Таблиця 4. Окремі показники діяльності СВП у порівнянні з показниками по Україні в цілому в 2013 році

Найменування групи СГ, виду економічної діяльності	Середня кількість працюючих на 1 підприємстві, осіб/підп.		Середня загальна вартість активів на 1 підприємстві, млн. грн.		Рентабельність діяльності, %	
	Україна – усього	СВП державного сектору	Україна – усього	СВП державного сектору	Україна – усього	СВП державного сектору
Усього	19	3181	14,5	2780,4	-0,56	-6,88
Промисловість – усього	59	1873	38,1	3134,1	-0,29	-5,28
Будівництво	10	191	8,1	17,3	-4,02	-16,30
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	10	2	10,4	0,8	-0,80	x
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	54	12199	22,3	3619,9	-0,70	2,42
Інформація та телекомунікації	14	2487	6,1	620,0	6,12	16,97
Фінансова та страхова діяльність	12	688	73,4	252,5	5,08	0,98
Операції з нерухомим майном	5	8	12,8	23,9	-20,62	-557,68
Професійна, наукова та технічна діяльність	8	560	13,7	2307,0	-5,43	-15,60

Джерело: розраховано автором за інформацією моніторингу Мінекономрозвитку України.

Щодо впливу на кінцеві результати діяльності, то, на наш погляд, для більш якісного аналізу доцільно окремо виділити СГ, що в 2013 році отримали прибуток, та ті, що отримали збиток (табл. 5). За інформацією Держстату України [4], в цілому по Україні прибутково спрацювало 65,0% працюючих СГ, відповідно 35,0% отримали збиток. По колу СВП це співвідношення виглядало, як 59,6: 40,4. Проведений аналіз свідчить, що 3,1% загального чистого прибутку та 3,3% чистого збитку було забезпечено діяльністю СВП. Оцінка результатів діяльності по окремих видах економічної діяльності дозволяє зробити висновок, що найбільшу збитковість мали СВП, що належать до виду економічної діяльності «Професійна, наукова та технічна діяльність», що забезпечили 60,3% чистого збитку по цьому виду економічної діяльності. В той же час найбільшу прибутковість, що підтверджують висновки з попередніх таблиць, мали СВП, що належать до виду економічної діяльності «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність». Ними було створено 25,3% чистого прибутку цього виду економічної діяльності при тому, що їхня питома вага по кількості СГ становила лише 0,2%.

За даними моніторингу, із загальної кількості СВП 185 є державними підприємствами, а 44 – господарськими товариствами. Із загальної кількості 229 підприємств, що обстежуються, за підсумками 2013 року працюючими були 208 (90,8%), у тому числі – 167 державних підприємств та 40 господарських товариств.

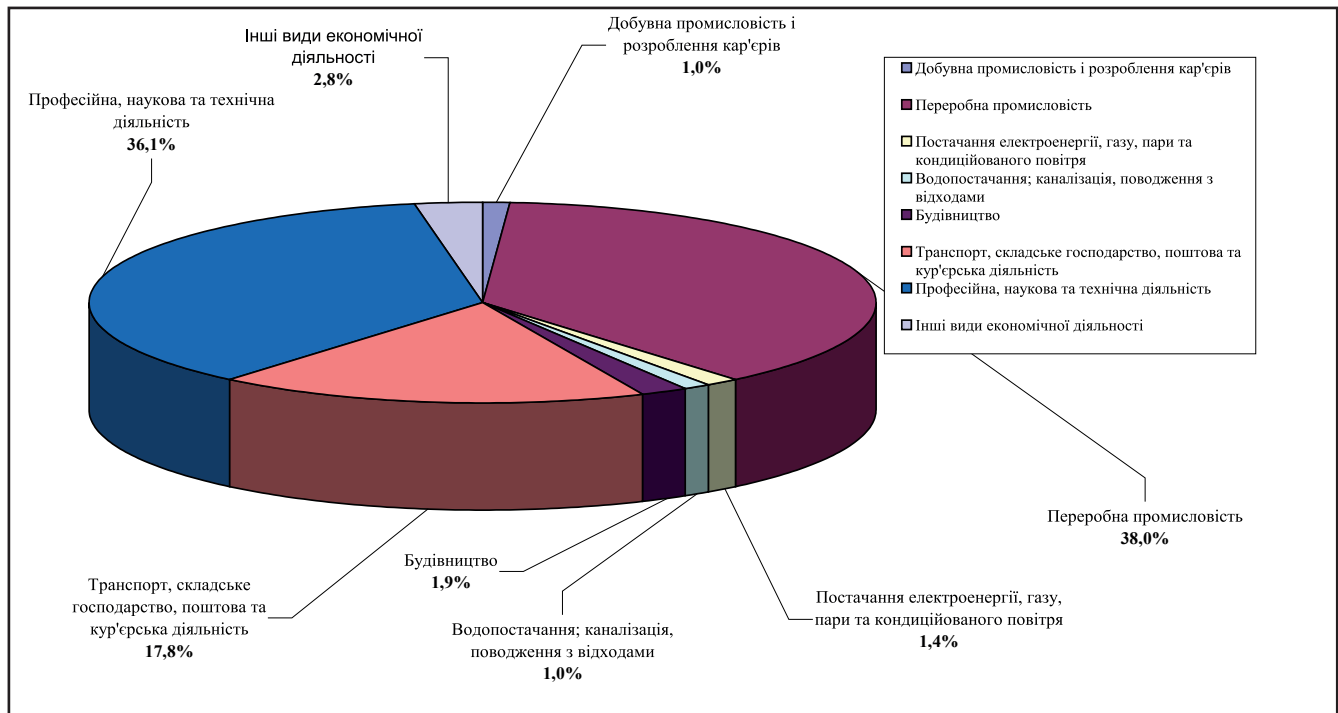
СВП держсектору належать до різних видів економічної діяльності (див. рис.). Згідно з КВЕД (Класифікатор видів економічної діяльності) найбільша кількість працюючих СГ – 79 (38,0%), що обстежуються, належить до «Переробної промисловості», «Професійної, наукової та технічної діяльності» – 75 (36,1%), також «Транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності» – 37 (17,8%).

При цьому «наукові дослідження та розробки» є одним із найвагоміших серед видів економічної діяльності (28,4% від загальної кількості). Також достатньо впливовою є секція «транспорт», до якої належать 17,8% СВП. Цей вид економічної діяльності представлений СВП, що є найпотужнішими СГ України в цілому, зокрема це шість найголовніших підприємств Укрзалізниці, морські порти України, ДП «Украверорух»

Таблиця 5. Питома вага фінансових результатів СВП у показнику по Україні в цілому в 2013 році, %

Найменування групи СГ, виду економічної діяльності	Кількість працюючих СГ			Чистий фінансовий результат, млн. грн.	
	всього	в тому числі:		в тому числі:	
		СГ, що отримали прибуток	СГ, що отримали збиток	СГ, що отримали прибуток	СГ, що отримали збиток
Україна – усього	0,1	0,0	0,1	3,1	3,3
Промисловість	0,2	0,2	0,2	5,5	9,0
Будівництво	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	0,0	0,0	0,0	0,0	18,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	0,2	0,2	0,2	25,3	3,4
Інформація та телекомунікації	0,0	0,0	0,0	1,7	0,0
Фінансова та страхова діяльність	0,0	0,0	0,0	19,9	26,6
Операції з нерухомим майном	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	0,2	0,2	0,3	1,2	60,3

Джерело: розраховано автором за інформацією моніторингу Мінекономрозвитку України.

Розподіл СВП за видами економічної діяльності

Джерело: розроблено автором за інформацією моніторингу Мінекономрозвитку.

та ДП «Міжнародний аеропорт «Бориспіль»», УДППЗ «Укр-пошта» та деякі інші.

Аналіз свідчить, що стосовно підприємств, що належать до секції «транспорт», питома вага основних показників у загальному підсумку по СВП держсектору в цілому виглядає таким чином: середньооблікова чисельність штатних працівників – 68,3%, загальна вартість активів – 31,6%, первісна вартість основних засобів – 91,7%, оборотні активи – 30,4%, дебіторська заборгованість – 42,6%, кредиторська заборгованість – 56,6%.

Одним з головних питань, що піднімаються стосовно аналізу діяльності державних підприємств, є надходження до державного бюджету. Аналіз свідчить, що основна маса надходжень до від СГ держсектору забезпечується за рахунок окремих потужних підприємств. Так, що стосується відрахувань до фонду на виплату дивідендів, то слід відзначити, що відповідно до публічної інформації, від ПАТ «Укргідроенерго» у 2013 році надійшло 240,3 млн. грн. [5].

Слід відзначити, що інформація стосовно діяльності як СВП, так і держсектору в цілому є достатньо закритою від широкого загалу, що далеко не завжди обумовлено лише міркуваннями економічної безпеки. На наш погляд, формування суспільної думки про безперечну неефективність функціонування СГ держсектору в умовах процвітаючої корупції та недостатності об'єктивної інформації, суперечить реальним інтересам держави, що підтверджує наявний світовий досвід.

Висновки

Проведений аналіз діяльності СВП держсектору дозволяє зробити висновок, що обстежене коло підприємств, незважаючи на його невеликий обсяг, є не тільки «ядром» державного сектору, а й має достатньо вагомий вплив на розвиток усієї економіки країни. Хоча до кола СВП належить найбільш ефективно працююча частина держсектору економіки, в його

складі знаходяться окремі потужні підприємства, збиткові показники діяльності яких негативно впливають як на загальні показники держсектору, так і усієї економіки країни.

Також аналіз виявив існування суттєвих проблем як у розподілі СВП за видами економічної діяльності, так і відсутність визначення цільового призначення діяльності окремих СВП. Найбільш збитковим видом економічної діяльності серед обстежуваного кола підприємств є «Професійна, наукова та технічна діяльність», до якого віднесено ряд СГ, діяльність яких не відповідає головному напрямку діяльності цього виду.

Достатньо актуальною залишається також проблема оцінювання ефективності діяльності з урахуванням отриманого фінансового результату по тих СВП, для яких отримання прибутку не є основною метою діяльності. Базою для оцінки ефективності таких СГ може бути виконання показників фінансового плану без урахування фінансового результату.

Загальновідомим став той факт, що основною проблемою ефективної діяльності підприємств державного сектору є процвітаюча корупція. Але велике занепокоєння викликає той факт, що майже єдиним дієвим засобом подолання цього явища визнається приватизація. Зараз все частіше як від депутатів, так і від різних громадських та політичних діячів, все гучніше звучать заяви про неприпустимість масштабної приватизації в такий складний для держави час, що останнім часом намагається оголосити уряд.

Запровадження моніторингу постприватизаційної діяльності найбільш потужних СГ може стати допомогою в дискусії щодо сумнівної безперечності більш ефективної роботи приватизованих підприємств. Доцільним також є постійний моніторинг та державний контроль діяльності всього кола СВП. Інформація щодо діяльності найбільш потужних СВП має бути доступною для широкого загалу, оскільки стосується як інтересів держави в цілому, так і кожного її громадянина.

На наш погляд, СВП (видобувні, енергопостачальні, магістралі та інші) по меншій мірі до подолання загрозливих кризових явищ в економіці країни мають залишатися в державній власності. За умови подолання корупції, призначення ефективного менеджменту та модернізації вони можуть розвиватися та даватимуть прибутки державі. Достатньо ефективним інструментом подолання кризових явищ на окремих СГ міг би стати справедливий розподіл та виконання державного замовлення. Зараз це особливо актуально для СГ, що належать до оборонно-промислового комплексу.

До обґрунтування рішення щодо приватизації чи реформування СВП слід підходити особливо виважено шляхом прогнозування наслідків та оцінки впливу реалізації відповідних заходів, що передбачаються для підприємств зазначеного кола, на стан економічної безпеки держави [1].

Список використаних джерел

1. Рудченко О.Ю. Стратегічно важливі підприємства в економіці України / О.Ю. Рудченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – №5. – С. 99–103.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від №999 від 03.11.2010 «Про визначення критеріїв віднесення об'єктів державної власності до таких, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави» // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/999-2010-%D0%BF>.
3. Постанова Кабінету Міністрів України від №83 від 04.03.2015 «Про затвердження переліку об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави» // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/83-2015-%D0%BF>.
4. <http://www.me.gov.ua>.
5. <http://smida.gov.ua>
6. <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

А.М. КОРОЛЬ,
студентка, Національний університет харчових технологій,
І.В. ТЮХА,
к.е.н., доцент, Національний університет харчових технологій

Розвиток ринку молочної продукції та перешкоди освоєння його зовнішнього сектору

У статті розглядається стан світового та внутрішнього ринків молока України. Визначено ряд перешкод, з якими може зіштовхнутись вітчизняне підприємство при розширенні своєї експортної діяльності, та оптимальні шляхи їх подолання.

Ключові слова: ринок, молочна продукція, експорт, політика, харчові продукти, світові ціни, якість, специфіка, ринки збуту, фактори впливу.

А.М. КОРОЛЬ,
студентка, Національний університет пищевих технологій,
І.В. ТЮХА,
к.э.н., доцент, Национальный университет пищевых технологий

Развитие рынка молочной продукции и препятствия освоению его внешнего сектора

В статье рассматривается состояние мирового и внутреннего рынков молока Украины. Определен ряд препятствий, с которыми может столкнуться отечественное предприятие при расширении своей экспортной деятельности, и оптимальные пути их преодоления.

Ключевые слова: рынок, молочная продукция, экспорт, политика, пищевые продукты, мировые цены, качество, специфика, рынки сбыта, факторы влияния.

A. KOROL,
student, National university of food technologies,
I. TYUHA,
candidate of economic Sciences Associate Professor, National university of food technologies

Development of dairy products market and obstacles in development of its external sector

The article describes the state of the world and domestic markets milk Ukraine. Determined number of obstacles which may encounter domestic company in expanding its export activities and the best ways to overcome them.

Keywords: market, dairy products, exports, politics, food, world prices, quality, specificity, markets, factors of influence.

Постановка проблеми. Основним завданням агропромислової політики будь-якої країни є забезпечення населення якісними харчовими продуктами в обсягах та асортименті, необхідних для достатнього за калорійністю і збалансованістю раціону харчування, відповідно до національних традицій, уподобань, звичок. Однією з галузей агропромислового комплексу, що покликана відстоювати продовольчу безпеку країни, є молочна, яка, незважаючи на негативні тенденції значного скорочення чисельності корів і зменшення обсягів

виробництва в молочному скотарстві, є найбільш динамічною та стабільною.

Актуальність проблеми забезпечення молоком та молочною продукцією посилюється з активізацією процесів глобалізації та інтеграції. При цьому важливою складовою успішної інтеграції України у світовий економічний простір є створення системи державної підтримки експорту та сприятливих умов для вітчизняних виробників конкурентоспроможної продукції на зовнішньому ринку [1].

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. У науково-практичному опрацюванні питання формування та розвитку аграрного ринку, в тому числі і ринку молока, важливе значення мають праці М.Я. Астахова, І.М. Буробкіна, С.П. Васильчак, В.С. Дієсперова, П.С. Березівського, Т.Л. Мостенської, О.М. Шпичака, М.М. Ільчука та багатьох інших вчених-економістів. Розв'язанню проблеми розвитку світового ринку молока та молочної продукції присвячені наукові праці таких дослідників, як О. Козак, В. Ладик, О. Маслак, Я. Тивончук, О. Гуроров та багатьом іншим.

Мета статті. Проведені дослідження ставили за мету оцінити стан та тенденції розвитку світового та вітчизняного ринку молока, а також виявити перешкоди та засоби їх подолання у процесі виходу підприємств молочної промисловості на зовнішні ринки збуту.

Виклад основного матеріалу. Молоко і молокопродукти займають вагоме місце серед харчових продуктів. Молоко вживає практично все населення світу, а тому його виробляють у країнах, які відрізняються обсягами виробництва і темпами його нарощування. У розвинутих країнах світу ринок молока і молочної продукції розглядається як важлива умова соціальної і політичної стабільності всередині країни та економічної незалежності держави. Дані щодо виробництва молока у світі за 2014 рік наведені у табл. 1.

Споживання молока у світі зростає швидше, аніж продуктів харчування загалом. Харчова промисловість переробляє молоко у різноманітні продукти харчування, починаючи від сирів, випічки, морозива, закінчуючи використанням у м'ясних продуктах.

Проте сьогодні ринок молока переживає третю кризу за останні вісім років. Світові ціни на молоко впали нижче \$0,30 (0,26 євро за кг молока/червень 2015 року). Основною причиною такого падіння стала різка диспропорція між попитом та пропозицією молока в 2014 році (табл. 2).

Світові ціни на молочні продукти у вересні 2015 року у порівнянні з аналогічним періодом минулого року почали підніматися.

Зростання попиту надало підтримку цінам. Найбільше зростання ціни було відмічено в Океанії. Більшість покупців вже почали укладати угоди на перший квартал 2016 року. Протягом тривалого часу ціни на молочні продукти в Європі знижувалися, тоді як виробництво залишалося на досить високому рівні.

На сьогодні кон'юнктура світового молочної ринку змінюється через російське ембарго на європейські молочні продукти, через появу на ринку Китаю середнього класу, який є більш прогресивним, відкриваючи для себе нетипові для культури харчування даної країни молочні продукти. І саме ринок Китаю, за оцінками науковців [3], сприятиме розвитку збутової діяльності вітчизняних виробників молочної продукції.

Ринок молочних продуктів в Україні характеризується як відносно стабільний, незважаючи на вплив негативних зовнішніх факторів, політичну та економічну ситуацію. Фактично в країні майже 76,3% всього молока продовжують виробляти господарства населення, тоді як решта надходить від аграрних підприємств [4].

Виробники вітчизняної молочної продукції у 2014 році зазнали негативного впливу внаслідок закриття російського ринку, ускладнення поставок у Крим і східні регіони. Провідні компанії молочної галузі України представлено на рисунку.

Найбільшою компанією молочної галузі за підсумками 2014 року став «Данон», який в Україні володіє двома заводами. Чистий дохід компанії за 2014 рік становив 2,377 млрд грн. проти 2,262 млрд грн. у 2013 році. Проте за підсумками 2014 року компанія отримала збиток в розмірі 195 млн грн.

«Інтер Фуд» посів другу позицію з чистим доходом в 23,13 млрд грн. Чистий збиток компанії становив 79 млн грн.

Третє місце посіла компанія «Техмолпром», великий виробник згущеного молока, чистий дохід якої досяг 1,728 млрд грн., а чистий прибуток – 48 млн грн.

Загалом ситуація в молочної галузі України залишається непростюю. Згідно з даними офіційної статистики, Україна в 2014 році скоротила виробництво молока на 0,5% – до 11,13 млн. т (без урахування Криму і зони АТО) [5].

Таблиця 1. Світове виробництво молока у 2014 році

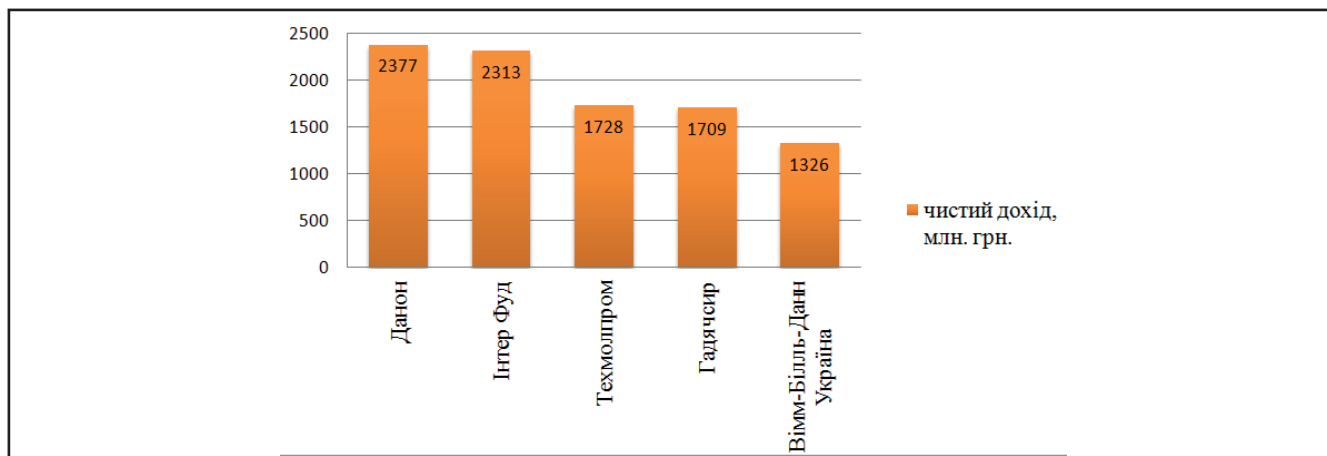
Країна	Виробництво молока, тис. тонн	Поголів'я корів, тис. голів	Середньорічна продуктивність 1-ї корови, кг
Китай	35250	12180	2894
Австралія	9476	1700	5574
ЄС	143000	22030	6491
Франція	25850	3800	6803
Німеччина	28600	4050	7062
Голландія	11200	1406	7966
Канада	8209	989	8300
США	86400	9270	9320

Джерело: [1].

Таблиця 2. Європейські оптові ціни на молочну продукцію, євро/тонна

Показник	Вересень 2014	Вересень 2015	Серпень 2015	Темп приросту, %	
				вер. 2015/вер. 2014	вер. 2015/сер. 2015
Масло	4355	3713	3354	-14,7	10,7
Сухе збиране молоко	2921	1809	1649	-38,1	9,7
Сухе незбиране молоко	3408	2344	2134	-31,2	9,8
Сир «Чеддер»	4575	3390	3395	-25,9	-0,1

Джерело: [2].

Провідні компанії молочної галузі України у 2014 році [5]

Також слід зазначити, що за січень–серпень 2015 року експорт молока та молочних продуктів дорівнював \$112 млн. і зменшився у порівнянні з аналогічним періодом 2014 року (\$263,9 млн., на 57,6%, що становить \$151,9 млн.).

Основне падіння експорту продукції відбулося внаслідок майже повного припинення постачання до РФ: \$69,5 тис. (на 99,9%, або \$119 млн.) та суттєвого скорочення експорту до Казахстану: \$14,6 млн. (на 61,2%, або \$23 млн.) та Білорусі (на 100%, або на \$16,4 млн.). На 98% знизилася постачання експорту сирної продукції, частка якої становила 42% експорту всієї молочної продукції. На 38% впало постачання молочного порошку, який також складав суттєву частку в експорті молочної продукції (27%) України [6].

Події, що наразі відбуваються в Україні, безперечно вплинули на стан ринку молочної продукції. Падіння експорту, перерозподіл ринків збуту, зростання рівня інфляції, зниження купівельної спроможності населення – це все також спонукає українських виробників до переорієнтації на зовнішні ринки, вихід на які має бар'єри:

1. *Якість продукції.* Понад 70% молока не відповідає європейським стандартам ні за складом, ні за бактеріальною безпекою. Це не тільки заважає налагодити повноцінний експорт до Європи та інших розвинених країн, а й істотно позначається на внутрішньому ринку. Без якісної сировини неможливо виробити високоякісну продукцію. Це стосується не тільки мікробіологічної чистоти молока, а й його фізико–хімічних показників, що також невисокі. Так, низька масова частка білка в молоці призвела до того, що без додаткових технологічних прийомів – введення сухого молока, білкових концентратів та стабілізуючих добавок – неможливо отримати кисломолочні продукти потрібного складу і консистенції. Технологічна потреба викликала повсюдне використання немолочних інгредієнтів, які загалом негативно позначилися на якості вітчизняних молочних продуктів і підірвали авторитет українських молочників. Вийти з цієї ситуації можна, лише істотно підвищивши якість шляхом упровадження прогресивних технологій, сучасного устаткування і систем контролю якості [6]. Наприклад, велика частина українського молока виробляється в особистих підсобних господарствах шляхом ручного доїння. Однак стандарти ЄС забороняють експорт продукції з молока, отриманого таким способом. Таке молоко в принципі не може завозитися на територію Євросоюзу [7].

На думку експертів, можливості виходу вітчизняних виробників на міжнародні ринки обмежується їхньою готовністю до впровадження у виробництво міжнародних стандартів. Цим визначаються також й конкурентні переваги на внутрішньому ринку. Україна має продовжувати експортні поставки молочної сировини та продукції. Враховуючи сучасну ситуацію з їхньою якістю, є думка, що експортні операції можуть бути здійснені не тільки до країн ЄС, а й до країн Близького Сходу, а також до країн СНД (Росії, Казахстану, Вірменії, Грузії), де наявний дефіцит цієї продукції. Оскільки головний експортний обсяг – сухе знежирене молоко та суха сироватка, слід передбачити розширення сфери збуту саме молочної продукції, у чому й може допомогти її позиціонування на ринках країн СНД.

Підприємства, які планують торгувати харчовими продуктами тваринного походження на ринку ЄС, зобов'язані виконати такі умови: по–перше, країну походження (тобто Україну в даному випадку) має бути занесено до офіційного переліку третіх країн, яким дозволено торгувати в ЄС своєю продукцією (ст. 11 регламенту №854/2004); по–друге, підприємство з виробництва харчових продуктів також має бути в переліку (ст. 12 регламенту №854/2004). У свою чергу, щоб потрапити в перелік, підприємство має довести, що його продукція відповідає вимогам регламенту №178/2002 (головний законодавчий акт ЄС, який регулює безпечність харчових продуктів); вимогам регламенту №852/2004 щодо сертифікатів та документів; чинним законодавчим вимогам ЄС щодо контролю за імпортом харчових продуктів тваринного походження [8].

Якщо на ринок ЄС виходять підприємства, які є молокопереробними, вони мають отримати експлуатаційний дозвіл, який видає компетентний орган після перевірки підприємства.

Така перевірка здійснюється щонайменше один раз, щоб проконтролювати, наскільки те, що подано в заявці, відповідає тому, що є насправді. Водночас експлуатаційний дозвіл не потрібен підприємствам, які займаються тільки:

- первинним виробництвом;
- транспортуванням і/або зберіганням продуктів, для яких не потрібен контроль температури;
- роздрібною торгівлею.

Як бачимо, процедура сама по собі достатньо прозора та проста, але вона потребує проведення ґрунтовної роботи в частині побудови системи контролю якості та безпечності харчових продуктів саме в Україні. І тут виникають проблеми наяв–

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Таблиця 3. Фактори впливу: сутність та характеристика

Фактор	Значення	Сутність
1	2	3
Економічні	Низький рівень доходів населення, коливання валютних курсів	Країни з низьким рівнем розвитку економіки є ризикованими для співпраці, оскільки мають нестабільний попит, який не принесе бажаного прибутку
Політичні	Рівень політичної стабільності в країні, тенденції розвитку суспільства, нормативно-правова база ведення бізнесу, наявність гарантій від примусового відчуження власності, ставлення населення до іноземців	Ці фактори визначають сприятливість політичного клімату в країні для іноземців, безпеку зовнішньоекономічних зв'язків і залежать від характеру влади в країні, наявності міжнародно-правових документів, що регулюють ті чи інші сфери підприємництва
Географічні	Значна віддаленість від країни, неприйнятні умови місцевості та клімату	Велика відстань від країни-імпортера та труднощі у транспортуванні продукції займають багато часу і коштів
Культурно-історичні	Освіта, релігійна приналежність, ступінь і характер поділу суспільства на прошарки, відданість історичним традиціям, мовні особливості, наявність комунікативних бар'єрів	Ці фактори дають змогу виділити окремі групи споживачів з однаковими смаками і перевагами
Конкурентоспроможність	Наявність продукції, яка має вищу якість ніж у конкурентів	Цей фактор є найбільш важливим, оскільки визначає можливості співіснування на конкурентному ринку
Сприйняття товару населенням	Визначає те, наскільки даний товар зацікавить увагу споживачів	Цей фактор визначає величину попиту в зарубіжних країнах

Джерело: удосконалено автором на основі [10].

ності певних протиріч між законодавством ЄС та українським законодавством. Тому, з нашої точки зору, доцільно окреслити основні напрями роботи щодо побудови такої системи. Вона має охоплювати роботу з організації системи як на рівні держави, так і роботу по запровадженню відповідних стандартів якості на самих підприємствах молочної промисловості [9].

2. *Специфіка молочної продукції.* Більшість продукції не призначена для тривалого транспортування. На експорт може йти морозиво, молоко тривалого зберігання, масло солодко вершкове, сироватка, сухі вершки, казеїн, згущене молоко та сири. Для експорту не підходить продукція для дітей, айран, кефір, біокефір, закваска, йогурт, біфідойогурт, сметана. Іншими словами, всі молочні продукти, термін зберігання яких менше місяця. За таких умов особливо гостро постає питання транспортування (як з фінансової точки зору, так із часу, необхідного на поставку). Найзручніше було б транспортувати у рефрижераторах, проте тоді кінцева вартість молочної продукції суттєво зростає, що робить її не конкурентоспроможною на зовнішньому ринку. Тоді як найоптимальнішим з фінансової точки зору є морське перевезення. На сьогодні не всі продукти, навіть тривалого терміну зберігання, здатні витримувати перепади температур, особливо влітку, коли температура буває понад +50 ОС. Тож зараз підприємства шукають шляхи подолання цих перешкод. Це можуть бути як нові упаковки продукції, контейнери для транспортування чи інші технології. В будь-якому разі вирішення цих проблем допоможе підняти український експорт молочної продукції на зовсім новий рівень.

3. *Ринки збуту.* З одного боку, враховуючи більш низький рівень цін на українське молоко, шанси на успіх у українських підприємств є. Оскільки головною сировиною для молочної продукції є молоко, то від його ціни та якості безпосередньо залежить вартість кінцевого продукту. Разом із тим по багатьох товарних позиціях відчувається жорстка конкуренція, зокрема це стосується сухого молока, сироватки, казеїну.

Також дослідники виділяють ряд факторів, що можуть перешкоджати реалізації стратегій експорту вітчизняними виробниками (табл. 3).

З огляду на зазначені фактори конкурентоспроможності науковці [11, 12] вважають, що ринок ЄС для української молочної продукції є безперспективним, навіть маючи право експорту молочних продуктів вітчизняного виробництва на ринок ЄС, отримане внаслідок інспекції Європейською комісією. Ухвалення довгоочікуваних для виробників законів про безпеку харчових продуктів та ідентифікацію тварин, виділення квот на експорт сухого молока і вершкового масла ситуацію не покращить через запеклу конкуренцію з боку місцевих компаній. Вітчизняним компаніям доцільно налагоджувати зв'язки з ринками Азії та Африки.

З відкриттям українськими підприємствами ринку Китаю Україна здійснила величезний прорив на геополітичній карті, адже Китай – це найбільший у світі імпортер молочної продукції. І першою чергою китайський ринок потребує сухого молока, сироватки та казеїну, які надходять до країни з США, ЄС, Нової Зеландії, Аргентини, Австралії, Індії.

Висновки

Сьогодні виробництво молока стало невід'ємною складовою забезпечення національної продовольчої безпеки і підтримки соціально незахищених верств населення, а також основним джерелом добробуту та зайнятості мешканців сільської місцевості. Для успішного виходу на зовнішній ринок виробник повинен, по-перше, чітко розуміти цільову аудиторію свого товару, по-друге, дотримуватися всіх до єдиного стандартів якості та сертифікації нового для себе ринку збуту. І третє – експортер має усвідомлювати неможливість отримання моментального прибутку і те, що покладені зусилля принесуть дохід, але в довгостроковій перспективі».

Список використаних джерел

1. Про молоко [Електрон. ресурс] / Інформаційно-аналітичний портал про молоко і молочне скотарство. – Режим доступу: <http://www.milkua.info/uk/aboutmilk/>
2. Європейський оптовий ринок у липні [Електрон. ресурс] / Інформаційно-аналітичний портал про молоко і молочне скотарство. – 2015. – Режим доступу: <http://milkua.info/uk/eu/319/>
3. Ярмач А. Україна может и должна экспортировать молочную продукцию в ЕС [Електрон. ресурс] / А. Ярмач // Інтернет-портал Delo.ua. – 2014. – Режим доступу <http://delo.ua/business/ukraina-mozhet-i-dolzha-eksportirovat-molochnuju-produkciju-v-e-282077/>
4. Кернасюк Ю.В. Молочний сектор: реалії і перспективи [Електрон. ресурс] / Ю.В. Кернасюк // Агробізнес сьогодні: інтернет журнал. – 2015. – №6. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichniy-gektar/2805-molochnyi-sektor-realii-i-perspektyvy.html>
5. Крупнейшие производители молочной продукции по версии «ТОП-100. Рейтинг крупнейших» [Електрон. ресурс] / Інтернет портал Delo.ua. – 2015. – Режим доступу: <http://delo.ua/business/kрупнейшие-proizvoditeli-molochnoj-produkcii-po-versii-top-100-303090/>
6. Мінекономрозвитку об'єднало зусилля органів виконавчої влади, щоб допомогти українським виробникам молочної продукції [Електрон. ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2015. – Режим доступу <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=6e87e324-45c1-443b-896b-f6a290d8fc1e&title=MinekonomrozvitkuObdnalozusilliaOrganivVikonavchoiVladiSchobDopomogtiUkrainskimVirobnikamMolochnoiProduktsii>
7. Україна увеличит экспорт в страны ЕС только при одном условии [Електрон. ресурс] / Інтернет-видання Новості України – From-UA. – 2015. – Режим доступу: <http://from-ua.com/news/341121-ukraina-velichit-eksport-v-strani-es-tolko-pri-odnom-uslovii.html>
8. Бутило Р. Контроль по-європейськи [Електрон. ресурс] / Р. Бутило // Спеціалізовані семінари компанії Kesarev Consulting. – 2015. – Режим доступу: <http://www.milkua.info/uk/technews/197/>
9. Керанчук Т.Л. Сучасні проблеми розвитку молочного бізнесу в Україні [Електрон. ресурс] / Т.Л. Керанчук // збірник наук. праць. – М.: Вид-во Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. – 2015. – №4. – Режим доступу <http://www.global-national.in.ua/archive/4-2015/86.pdf>
10. Тюріна Н.М. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навчальний посібник / Н.М. Тюріна, Н.С. Карвацка. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 408 с.
11. В Кабміні сподіваються, що в кінці року ЄС дозволить ввезти «молочку» з України [Електрон. ресурс] / Інтернет-портал Espresso.tv. – 2015. – Режим доступу: http://espresso.tv/news/2015/05/25/v_kabmini_spodivayutsya_scho_v_kinci_roku_yes_dozvolyt_vvozyty_quotmolochkuquot_z_ukrainy
12. Україна відновила експорт молочних продуктів до КНР [Електрон. ресурс] / Аграрне інформаційне агентство. – 2015. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/ukraina-vidnovila-eksport-molocnih-produktiv-do-krp>

УДК 65.011.4

Т.А. РЕПИЧ,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та логістики,
Національний університет харчових технологій,
Н.М. КОПЕН,
магістрант, Національний університет харчових технологій

Підвищення ефективності логістичної діяльності підприємства (на прикладі ПАТ «Яготинський маслозавод»)

Сьогодні без ефективно діючої системи логістики практично неможливо забезпечити ефективну діяльність виробництва, системи збуту та роботу підприємства в цілому. Те, що зароблені гроші – це зекономлені гроші, починають усвідомлювати й вітчизняні підприємці. З огляду на це більшість підприємств дедалі більше уваги приділяють побудові ефективної системи логістики, що є однією з конкурентних переваг на ринку. Зарубіжний досвід доводить, що логістиці належить стратегічно важлива роль у сучасному бізнесі.

Ключові слова: логістика, ефективність, логістична діяльність, логістичні витрати, матеріальні, фінансові та інформаційні потоки.

Т.А. РЕПИЧ,
к.э.н., доцент кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности и логистики,
Национальный университет пищевых технологий,
Н.Н. КОПЕН,
магистрант, Национальный университет пищевых технологий

Повышение эффективности логистической деятельности предприятия (на примере ПАО «Яготинский маслозавод»)

Сегодня без эффективно действующей системы логистики практически невозможно обеспечить эффективную деятельность производства, системы сбыта и работу предприятия в целом. То, что заработанные деньги – это сэкономленные деньги, начинают осознавать и отечественные предприниматели. В связи с этим большинство предприятий все больше внимания уделяют построению эффективной системы логистики, что является одним из конкурентных преимуществ на рынке. Зарубежный опыт показывает, что логистике принадлежит стратегически важная роль в современном бизнесе.

Ключевые слова: логистика, эффективность, логистическая деятельность, логистические расходы, материальные, финансовые и информационные потоки.

T. REPICH,
*associate professor, PhD in economics department international management and logistics,
 National university of food technologies,
 N. KOPEN,
 the student of National university of food technologies*

Improving the efficiency of enterprise logistics (for example PJSC Yagotinsky butter)

Today, without an effective logistics system is virtually impossible to ensure the effective operation of the production, sales and system operation of the enterprise as a whole. That earned money – that money saved, becoming aware and domestic entrepreneurs. Given this, most businesses are paying more and more attention to the construction of an efficient logistics system, which is a competitive advantage in the market. Foreign experience shows that logistics belongs strategically important role in modern business.

Keywords: *logistics, efficiency, logistics activities, logistics costs, material, financial and information flows.*

Постановка проблеми. Логістична діяльність будь-якого підприємства направлена на управління матеріальними, інформаційними та фінансовими потоками, як внутрішніми, так і зовнішніми. Тому для ефективного функціонування суб'єкта господарювання важливим фактором є саме забезпечення дієвого управління та оптимізація руху значених потоків. Сучасні методи підвищення ефективності управління логістичною діяльністю мають практичний інтерес для української економіки, їхнє використання дасть можливість підприємствам нашої країни ефективно діяти як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. В умовах загострення конкуренції між виробниками продукції логістична діяльність набуває свого безпосереднього статусу та значення, але залишаються проблемними забезпечення її функціонування та підвищення її ефективності.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Вагомий внесок у дослідження різних аспектів ефективності логістичної діяльності підприємства зробили такі вітчизняні вчені, як М.Ю. Григорак, А.О. Коломийцева, Н.Й. Коніщева, Є.В. Крикавський, І.І. Кубів, В.Г. Кузнецов, Р.Р. Ларіна, С.В. Мішина, К.В. Мельникова, В.Є. Ніколайчук, М.А. Окландер, Ю.В. Пономарьова, О.М. Сумець, А.В. Ткачова, Л.В. Фролова та ін. Окремі питання управління логістичною діяльністю підприємств розглянуті в роботах науковців СНД: А.А. Чеботаєва, Б.О. Анкіна, А.М. Гаджинського, Л.Б. Міротіна, І.Е. Тишбаєва, В.І. Сергеева, В.С. Лукінського. Вагомий внесок зробили фахівці інших зарубіжних країн, зокрема Д.Дж. Бауерсокс, Дж. Бушер, М.П. Гордон, Д.Дж. Клосс, Д. Уотерс, Дж. Хескетт, Дж.Ф. Шапіро та ін.

Мета статті. Охарактеризувати теоретичні аспекти підвищення ефективності логістичної діяльності; описати існуючі проблеми та запропонувати заходи щодо підвищення ефективності логістичної діяльності на основі аналізу функціонування молокопереробного ПАТ «Яготинський маслозавод».

Виклад основного матеріалу. Відповідно до поставленої мети визначено такі основні завдання: 1) з'ясувати сутність поняття «логістична діяльність підприємства»; 2) провести аналіз проблем логістичної діяльності досліджуваного підприємства; 3) перерахувати практичні рекомендації щодо підвищення ефективності логістичної діяльності ПАТ «Яготинський маслозавод».

Дослідженню теоретичних та практичних аспектів логістичної концепції управління господарюючими суб'єктами присвячено безліч наукових праць як зарубіжних, так і вітчизняних вчених та практиків. Проте в них відсутнє чітке

визначення логістичної діяльності підприємства. Науковці та дослідники у своїх працях, зокрема [1, 2], не розмежовують поняття логістики та логістичної діяльності, вважаючи їх тотожними. Однак питання про тотожність або відмінність цих понять сьогодні є досі відкритим, тому потребує подальшого детального розгляду та аналізу [3, с. 98].

Широке визначення сутності логістичної діяльності пропонують Т.О. Загорна та А.В. Ткачова: «Логістична діяльність підприємства – напрям господарської діяльності, який полягає в управлінні матеріальними і супутніми інформаційними, фінансовими та сервісними потоками підприємства, що здійснюється шляхом послідовного та взаємоузгодженого виконання логістичних операцій (матеріально-технічного забезпечення, складування ресурсів і продукції, організації виробничого процесу, управління запасами, сервісного обслуговування споживачів, транспортування, організації розподілу і збуту продукції) на основі принципів системності, комплексності, інтегрованості усіх ланок логістичного ланцюга «постачання – виробництво – збут» з метою досягнення довгострокового успіху у бізнесі за рахунок максимального задоволення вимог споживачів та мінімізації витрат в умовах ризиків, мінливості та невизначеності зовнішнього оточення» [4].

К.В. Мельникова дає таке визначення: «Логістична діяльність підприємства – це процес управління сукупними потоками (матеріальними, інформаційними, сервісними й фінансовими) в інтегрованих логістичних ланцюгах та здійснення логістичних операцій з потоками з метою оптимізації витрат, задоволення потреб клієнтів і виконання місії підприємства» [5, с. 244]. Отже, ключовим поняттям у логістичній діяльності є матеріальний потік, інформаційні, фінансові та сервісні потоки розглядаються як супутні матеріальному.

Таким чином, «логістична діяльність підприємства» – це особливий вид господарської діяльності, реалізація якої потребує здійснення послідовних процесів логістичної діяльності в єдиному комплексі, що дозволяє мінімізувати витрати і збитки підприємства за рахунок оптимізації логістичного «ланцюга» та зменшення впливу зовнішніх ризиків [6, с. 117].

Логістична діяльність будь-якого підприємства відбувається завдяки організованому, якісному, своєчасному та ефективному управлінню поточковими процесами, що являє собою сукупність взаємопов'язаних послідовно здійснюваних функцій.

У сучасних умовах господарювання аналіз стану логістичної системи – необхідна складова процесу управління

підприємством. Головним напрямом його практичної реалізації є виявлення можливостей підвищення ефективності функціонування підприємства, визначення перспектив його подальшого розвитку. Однак щоб запропонувати шляхи покращення ефективності функціонування підприємства, потрібно знати проблеми, які перед ним стоять. На прикладі розглянемо діяльність ПАТ «Яготинський маслозавод».

ПАТ «Яготинський маслозавод» входить до складу холдингу «Молочний альянс» – групи компаній, що поєднує в собі потужні підприємства з переробки молока і популярні молочні та сирні бренди. Продукція заводів холдингу «Молочний альянс» шанована по всій Україні і поза її межами, а торговельні марки є лідерами у своїх галузях [7].

Поточний стан світової економіки і загострення конкурентної боротьби на ринках вимагають підвищення ефективності діяльності кожного підприємства шляхом правильного формування організаційної структури з визначенням меж прав та обов'язків кожного працівника. Важливим резервом для цього є оптимізація процесів формування та руху логістичних потоків як на самому підприємстві, так і поза його межами. На підприємствах, організаційно побудованих без врахування досягнень сучасної логістики, ці процеси часто підпорядковані різним функціональним службам (постачання, виробництво, складське господарство, збут, маркетинг, реклама тощо), при цьому практичні цілі цих служб можуть не збігатися з завданням раціональної організації діяльності підприємства в цілому. Відсутність відокремленого відділу логістики, якому б підпорядковувались інші функціональні служби підприємства, – це головна проблема ПАТ «Яготинський маслозавод».

Окрім відсутності відділу логістики можна виділити й інші істотні проблеми, що спричиняють втрати на шляху просування матеріального потоку в процесі виробництва, і які впливають на діяльність маслозаводу:

- 1) дефіцит площ цеху експедиції;
- 2) байдужість керівництва стосовно необхідності змін підприємства саме в площині логістики;
- 3) невідповідність виконуваних функцій працівників певних відділів та цехів посадовим інструкціям;
- 4) відсутність регламентів процесів;
- 5) відсутність способу оцінки показників діяльності підрозділів підприємства;
- 6) недостатня кількість якісної сировини;
- 7) неефективність умов зберігання готової продукції в холодильних камерах;
- 8) проблема зворотної логістики;
- 9) збої в графіках завантаження та розвантаження продукції;
- 10) незавантаженість певного обладнання;
- 11) неузгодженість між собою дій спеціалістів з логістики;
- 12) відсутність контролю використання палива;
- 13) проблема вибору постачальника.

Як відомо, логістичні витрати є однією з постійних складових загальних витрат, а у деяких випадках вони можуть бути одним із найвагоміших чинників у формуванні ціни продукції. Тож неефективна діяльність спеціалістів з логістики спричиняє більші витрати, а потім споживачам доводиться платити більшу ціну за продукцію. Таким чином, одними з важливих

чинників підвищення ефективності та конкурентоспроможності підприємства є зниження його витрат.

Логістична діяльність кожного підприємства потребує постійного розвитку і вдосконалення, але при цьому глибокого вивчення усіх можливих факторів впливу і індивідуалізації кожного нововведення. Підвищення ефективності виробництва може досягатися як через його технічне вдосконалення, так і на основі раціональнішого використання наявного виробничого потенціалу. Це забезпечується за рахунок удосконалення насамперед системи управління виробничим процесом.

Оптимізувати логістичну діяльність за декількома напрямками одночасно досить важко, а інколи навіть неможливо. Однак якщо вірно визначити пріоритетні з них (виявити проблемні місця й визначити шляхи їх вирішення), то можливо у значній мірі вдосконалити процес і, таким чином, збільшити розмір прибутку підприємства.

Для ефективного використання досягнень сучасної логістики на підприємстві недостатньо трьох працівників з логістики, доцільно створення окремого управлінського підрозділу – служби логістики, яка буде здійснювати внутрішню і зовнішню логістичну інтеграцію, формуючи логістичну систему підприємства і керуючи нею, розробляючи та реалізуючи логістичну стратегію підприємства, здійснюючи логістичне планування і моніторинг. Підвищуючи ефективність роботи підприємства, відділ закупівлі сировини та транспортне господарство доцільно спрямувати у пряме підпорядкування служби логістики.

Створення логістичного відділу неминуче призводить до перерозподілу функцій між підрозділами підприємства. Процес зміни функцій логістики може проходити досить болісно. Роль одних підрозділів зростає, інші втрачають свою значимість або зникають зовсім. Служба логістики на підприємстві підрозділяється, як правило, на п'ять основних функціональних груп, що відповідають за транспортування, структуру основних засобів, запаси, маневрування матеріальними ресурсами, комунікації та інформацію.

Варто зазначити, що цей процес має свої особливості на різних за своїм масштабом підприємствах. На великих підприємствах, таких як ПАТ «Яготинський маслозавод», доцільно створити відділ логістики, якому пропонується розробляти і здійснювати заходи щодо підвищення ефективності логістичної діяльності за такими напрямками: організаційним, фінансово-економічним, науковим, кадровим, правовим, інформаційним, техніко-економічним. Розробка і здійснення заходів повинні відбуватися у взаємодії з працівниками інших відділів підприємства.

Ефективність логістичної діяльності на підприємстві може виявлятися:

- а) в оптимальній організації постачальницької, виробничої і збутової діяльності підприємства;
- б) у скороченні логістичних витрат;
- в) в оптимізації матеріальних, фінансових та інформаційних потоків;
- г) у виробництві конкурентоспроможної продукції;
- д) у виході на нові ринки;
- е) у науково-технічних досягненнях [8, с. 188].

Для покращення логістичної діяльності підприємства необхідно постійне вдосконалення.

Виходячи з проблем, які існують на Яготинському маслозаводі, можна запропонувати такі шляхи вдосконалення діяльності:

1) направлення менеджерів з логістики на тренінги: тренінги призначені для навчання менеджерів і фахівців цього підприємства. У цьому випадку з'являється можливість сконцентруватися на вирішенні управлінських проблем безпосереднього замовника програми навчання шляхом «глибокого занурення» в аналіз проблематики підприємства, розгляду конкретних виробничих ситуацій, спільної розробки варіантів вирішення проблем і подальшого розвитку підприємства в цілому;

2) розробка системи мотивації для менеджерів з логістики;

3) вдосконалення «карти процесів»: включає перегляд посадових інструкцій – з метою створення реальної інструкції, аби кожен працівник заводу чітко знав свої обов'язки; а також слід скласти регламенти процесів (тобто кожна дія, операція повинна чітко мати свій регламент – час на її виконання);

4) створення в кожному цеху, де відбувається виробництво продукції, «міні цеху достоявання продукції» – це дозволить дещо звільнити завантаженість цеху експедиції, оскільки площі і так не вистачає;

5) необхідно ввести в дію прилад для обгортання паллет плівкою при транспортуванні (оскільки таке устаткування є, однак воно простояє і лише займає площу) – це дозволить звільнити людей від рутинної роботи;

6) виділити чотири людини в цеху експедиції, які б відповідали за зберігання готової продукції в кожній з чотирьох холодильних камер з метою контролю підтримки необхідної температури для зберігання;

7) купівля і встановлення на автомобілі датчиків рівня палива з метою запобігання розкрадання палива;

8) введення системи штрафів з метою дотримання графіків завантаження та постачання продукції;

9) включення в договір з постачальниками пункту щодо повернення піддонів, а в разі необхідності – і розміри штрафних санкцій;

10) купівля власного транспорту (по одній машині в рік), оскільки оренда двадцятитонного автомобіля в місяць коштує 35 тис. грн. – це з урахуванням того, що використовується паливо власної автозаправки маслозаводу;

11) визначення основних процедур та критеріїв вибору постачальника та їх регламентації;

12) розробка системи показників ефективності логістичної діяльності підприємства у відповідності з основними напрямками роботи заводу.

Витрати на побудову та забезпечення діяльності оптимальної системи логістики повертаються зростанням обсягів продажу і значною економією на складуванні та транспортуванні продукції. Тож поетапне впровадження даних заходів безумовно дозволить оптимізувати логістичні витрати і отримати позитивні результати діяльності.

Висновки

Отже, логістична діяльність на підприємстві спрямовується на раціональну організацію, підтримку ритмічної роботи та оптимізацію господарської діяльності підприємства в цілому, забезпечуючи йому конкурентні переваги. Основним напрямком розвитку ПАТ «Яготинський маслозавод» є створення логістичного відділу, який і буде втілювати в життя заходи щодо підвищення ефективності логістичної діяльності, які були запропоновані.

Список використаних джерел

1. Ларина Р.Р. Логистика в управлении организационно-экономическими системами: монография / Р.Р. Ларина, В.Л. Пилюшенко, В.Н. Амитан. – Донець: ВИК, 2003. – 239 с.
2. Саркисов С.В. Управление логистикой / С.В. Саркисов. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2001. – 416 с.
3. Ткачова А.В. Теоретична сутність логістичної діяльності підприємства / А.В. Ткачова // Економіка підприємства та управління виробництвом. – 2011. – №4. – С. 98–99.
4. Ткачова А.В. Управління логістичною діяльністю промислових підприємств: монографія / А.В. Ткачова, Т.О. Загорна. – Донецьк: «Ноулідж», 2012. – 260 с.
5. Мельникова К.В. Методичний підхід до матеріального стимулювання менеджерів з логістики / К.В. Мельникова // Проблеми економіки. – 2014. – №1. – С. 236–240.
6. Коніщева Н.Й. Управління логістичною діяльністю промислових підприємств / Н.Й. Коніщева, Н.В. Трушкіна // Економіка промисловості. – 2005. – №1. – С. 114–123.
7. Яготинський маслозавод [Електрон. ресурс]. – Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://yagotinskiy-maslozavod.business-guide.com.ua>
8. Руденко Г.Р. Підвищення ефективності логістичної діяльності на підприємствах / Г.Р. Руденко // Бізнесінформ. – 2011. – №9. – С. 187–190.

Ю.Г. ЛЕВЧЕНКО,
к.е.н., доцент, Національний університет харчових технологій,
Ю.Т. ТИМКОВА,
студентка, Національний університет харчових технологій

Оцінка ефективності діяльності підприємств хлібопекарської галузі (на прикладі ДП «Вінницяхліб» ПАТ «Концерн «Хлібпром»)

Для досягнення високої ефективності процесу виробництва на підприємствах хлібопекарської галузі недостатньо мати сучасне технологічне обладнання та високоякісні предмети праці, для цього необхідна ефективна організаційна система зв'язків між виробниками та споживачами продукції.

Ключові слова: організація виробництва, ефективність, підприємства, хлібопекарська галузь.

Ю.Г. ЛЕВЧЕНКО,
к.э.н., доцент, Национальный университет пищевых технологий,
Ю.А. ТЫМКОВА,
студентка, Национальный университет пищевых технологий

Оценка эффективности деятельности предприятий хлебопекарной отрасли (на примере ГП «Винницяхлеб» ПАО «Концерн «Хлебпром»)

Для достижения высокой эффективности процесса производства на предприятиях хлебопекарной отрасли недостаточно иметь современное технологическое оборудование и высококачественные предметы труда, для этого необходима эффективная организационная система связей между производителями и потребителями продукции.

Ключевые слова: организация производства, эффективность, предприятия, хлебопекарная отрасль.

Y.G. LEVCHENKO,
candidate of economic sciences, National University of Food Technologies
Y.O. TYMKOVA
student National University of Food Technologies

Evaluation of the efficiency of the enterprises of the baking industry (for example, DP «Vynnytsiakhlіb» PAO «Concern «Khlіbprom»)

In order to achieve high efficiency of the production process at the enterprises of the baking industry is not enough to have modern equipment and high-quality objects of labor, it requires an efficient organizational system of relations between producers and consumers.

Keywords: organization of production efficiency of the enterprise, the baking industry.

Постановка проблеми. Проблемі ефективного функціонування підприємств хлебопекарської галузі належить одне з перших місць, оскільки забезпечення населення хлібом та хлібобулочними виробами є стратегічним завданням держави. Тому тема дослідження залишається актуальною в даний час. Оцінка ефективності діяльності підприємств зазначеної галузі, прийняття управлінських рішень, аналіз витрат економічних ресурсів та існуючих технологій та засобів забезпечення ефективного функціонування підприємств викликають інтерес як у фахівців, так і у економістів-практиків, оскільки ситуація на ринку хліба відіграє значну роль у соціальної стабільності суспільства. Навіть незначні зміни у цінній політиці та обсягах виробництва впливають на суспільно-політичну ситуацію в країні.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питанням ефективного функціонування хлебопекарської галузі присвячені праці вітчизняних вчених-економістів Л.В. Дейнека, А.О. Коваленка, М.В. Нетяжука, Л.В. Старшинської, Е.І. Шелудько та ін. Але питання ефективності діяльності хлебопекарських підприємств у мінливих умовах зовнішнього середовища вимагають постійних досліджень. Аналіз зазначених праць свідчить, що економічна ефективність – це співвідношення результатів до витрат. Точніше кажучи, дане поняття відповідає на запитання: які були досягнуті результати та за яку ціну і які саме й скільки ресурсів було витрачено на їх досягнення.

Ефективність діяльності вітчизняних підприємств досліджуваної галузі залишається надзвичайно низькою, їхні виробничі можливості не використовуються максимально, у зв'язку з чим неможливо досягнути динамічного розвитку [2].

Це пояснюється нестабільністю попиту та адаптацією вітчизняних підприємств до підвищення цін на сировину та матеріали, комунальні послуги, які сформувалися протягом 2014–2015 років.

Сучасний етап розвитку ринкових відносин в Україні вимагає від вітчизняних підприємств активних дій щодо підвищення ефективності їх діяльності.

Метою статті є аналіз хлебопекарської галузі та аналіз показників ефективності діяльності ДП «Винницяхліб» ПАТ «Концерн «Хлібпром».

Виклад основного матеріалу. Хлібопекарська галузь в Україні займає одне з провідних місць, а частка хлібопродуктів у раціоні населення України становить 15% [4], тобто це є підтвердженням того, що хліб є одним з основних продуктів харчування.

Ринок хліба на 99% представлений вітчизняною продукцією. Проте останнім часом на ринку хліба спостерігається спад виробництва.

Хлібопекарська галузь – одна з провідних галузей харчової промисловості України, призначена для забезпечення виробництва хліба, хлібобулочних та інших борошняних виробів в обсягах, що відповідають нормам державної продовольчої безпеки [4].

Вітчизняний ринок хліба випускає різноманітний асортимент хлібобулочних виробів. Виробляються різні сорти хлібних виробів: булочні вироби, пшеничний та пшенично-житні хліби та інші хлібобулочні вироби.

На підприємствах хлебопекарської галузі важливим критерієм є якість. Підвищення рівня даного показника на вітчизняних хлебопекарських підприємствах може досягатися за рахунок оновлення техніки та обладнання, використання сучасних методів підвищення якості продуктів та інших заходів.

У січні–травні 2015 року в Україні вироблено 488 тис. т хліба та хлібобулочних виробів, це на 64,4% менше, ніж за аналогічний період 2014 року.

Спостерігаємо, що протягом останніх років у хлебопекарській галузі відбувається спад виробництва. Це пов'язано з підвищенням цін на сировину, паливо, електроенергію; зі скороченням споживання продукції та з іншими чинниками.

Однак більшість аналітиків вважають, що хлібний бізнес, незважаючи на негативні фактори, такі як зменшення обсягів виробництва, значне моральне та фізичне зношення та ін., залишається досить привабливим для інвесторів.

Ринок хліба налічує велику кількість конкурентів. Конкуренція на ринку хліба та хлібобулочних виробів посилена,

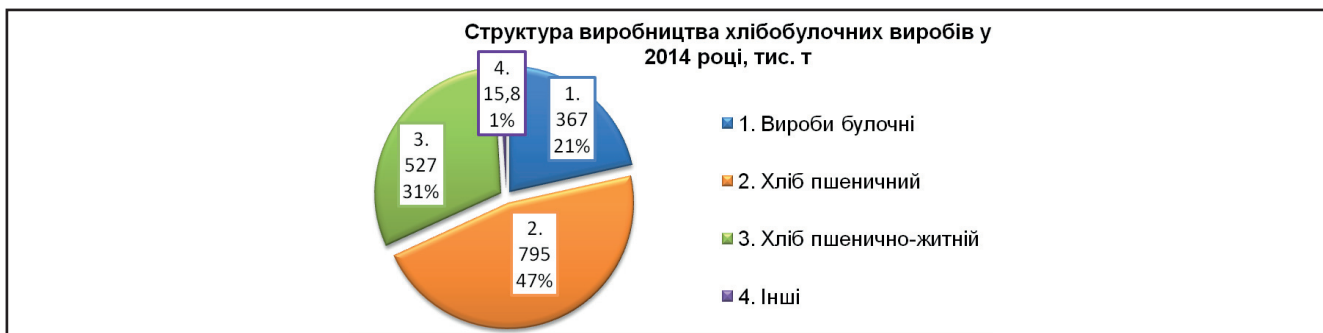

Рисунок 1. Структура виробництва хлібобулочних виробів у 2014 році, тис. т [5]

Таблиця 1. Динаміка виробництва продукції та споживання хлібних продуктів на одну особу за 2012–2014 роки

Показники	Роки		
	2012	2013	2014
Обсяги виробництва хліба та хлібобулочних виробів, тис. т	1605	1485	1357
Темп приросту, %	–	–7,5	–8,6
Споживання хлібних продуктів, кг	109,4	108,3	108,4
Темп приросту, %	–	–1	0,1

Розрахунки проведено за даними Держстату України [6].

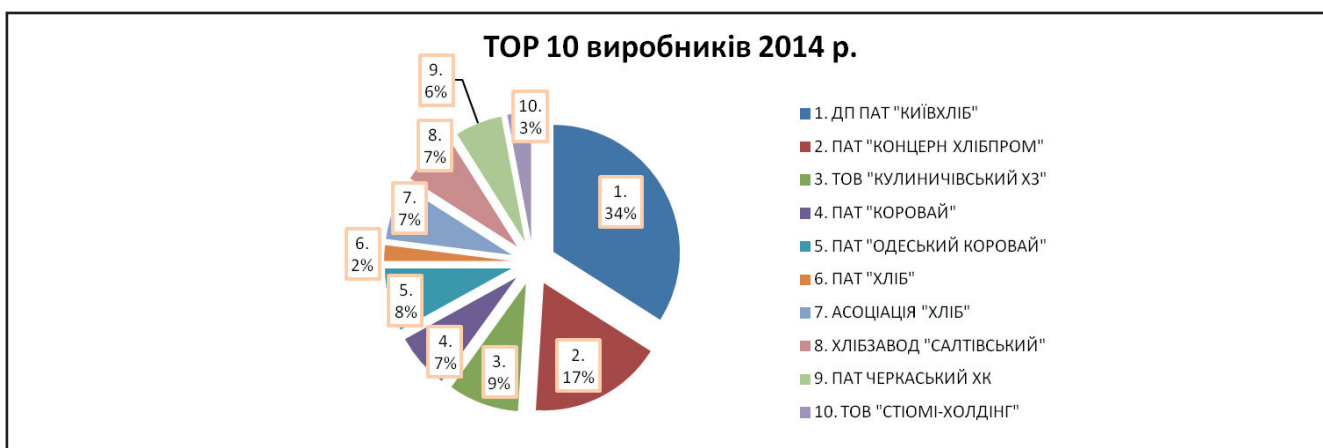

Рисунок 2. Конкуренти хлібопекарської галузі 2014 року

тому що в основному ведеться боротьба між великими хлібозаводами. Отримати перемогу на ринку намагаються за рахунок випуску нової продукції.

Розподіл конкурентів представлений на рис. 2

З рис. 2 можемо бачити, що найпотужнішим підприємством у хлібопекарській галузі в 2014 році є концерн «Київхліб». Концерн «Хлібпром» є другим за натуральними обсягами виробництва. Він об'єднує більше 20 хлібозаводів західних областей.

Потужність підприємства на сьогодні становить 120 т на добу.

Основними видами продукції є стандартні сорти хліба, здобні вироби, а також печиво, кондитерські та бараночні вироби. За 77 років діяльності лабораторій було розроблено та впроваджено у виробництво понад 150 сортів хлібобулочних, 66 кондитерських та 15 бараночних видів продукції.

На підприємстві працює 11 печей для виробництва хлібобулочних виробів, потужність яких становить 20 т в добу кожна. Також працюють чотири лінії, на яких виготовляють солонку, печиво та сушку. Біля кожної печі стоїть тістомісильна машина для замішування тіста для випічки.

Виробничі потужності дозволяють виробляти широкий асортимент хлібних, булочних та кондитерських виробів [3].

ДП «Вінницяхліб» ПАТ «Концерн «Хлібпром» належить до найбільших підприємств із виробництва хліба та хлібобулочних виробів України, і тому в найближчий час підприємству необхідно нарощувати обсяги виробництва продукції даного виду, підвищувати рівень доходів і, таким чином, утримати свої позиції на ринку в умовах зростаючої конкуренції.

Тому вибір досліджуваного підприємства хлібопекарської галузі для оцінки ефективності його діяльності є актуальним та відповідає сучасним вимогам науки і практики.

Оцінка ефективності діяльності ДП «Вінницяхліб» ПАТ «Концерн «Хлібпром», за 2012–2014 роки проведена на основі показників, представлених у табл. 2.

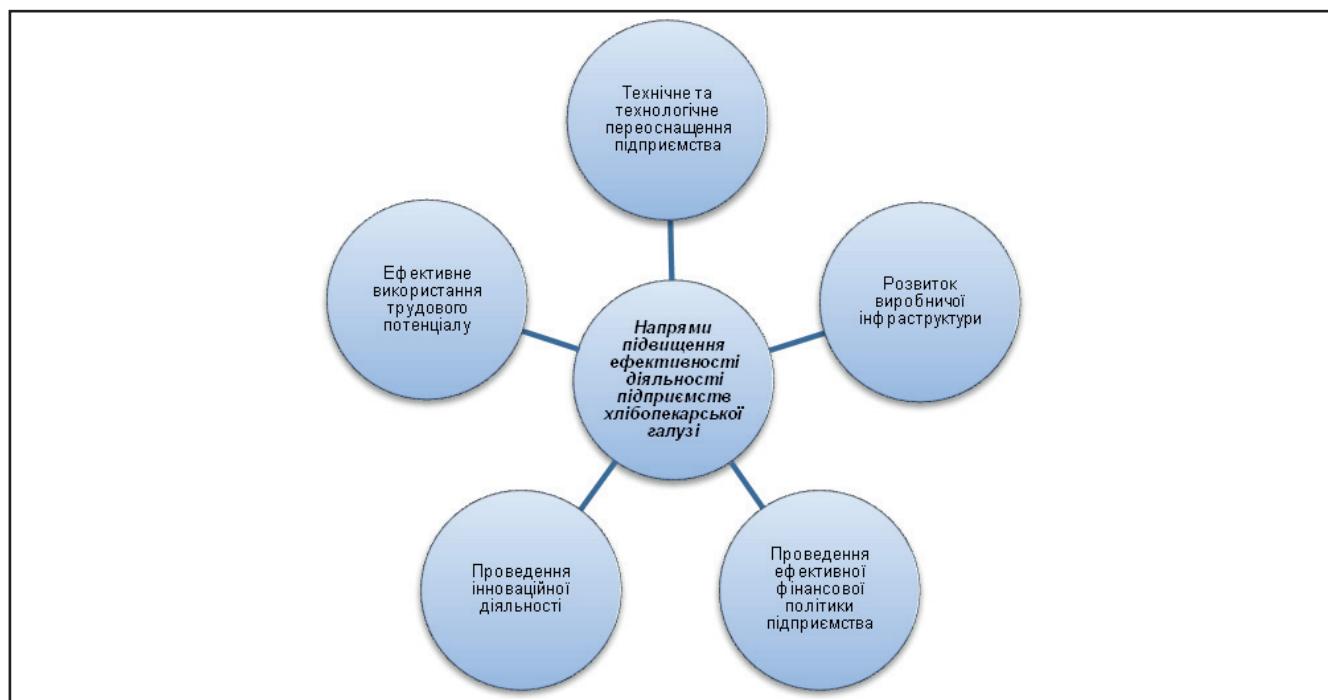
Незважаючи на зменшення показників ефективності діяльності протягом досліджуваного періоду, спостерігається позитивна тенденція – Net margin від 1,9 до 0,3%, EBITDA margin від 0,7 до 2,5% та найвища позиція належить Gross margin 34,6%.

Зниження ефективної діяльності ДП «Вінницяхліб» ПАТ «Концерн «Хлібпром» за досліджуваний період можна пояснити такими причинами: зростання цін на основну сировину та енергоносії, наявність нестабільної ситуації на ринку сировини у зв'язку з економічною кризою та зростанням курсів іноземних валют тощо.

Таблиця 2. Динаміка показників ефективності діяльності ДП «Вінницяхліб» ПАТ «Концерн «Хлібпром» у 2012–2014 роках

Показник	2012	2013	2014
Чистий дохід, тис. грн.	780939	777777	629267
Рентабельність активів, %	-2,2	0,33	2,5
Валовий прибуток, тис. грн.	188826	190056	217802
Gross margin, %	24,2	24,4	34,6
Прибуток від операційної діяльності, тис. грн.	26184	42635	59122
EBITDA, тис. грн.	5613	31800	37808
EBITDA margin, %	0,7	4,1	2,5
Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування, тис. грн.	-15759	2265	15775
Чистий прибуток, тис. грн.	-15616	2265	1177
Net margin, %	-1,9	0,2	0,3

Джерело: фінансова звітність ДП «Вінницяхліб» ПАТ «Концерн «Хлібпром» [3].

Рисунок 3. Напрями підвищення ефективності діяльності підприємств хлібопекарської галузі

Покращення показників ефективності хлібопекарської галузі можливе не лише за рахунок покращення результатів фінансово-господарської діяльності, а й за рахунок раціонального використання виробничих ресурсів; розширення асортименту продукції та підвищення корисності продукції шляхом використання біологічних добавок; зміцнення конкурентних позицій на ринку за рахунок удосконалення системи збуту, розроблення та впровадження маркетингових стратегій; вдосконалення кадрової політики, шляхом створення нових робочих місць, забезпечення виробництва висококваліфікованими працівниками, мотивації праці за рахунок підвищення заробітної плати. За результатами досліджень виділено основні напрями підвищення ефективності діяльності підприємств хлібопекарської галузі (рис. 3).

Технічне та технологічне переоснащення підприємства передбачає автоматизацію виробництва. Певні технологічні нововведення здійснюють значний вплив на динаміку ефективності виробництва продукції. Вплив на результати діяльності підприємства спричиняє розвиток виробничої інфраструктури (транспорту, торгівлі, комунікацій тощо). Проведення ефективної фінансової політики дасть змогу підвищити ефективність ви-

користання основних та оборотних засобів, скоротити витрати на виробництво. Проведення інноваційної діяльності спрямовуватимуться на випуск нової продукції. Ефективне використання трудового потенціалу перш за все полягає у підвищенні продуктивності праці, удосконаленням методів праці та управління.

Підприємство має бути досить конкурентоспроможним і мати конкурентні переваги в силу умов, які сформувалися на ринку, адже хлібопекарська галузь є однією з найбільш динамічних галузей харчової промисловості, що налічує велику кількість конкурентів.

Висновки

Хлібопекарська галузь в Україні займає одне з провідних місць, а частка хлібопродуктів у раціоні населення України становить 15%, тобто це є підтвердженням того, що хліб є одним з основних продуктів харчування. Ринок хліба налічує велику кількість конкурентів. Конкуренція на ринку хліба та хлібобулочних виробів посилена, тому що в основному ведеться боротьба між великими хлібо заводами. Отримати перемогу на ринку намагаються за рахунок випуску нової продукції.

Отже, оцінка ефективності діяльності підприємств хлібопекарської галузі дала змогу визначити напрями підвищення ефективності діяльності підприємств. Щодо ДП «Вінницяхліб» ПАТ «Концерн «Хлібпром», то ми дійшли висновку, що потрібно нарощувати випуск нових конкурентоспроможних продуктів та розширювати ринки збуту, що підвищить ефективність власної діяльності і, таким чином, зменшить рівень конкуренції.

Список використаних джерел

1. Теоретичні засади оцінки ефективності діяльності підприємства за сучасних умов наук. Ст. / [Ф. Косянчук, С.В. Кучма]. Режим доступу // <http://www.pdaa.edu.ua>

2. Проблеми і напрями підвищення ефективності діяльності підприємств державного сектору економіки України наук. Ст. / [Кравченко М.О.]. Режим доступу // <http://ev.fmm.kpi.ua>

3. Офіційний сайт ДП «Вінницяхліб» ПАТ «Концерн Хлібпром» [Електрон. ресурс] Режим доступу: <http://hlibprom.com.ua/>

4. Макаренко В.В. Вся правда про хліб. Агро Перспектива, 2007. – №6, 7. – С. 24–27.

5. Галузевий огляд – Харчова та переробна промисловість [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.business.ua/articles/news_online

6. Державний комітет статистики України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

О.Ф. ШАПОВАЛ,

к.е.н., доцент, Національний університет харчових технологій

Комунікаційні процеси в консалтинговій діяльності

У статті наведені результати досліджень особливостей комунікаційних процесів в консалтинговій діяльності дорадчих служб в умовах посилення конкурентних процесів ринкової системи. Обґрунтовані основні принципи формування конструктивного механізму позитивного комунікаційного клімату.

Ключові слова: комунікаційний процес, модель комунікації, консалтингова діяльність, дорадча служба, ринкова система.

Е.Ф. ШАПОВАЛ,

к.э.н., доцент, Национальный университет пищевых технологий

Коммуникационные процессы в консалтинговой деятельности

В статье приведены результаты исследования особенностей коммуникационных процессов в консалтинговой деятельности сельскохозяйственных консультационных служб в условиях усиления конкурентных процессов в рыночной системе. Обоснованы основные принципы формирования конструктивного механизма позитивного коммуникационного климата.

Ключевые слова: коммуникационный процесс, модель коммуникации, консалтинговая деятельность, сельскохозяйственные консультационные службы, рыночная система.

O. SHAPOVAL,

Ph.D. in Economics, Associate Professor, National University of Food Technologies

Communication processes in consulting activities

The article dedicated to research of communication processes of extension service consulting in conditions of competition intensification in the market system. Based the main principles of constructive mechanism of positive communicative climate.

Keywords: communication process, communication model, consulting, extension services, market system.

Постановка проблеми. Реалізація стратегій розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах посилення конкурентної боротьби на ринках стає все більше залежною від оперативного використання інформаційних продуктів та якості консалтингових послуг, які отримують від дорадчих служб сільськогосподарські підприємства та населення.

Саме конкурентний тиск ринкового середовища вимагає переосмислення та вдосконалення здійснення комунікаційних процесів в консалтинговій діяльності дорадчих служб.

Світовий досвід свідчить про те, що організація консалтингової діяльності шляхом впровадження ефективної комунікації та сучасних комунікаційних технологій, дозволить підняти на більш високий рівень функціонування дорадчих служб та посилити власну кон'юнктуру політику.

Це обумовлює необхідність дослідження особливостей здійснення комунікаційних процесів в консалтинговій діяльності дорадчих служб.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Сучасні підходи щодо організації комунікації у сфері професійної діяльності, а також підвищення ефективності консалтинго-

вої діяльності дорадчих служб висвітлені в наукових працях Г.Г. Почепцова, В.Ф. Іванова, О. Холода, М.Ф. Кропивка, А.П. Посадського та ін. [4, 6, 7].

Однак окремі аспекти цієї проблеми щодо вдосконалення комунікаційного процесу в консалтинговій діяльності дорадчих служб у вітчизняній літературі розглянуті недостатньо.

У той же час прискорений розвиток ринкової системи висуває нові вимоги щодо стилю і методів здійснення комунікації в консультативній діяльності. Сучасна концепція підвищення ефективності агроконсалтингу розглядає комунікаційні процеси як засіб посилення конкурентоспроможності функціонування дорадчої служби в ринковій системі [1, 2, 5].

Саме це зумовлює необхідність проведення подальших досліджень вищезазначеної проблеми.

Метою статті є дослідження особливостей механізму комунікаційних процесів в консалтинговій діяльності дорадчих служб в умовах посилення власної кон'юнктурної політики.

Виклад основного матеріалу. Експерти-дорадники, реалізуючи основну мету діяльності дорадчої служби, через систему консалтингу здійснюють поширення та сприя-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ють впровадженню у виробництво інноваційних досягнень науки, техніки і технологій, а також надають консалтингову підтримку сільськогосподарським товаровиробникам та сільському населенню щодо ефективного господарювання в сфері сільськогосподарського підприємництва. Консультативні послуги надаються: з менеджменту і маркетингу; при обґрунтуванні та впровадженні інвестиційних проектів та розробці бізнес-планів; в сфері вибору напрямів спеціалізації, обґрунтуванні нових підходів та освоєнні прогресивних методів ринкового господарювання [3].

Конкурентне ринкове середовище аграрної сфери виробництва суттєво впливає на роботу дорадчої служби та її підсистем, а саме: інформаційно-довідкової, інноваційної, навчальної та консультативної. На наш погляд, успішне функціонування консультативної підсистеми дорадчої служби можна забезпечити шляхом вдосконалення комунікаційних процесів, що дозволить встановити гармонійні взаємовигідні відносини між суб'єктом і об'єктом в конкретній комунікаційній ситуації та сприятиме наданню якісних консультативних послуг.

За своїм змістом комунікаційні процеси об'єднують систему методів і прийомів, що дозволяють отримувати заплановані результати в ході комунікації.

Е професійній діяльності експертів-дорадників комунікаційні процеси реалізуються через структуру маніпуляційних дій-комплексів та впливів, що спрямовані на вирішення поставлених завдань та підтримку комунікаційно-організаційних функцій дорадчої служби. До таких функцій відносяться: інформаційно-посередницькі, забезпечення зв'язків, а також сприяння ефективному господарюванню в ринковій системі.

Комунікаційні процеси в агроконсалтингу базуються на використанні комунікаційних технологій, основними рисами яких є:

- універсальність (обумовлює застосування комунікаційних технологій в різних комунікаційних ситуаціях);
- конструктивність (визначає націленість на вирішення поставленої задачі або проблеми);
- результативність (обумовлює досягнення кінцевого ефекту комунікаційного процесу);
- гнучкість (визначає рівень адаптації комунікаційних технологій до обставин, що змінюються).

Успішна консалтингова діяльність також ґрунтується на організації комунікаційних процесів за визначеними моделями комунікації.

Теоретико-практичні концепції моделей комунікації активно розвивалися в ХХ-му столітті та вдосконалюються і в поточному періоді з урахуванням особливостей сучасного етапу розвитку ринкової системи [8].

Центральне місце в системі визнаних парадигм комунікації належить моделі комунікації, яка запропонована американським соціологом-дослідником Г. Лассуеллом.

В аспекті класичних схем комунікації структуру комунікаційного процесу в консалтинговій діяльності дорадчої служби можна представити у вигляді «ланцюга» (див. рис.).

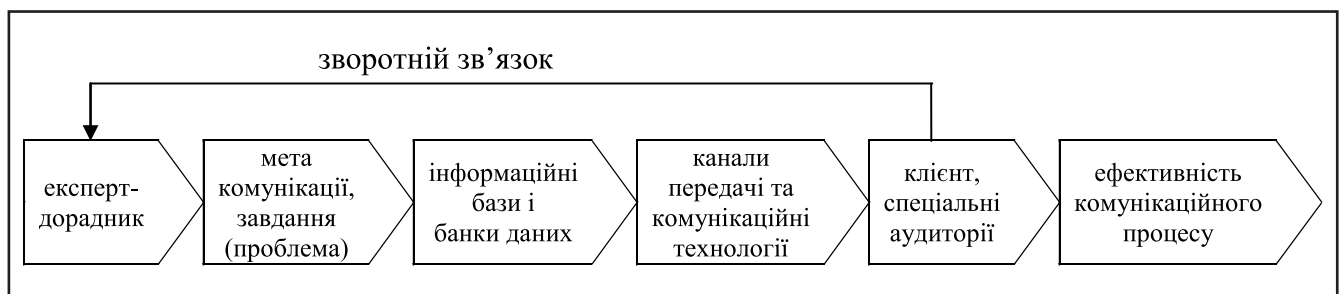
Відповідно до рисунку комунікаційний процес у консалтинговій діяльності дорадчої служби розглядається як комплексний процес зі своїми особливостями і базується на детальному обґрунтуванні таких складових:

- виборі комунікатора – експерта-дорадника;
- визначенні мети комунікації та етапів вирішення поставленого завдання (проблеми);
- організації доступу експерта-дорадника до інформаційних баз даних науково-технічної, економічної, інноваційної та інших видів інформації;
- визначенні клієнтів або спеціалізованих аудиторій фахівців, з якими буде здійснюватися комунікація;
- виборі оптимальних каналів зв'язку, форм та умов застосування комунікаційних технологій;
- забезпеченні надійного, швидкого як прямого так і зворотного зв'язку між комунікатором і об'єктом комунікації (клієнтом або спеціальними аудиторіями);
- оцінці якості та ефективності комунікаційного процесу.

Експерт-дорадник є однією з головних дійових осіб в комунікаційному процесі та визначає особливі риси здійснення консалтингу в ході комунікації. Відмінні риси комунікації експерта-дорадника обумовлені не тільки рівнем його професійної підготовки, а й знаннями експертом-дорадником загальних законів спілкування та їх дотримання; володінням інформацією щодо норм етикету мовного спілкування та виконанням експертом-дорадником основних правил безконфліктного спілкування. Якщо в процесі комунікації з клієнтом експерт-дорадник дотримується комунікативної рівноваги, створення конфліктної ситуації буде неможливим.

Якість комунікації обумовлена також досягненням адекватного смислового сприйняття і адекватної інтерпретації інформаційного повідомлення, що передається від експерта-дорадника до клієнта, а також відповідними реакціями учасників комунікації на надіслані повідомлення шляхом підтримки зворотного зв'язку.

У ході комунікаційного процесу експерт-дорадник, надаючи агроконсалтингові послуги, зазвичай створює інтелектуальний продукт, що є результатом творчих розумових зусиль і має змістовне значення для вирішення поставленого завдання та задоволення потреб клієнта.

Складові комунікаційного процесу

Експерти–дорадники, які удосконалюють свої знання і шукають нові рішення поставлених завдань в комунікативній системі, розглядаються як носії ідей та розробники інтелектуальних продуктів. Експерт–дорадник, який володіє знаннями з предметної галузі сільського господарства, навичками та творчими здібностями може себе реалізувати в інтелектуальний продукт. Цього можна досягти лише у процесі розробки та пошуку нового рішення поставленого завдання за певних умов, до яких належать: наявність мотивації, рівня концентрації розумових зусиль, споживчої зацікавленості тощо. Пріоритет у прийнятті рішень в ході надання агроконсалтингових послуг належить експерту–дораднику, який зазвичай використовує потенціал стратегічного мислення та передбачення нових подій. Однак певним недоліком людського інтелекту є те, що він не пристосований до значної кількості варіантних моделювань і оперативних розрахунків складних процесів.

У той же час великі сільськогосподарські підприємства відносяться до складних соціотехнологічних систем, які знаходяться під впливом змін ринкового середовища. Тому можна стверджувати, що на якість агроконсалтингу істотно впливає обмеженість можливостей експерта–дорадника в роботі з великими обсягами комплексної та змінної в часі інформації. Допомогу експерту–дораднику в таких ситуаціях для здійснення ефективного консалтингу надають експертні системи, що працюють на базах знань (штучного інтелекту).

Отже, в ході агроконсалтингу здійснюється акумуляція інтелектуальних продуктів, що обумовлює перетворення діяльності експертів–дорадників в особливий бізнес–комунікаційний процес, метою якого є використання нових ідей і знань, а також підвищення якості надання послуг в порівнянні з партнерами.

До основних умов якісної комунікації та досягнення її мети можна віднести також формування потреби в комунікативній зацікавленості та створення позитивного комунікативного клімату в процесі консалтингу.

Створенню такого клімату та формуванню атмосфери довіри та відкритості між учасниками комунікаційного процесу сприяє дотримання учасниками комунікаційного процесу ряду психологічних принципів, а саме принципу рівної безпечності, принципу децентричної направленості та принципу адекватності.

Так, принцип рівної безпечності передбачає виключення нанесення психологічної або іншої шкоди клієнту в ході інформаційного обміну шляхом використання образливих випадів щодо клієнта та обумовлює поважне відношення

до особистості клієнта. Дотримання принципу децентричної спрямованості дозволяє експерту–дораднику провести вирішення визначеної задачі (проблеми) з урахуванням не власних інтересів, а інтересів та завдань клієнта.

Реалізація експертом–дорадником принципу адекватності в ході комунікаційного процесу передбачає створення умов щодо адекватного сприйняття інформації клієнтом та виключення появи можливих розбіжностей та взаємних непорозумінь.

Висновки

Функціонування дорадчих служб ґрунтується на діяльності, що пов'язана із наданням агроконсалтингових послуг та сприянням доведення нововведень до сільськогосподарських товаровиробників та населення аграрних регіонів. Для того щоб ця робота була ефективною та конкурентоспроможною, необхідно вдосконалювати комунікаційну діяльність та специфіку здійснення консалтингу експертами–дорадниками, вміло використовуючи інструменти професійного та організаційно–психологічного характеру. Зосередження експертів–дорадників на комунікативній інтенції дозволить не тільки сформуванню конструктивного механізму позитивного комунікаційного клімату, а й створити платформу для подальшого співробітництва всіх учасників комунікаційного процесу.

Список використаних джерел

1. Бутко М.П. Консалтингове забезпечення процесів інноваційно–інвестиційного розвитку: монографія / М.П. Бутко, С.В. Повна; Черніг. держ. технол. ун–т. – Ніжин: Аспект–Поліграф, 2010. – 249 с.
2. Галич О.А. Сільськогосподарське дорадництво: навч. посібн. / О.А. Галич, О.О. Сосновська. – К.: ЦУЛ, 2007. – 368 с.
3. Гондарева І.В. Управління консалтинговою діяльністю / І.В. Гондарева. – Х.: ХНЕУ, 2010. – 134 с.
4. Кропивко М.Ф. Інформаційне забезпечення агропромислового виробництва України в ринкових умовах: монографія / М.Ф. Кропивко. – К.: ІАУ УААН, 1996. – 160 с.
5. Нестеренко С.А. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств: управлінський аспект: монографія / С.А. Нестеренко. – К.: Аграр Медіа Груп, 2013. – 483 с.
6. Почепцов Г.Г. Коммуникационные технологии / Г.Г. Почепцов. – М.: Рефл–бук. – К.: Ваклер, 2001. – 348 с.
7. Почепцов Г.Г. Контроль над разумом / Г.Г. Почепцов. – К.: Києво–Могилян. Академія, 2012. – 350 с.
8. Холод О.М. Соціальні комунікації: навч. посібн. / О.М. Холод. – Львів: ПАІС, 2011. – 288 с.

А.О. СМЕТАНКІНА,
студентка, Київський національний університет технологій та дизайну,
І.О. ТАРАСЕНКО,
д.е.н., професор, Київський національний університет технологій та дизайну

Удосконалення системи управління фінансовою безпекою банку в умовах ризику

Дослідження напрямів удосконалення системи управління банківськими ризиками.

Ключові слова: банківські ризики, система управління, управління ризиками, система фінансово–економічної безпеки, безпека банку.

А.А. СМЕТАНКИНА,

студентка, Київський національний університет технологій і дизайну,

І.А. ТАРАСЕНКО,

д.э.н., профессор, Київський національний університет технологій і дизайну

Совершенствование системы управления финансовой безопасностью в условиях риска

Исследование направлений совершенствования системы управления банковскими рисками.

Ключевые слова: банковские риски, система управления, управление рисками, система финансово-экономической безопасности, безопасность банка.

A. SMETANKIN,

student Kyiv National University of Technology and Design,

I. TARASENKO,

doctor of economics, professor Kyiv National University of Technology and Design

Areas of improvement management of banking risks

The research areas of improving the system of management of banking risks.

Keywords: bank risk, management system, risk management system of financial and economic security, security bank.

Постановка проблеми. Пріоритетом економічної політики держави є забезпечення стабільних темпів економічного розвитку на основі стійкого та динамічного управління фінансовим сектором. Важливу роль в цьому процесі відіграє управління ризиками банківської системи, що, в свою чергу, визначає стан інвестиційного клімату в країні, рівень розвитку фондового ринку, особливості регулювання банківської діяльності та інші макроекономічні параметри економіки.

За час незалежності України вітчизняна банківська система пережила кілька складних, руйнівних криз (кризи 1994, 1998 та 2004 років) і на даний час переживає наслідки тривалої міжнародної фінансово-економічної кризи, що негативно впливає на її стабільність [1, 2]. Водночас стабільність банківської системи залежить значною мірою від стабільності та ефективності системи державного управління банківською сферою, стратегічних орієнтирів та засад її функціонування, які перебувають на стадії становлення і потребують суттєвого вдосконалення.

Результати проведеного аналізу свідчать про те, що стан банківської системи України значно погіршився в 2014–2015 роках у результаті кризових явищ в економіці. Серед основних проблем у банківській системі слід виділити такі [1–4]: відтік залучених коштів; відповідне скорочення активів банків; погіршення якості кредитного портфеля; зростання обсягів витрат на формування страхових резервів; збитковість значної кількості банків і банківського сектору в цілому; зниження рівня капіталізації банківської системи; посилення залежності банківських установ від коливань валютних курсів; значні диспропорції в структурі активів, залучених коштів, капіталу значної кількості банків. Зазначені явища негативно позначилися на фінансовому стані всіх вітчизняних банків, значну частину яких в результаті було ліквідовано. В таких умовах заходи НБУ були повністю адекватними ситуації, проте недостатніми для стабілізації ситуації і оздоровлення банківської системи.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Вагомий внесок у розробку теоретичних положень та методологічних підходів до оцінки і управління банківськими ризиками зробили провідні вітчизняні вчені-економісти: М.Д. Білик, Л.А. Бондаренко, О.В. Васюренко, В.В. Вітлінський, А.М. Герасимович, О.В. Дзюблюк, О.А. Кириченко, Т.Т. Ковальчук, А.В. Коротєєва, В.І. Міщенко, А.М. Мороз, Л.О. Примостка,

О.В. Пернарівський, В.М. Попович, Т.О. Раєвська, Л.Ф. Романенко та ін.

Метою статті є аналіз стану поточної ситуації у сфері управління банківськими ризиками в Україні, виявлення основних факторів зростання ризиків банківської системи та визначення напрямів удосконалення системи управління ризиками банківської системи України з подальшими перспективами їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. Банківський ринок України нині перебуває в стані кризи внаслідок впливу курсових коливань, втрати активів у Криму та зоні АТО (втрата більше 15% активів та пасивів банків), падіння кредитоспроможності клієнтів, масового скорочення персоналу і продовження серії дефолтів фінансових установ. Масовий відтік коштів населення зі строкових депозитів становив \$10 млрд. з валютних вкладів та понад 40 млрд. грн. у національній валюті [1–2].

За останні місяці офіційно неплатоспроможними визнані банки, які на початку минулого року контролювали 13,5% ринку депозитів населення і 13,9% активів банківської системи [1, 2]. У зв'язку з кризовим станом банківської системи НБУ розпочав процес активного рефінансування банків. Але політична і соціально-економічна ситуація в країні не сприяла ефективній реалізації запланованих урядом заходів, зокрема принцип рівності до коштів НБУ не працював. Регулятор підняв ставку рефінансування вище за рівень доходності ОВДП для недопущення операцій РЕПО. Після проведення стрес-тестів НБУ (що проводилися ще за курсу 15,7 грн. за долар) виявилось, що банківській системі необхідно збільшення капіталу більш ніж на 100 млрд. грн. За неофіційною оцінкою рівень проблемних кредитів у банківській системі перевищив 50%.

Банки зіштовхнулися з курсовою проблемою – вони були вимушені повертати строкові валютні депозити, в той час як платоспроможність клієнтів за валютними кредитами стрімко знижувалася. У підсумку це змусило банківські установи піднімати ставки за валютними кредитами, йти на міжбанківський ринок або залучати кошти у материнських структур.

Ураховуючи сучасні економічні реалії та тенденції розвитку фінансових ринків, наявними є численні виклики розвитку банківської системи України, зокрема [1–4]: стабілізація банківського сектору, подолання корупції шляхом більшої

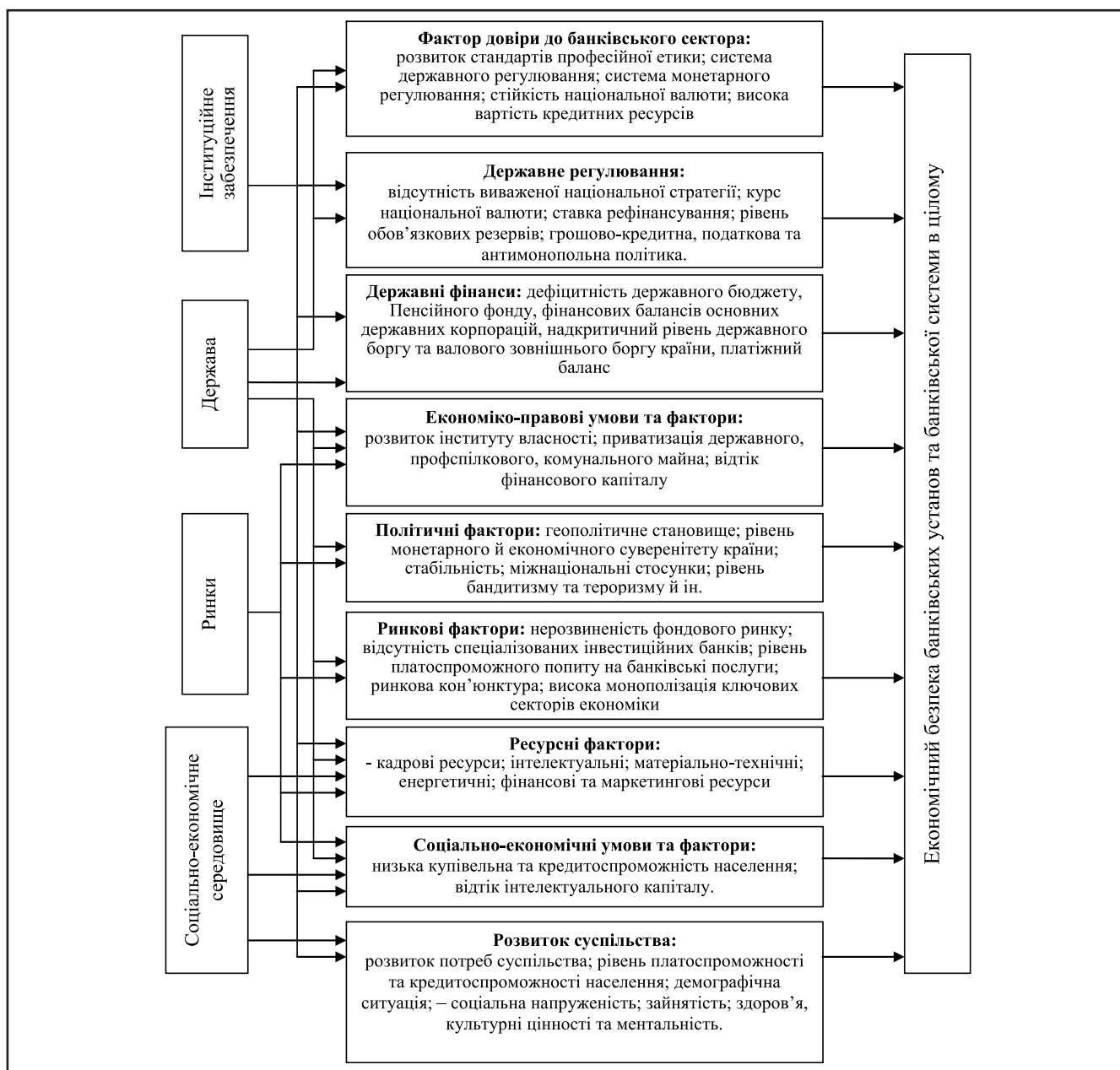
ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

автоматизації банківського нагляду з подальшою можливістю підвищення прозорості нагляду, підвищення ефективності фінансового управління тощо. Всі зазначені виклики сигналізують про нагальну необхідність реформування системи банківського нагляду, зокрема й пруденційного.

На даний момент в Україні послідовно реалізуються реформи у фінансовій сфері. З одного боку, здійснюються реформи державних фінансів, що передбачає [1–4]: стабілізацію дефіциту державного бюджету, оптимізацію державного боргу, підвищення ефективності державних видатків, удосконалення управління державними фінансами, посилення фінансової та фіскальної дисципліни, реформу міжбюджетних відносин. З іншого ж боку – проводяться реформи фінансового сектору, що спрямовані, зокрема, на стримування рівня інфляції, підвищення стабільності та рівня капіталізації фінансової системи, збільшення обсягу надання фінансових послуг,

відновлення кредитування економіки з одночасним зниженням рівня ризиків фінансової системи, зростання і розвитку фондового ринку та ринку фінансових послуг. Проте в реальності має місце ситуація, коли фінансова система, покликана забезпечувати сталий економічний розвиток держави, не здатна повноцінно функціонувати та виконувати покладені на неї функції. Серед таких причин: зменшення обсягів надання фінансових послуг, особливо обсягів кредитування бізнесу й населення; брак довгострокових фінансових ресурсів; низький рівень розвитку й низька прозорість фінансового ринку тощо. Пруденційний ризик-орієнтований банківський нагляд, за умов його ефективної реалізації, забезпечуватиме стійкість банківської системи до ризиків та здатність управляти ними.

З метою досягнення максимального стабілізаційного ефекту в країні має функціонувати ефективна система пруденційного банківського нагляду, починаючи від локально-

Система чинників впливу зовнішнього середовища на фінансову безпеку банку

Систематизовано авторами за даними [1–6].

го рівня (нагляд в межах окремого банку) та рухаючись до регіонального (в межах територіальних представництв центральних банків), національного (на рівні центрального банку) та наднаціонального рівнів нагляду. Така організаційна будова забезпечуватиме максимальне покриття внутрішнього та зовнішнього середовища з метою ефективного управління банківськими ризиками. В цілому ж зміцнення ролі НБУ в межах пруденційного нагляду в контексті управління банківськими ризиками може відбуватися за трьома сценаріями: перебирання Національним банком України на себе частини ризиків; використання важелів, стимулюючих орієнтацію банківських установ на менш ризиковані операції; дотримання вимог та нормативів; визнання того, що банки здатні самостійно управляти ризиками і забезпечувати самостійність шляхом розвитку ризик-менеджменту.

Банківській діяльності найбільше відповідає поняття фінансової безпеки банків, засноване на характеристиках їх стану. Це означає, що фінансова безпека має відображати стан банку, за якого він здатний забезпечувати стабільність та розвиток своєї діяльності, на високому рівні захищати власні ресурси та кошти клієнтів, адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації. Саме такий стан відповідатиме вимогам НБУ щодо підтримання ліквідності та платоспроможності банку, а також забезпечувати на необхідному рівні його конкурентоспроможність на ринку.

Фінансова безпека характеризує стан банку, щодо якого відсутня або мінімізована небезпека [5, 6]. Звідси різні рівні безпеки банку вказують на різні рівні небезпек – від ризику до загрози. Остання завжди є ознакою небезпеки. Основні чинники системної фінансово-економічної кризи в Україні класифіковано на рисунку.

Загрози діяльності банків спричинюються умовами, які складаються в країні та безпосередньо на ринку банківських послуг, особливо у політичній, правовій, економічній та соціальній сферах. Своєрідність умов створює велику кількість джерел виникнення загроз банківській діяльності, ефективна локалізація яких може бути забезпечена лише за системного підходу та розробкою стратегії фінансової безпеки банку. Водночас аналіз сучасного стану організації забезпечення фінансової безпеки у вітчизняних банках показав, що вони неадекватно враховують таку особливість сучасних загроз банківській діяльності, концентруючи всі запобіжні заходи лише в межах підрозділів безпеки. До факторів, які нега-

тивно впливали протягом досліджуваного періоду на рівень безпеки ПАТ «Укрсоцбанк» та були визначені як «загрози», віднесено: система державного та монетарного регулювання; стійкість національної валюти; достатність капіталу; зростання обсягу проблемних кредитів; тінізація економіки, яка характеризується обсягами готівки, які обертаються поза банками; рівень обов'язкових резервів та ставка рефінансування; довіра до банківського сектора. До факторів, які визначали можливості банку ПАТ «Укрсоцбанк» у контексті підвищення рівня фінансової безпеки, експертами віднесено такі: ринкова кон'юнктура; розвиток потреб суспільства; податкова політика; кадрове забезпечення. В зоні невизначеності у 2013 році знаходився фактор – розвиток інституту власності. Для оцінки інтегрального впливу всіх факторів пропонується використовувати інтегральний показник рівня небезпеки та ризику (безпечності або ризикованості) зовнішнього середовища банку [7, 8]:

$$B_j \in \left\langle B_1(t), \tilde{B}_2(t), B_3(t) \right\rangle, \quad n \in N.$$

де $B_1^n(t)$ – стан n -го фактора (умови) зовнішнього середовища, який в момент часу t відповідає значенню, визначеному згідно теорії бажаності (або значення якого потрапляє в бажаний діапазон) як таке, оцінка якого за впливом на рівень безпеки банку може бути передбачена та який сприятливо впливає на можливості розвитку банку; $B_2^n(t)$ – стан n -го фактора (умови) зовнішнього середовища, який в момент часу t знаходиться поза межами значень, що відповідають інтервалу бажаності та який несприятливо впливає на рівень безпеки банку; $B_3^n(t)$ – стан n -го фактора (умови) зовнішнього середовища, значення якого в момент часу t не можна однозначно ідентифікувати (оцінити чи потрапляє значення в межі бажаного діапазону значень та яким чином впливає на рівень безпеки і фінансову стійкість банківської установи).

Існуючі умови банківської діяльності в Україні, перспективи їх розвитку та стан забезпечення безпеки банківської діяльності вимагають нових підходів до її організації. Формування системи безпеки банків має здійснюватися на основі захисту їх економічних інтересів, що, у свою чергу, вимагає системного підходу та формування стратегії фінансової безпеки банку. Адекватне стратегічне позиціонування має базуватися на оцінці рівня фінансової безпеки банку і водночас враховувати характер впливу на діяльність банку факторів

Матриця стратегічного позиціонування банку

Вибір стратегії забезпечення фінансової безпеки банку		Вплив факторів зовнішнього середовища на рівень безпеки банків України (інтегральної оцінки небезпеки та ризиків)		
		негативний	нейтральний	позитивний
		<1,00	1,00	>1,00
Рівень інтегрального показника фінансової безпеки банку	Критичний рівень [0–24]	Антикризова стратегія (стратегія підвищення рівня фінансової безпеки)	Стратегія зосередження на найбільш перспективних напрямках діяльності	Стратегія вертикальної інтеграції (підвищення якості послуг та управління)
	Незадовільний рівень [24–40]			
	Задовільний рівень [40–56]	Стратегія концентричної диверсифікації	Стратегія горизонтальної інтеграції	Стратегія ринкового розвитку
	Рівень «добре» [56–72]	Стратегія глибокого проникнення на ринок та горизонтальної диверсифікації	Стратегія вертикально-конгломератної диверсифікації	Стратегія інтеграційного зростання
	Відмінний рівень [72–80]			

зовнішнього середовища. Для вирішення цього завдання пропонується матриця стратегічного позиціонування банку, яка визначає стратегію забезпечення його фінансової безпеки в залежності від рівня інтегрального показника фінансової безпеки та інтегрального показника рівня небезпеки та ризику (безпеки або ризикованості) зовнішнього середовища банку (див. табл.).

Використання даного підходу дозволило обрати найбільш оптимальну стратегію забезпечення фінансової безпеки ПАТ «Укрсоцбанк» і розробити на її основі конкретні рекомендації щодо подальшого його розвитку з метою підвищення рівня фінансової безпеки, а саме: за результатами 2012 року – стратегію концентричної диверсифікації; за результатами 2013–2014 років – антикризову стратегію.

Висновки

Діяльність банків повинна бути спеціально врегульованою стосовно формування та використання всіх видів ресурсів банку, поведінки персоналу, проведення банківських операцій та поведінки банку в цілому в умовах дії несприятливих для нього факторів. Реалізація вказаних пропозицій здійснюється шляхом формування механізму управління фінансовою безпекою, який повинен враховувати особливості прийняття стратегічних рішень залежно від сфери економічної діяльності банків, головних чинників формування безпечного їх стану на ринку та реалізації економічних інтересів. Разом із тим ефективна реалізація такої стратегії може бути забезпечена на основі особливого процесу її формування та забезпечення.

Ефективність стратегії фінансової безпеки банку значною мірою залежить від якості фінансового менеджменту. Дослідження показали, що оптимальним підходом до забезпечення фінансової безпеки банку є управління корпоративни-

ми інтересами усіх суб'єктів, які причетні до діяльності банку: власники, працівники та клієнти банку, держава. Поєднання їхніх інтересів у сфері безпеки на етапі формування та реалізації стратегії фінансової безпеки банку забезпечить найбільш дієвий вплив на очікувані результати.

Список використаних джерел

1. Сучасні виклики та економічна небезпека [Електрон. ресурс] / Журнал «ВІСН». – 2015. – №15. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/4842/>
2. Стратегія монетарної політики на 2016–2020 роки (пропозиції правління НБУ до Основних засад грошово-кредитної політики) [Електрон. ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=20985218>
3. Зубок М.І. Безпека банківської діяльності: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2003. – 156 с.
4. Ермошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення [Текст] / М.М. Ермошенко. – К.: Київ. нац. торг-екоп. ун-т, 2001. – 309 с.
5. Закон України «Про банки і банківську діяльність» // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
6. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» // Постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004. №104.
7. Колобов А.А. Менеджмент высоких технологий. Интегрированные производственно-корпоративные структуры: организация, экономика, управление, проектирование, эффективность, устойчивость / А.А. Колобов, И.Н. Омельченко, А.И. Орлов. – М.: Издательство «Екзамен», 2008. – 621 [3] с. (Серия «Учебник для вузов»).
8. Пастухова В.В. Функціонування підприємства у зовнішньому середовищі: закони стійкості і толерантності / В.В. Пастухова // Вісник КНТЕУ. – 2001. – №4. – С. 50–59.

УДК 336.763

Н.В. ЦИМБАЛЕНКО,
к.е.н., доцент, Київський національний університет технологій та дизайну,
В.І. ЛЕВЧУК,
студент, Київський національний університет технологій та дизайну

Удосконалення системи забезпечення фінансово-економічної безпеки

Дослідження системи удосконалення фінансово-економічної безпеки банку. Послідовність реалізації стратегій впровадження безпеки. Ключові аспекти забезпечення фінансово-економічної безпеки банку.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека, завдання та принципи формування системи економічної безпеки, концепція, методичні положення.

Н.В. ЦИМБАЛЕНКО,
к.э.н., доцент, Киевский национальный университет технологий и дизайна,
В.И. ЛЕВЧУК,
студент, Киевский национальный университет технологий и дизайна

Усовершенствование системы обеспечения фінансово-економіческой безопасности

Исследование системы усовершенствования фінансово-економіческой безопасности банка. Последовательность реализации стратегий внедрения безопасности. Ключевые аспекты обеспечения фінансово-економіческой безопасности банка.

Ключевые слова: фінансово-економіческая безопасность, задачи и принципы формирования системы экономической безопасности, концепция, методические положения.

Improving system security financial and economic security

A study of improving the financial and economic security of the bank. Sequencing of security policies. Key aspects of the bank's financial and economic security.

Keywords: financial and economic security, objectives and principles of the system of economic security concept teaching position.

Постановка проблеми. Слабкість системи економічної та фінансової безпеки, відсутність конструктивних методів захисту банківської діяльності зумовлює її нестійкість. Тим не менш науково обґрунтована концепція і механізм забезпечення фінансової безпеки банківської діяльності ще не остаточно сформувався.

Серед проблем захисту банківської діяльності від загроз зовнішнього і внутрішнього характеру все більше актуалізується необхідність забезпечення охорони фінансових ресурсів, захисту інформації та майна банку, створення системи його фінансової безпеки. Для банків особливо значущими є такі умови ефективної і безпечної діяльності, як забезпечення повернення кредитів, підвищення прибутковості, підтримка ліквідності, зниження банківських ризиків.

Рівень наукової розробки проблеми підвищення економічної безпеки банку досить високий, однак фундаментальних праць з використання конкретних інструментів, що сприяють забезпеченню економічної безпеки банківської системи і її суб'єктів, поки недостатньо.

Економічна безпека банківської діяльності – це стан найбільш ефективного використання ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування банків [5].

Головною метою забезпечення економічної безпеки банку є досягнення максимальної стабільності функціонування, а також створення основ і перспектив зростання незалежно від об'єктивних і суб'єктивних загрозливих факторів. У су-

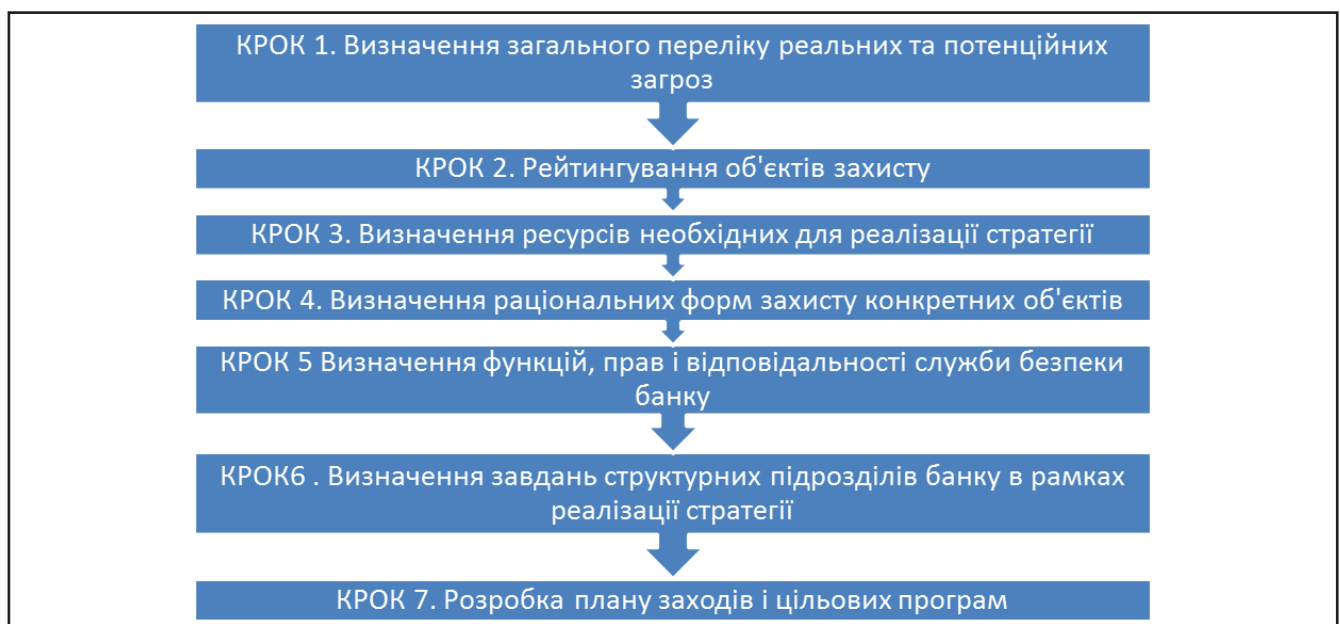
часних умовах непередбачуваної фінансової кон'юнктури це особливо актуально.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення найбільш високого рівня фінансово-економічної безпеки банк повинен проводити роботу щодо забезпечення стабільності та ефективності функціонування основних її складових, до яких відносяться: фінансова, інформаційна, техніко-технологічна, кадрова і правова.

Фінансова складова є найбільш важливою, оскільки фінансова стабільність свідчить про забезпеченість банку власними фінансовими ресурсами, ефективність їх використання.

Найбільш важливою і складною є проблема забезпечення фінансової складової безпеки банку, тому в стійкому, ефективно працюючому банку є достатні кошти для вирішення завдань щодо захисту інформації, охорони співробітників банку, залучення в усі структури висококваліфікованих фахівців [1].

Забезпечення власної безпеки є одним із найважливіших напрямів діяльності будь-якої кредитно-фінансової організації. Не є винятком і банки, управління безпекою яких є одним із необхідних елементів цілісної системи управління з метою реалізації адекватної зовнішнім умовам стратегії. Стратегія забезпечення безпеки – сукупність довгострокових цілей і управлінських підходів, виконання яких забезпечує захист кредитно-фінансової організації від потенційних загроз розголошення комерційних та банківських таємниць, а також нанесення їй будь-яких інших форм шкоди майнового і немайнового характеру. Загальну послідовність реалізації стратегії наведено на рис. 1 [2].

Рисунок 1. Загальна послідовність реалізації стратегії

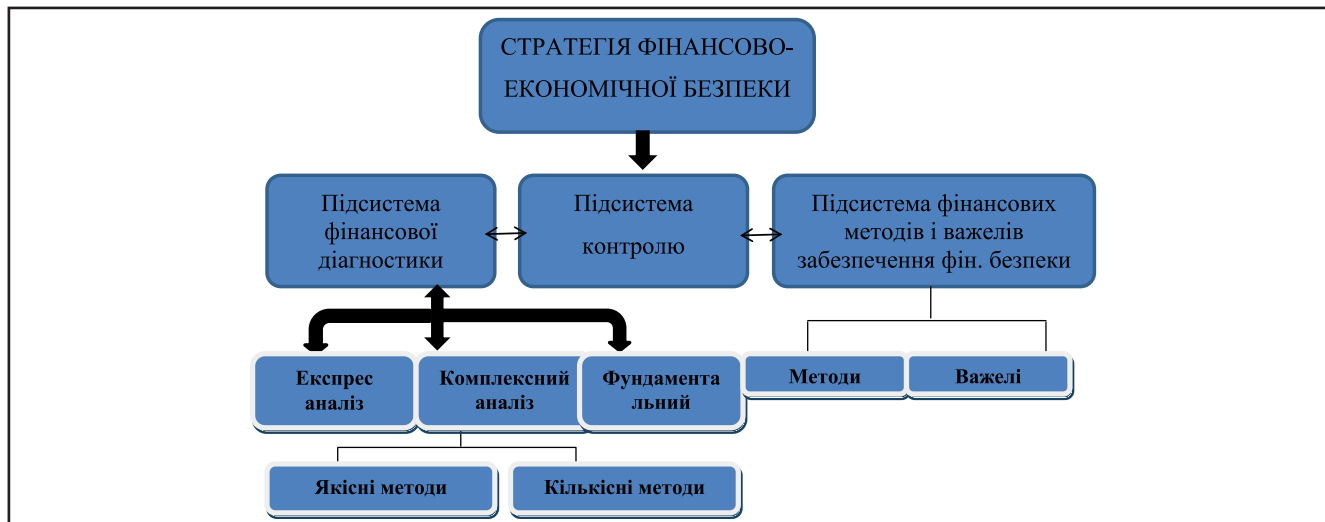

Рисунок 2. Система фінансово-економічної безпеки банку

Значна кількість проблем у сфері забезпечення фінансово-економічної безпеки банків призводить до зниження ефективності їх діяльності. Основними проблемами можуть бути такі: низький рівень ризик-менеджменту; повільна реакція на кризові ситуації; недостатня обґрунтованість управлінських рішень в сфері фінансового управління.

Механізм управління фінансовою безпекою банку – це сукупність фінансових важелів і методів діагностики, а також нейтралізації кризових явищ для забезпечення стабільної і ефективної діяльності банківської установи. Його використання забезпечує вирішення таких завдань:

- здійснення моніторингу фінансового стану банку для раннього виявлення ознак його кризового стану;
- визначення масштабів кризового стану;
- дослідження основних факторів, що обумовлюють кризовий стан банку;
- розробка та реалізація заходів щодо запобігання кризі;
- контроль виконання заходів із забезпечення фінансово-економічної безпеки банку й оцінка отриманих результатів;
- забезпечення стабільної та ефективної діяльності банку як в короткостроковому, так і довгостроковому періодах.

Ключові підсистеми забезпечення фінансово-економічної безпеки банку відображено в загальній структурі системи фінансово-економічної безпеки, яку наведено на рис. 2 [3].

Висновки

Забезпечення власної безпеки банку є одним з постійно діючих напрямів його діяльності. Відповідно, управління безпекою виступає в якості одного з необхідних елементів внутрішньобанківського менеджменту. Воно визначає-

ся як формалізований (тобто закріплений у відповідних нормативних документах) процес, спрямований на вирішення встановленого переліку управлінських завдань за відповідним напрямом діяльності.

Для забезпечення необхідної ефективності управління безпекою банку має здійснюватися в рамках цілісної системи управління.

Список використаних джерел

1. Амосов О.Ю. Фінансова безпека підприємства в сучасних умовах: теоретичний аспект / О.Ю. Амосов // Проблеми економіки. – 2011. – №4. – С. 76–80.
2. Артеменко Д.А. Механізм забезпечення фінансової безпеки банківської діяльності / Автореф. дис. канд. екон. наук. – Ростов-на-Дону, 1999.
3. Хитрін О.І. Фінансова безпека комерційних банків // Фінанси України. – 2004. – №11. – С. 118–124.
4. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізм забезпечення): монографія / О.І. Барановський. – К.: КНТЕУ, 2004. – 759 с.
5. Яременко С.М. Економічна безпека банків та способи її забезпечення / С.М. Яременко // Фінанси, облік і аудит: збірник наукових праць. – К.: КНЕУ, 2009.
6. Подольчак Н.Ю. Організація та управління системою фінансово-економічної безпеки: навч. посібник / Н.Ю. Подольчак, В.Я. Карковська. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 268 с.
7. Васюренко О.В. Банківські операції [Текст]: навч. посібн. / О.В. Васюренко. – К.: Знання, 2000
8. Іващенко О.В., Четверіков П.М. Система фінансово-економічної безпеки підприємства / О.В. Іващенко, П.М. Четверіков.

А.О. СИГАЙОВ,
д.е.н., професор, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»
С.О. ПУЗИРЬОВ,
аспірант

Сутність інноваційного підприємництва в сучасних ринкових умовах

В статті розглядається сутність, значення та місце інноваційного підприємництва в сучасних ринкових умовах, фактори його розвитку, моделі, а також досліджуються форми інвестування та напрями інноваційної діяльності.

Ключові слова: інновація, інноваційне підприємництво, інноваційна діяльність, інвестування.

А.А. СИГАЙОВ,
д.э.н., профессор, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»
С.А. ПУЗЫРЬОВ,
аспирант

Сущность инновационного предпринимательства в современных условиях

В статье рассматривается сущность, значение и место инновационного предпринимательства в современных рыночных условиях, факторы его развития, модели, а также исследуются формы инвестирования и направления инновационной деятельности.

Ключевые слова: инновация, инновационное предпринимательство, инновационная деятельность, инвестирование.

A. SIGAYOV,
D.Sc., Professor, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»
S. PUZYROV,
graduate student

Nature of business innovation in the current market conditions

In the article the essence, significance and innovative place of business in the current market conditions, factors of its development model, and investigates forms of investment and innovation activity.

Keywords: innovation, innovative entrepreneurship, innovation and investment.

Постановка проблеми. Інноваційне підприємництво виступає як особливий новаторський процес створення нового, це вид господарювання, спрямований на пошук нових можливостей, на комерційне використання нововведень. Цей вид підприємництва характеризується особливою поведінкою підприємця – готовність брати на себе весь ризик у здійсненні нового проекту і водночас фінансовою відповідальністю.

Загострення конкуренції змушує підприємців дедалі активніше використовувати досягнення сучасного науково-технічного прогресу (НТП), поєднувати їх з організаційними та управлінськими заходами. Таким чином підприємництво пов'язується з розвитком технологій, нововведеннями та економічним зростанням. Це дає змогу розглядати підприємництво як провідну ланку в реалізації НТП [1].

Підприємницька діяльність, що спрямована на створення нових продуктів, технологій та послуг і супроводжується формуванням відповідних методів організації й управління, дістала назву інноваційне підприємництво. Вихідним для розуміння цього різновиду підприємництва стали праці економіста Й. Шумпетера [1].

Отже, економічна природа інновації полягає в тому, що вона є засобом і стимулом підприємництва, а самі інновації служать специфічним інструментом підприємництва, зосереджують зусилля підприємця на організований пошук новинок, комерційне використання техніко-технологічних нововведень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема даного питання досліджувалась у працях таких вчених-економістів: Й. Шумпетер, Г. Барнет, З. Варналій, В. Горфинкель, П. Завлін, В. Зянько, А. Казанцев, С. Ільєнкова, Р. Мюллер, О. Лапко, Ф. Ніксон, Д. Черваньов, Л. Нейкова,

І. Перлакі, Т. Попадюк, П. Самуельсон, Б. Санто, В. Сизоненко Д. Черваньов та інші.

Метою статті є визначення місця інноваційного підприємництва в сучасних ринкових умовах, факторів його розвитку, моделей, а також дослідження форм інвестування та напрямів інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Інноваційне підприємство – це підприємство, що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 відсотків його загального обсягу продукції і послуг. Інноваційним підприємством визнається підприємство (об'єднання підприємств) будь-якої форми власності, якщо більш ніж 70 відсотків обсягу його продукції (у грошовому вимірі) за звітний податковий період складають інноваційні продукти і інноваційна продукція [1].

Господарським кодексом України [3] передбачено такі форми інвестування:

- державне (комунальне) інвестування, що здійснюється органами державної влади або органами місцевого самоврядування за рахунок бюджетних коштів та інших коштів відповідно до закону;
- комерційне інвестування, що здійснюється суб'єктами господарювання за рахунок власних або позичкових коштів з метою розвитку бази підприємництва;
- соціальне інвестування, що здійснюється в об'єкти соціальної сфери та інших невиробничих сфер;
- іноземне інвестування, що здійснюється іноземними юридичними особами або іноземцями, а також іншими державами;
- спільне інвестування, що здійснюється суб'єктами України разом з іноземними юридичними особами чи іноземцями.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Оскільки інноваційна діяльність передбачає інвестування наукових досліджень і розробок, спрямованих на здійснення якісних змін стану продуктивних сил і прогресивних міжгалузевих структурних зрушень, розробки і впровадження нових видів продукції і технологій, то вона здійснюється у визначених законодавством напрямках. Так, відповідно до ч. 2 ст. 327 Господарського кодексу України [3] інноваційна діяльність здійснюється за такими напрямками:

- проведення наукових досліджень і розробок, спрямованих на створення об'єктів інтелектуальної власності, науково-технічної продукції;
- розробка, освоєння, випуск і розповсюдження принципів нових видів техніки і технологій;
- розробка і впровадження нових ресурсозберігаючих технологій, призначених для поліпшення соціального і екологічного становища;
- технічне переозброєння, реконструкція, розширення, будівництво нових підприємств, що здійснюються вперше, як промислове освоєння виробництва нової продукції або впровадження нової технології.

Інноваційне підприємництво відіграє дедалі помітнішу роль в економічному та соціальному розвитку суспільства, набуваючи нових рис (табл. 1).

Отже, сучасні технології не лише відкривають нові можливості комерційного використання в економіці результатів наукового пошуку, а й висувають високі вимоги до організації процесу його освоєння. Ці вимоги стосуються правильного вибору форм інноваційного підприємництва, рівня кваліфікації персоналу фірми та його мотивації [1].

Інтенсивний розвиток інноваційного підприємництва у розвинутих країнах став досить успішним завдяки індивідуальній ініціативі й успіху, створенню умов для втілення особистих інтересів підприємця. Забезпечення матеріального достатку, знаходження відповідних форм самовираження уособлює досить сильні стимули до високоефективної праці. Саме тому інноваційне підприємництво розглядається як найважливіший інструмент розвитку і трансформації економічної системи в умовах сучасного НТП [1].

Сучасні умови сьогодення визначають, що економічна система розвивається не раптово й одночасно за всіма напрямками, а втягується у нові, більш досконалі виробництва поступово, ланка за ланкою. Першими в цьому процесі виступають інноваційні виробництва, які відкривають шлях іншим підприємцям. Вони продукують нові технології, способи організації і управління виробництвом, що визначає темпи науково-технічного прогресу, ефективність розвитку економічної системи.

Таким чином, інноваційне підприємництво являє собою суспільний техніко-економічний процес, який сприяє створенню кращих за своїми властивостями товарів, послуг чи технологій завдяки комерційному використанню нововведень [5]. Цей вид сучасного бізнесу значною мірою визначає темпи економічного зростання, конкурентоспроможність продукції на національному та міжнародних ринках.

Організація інноваційного підприємництва значною мірою залежить і від того, з якою саме інновацією має справу підприємець, в якій сфері передбачається її використання. Існують такі різновиди інновацій [8]:

- інновація продукції – сукупність процесів оновлення збутового потенціалу підприємства, збільшення обсягу прибутку, розширення частки на ринку, підвищення престижу, створення нових робочих місць;
- інновація технології – процес оновлення виробничого потенціалу, спрямований на підвищення продуктивності
- інновація праці, економії матеріальних ресурсів, енергії, що дає змогу ефективно використовувати інформаційні системи, збільшити обсяг прибутку фірми;
- соціальні інновації – загальний процес цілеспрямованого покращення гуманітарної складової підприємства, що дає змогу розширити можливості на ринку робочої сили, мобілізує персонал на досягнення кращих результатів діяльності.

Традиційно інноваційну діяльність прийнято пов'язувати зі сферою матеріального виробництва, оскільки її ключове значення для розвитку інноваційного підприємництва, впровадження досягнень науки, новітніх технологій безумовне. Але нововведення виникають і реалізуються і в невиробничій сфері – медицині, освіті, сфері послуг, в інших галузях економіки [5]. У ряді випадків має місце міжгалузевий характер інноваційної діяльності. Це означає, що інноваційне підприємництво не замикається у вузькоспеціалізованих межах. Його об'єктом виступає весь рух наукової ідеї – від її обґрунтування вченими, винахідниками до масштабного практичного втілення в господарську практику, тобто проходження через певні етапи інноваційної діяльності [5].

Основні етапи інноваційного процесу – дослідження, розробка, впровадження, використання. Водночас із з'ясуванням етапів інноваційного процесу, слід звернути увагу на його особливості та відмінності від виробничого процесу [5]:

Невизначеність шляхів досягнення цілей та підвищений ризик втрати капіталу.

Неможливість детального планування, орієнтація на прогнозні оцінки.

Направленість зусиль на комерціалізацію наукового пошуку.

Таблиця 1. Риси та очікувані результати сучасного інноваційного підприємництва [1]

№	Риси	Очікувані результати
1	Масова творча активність у масштабах всього суспільства	Змінені відношення до пошуку, експерименту, ризику, ініціативи
2	Нове управлінське мислення	Відмова від традиційного уявлення щодо раціонального господарювання, орієнтація на нові ідеї, знання, інтелект
3	Підвищення гнучкості великих організацій	Відмова від неефективних жорстких організаційних структур
4	Зміна стилю менеджменту	Посилення демократизації управління, активізація участі персоналу в управлінні фірмами. Стрімке зростання малого «венчурного» (ризикового) бізнесу
5	Зміна підприємницької поведінки	Всебічна орієнтація на новаторське підприємництво, реалізацію оригінальних комерційних ідей

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Необхідність взаємної зацікавленості учасників–партнерів інноваційного процесу.

Складність організації впровадження результатів наукових досліджень та їх комерціалізації полягає в тому, що звичайне накопичення розробок у будь–яких масштабах автоматично не втілюється в інноваційний процес. Передача знань ланцюгом від однієї фази інноваційного процесу до іншої потребує додаткової посередницької системи у вигляді інноваційно–впроваджувальних підприємств. Ці підприємства діють на ринку новизни, який виникає в умовах невизначеності, що обумовлено характером інноваційної діяльності [5].

Інноваційно–впроваджувальні підприємства – це активні незалежні учасники ринку науково–технічних та інших розробок. Вони виконують специфічні дії з безперервного пошуку новинок, активного залучення інтелектуального та фінансового капіталу для їх освоєння. Отже, вони повинні сприяти взаємодії та співробітництву між дослідниками, які мають перспективні науково–технічні ідеї, потенційними інвесторами, котрі готові фінансувати реалізацію цих розробок у виробництві, та фірмами, що готові використати весь свій потенціал для впровадження нової ідеї. Подальше поглиблене розуміння організації інноваційного підприємництва вимагає окремого розгляду форм інноваційних підприємств [5,8].

Таким чином, сучасний розвиток визначається передусім моделлю інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності національної економічної системи. Сьогодні, в Україні не створено належних умов для інноваційного розвитку економіки, вітчизняна економіка продовжує бути енергоємною і неконкурентоспроможною. Наявні дослідження діяльності українських підприємств демонструють комплекс проблем, що виникають при формуванні та реалізації ними стратегії інноваційного розвитку, зокрема, пов'язаних з невизначеністю результатів виконуваних робіт [5].

На шляху переходу до моделі інноваційного розвитку існує багато не вирішених питань, серед яких однією з головних є проблема державної підтримки інноваційного підприємництва. У програмних документах та реальних діях державної влади поки що не знайшли належного місця інноваційні чинники економічного зростання в Україні. Відтак, економічного зростання хоча й вдається досягти, проте воно нестабільне, оскільки майже не пов'язане з інноваційним розвитком національної економіки і точно не зумовлено ним [6].

Таким чином, дослідження інноваційного підприємництва як цілісного об'єкта аналізу, визначення його місця і впливу на еволюцію економічної системи суспільства потребує

комплексного системного підходу, зумовлює проникнення наукової думки у складну матерію підприємницької діяльності, ґрунтовне вивчення багатьох проблем, пов'язаних з фундаментальними дослідженнями та нововведеннями [5].

Також, розвиток інноваційного підприємництва залежить від попиту з боку споживачів на інновації, наявності розвинутого науково–технічного потенціалу національної економіки, функціонування венчурних фірм та інвесторів, що фінансують ризикову інноваційну діяльність. У табл. 2 наведені фактори, що впливають на розвиток інноваційного підприємництва [2].

Як правило, в основі підприємницької діяльності лежить нововведення в області продукції або послуг, що дозволяє створити новий ринок, задовольнити нові потреби. Інновації служать специфічним інструментом підприємництва, причому не інновації самі по собі, а спрямований організований пошук нововведень, постійна націленість на них підприємницьких структур [2]. Як зазначає П. Ф. Друкер, «... підприємців відрізняє інноваційний тип мислення, а інноваційна діяльність являє собою особливий інструмент підприємництва».

Отже, інноваційне підприємство – це особливий новаторський процес створення чогось нового, процес господарювання, в основі якого лежить постійний пошук нових можливостей, орієнтація на інновації [2]. Воно пов'язане з готовністю підприємця брати на себе весь ризик щодо здійснення нового проекту або поліпшення існуючого, а також несе при цьому фінансову, моральну і соціальну відповідальність.

У загальному плані інноваційне підприємство можна визначити як економічний процес, що приводить до створення кращих за своїми властивостями товарів (продукції, послуг) і технологій шляхом практичного використання інновацій (нововведень) [2].

На основі способу організації інноваційного процесу на підприємстві виділяються три моделі інноваційного підприємства: інноваційне підприємство на основі внутрішньої організації – інновація створюється і освоєється всередині фірми її спеціалізованими підрозділами на базі планування та моніторингу їх взаємодії за інноваційним проектом; інноваційне підприємство на основі зовнішньої організації за допомогою контрактів – замовлення на створення і освоєння інновації розміщується між сторонніми організаціями; інноваційне підприємство на основі зовнішньої організації за допомогою венчурів – фірма для реалізації інноваційного проекту засновує дочірні венчурні фірми, які залучають додаткові сторонні кошти [2].

Таблиця 2. Фактори, що сприяють розвитку інноваційного підприємництва

№	Група факторів	Фактори
1	Економічні, технологічні	Наявність резерву фінансових, матеріально–технічних засобів, прогресивних технологій, необхідної господарської та науково–технічної інфраструктури, державних програм фінансування інноваційної діяльності; матеріальне заохочення за інноваційну діяльність
2	Політичні, правові	Законодавчі заходи, що заохочують інноваційну діяльність, державна підтримка інноваційної діяльності
3	Організаційно–управлінські	Гнучкість організаційних структур, демократичний стиль управління, переважання горизонтальних потоків інформації; самопланування, допущення коректувань; децентралізація, автономія, формування цільових, проблемних груп, реінжиніринг
4	Соціально–психологічні та культурні	Моральне заохочення, суспільне визнання; забезпечення можливостей самореалізації, звільнення творчої праці. Нормальний психологічний клімат у трудовому колективі
5	Група факторів	Фактори

Найбільш часто використовується друга модель інноваційного підприємництва – підприємство розміщує замовлення на розробку нововведень, а освоює їх власними силами.

В основі всіх видів інноваційного підприємництва лежать створення та освоєння нових видів продукції (товарів, послуг), виготовлення, створення речей, цінностей, благ. Головна визначальна частина такого підприємництва – створення і виробництво науково-технічної продукції, товарів, робіт, інформації, інтелектуальних цінностей, які підлягають наступній реалізації покупцям, споживачам.

Висновки

Таким чином, інноваційне підприємництво – це особливий вид господарської діяльності орієнтований на інновації. Це діяльність зі створення чогось нового, постійного пошуку нових можливостей, впровадження нових проектів чи покращення існуючих. Тому підприємець, який розробляє і реалізує інновації, як ніхто інший повинен бути готовим до ризику, але разом з тим і до відповідальності за наслідки своєї інноваційної діяльності – фінансові, моральні і соціальні.

Інноваційне підприємництво – це особливий новаторський процес господарювання. У його основі лежать постійний пошук нових можливостей, орієнтація на інновацію, вміння витягати і використовувати для вирішення постійних завдань ресурси з найрізноманітніших джерел. Даний вид підприємництва пов'язаний з готовністю підприємця добровільно взяти на се-

бе весь ризик, пов'язаний із здійсненням нового проекту або ж поліпшенням існуючого, прийняти на себе фінансову, моральну і соціальну відповідальність за процес, який повинен принести грошовий дохід та особисте задоволення досягнутим [2].

Список використаних джерел

1. Варналій З. С., Сизоненко В. О. Основи підприємницької діяльності: Підруч. для учнів 10–11 кл. загальноосвіт. шк., ліцеїв та гімназій / З. С. Варналій, В. О. Сизоненко. – К.: Знання України, 2004. – 404 с.
2. Горфинкель В. Я., Попадюк Т. Г. Инновационное предпринимательство. Учебник для бакалавров / В. Я. Горфинкель, Т. Г. Попадюк. – М.: Издательство Юрайт, 2013. – 523 с.
3. Господарський кодекс України. Від 16 січня 2003 р. – К.: Атака, 2003. – 208 с.
4. Закон України «Про інноваційну діяльність» // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 36. – С. 266.
5. Зянько В. В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку. Монографія. – Вінниця: УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2008. – 397 с.
6. Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання / Ін-т екон. прогнозів. НАН України; Івано-Франківський держ. техн. ун-т нафти і газу. – К., 1999. – 253 с. – С. 38.
7. Самуельсон П. Економіка: Підручник. – Л.: Світ, 1993. – С. 461.
8. Черваньов Д. М. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України / Д. М. Черваньов, Л. І. Нейкова. – К.: Знання, 1999. – 516 с. – С. 25.

УДК 338.432

В.В. БАЄВА,

к.е.н., асистент кафедри управління бізнесом, Одеська національна академія харчових технологій

Конкурентоспроможність підприємств харчової промисловості: поняття та зміст

У статті розглядаються теоретичні поняття наукових категорій «конкуренція», «конкурентоспроможність», «конкурентоспроможність підприємства» та сформульовано власне розуміння дефініції «конкурентоспроможність підприємства харчової промисловості»

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, конкурентоспроможність підприємства, харчова промисловість, підприємства харчової промисловості, конкурентоспроможність підприємства харчової промисловості

В.В. БАЄВА,

к.э.н., ассистент кафедры управления бизнесом, Одесская национальная академия пищевых технологий

Конкурентоспособность предприятий пищевой промышленности: понятие и содержание

В статье рассматриваются теоретические понятия научных категорий «конкуренция», «конкурентоспособность», «конкурентоспособность предприятия» и сформулировано собственное понимание дефиниции «конкурентоспособность предприятия пищевой промышленности»

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, конкурентоспособность предприятия, пищевая промышленность, предприятия пищевой промышленности, конкурентоспособность предприятия пищевой промышленности

V. BAIEVA,

Ph.D., assistant professor of the department of Business Administration, Odessa National Academy of Food Technologies

The competitiveness of the food industry: the concept and content

The article considers the theoretical concepts of scientific categories of «competition», «competitive», «competitiveness» and formulated their own understanding of the definition of «competitive food industry enterprises»

Keywords: competition, competitiveness, competitiveness of enterprises, food industry, food businesses, competitiveness of food industry enterprises

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність є важливою науковою категорією, яка відображає становище підприємства на ринку конкретного виду або груп продукції. На положення підприємства впливають також зовнішні та внутрішні фактори оточення. Важливо визначити основні переваги та загрози для підприємства в умовах ринкової економіки, що особливо актуальним є для підприємств харчової промисловості у зв'язку з конкуренцією як з вітчизняними компаніями на внутрішньому ринку, так і з іноземними – на внутрішньому та іноземному ринках. За таких умов насущним проблемним питанням є визначення сутності дефініції «конкурентоспроможність підприємства харчової промисловості» та розкриття її змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання конкурентоспроможності підприємств завжди привертало увагу провідних вітчизняних та іноземних вчених. Найбільш вагомий вклад у розвиток теорії конкурентоспроможності зробили відомі іноземні вчені, так як К.Р. Макконнелл і С.Л. Брю [9; 10], М. Портер [13–15], Фридрих Август фон Хайек [20], І.П. Шумпетер [22]. Серед російських дослідників виділимо дослідження Г.П. Азоева [1], Л.С. Буднікова [3], А.М. Кроткова і Ю.Я. Єленевої [8], В. Петрова [12], Б.А. Райзберга [16], Р.А. Фатхутдинова [16; 19], В.Е. Хруцького і І.В. Корнеєвої [18], А.І. Шувалова [21]. Щодо вітчизняних науковців, відзначимо наукові доробки Л.В. Балабанової і А.В. Кривенко [2], О.І. Драгана [4], С.В. Мочерного [5], С. Кваші і О. Луки [6], В.С. Пономаренка, М.О. Кизима, О.М. Тищенко [7], І. Малярчук [11], Г.М. Скудара [17] та ін.

Водночас недостатньо дослідженими залишаються питання визначення конкурентоспроможності відносно об'єкта нашого дослідження – підприємств харчової промисловості.

Мета статті передбачає дослідження теоретичних підходів до трактування дефініції «конкурентоспроможність підприємства» та формулювання на цій основі розуміння «конкурентоспроможність підприємства харчової промисловості».

Виклад основного матеріалу. В основі дослідження дефініції «конкурентоспроможність підприємства харчової промисловості» лежить наукова категорія «конкуренція» (табл. 1).

Якщо дослідити конкуренцію в агропромисловому виробництві, необхідно зазначити, що вона має певні особливості, їх розгляд і з'ясування мають велике теоретичне і практичне

значення, адже агропромисловий сектор охоплює таке виробництво, в якому можуть діяти одночасно всі види конкуренції [6, с. 83].

Конкуренція є певним механізмом координації виробництва, який діє через систему цін і ринків, і ця координація не може здійснюватись тільки шляхом врахування коливань цін під впливом попиту і пропозиції. Успішна дія цього механізму можлива лише при здійсненні регулюючої ролі держави.

Результати проведених досліджень С. Кваші та О. Луки показали, що конкурентоспроможність вітчизняних продовольчих товарів має переважно ціновий характер, що зумовлюється порівняно низькою собівартістю їх виробництва [6, с. 82].

Важливим завданням економічної науки є всестороннє дослідження такої важливої наукової категорії як конкурентоспроможність.

У зв'язку з цим доречним вважаємо визначення наведене В. Петровим, який підкреслює, що конкурентоспроможність – це внутрішня властивість суб'єкта ринкових відносин, що проявляється в процесі конкуренції і дозволяє зайняти свою нішу в ринковому господарстві капіталістичного типу з метою розширеного відтворення, що передбачає покриття всіх витрат і отримання прибутку від легальної господарської діяльності [12, с. 4]. З позицією науковця ми повністю погоджуємося.

За класичним визначенням М. Портера, конкурентоспроможність – це визначене сукупністю факторів положення товаровиробника на внутрішніх і зовнішніх ринках, віддзеркалене через сукупність показників [14, с. 18].

С.В. Мочерний під конкурентоспроможністю підприємства розуміє здатність працювати прибутково, використовуючи всі наявні фактори виробництва і виробляти продукцію за певними параметрами кращу, ніж продукція конкурентів [5, с. 164]. Так, В.Е. Хруцький, І.В. Корнеєва [18] визначають конкурентоспроможність підприємства як здатність успішно оперувати на конкретному ринку (регіоні збуту) в даний період часу шляхом випуску і реалізації конкурентоспроможних виробів і послуг.

Б.А. Райзберг, Р.А. Фатхутдінов [16, с. 176] розглядають конкурентоспроможність як властивість об'єкту, ступінь задоволення ним конкретної потреби у порівнянні з аналогічними об'єктами на ринку. При цьому до безлічі об'єктів, що володіють властивістю конкурентоспроможності, автори відносять крім продукції, ще й нормативні акти, науково-методичні документи, проектно-конструкторську документа-

Таблиця 1. Генезис поглядів на наукову категорію «конкуренція» *

Автор(и)	Джерело	Зміст поняття
К.Р. Макконелл, С.Л. Брю	[10, с. 57]	наявність на ринку великого числа незалежних покупців і продавців, можливість для покупців і продавців вільно входити на ринок і залишати його
Й. Шумпетер	[22, с. 69]	суперництво старого з новим, з інноваціями
Ф. Хайек	[20, с. 45]	процес, за допомогою якого люди одержують і передають знання; завдяки конкуренції приховане стає явним
М. Портер	[13, с. 124]	динамічний процес, що розвивається, безупинно мінливий ландшафт, на якому з'являються нові товари, нові шляхи маркетингу, нові виробничі процеси й нові ринкові сегменти
Г.Л. Азоев	[1, с. 59]	суперництво на якому –небудь поприці між окремими юридичними чи фізичними особами (конкурентами), зацікавленими в досягненні однієї і тієї ж мети
Р.А. Фатхутдинов	[19, с. 16]	процес управління суб'єктом своїми конкурентними перевагами для отримання перемоги чи досягнення інших цілей в боротьбі з конкурентами за задоволення об'єктивних чи суб'єктивних потреб в рамках законодавства або в природних умовах

* Джерело: дослідження автора

цію, технологію, виробництво, цінні папери, інфраструктуру, інформацію. Конкурентоспроможність підприємства – це також уміння ефективно використовувати свій фінансовий, виробничий, науково-технічний і трудовий потенціали. Інакше кажучи, показник конкурентоспроможності підприємства – це підсумки роботи служб і підрозділів, а також реакція на зміни зовнішніх факторів дії. При цьому особливо важливою є здатність підприємства оперативного й адекватно реагувати на зміни в поведінці покупців, їх смаків і переваг.

Так, Л.В. Балабанова зазначає, що конкурентоспроможність підприємства – це рівень його компетентності порівняно з іншими конкурентами за такими параметрами, як технологія, практичні навички та професійні знання персоналу, рівень стратегічного і поточного планування, політика збуту, рівень управління, комунікації, якість систем управління, виробництва продукції тощо [2, с. 29].

У літературі існують і принципово інші підходи до трактування поняття «конкурентоспроможність». Зокрема, Л.С. Буднікова [3], І. Малярчук [11], А.І. Шувалов [21] визначаючи конкурентоспроможність, виділяють деякі інші найважливіші аспекти її формування та характеризують за допомогою різноманітних показників, що відображають інвестиційну привабливість продукції і її виробника, ступеня освоєння ринку, динаміки експорту продукції, цінової стійкості продукції і рентабельності її збуту на різних ринках, поточного етапу і тривалості життєвого циклу продукції.

Г.М. Скудар стверджує, що конкурентоспроможність – це багатостороння економічна категорія, яка може розглядатися на рівні товару, товаровиробника, галузі, країни. В широкому розумінні він вважає конкурентоспроможністю зумовлені економічними, соціальними та політичними факторами позиції країни чи товаровиробника на внутрішньому та зовнішньому ринках [17]. М. Портер вважає, що практично неможливо відокремити конкурентоспроможність товару від конкурентоспроможності галузі чи підприємства та від конкурентоспроможності національної економіки, бо всі вони логічно та структурно пов'язані та можуть вивчатися лише на основі виявлення конкурентних переваг [15, с. 345].

Дослідження, проведені колом авторів за редакцією В.С. Ніценка, О.В. Захарченка, М.А. Зайця, щодо окресленого напрямку свідчить про те, що на сьогоднішній день не існує загально визнаного поняття «конкурентоспроможність». У економічній літературі воно має різні інтерпретації, перш за все, залежно від того, до якого економічного об'єкту застосовується: до національної економіки в цілому, галузі, підприємства, продукції. Але останнім часом збільшується кількість науковців, об'єктом наукових досліджень яких є формування конкурентоспроможності на рівні окремих господарюючих суб'єктів [23, с. 25].

Відносно поняття конкурентоспроможності підприємств АПК слід зазначити, що воно трактується неоднозначно. На думку М. Маліка та О. Нужної, конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств – це здатність суб'єктів економічної діяльності аграрної сфери пристосовуватись до нових умов господарювання використовувати свої конкурентні переваги і перемагати в конкурентній боротьбі на ринках сільськогосподарської продукції та послуг, максимально ефективно використовувати земельні ресурси, якомога по-

вніше задовольняти потреби покупця шляхом аналізу структури ринку і гнучко реагувати на зміну його кон'юнктури [9, с. 123]. Проте забезпечення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості не обмежується використанням тільки земельних ресурсів. Специфіка агропромислового виробництва полягає у значній залежності від погодних умов, природних ресурсів, тривалим циклом виробництва, сировинної бази, наявністю оборотних коштів, ринками збуту. Конкурентоспроможність підприємств харчової промисловості має характерні особливості пов'язані із:

- а) залежністю харчовиків від специфіки сільського господарства як виду економічної діяльності;
- б) значним рівнем конкуренції у середовищі підприємств харчової промисловості;
- в) значною кількістю та різноманітністю виробників (підприємств), товарів.

Конкурентоспроможність підприємства, підприємств харчової промисловості може бути визначена як його порівняльна перевага стосовно інших підприємств даної галузі усередині країни і за її межами [9, с. 189].

Конкурентоспроможність виступає економічною категорією, яка зумовлює спроможність суб'єкта господарської діяльності впливати на ринкову ситуацію у власних інтересах та здатність виробляти продукцію, яка б задовольнила потреби споживача за умови невеликого рівня витрат [7, с. 50–53]. Ключовими особливостями конкурентоспроможності підприємства харчової промисловості як економічної категорії є:

- порівняльний характер (відносна оцінка);
- короткострокові та довгострокові складові;
- залежність від конкурентоспроможності товару;
- залежність від ефективності функціонування підприємства [8].

Аналізуючи накоплений досвід теорії щодо дослідження категорії «конкурентоспроможність підприємства харчової промисловості» можна зазначити, що:

- частина дослідників вважає, що конкурентоспроможність підприємств – це категорія, яка прямо визначається характеристиками їх продукції. Інші дослідники беруть за основу ефективність виробничого процесу чи стратегічного управління розвитком підприємств, їх спроможність впроваджувати нові технології та боротися з суперниками на ринках;
- більшість авторів вважають, що конкурентоспроможність підприємств – це поняття, яке визначається і залежить від конкурентоспроможності товарів;
- автори вважають конкурентоспроможність підприємств як результат ефективної господарської діяльності за умов конкурентного ринку;
- автори розглядають конкурентоспроможність підприємства як комплексну порівняльну характеристику підприємства, яка відображає ступінь конкурентних переваг його діяльності над іншими підприємствами-конкурентами;
- представники російської економічної школи стверджують, що конкурентоспроможність підприємств – це система економічних категорій, елементами якої є конкурентоспроможність продукції і фінансова конкурентоспроможність;
- вчені визначають, що конкурентоспроможність підприємств – це підвищення продуктивності використання його ресурсів;

– науковці розглядають конкурентоспроможність підприємств з позиції маркетингової складової: наявність ефективного маркетингового комплексу, торгової марки, іміджу тощо;

– автори визначають конкурентоспроможність підприємства як завойовування частки міжнародного конкурентного ринку шляхом зосередження уваги на удосконаленні зовнішньоекономічної діяльності;

– науковці розглядають конкурентоспроможність підприємства як результат людського капіталу. «Саме людський капітал, а не заводи, обладнання і виробничі запаси, є наріжним каменем конкурентоспроможності підприємства, економічного зростання та ефективності»;

– зарубіжні економісти розглядають конкурентоспроможність підприємства як постійне збільшення його вартості (капіталу) [4, с. 26–28].

Таким чином, можна зазначити, що конкурентоспроможність підприємств харчової промисловості як адаптивність не є іманентною якістю підприємства, може виникати і бути оціненою тільки за наявності конкурентів, відносно поняття і має різний рівень по відношенню до різних конкурентів, залежить від рівня конкурентоспроможності продукції, галузі, країни, залежить від рівня конкурентних переваг і шляхів їх здобуття.

Висновки

Проведене дослідження дало можливість сформулювати наступне визначення поняття «конкурентоспроможність підприємств харчової промисловості» – внутрішній потенціал ефективного використання наявних обмежених ресурсів для виробництва й реалізації високоякісної і дешевої продукції з метою посилення присутності на ринку відповідного виду продукції (відповідних видів продуктів) та отримання прибутку для подальшого розширеного виробництва на інноваційній основі.

Список використаних джерел

1. Азоев Г.П. Конкуренция : анализ, стратегия и тактика / Г.П. Азоев. – М. : Центр экономики и маркетинга, 1996. – 342 с.
2. Балабанова Л.В. Управление конкурентоспособностью предприятий на основе маркетинга : монография / Л.В. Балабанова, А.В. Кривенко. – Донецьк : Дон ГУЕТ ім. Туган-Барановського, 2004. – 147 с.
3. Будникова Л.С. Совершенствование основных производственных фондов как фактор повышения конкурентоспособности продукции. Обновление продукции и конкурентоспособность / Л.С. Будникова. – М. : МДНТП, 1991. – С. 91–93.
4. Драган О.І. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти: монографія / О.І. Драган. – К. : ДАККІМ, 2006. – 160 с.
5. Економічна енциклопедія: у 3-х т. / [редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К. : Вид. центр «Академія», 2002. – Т. 3. – 952 с.

6. Кваша С. Конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції в умовах вступу України до СОТ / С. Кваша, О. Лука // Економіка України. – 2003. – № 10. – С. 79–86.

7. Конкурентоспроможність: проблеми науки та практики : монографія / Під ред. В.С. Пономаренка, М.О. Кизима, О.М. Тищенко. – Харків : ФОП Александрова К.М. ; ВД «ІНЖЕК», 2010. – 365 с.

8. Кротков А.М. Конкурентоспособность предприятия: подходы к обеспечению, критерии, методы оценки / А.М. Кротков, Ю.Я. Еленева // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 6. – С. 59–69.

9. Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика: пер. с англ. : в 2-х т. / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю. – М. : Республика, 1993. – Т. 1. – 399 с.

10. Макконнелл К.Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика : Учебник. В 2 т. : Пер. с англ. 13-го изд. / К.Р. Макконел, С.Л. Брю. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 974 с.

11. Малярчук І. Конкурентоспроможність експортної продукції: поняття, оцінка, та шляхи підвищення / І. Малярчук // Економіст. – 2000. – №4. – С. 56–58.

12. Петров В. Конкурентоспособность / В. Петров // Риск : ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. – 1999. – № 4. – С. 4–13.

13. Портер М. Конкуренция: пер. с англ. : учеб. пособ. / М. Портер. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2000. – 495 с.

14. Портер М. Международная конкуренция : пер. с англ. / М. Портер. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 896 с.

15. Портер М. Основы конкурентной борьбы / М. Портер. – Спб. ; М. ; Киев : Вильямс, 2000. – 602 с.

16. Райзберг Б.А. Управление экономикой : учебник / Б.А. Райзберг, Р.А. Фатхутдинов. – М. : Интел-Синтез, 1999. – 784 с.

17. Скудар Г.М. Стратегія піднесення конкурентоспроможності підприємства: проблеми і складові успіху / Г.М. Скудар // Економіка України. – 2002. – № 6. – С.16–24.

18. Современный маркетинг : настольная книга по исследованию рынка : учеб. пособие для вузов / В.Е. Хруцкий, И.В. Корнеева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 528 с.

19. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность : экономика, стратегия, управление / Р.А. Фатхутдинов. – М. : Инфра-М, 2000. – 312 с.

20. Хайек Фридрих Август фон. Познание, конкуренция и свобода / Фридрих Август фон Хайек ; Пер. С. Мальцевой, К. Большакова. – СПб. : Пневма, 1999. – 288 с.

21. Шувалов А.И. Некоторые аспекты оценки конкурентоспособности / А.И. Шувалов // Обновление продукции и конкурентоспособность. – М. : МДНТП, 1991. – С. 44–46.

22. Шумпетер И.П. Теория экономического развития / И.П. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.

23. Конкурентоспроможність підприємств в умовах ринкової економіки : у 3-х томах : Том 2 : Теоретико-методологічні основи конкурентоспроможності : [монографія] / [В.І. Гавриш, О.М. Яценко, В.І. Перебийніс, ін.] ; за заг. ред. В.С. Ніценка, О.В. Захарченка, М.А. Зайця. – Одеса : ВМВ, 2015. – 174 с.

Економічна ефективність інтенсифікації галузі свинарства: теоретико–методичний аспект

Розглянуто сутність наукових категорій «економічна ефективність» та «інтенсифікація», як об'єктивної основи дослідження та зв'язок між ними. Охарактеризовано інтенсифікацію галузі тваринництва і сформульовано власне розуміння інтенсифікації галузі свинарства. Розкрито основні чинники, що впливають на інтенсифікацію свинарства. Запропоновано власне бачення методики визначення економічної ефективності інтенсифікації галузі свинарства та розроблено відповідну схему.

Ключові слова: економічна ефективність, інтенсифікація виробництва, сільське господарство, галузь тваринництва, галузь свинарства, економічна ефективність інтенсифікації галузі свинарства.

Экономическая эффективность интенсификации отрасли свиноводства: теоретико–методический аспект

Рассмотрено сущность научных категорий «экономическая эффективность» и «интенсификация», как объективной основы исследования и связь между ними. Охарактеризовано интенсификацию отрасли животноводства и сформулировано собственное понимание интенсификации отрасли свиноводства. Раскрыты основные факторы, влияющие на интенсификацию свиноводства. Предложено собственное видение методики определения экономической эффективности интенсификации отрасли свиноводства и разработана соответствующая схема.

Ключевые слова: экономическая эффективность, интенсификация производства, сельское хозяйство, отрасль животноводства, отрасль свиноводства, экономическая эффективность интенсификации отрасли свиноводства.

The economic efficiency of an intensification pig industry: theoretical and methodological aspects

The essence of scientific categories of «economic efficiency» and «intensification» as the objective basis of research and the relationship between them. Characterized intensification of the livestock industry and formulated their own understanding of the intensification pig industry. Solved the main factors affecting the intensification of pig production. Proposed own vision of the methodology for determining the economic efficiency of an intensification pig industry and develop a scheme.

Keywords: economic efficiency, intensification of production, agriculture, animal production, pig breeding industry, economic efficiency of intensification pig industry.

Постановка проблеми. Виробництво свинини є пріоритетним напрямком у розвитку галузі тваринництва і забезпечення сировиною населення та м'ясопереробної промисловості. На частку свинарства у світі приходиться 39%, тобто більше ніж на інші види тварин. Хоча останнім часом в Україні спостерігається нарощування обсягів виробництва свинини, імпорт тварин залишається суттєвим. За таких умов вітчизняні виробники свинини повинні враховувати світові тенденції щодо зміни технології утримання і годівлі тварин з метою підвищення інтенсивності ведення галузі та забезпечення достатнього рівня прибутковості для розширеного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній науковій та навчально–методичній літературі приділяється значна увага питанням інтенсивного ведення галузі свинарства та забезпеченню на цій основі високого рівня економічної ефективності.

Проблеми інтенсифікації галузі свинарства висвітлюються у роботах В. Мазур і Г. Подрезко [6], В. Топіхи, А. Волкова і С. Гнатюка [16], С. Нестеренко [10], М. Бакуна і Г. Калиниченка [2] та ін. Щодо економічної ефективності, то значний вклад у вирішенні даного питання зробили М. Безуглий [3; 13], М. Зубець [13; 15], В. Ситник, [13], М. Присяжнюк [3], Ю. Лупенко, В. Месель–Веселяк [14] та ін.

Однак поза увагою багатьох науковців залишається системний розгляд теоретико–методичного аспекту економічної ефективності інтенсифікації галузі свинарства, що й обумовлює потребу в додатковому дослідженні.

Метою статті є узагальнення теоретичних та методичних розробок економічної ефективності інтенсифікації галузі свинарства та формування системного підходу до вирішення даного питання.

Виклад основного матеріалу. На початку дослідження з'ясуємо зв'язок між науковими категоріями «економічна ефективність» та «інтенсифікація» відносно об'єкту нашого дослідження.

Економічна ефективність і інтенсифікація виробництва – дефініції, що мають істотний зв'язок, і впливають одна на одну.

Економічна ефективність є категорією, що виражає раціональність суспільних відносин при використанні ресурсів, виробництві, розподілі, обміні та споживанні економічних благ. Ці відносини відображають результати процесу взаємодії багатьох факторів, які визначальним чином впливають на розвиток сільського господарства. Ефективне ведення виробництва передбачає відшкодування витрат і одержання прибутків, забезпечуючи при цьому необхідний рівень рентабельності і норму прибутку.

С. Нестеренко зазначає, що економічну ефективність у свинарстві на рівні галузі і підприємства можна характеризувати загальним і конкретним підходами. Загальний підхід відбиває діяльність галузі в цілому на всіх рівнях і показує співвідношення продукції до витрат виробництва, виробничих ресурсів. Продукцію при цьому можна брати в натуральному і вартісному вираженні. Оскільки основним видом продукції свинарства є приріст живої маси, то співвідношення між продукцією і витратами характеризує 1 ц приросту [10].

Інтенсифікація (рос. интенсификация; англ. intensification; нім. Intensivierung f, Stimulation f) – посилення, збільшення напруженості, продуктивності, дієвості.

Інтенсифікація виробництва – напрям у розвитку виробництва, за яким зростання його обсягу відбувається насамперед внаслідок науково-технічного прогресу, підвищення рівня організації виробництва й управління, ефективного використання технічних, матеріальних і трудових ресурсів [8].

Інтенсифікація виробництва – це процес суспільного виробництва, що базується на застосуванні більш ефективних засобів, предметів праці, більш кваліфікованої робочої сили, передових форм і методів організації праці у відповідності з найновішими досягненнями науково-технічного прогресу [5].

За результатами проведених досліджень, Н. Оляднічук запропонувала наступне визначення: «інтенсифікація галузі тваринництва – процес концентрації капіталу і живої праці на 1 голову сільськогосподарських тварин на основі досягнень науково-технічного прогресу, спрямований на приріст високоякісної продукції галузі та підвищення ефективності виробництва на засадах сталого розвитку» [11, с. 5].

За результатами проведених досліджень можна навести наступне визначення: інтенсифікація галузі свинарства – послідовно зростаюча віддача засобів виробництва на одну голову тварин, впровадження інноваційних досягнень та передового досвіду, покращення методів ведення господарства та технології виробництва для систематичного підвищення продуктивності тварин.

Інтенсифікація виробництва продукції свинарства заснована на безперервному технічному прогресі, здійснюється на основі укріплення матеріально-технічної бази, збільшення виробництва хімічних препаратів для свиней, впровадження досягнень передового досвіду, широке застосування автоматики та електрики, тобто досягнень науково-технічного прогресу.

На інтенсифікацію свинарства найбільшою мірою впливають фактори природно-біологічного, техніко-технологічного, організаційно-економічного та соціального характеру, а її економічна сутність полягає в тому, що за рахунок додаткових вкладень коштів в удосконалення існуючих та створення нових генотипів свиней, у системи розведення та відтворення поголів'я, у технічне і технологічне забезпечення виробництва, в кормову базу і створення необхідних умов для утримання тварин тощо, відбувається підвищення їх продуктивності, зростають загальні обсяги виробництва при зменшенні витрат кормів, праці та інших ресурсів на одиницю виробленої продукції. Ефективний розвиток галузі можливий лише тоді, коли всі елементи цієї цілісної системи спрямовані на одержання високих кінцевих результатів і не суперечать один одному [4].

В. Топіха, А. Волков і С. Гнатюк доходять висновку, що інтенсифікація свинарства полягає в ефективному використанні ма-

точного поголів'я, підвищення його продуктивності, поліпшення відгодівельних і м'ясних якостей одержаного приплоду [16].

Оцінкою існуючого стану свинарства доведено, що основним чинником, який впливає на ефективність використання свиноматок в сільськогосподарських підприємствах є значний вік тварин на початку їхньої експлуатації. Це погіршує не тільки відтворювальні якості, але також економічні показники галузі за рахунок нераціонального використання основних фондів, збільшення витрат на годівлю кнурів і свиноматок та одержання порослят [7, с. 166–167].

Отже, першою умовою, інтенсифікації у свинарстві є ранній початок експлуатації тварин. Звичайно при цьому потрібно зауважити, що молоді тварини повинні мати достатню живу масу і розвиток.

Другим, на наш погляд, не менш важливим фактором, інтенсифікації у свинарстві є дотримання оптимальних параметрів тривалості охоти.

Третій фактор інтенсифікації у свинарстві, вивченню якого надавали важливого значення, є організація парування тварин згідно типів статевої охоти.

Тобто, одним із важливих чинників за дослідженнями В. Мазура і Л. Гераніної [7] є своєчасне, на ранній стадії стиглості, парування свиноматок, які набрали відповідний рівень ваги. Це дасть змогу покращити інтенсивність росту тварин та окупність кормів.

Подальший ріст виробництва свинини, на думку проф. С. Дусановського та ін., повинен забезпечуватися головним чином за рахунок інтенсифікації галузі за такими основними напрямками [12, с. 206–207]:

1. Посилення зональної спеціалізації і підвищення рівня концентрації виробництва на свинарських підприємствах до раціональних розмірів.

2. Створення міцної кормової бази і організація кормової індустрії, які забезпечують повноцінну годівлю свиней усіх виробничих груп.

3. Удосконалення племінної роботи, системи розведення і відтворення стада що забезпечувала б використання по-рід, помісів і гібридів, які володіють високою продуктивністю і відповідають вимогам промислової технології.

4. Впровадження прогресивної організації виробництва, яка передбачає будівництво і реконструкцію приміщень, взаємозв'язаних в єдиний виробничий процес, раціональну технологію утримання і годівлі тварин, ефективне використання засобів механізації і обладнання, застосування наукової організації праці.

Проведені дослідження науковців за редакцією Ю. Лупенка і В. Месель-Веселяка свідчать, що основними напрямками розвитку свинарства і підвищення його ефективності мають бути [14]:

- впровадження у виробництво чіткої системи роботи племінних і товарних господарств та створення зональних станцій оцінки свиней за фенотипом і генотипом;

- розробки і впровадження нових методів розведення, селекції та відтворення поголів'я, розширення вирощування гібридного поголів'я;

- реалізації генетичного потенціалу продуктивності свиней за рахунок забезпечення повноцінними комбікормами та оптимальних умов їх утримання;

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- підвищення середньодобових приростів свиней у 3137 господарствах у 2015 р. від 349 г до 550 г, що забезпечить збільшення обсягів виробництва свинини на 178,5 тис. т (57,5 % обсягу 2010 р.) і дозволить зекономити 753,2 млн грн., а у 2020 р. зростання середньодобових приростів до 650 гр, що дасть можливість одержати додатково 267,5 тис. т (86,1%) продукції і 1203,9 млн грн економії коштів;
- створення спеціалізованих свинарських комплексів з відгодівлею за рік не менше 10 тис. голів;
- зміцнення кормової бази за рахунок збільшення виробництва кукурудзи і сої, підвищення якості кормів, здешевлення їх виробництва;
- створення умов для відновлення роботи свинарських комплексів та ферм промислового типу з поголів'ям не менше 10–12 тис. голів відгодівлі за рік;
- зниження собівартості продукції свинарства на основі впровадження екологічнобезпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій;
- розширення використання нетрадиційних джерел енергії з метою зниження енерговитрат при експлуатації свинарських комплексів та ферм промислового типу;

– реалізація продукції за цінами, які відшкодовують втрати і забезпечують прибуток, необхідний для розширеного відтворення на рівні 14% норми прибутку;

- забезпечення економічно обґрунтованого співвідношення закупівельних і роздрібних цін як єдиної системи цін, що регулює рівновагу виробництва, реалізації, попиту та пропозиції;
- стимулювання виробництва якісної продукції, розробки та запровадження диференційованої шкали цін відповідно до якості продукції та економічних умов її виробництва.

У розв'язанні проблем інтенсивного розвитку галузі, на думку В. Мазур і Г. Подрезко, істотного значення також набуває система розведення свиней, або комплекс зоотехнічних прийомів та методів відтворення, племінної справи, селекції молодняка, що забезпечують спрямований рух поголів'я та ефективно ведення галузі в цілому. Система розведення свиней повинна розкривати всю повноту дії генотипу тварин. Лише тоді свинарство може стати економічно ефективним, а розведення цього виду тварин високодохідною справою [6, с. 164].

Серед заходів інтенсифікації нами вибрано наступні: покращення селекційної роботи, удосконалення системи утримання і годівлі свиней, покращення системи відтворення

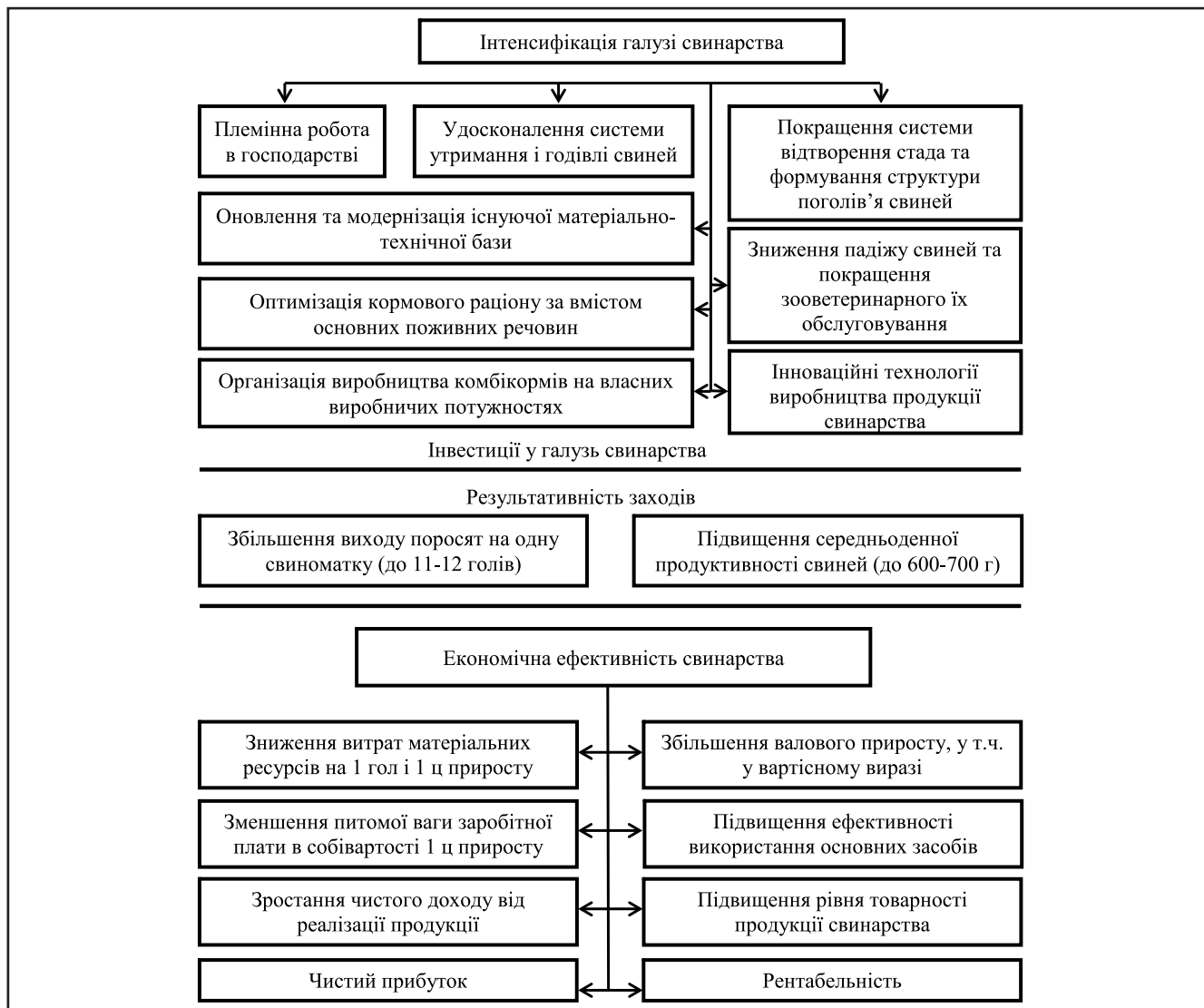

Схема визначення економічної ефективності інтенсифікації галузі свинарства*

* Джерело: авторська розробка

стада та формування структури поголів'я свиней, зниження падіжу свиней та покращення зооветеринарного їх обслуговування, оновлення та модернізація існуючої матеріально-технічної бази, оптимізація кормового раціону за вмістом основних поживних речовин, організація виробництва комбікормів на власних виробничих потужностях (рис.). Також доцільно включити у даний перелік освоєння ресурсо-енерго- та матеріалоощадних технологій, що знизить виробничі витрати на виробництво продукції. Даний перелік не є вичерпним, і за умови додаткового дослідження, може бути розширений дослідником.

Усі перелічені напрямки інтенсифікації галузі свинарства можна впровадити на основі високого рівня фінансової незалежності підприємства, залучати інвестиційні ресурси (кредити банків, партнерів тощо).

Результатом запропонованих заходів повинно стати покращення порослості основних свиноматок (до 11–12 голів на свиноматку) та збільшення середньоденної приросту живої маси однієї голови свиней (до 600–700 г).

Як результат, відбудеться збільшення загального приплоду та виходу валового приросту свиней, рівня їх товарності, знизяться витрати матеріальних ресурсів, підвищиться коефіцієнт корисної дії основних засобів виробництва. Об'єктивними ж показниками, що характеризують економічну ефективність свинарства виступають чистий дохід від реалізації продукції, чистий прибуток та рентабельність.

Головним напрямом інтенсифікації свинарства в сучасних умовах є індустріальний розвиток галузі на інноваційно-інвестиційній основі, основний зміст якого полягає в перебудові виробництва за індустріальним типом, в якісних змінах у технології й організації виробництва, в його спеціалізації і концентрації, у перетворенні праці в різновид індустріальної й підвищення її продуктивності. Необхідність широкомасштабної реалізації науково-технічних та інноваційних розробок у свинарстві великою мірою зумовлюється його техніко-технологічною відсталістю, використанням переважно застарілих ресурсо- та енергомістких технологій, зруйнованістю матеріально-технічної бази, низькою конкурентоспроможністю продукції [4].

В. Андрійчук при оцінці ефективності тваринництва пропонує розраховувати рівень рентабельності, рентабельність продажу, масу прибутку на одну середньорічну голову і масу прибутку на 1 ц реалізованої продукції [1, с. 448].

Заключним етапом є визначення ефективності інтенсифікації. Показником останньої є відношення одержаної продукції до понесених витрат на її створення. Застосовувана методика, яка дає чітку характеристику рівню економічної ефективності виробництва, потребує деякого удосконалення, оскільки ефективність доцільно розраховувати перед запровадженням новацій у виробництво. Існуючі методики не враховують компенсацію за кредитами банку, яка передбачена державою для сільськогосподарських підприємств з метою відшкодування витрат на придбання новітнього обладнання вітчизняного виробництва або зарубіжних аналогів, компенсаційних виплат за придбання племінної худоби та доплат за наявне у підприємстві поголів'я основного стада.

Розрахунок економічного ефекту від капіталовкладень Н. Оляднічук пропонує здійснювати за методикою, яка враховує бюджетне відшкодування і дозволить визначити ре-

альний ефект від вкладених інвестицій у виробництво продукції тваринництва та зацікавити потенційних інвесторів:

$$E_{кв} = \frac{\Pi}{K - БВ}, \quad (1)$$

де $E_{кв}$ – коефіцієнт ефективності капітальних вкладень у галузь;

Π – річний приріст прибутку галузі;

K – капітальні вкладення у сферу матеріального виробництва;

$БВ$ – сума бюджетного відшкодування.

Критерій оцінки економічної ефективності інтенсифікації може набути практичного значення ще в процесі виробництва та обліку через розрахунок витратно-продуктивного коефіцієнта $k_{вп}$, який відображає взаємодію факторних (затрати на 1 голову) та результативних (продуктивність тварин) показників і дасть змогу визначити ефективність інтенсифікації шляхом збільшення витрат на одну голову тварин через їх продуктивність:

$$k_{вп} = \frac{\Pi_1}{\Pi_0} \div \frac{З_1}{З_0}, \quad (2)$$

де $\Pi_0, З_0$ – продуктивність тварин і виробничі витрати на одну голову в початковому періоді;

$\Pi_1, З_1$ – продуктивність тварин і виробничі витрати на голову в наступному періоді [11, с. 6–7].

Висновки

Проведені дослідження підтвердили тезу важливості процесів інтенсифікації в галузі свинарства з метою підвищення економічної ефективності виробництва кінцевої продукції – живого приросту та приплоду тварин.

Головною умовою впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій є наявність у суб'єктів господарювання достатньої кількості фінансових ресурсів або доступ до них. Саме останнє визначає виробничий розвиток підприємств – розширений, простий або звужений.

Достатній (високий) рівень ефективності виробництва продукції свинарства з використанням ресурсозберігаючих технологій є важливою умовою підвищення конкурентоспроможності як продукції, так і підприємств, що забезпечить відповідність вимогам ринкової економіки.

Енергозберігаючі технології дозволяють використовувати відходи свинарства (гній) як основу виробництва біоенергії, знизити залежність від природних монополій та скоротити витрати на закупівлю електроенергії та природного газу.

Таким чином, економічна ефективність інтенсифікації галузі свинарства на сучасному етапі супроводжується збільшенням виходу приросту та приплоду при одночасному зменненні витрат кормів та виробничих витрат на 1 гол. та 1 ц живої маси свиней, зростанні віддачі основних виробничих засобів, скороченні витрат матеріалів, енергії та інших ресурсів при одночасному впровадженні ресурсозберігаючих технологій.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2015. – 783 с.
2. Бакун М.І. Шляхи підвищення інтенсифікації галузі свинарства у Миколаївській області / М.І. Бакун, Г.І. Калиниченко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2006. – № 3 (35). – С. 20–23.

3. Безуглий М.Д. Сучасний стан реформування аграрно-промислового комплексу України / М.Д. Безуглий, М.В. Присяжнюк. – К.: Аграр. наука, 2012. – 48 с.

4. Данилів Б.В. Інтенсифікація свинарства на основі індустріального розвитку галузі : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.04 / Б.В. Данилів; Харківський національний аграрний ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Х., 2009. – 20 с.

5. Інтенсифікація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://coolreferat.com/eto>.

6. Мазур В.Є. Інтенсифікація свинарства і роль системи розведення свиней / В.Є. Мазур, Г.М. Подрезко // Вісник Степу : Науковий збірник. Ювілейний випуск до 80-річчя заснування Національної академії аграрних наук та 100-річчя Кіровоградського інституту АПВ. – Кіровоград : КОД, 2011. – С. 164–167.

7. Мазур В.Є. Підвищення продуктивності свиноматок шляхом інтенсифікації їх використання / В.Є. Мазур, Л.А. Гераніна // Вісник Степу : Науковий збірник. – Вип. 11. – Кіровоград : КОД, 2014. – С. 165–170.

8. Мала гірнича енциклопедія / За ред. В.С. Білецького. – Т. 1. – Донецьк : Донбас, 2004. – 640 с.

9. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Степу України / редкол.: М.В. Зубець (голова) та ін. – К.: Аграрна наука, 2010. – 986 с.

10. Нестеренко С.А. Економічна ефективність інтеграції виробництва та переробки свинини в Запорізькому регіоні : автореферат дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / С.А. Нестеренко / Миколаївська державна аграрна академія. – Миколаїв, 2001. – 23 с.

11. Оляднічук Н.В. Інтенсифікація галузей тваринництва в сільськогосподарських підприємствах : автореферат дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / Н.В. Оляднічук // Білоцерківський національний аграрний університет. – Біла Церква, 2009. – 20 с.

12. Організація та планування виробництва в агропромислових підприємствах : Навч. посіб. / за заг. ред. проф. Дусановського С.Л. [Електронний ресурс]. – Тернопіль : ТНЕУ, 2011. – 241 с.

13. Пріоритетні завдання аграрної науки України / [М.В. Зубець, В.П. Ситник, М.Д. Безуглий та ін.]. – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2008. – 32 с.

14. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.

15. Стратегія розвитку м'ясного скотарства в Україні у контексті національної продовольчої безпеки / М.В. Зубець [та ін.]. – К. : Аграрна наука, 2005. – 176 с.

16. Топіха В. Шляхи підвищення інтенсифікації свинарства / В. Топіха, А. Волков, С. Гнатюк // Тваринництво України. – 2001. – № 8. – С. 9–10.

УДК 636.03

ВАНГ ТАО,
к.е.н., асистент, Одеський національний політехнічний університет
ЛІ ЗЯАНГЕ,
к.е.н., Пекінський Транспортний Університет

Продовольча безпека в контексті виробництва зерна

Досліджено сучасний стан виробництва зерна, проблеми, що його супроводжують. Наведено основні напрями подальшого зростання виробництва зерна.

Ключові слова: аграрний сектор, рослинництво, виробництво зерна, проблеми розвитку, перспективи

ВАНГ ТАО,
к.э.н., ассистент, Одесский национальный политехнический университет
ЛИ ЗЯАНГЭ,
к.э.н., Пекинский Транспортный Университет

Продовольственная безопасность в контексте производства зерна

Исследовано современное состояние производства зерна, проблемы, сопровождающие его. Приведены основные направления дальнейшего роста производства зерна.

Ключевые слова: аграрный сектор, растениеводство, производство зерна, проблемы развития, перспективы

WANG TAO,
PhD, assistant, Odessa National Polytechnic University
JIANG LI,
PhD, Beijing Jiaotong University

Food security in the context of the production of grain

Investigated the current state of grain production, the problems that accompany it. Given the main directions of the further growth of grain production.

Keywords: agriculture, crop, grain production, development problems and prospects

Постановка проблеми. Производство зерна в Украине является ведущим видом деятельности большинства аграрных предприятий разных форм собственности. В структуре посевов большинства товаропроизводителей зерновой клин занимает более 50%. Поэтому украинские аграрии занимают лидирующие позиции по объемам реализации зерна на экспорт в странах Европы.

Большой потенциал роста производства зерна стимулирует развитие смежных отраслей, в частности животноводство, перерабатывающую, кондитерскую, спиртовую и другие отрасли. Таким образом, обеспечение населения страны продуктами переработки зерна и загрузка производственных мощностей других сфер есть главным заданием в условиях открытости украинской экономики.

Анализ последних исследований и публикаций. Производство зерновых культур в Украине является одним из проблемных и спорных вопросов, поднимающихся в исследованиях таких ученых как С.Е. Амонс и В.Я. Мельник [2], М.В. Присяжнюк, М.В. Зубец, В.Я. Месель–Веселяк и М.М. Федоров [1], О.М. Шпичак и Ю.О. Лупенко [3], В.С. Ниценко [7; 8], О.В. Лавринчук [4], С.В. Майстро и М.Г. Хирамагомедов [5], О.В. Томчук [11], В.П. Мартинов [6] и др.

Нерешенные части общей проблемы. Монопроизводство и сырьевой экспортный потенциал не повышают уровень эффективности производства зерна, а формирование добавленной стоимости происходит на территории других государств.

Цель исследования – изучение состояния, проблем и перспектив развития отрасли зернопроизводства в Украине.

Основная часть. Производство зерна является доминирующим звеном в отрасли растениеводства. Об этом свидетельствует тот факт, что в 2014 г. в зерновом клине доля площадей под озимыми культурами составила 48,6% (7,2 млн га), из которых под пшеницей было занято 82% площадей (5,9 млн га); под яровыми культурами – 51,4% (7,6 млн га). Среди яровых зерновых культур наиболее распространенными были кукуруза (4,7 млн га) и ячмень (почти 2,0 млн га). В целом на зерновую группу приходилось 41,5% всей пашни.

На 34,4 тысяч сельскохозяйственных предприятий, занимающихся выращиванием зерновых и зернобобовых культур, приходилось 56,5% (около 9 млн га) всех посевов.

Высокий урожай зерновых и зернобобовых культур в 2014 г. (63,9 млн т в весе после доработки) получено за счет повышения их урожайности до среднемирового уровня (табл. 1). За 24 года прирост валового производства зерна составил 25,2%, а урожайности – 24,5% (т.е. около 1% в год). По сравнению с 2013 г. производство зерна увеличилось на 2,5% при росте урожайности зерновых культур на 3,1 ц/га (или на 7,6%), даже несмотря на сокращение площади сбора на 0,7 млн га (или на 4,6%). Продовольственно-зерна получено 25,1 млн т (39% общего объема), фуражных зерновых культур – 38,8 млн т (61%).

Рентабельность зерновой продукции в 2014 г. составила 25,8%. В 2014 г. на одного жителя Украины произведено 1485 кг зерновых культур, что существенно выше всех предыдущих периодов.

Необходимо отметить, что рост валовых сборов зерновых культур последние годы осуществляется на интенсивной основе с применением ресурсо- и энергоэффективных технологий. Внедряются технологии минимальной и нулевой обработки почвы, что существенно снижает издержки на 1 га обрабатываемой площади.

В последние годы в Украине сформировалась устойчивая тенденция к укрупнению хозяйств и увеличению количества агрохолдингов, которые применяют интенсивные методы хо-

зяйствования, в которых выращивание сельхозкультур осуществляется по новейшим технологиям, что позволяет наращивать их производство. Это свидетельствует о том, что украинское сельское хозяйство хоть медленно, но уверенно движется к цивилизованному агропроизводству [7, с. 23].

В начале 2013 г. зарегистрировано 400 товарных и товарно-сырьевых и 24 агропромышленные биржи. Большая часть бирж не выполняют в полной мере возложенные на них функции. Объем договоров, заключенных на всех биржах составил 118,5 млрд грн, в т.ч. 54% приходится на сельскохозяйственную продукцию, чего явно недостаточно в условиях рыночной экономики.

С.В. Майстро и М.Г. Хирамагомедов [5] в своих исследованиях приходят к выводу, что на глобальном уровне на рынок зерна в Украине влияют следующие факторы: 1) демографический – рост населения планеты; 2) энергетический – производство биотоплива; 3) транснациональный – присутствием ТНК на отечественном рынке зерна.

Рынок зерновых продолжает оставаться рынком покупателей (спроса), которые из-за значительного предложения зерновых диктуют ценовую политику зерно производителям [11, с. 140].

Специалисты отрасли считают, что повышение цен возможно либо в случае сокращения предложения, либо при повышении спроса. Ясно также, что проведением залоговых закупок тенденцию на снижение цен не остановить, так как предложенный правительством механизм все еще далек от совершенства. Скорее всего, рынок сам внесет свои коррективы. Многое зависит и от международных компаний. Они заинтересованы в экспорте зерна осенью, особенно в октябре, когда на фоне сезонного роста цен на мировом рынке доходность экспортных операций заметно увеличивается [6].

Причинами сдерживания развития экспорта зерна Украины, по исследованиям С.Е. Амонс и В.Я. Мельник, определено неразвитость портовой инфраструктуры, монопольное положение железнодорожного транспорта, бездействие аграрных бирж, рыночная власть влиятельных экспортеров зерна (как правило, транснациональных компаний), отсутствие государственного контроля и механизма регулирования ежемесячного движения запасов зерна [2, с. 73].

На территории Украины функционируют крупные мировые зерновые трейдеры: Cargill (с 1991 г.), Alfred C. Toepfer (с 1993 г.), Louis Dreyfus (с 1998 г.), Bunge (с 2002 г.), влияние которых на начальном этапе развития рынка зерна было существенным. После 2007 г. образуются отечественные компании-трейдеры. Так, например, за 2014/2015 маркетинговый год крупнейшим экспортером зерна стала украинская компания «Нибулон», отгрузившая более 1,1 млн т зерновых и масличных культур (10,5% от общего объема экспорта пшеницы, 46,2% – сорго, 6,5% – кукурузы, 10% – ячменя). В целом на зерновом рынке Украины задействовано 34 крупных трейдера.

Таблица 1. Динамика производства зерна в Украине за 1990–2014 гг. *

Показатели	Года						
	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2014
Посевные площади, млн га	14583	14152	13646	15005	15090	16210	14801
Производство зерновых культур, тыс. т	51009	33930	24459	38016	39271	63051	63859
Урожайность, ц/га	35,1	24,3	19,4	26,0	26,9	39,9	43,7

*Источник: составлено на основе данных Госкомстата Украины

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В Україні на посев зерна пшениці и ячменя використовуються, в основному, семена української селекції (95–96% від загальної маси). Хуже ситуація з зерном кукурузи, імпорту гібридів якої становить близько 70%, а також ярих зернових і зернобобових культур – 40–45%.

Структура зернопродукції по територіальному аспекту потребує рішення трьох завдань [1, с. 102]:

- во-первых, удосконалення розміщення зернових культур по природно-економічним зонам, з урахуванням еродованих, малопродуктивних або екологічно забруднених земель;
- во-вторых, впровадження глибокої спеціалізації базових областей відносно виробництва зерна;
- в-третьих, раціональне розміщення потужностей заготовничо-переробляючої сфери з метою оптимізації об'ємів тривалого зберігання зерна, транспортних витрат і т.п.

В Україні прийнято багато різних законодавчих і нормативно-правових актів, серед яких слід відзначити Закон України «Про зерно і ринок зерна в Україні», Програма «Зерно України – 2015».

Згідно з Законом № 37–IV визначається державна політика по розвитку ринку зерна як пріоритетного сектора економіки агропромислового комплексу України. Закон спрямований на створення правових, економічних і організаційних умов конкурентоспроможного виробництва і формування ринку зерна для забезпечення внутрішніх потреб держави в продовольстві, насінні і фуражному зерні, нарощування його експортного потенціалу [9].

Аграрна політика по створенню умов для ефективного функціонування зернового ринку сконцентрована на таких основних напрямках:

- створення системи моніторингу і прогнозування ринку, пошук перспективних ринків і просування зерна на зовнішні ринки;
- стимулювання ринкового попиту і пропозиції на зерно;
- формування і функціонування інфраструктури ринку, системні і програмні підходи до розвитку ринку;

- захист інтересів вітчизняних виробників при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;
- науково-технічне і інформаційне забезпечення розвитку ринку;
- формування необхідної законодавчої і нормативно-правової бази;
- захист економічної конкуренції;
- забезпечення прозорості ринку [10].

Для забезпечення ефективного функціонування зернового ринку в перспективі, необхідно внести зміни в Податковий кодекс України в частині:

- впровадження щорічних змін по відшкодуванню ПДВ і експортної пошлини в залежності від змін ценової кон'юнктури на світовому ринку зерна;
- упорядкувати правила і механізми регулювання експорту зернових культур. Обґрунтованим є впровадження пошлини не на календарні періоди, а на маркетингові роки;
- при визначенні розмірів таможених тарифів необхідно оперативно враховувати кон'юнктуру світового і вітчизняного ринку зерна з метою отримання надприбутку і компенсації втрат. Для цього необхідно посилити отраслевым представителем склад Таможенно-тарифного комітету при Кабінеті Міністрів України і сформувати в найближчий період при Міністерстві аграрної політики і продовольства України центр моніторингу аграрного ринку;
- враховуючи вище сказане найбільш обґрунтованим підходом до регулювання ринку зерна і його експорту є управління надходженнями таможених платежів в спеціальний фонд державного бюджету з наступним їх використанням виключно на розвиток аграрної галузі. Ориєнтований обсяг надходжень при експорті 20 млн т становить 4 млрд грн. Таким чином, буде здійснюватися перерозподіл доходів від зернотрейдерів до виробників. Обґрунтовано прийняття такого рішення Урядом негайно;
- пільгового оподаткування експорту продуктів переробки зерна і підприємств переробки зерна на біоетанол;
- скасування податку на прибуток для підприємств, переробляючих зерно на біоетанол [4].

Таблиця 2. Прогнозні показники виробництва зерна в 2015 і 2017 роках

Культура	2015 рік			2017 рік		
	Площаді посіву, тис. га	Урожайність, ц / га	Валовий збір, тис. тонн	Площаді посіву, тис. га	Урожайність, ц / га	Валовий збір, тис. тонн
Зернові – всього	16209	43,8	71006,0	16209	49,4	80000,0
Пшениця озима	6000	45,2	27121	6000	51,6	30960
Тритикале	500	46,6	2330	500	52,1	2605
Рожь озима	300	39,8	1194	300	44,6	1338
Ячмень озимий	1200	40,8	4901	1200	42,8	5136
Ячмень яровий	2200	36,0	7926	2200	37,6	8272
Овес	320	30,7	982,4	320	34,3	1097,6
Пшениця ярова	300	34,6	1038	300	38,7	1161
Горіх	320	32,8	1049,6	320	36,6	1171,2
Кукуруза	4000	54,7	21863	4000	60,7	24280
Гречка	300	19,9	597	300	22,3	669
Просо, сорго	500	42,1	2105	500	47,3	2365
Інші зернові і зернобобові	269	31,9	858,1	269	35,2	946,9

Джерело: [10]

Согласно Программе «Зерно Украины – 2015» планируется довести объемы производства зерна в 2017 г. до 80 млн т (табл. 2).

Выполнение Программы даст возможность получить валовой сбор зерна в 2015 г. в объеме 71 млн т. Такое производство полностью обеспечит потребность государства в продовольственном и фуражном зерне, а также в сырье для промышленной переработки. Значительная часть зерна (35 млн т) будет использоваться для экспортных поставок.

В связи с этим обоснованным является улучшение логистики, в первую очередь, обеспечение современными элеваторами для хранения выращенной продукции. По расчетам В.С. Ниценко, инвестиции в строительство одной тонны зернового элеватора составляют около 200 долл. Поскольку в Украине насчитывается 31,6 млн т ССЗ, то нужно инвестировать еще 13,6 млрд долл. Для выполнения программы «Зерно Украины – 2015» необходимо иметь 100 млн т элеваторных мощностей, так как 15% составляют переходящие запасы. Также необходимо учесть ССЗ для хранения масличных культур (15–20 млн т) – 4 млрд долл. Таким образом, инвестиции в развитие элеваторной инфраструктуры составят 17,6 млрд долл [8].

Прогноз экспорта зерновой продукции свидетельствует, что Украина входит в группу чистых экспортеров. Например, рост экспорта пшеницы за 2015–2016 МГ – 2021/2022 МГ составит 20,6% и достигнет 12,1 млн т, ячменя – 5,6% и 5,9 млн т, кукурузы – 2% и 8,5 млн т соответственно [3].

Для отгрузки прогнозируемых объемов зерновых и технических культур требуется развитая система портовых элеваторов. Согласно проектным данным планируется построить 6 морских портовых элеватора, общей мощностью 9 млн т на экспорт; для целей внутреннего потребления будет реконструировано или построено линейные элеваторы мощностью около 10 млн т.

Экономия средств от реализации запланированных проектов составит около 3 млрд грн ежегодно.

Выводы

В результате проведенного исследования можно сделать следующие выводы.

1. В Украине наблюдается тенденция увеличения объемов производства зерна, что связано с устойчивым ростом урожайности и доминированием зерновых культур в площади посевов сельхозтоваропроизводителей.

2. Обеспечение хранения зерна современными элеваторами, позволит реализовывать зерно в периоды, когда цены достигают своего максимума.

3. Развитие логистики позволит нарастить экспорт зерна и усилить позиции отечественных компаний–трейдеров и Украины в целом на мировой арене.

4. Наиболее эффективным считаем экспорт не сырья, а готовой продукции, что позволит увеличить денежные потоки внутри страны и обеспечить оборотными средствами процесс производства, а также улучшить материально–техническое состояние парка техники.

Использованная литература

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін.] ; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, В.Я. Месель–Веселяка, М.М. Федорова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.

2. Амонс С.Е. Стан, завдання і перспективи зернового виробництва в умовах ринку / С.Е. Амонс, В.Я. Мельник // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2010. – № 3. – С. 68–75.

3. Аналіз і прогноз кон'юнктури світових ринків продукції рослинництва / [Шпичак О.М., Лупенко Ю.О., Присяжнюк М.В. та ін.] ; за ред. О.М. Шпичака. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 516 с.

4. Лавринчук О.В. Перспективи розвитку ринку зерна України / О.В. Лавринчук // Облік і фінанси АПК : науково–виробничий журнал. – 2011. – № 3. – С. 144–152.

5. Майстро С.В. Ринок зерна в Україні: сучасний стан та напрямки державного регулювання [Електронний ресурс] / С.В. Майстро, М.Г. Хірамагомедов // Державне будівництво. – Харків : ХарPI НАДУ, 2012. – № 2. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/01.pdf>.

6. Мартинів В.П. На елеваторах зашурхотіли грошові знаки. Торгівля зерном за готівку знижує і без того низькі ціни / В.П. Мартинів // Дзеркало тижня. – 2002. – №31. – С. 8–12.

7. Ниценко В.С. Мировой рынок зерна: состояние и перспективы развития / В.С. Ниценко, А.М. Сараева // Экономика и эффективность организации производства / Под общей ред. Е.А. Памфилова. Сборник научных трудов по итогам международной научно–технической конференции. Выпуск 15. – Брянск: БГИТА, 2011. – С. 21–24.

8. Ниценко В.С. Зернові елеватори : стан та інвестиційні горизонти / В.С. Ниценко // Вісник ХНАУ [Серія «Економічні науки»]. – Харків : ХНАУ. – 2012. – № 10. – С. 122–133.

9. Про зерно та ринок зерна в Україні : Закон України від 04.07.2002 № 37–IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 35. – Ст. 258.

10. Програма «Зерно України – 2015». – К. : ДІА, 2011. – 48 с.

11. Томчук О.В. Тенденції розвитку ринку зерна Вінницької області : проблеми та перспективи / О.В. Томчук // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2011. – № 1. – С. 137–143.

ЗМІСТ

Макроекономічні аспекти сучасної економіки

ПРЕДБОРСЬКИЙ В.А. «Автономна тіньова держава» як загроза національній безпеці	3
БЕСЕДІН В.Ф. Дефляційна складова валового внутрішнього продукту.....	8
ПОПРОЗМАН О.І. Засоби державного управління розвитком соціальної інфраструктури України	13
ГОРДІЄНКО Л.А. Фінансові аспекти теорії громадських інституцій.....	18
КВАСОВА О.П., САМОФАЛОВ П.П. Емісійні операції акціонерних товариств на ринку цінних паперів України.....	25
ШІРІНЯН Л.В. Актуальні проблеми фінансового регулювання страхового ринку України в сучасних умовах.....	30
ШМОРГУН Л.Г., КОВАЛЬСЬКИЙ М.Р. Державне управління землями рекреаційного призначення та його соціально-культурне значення.....	34
ГУК О.В. Аспекти проблем та перспективи ринкової інфраструктури в Україні	38
ПЕРКОНОС І.Ю., КОСТИНА А.М. Переваги та недоліки використання норми обов'язкового резервування як інструменту грошово-кредитної політики	43
ЯНДЮК О.В., ПЕТУХОВА О.М. Система TQM на сучасному підприємстві та її вплив на логістику на прикладі ПАТ «Оболонь»	49

Інноваційно-інвестиційна політика

ПОПРОЗМАН Н.В. Ефективність управління ресурсозберігаючими технологіями.....	54
--	----

Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності

ГОВОРУШКО Т.А., СИТНИК І.П., СОЛОВЕЙ К.В. Розвиток електронної комерції в Україні.....	59
ЛИСЕНКО О.В. Оцінка достатності власного капіталу банків	63
ТРУШ Ю.Л., ГРИЦЕНКО А.О. Формування асортиментної політики на підприємстві.....	67
ІВАНЮТА Т.М., БЕРСЕНЕВА Г.О. Дослідження конкурентоспроможності торгових марок олійно-жирового комплексу.....	71
НЕЦОРА Т.Г. Сучасний стан та перспективи розвитку стратегічно важливих підприємств державного сектору.....	75
КОРОЛЬ А.М., ТЮХА І.В. Розвиток ринку молочної продукції та перешкоди освоєння його зовнішнього сектору	80
РЕПІЧ Т.А., КОПЕН Н.М. Підвищення ефективності логістичної діяльності підприємства (на прикладі ПАТ «Яготинський маслозавод»).....	84
ЛЕВЧЕНКО Ю.Г., ТИМКОВА Ю.Т. Оцінка ефективності діяльності підприємств хлібопекарської галузі (на прикладі ДП «Вінницяхліб» ПАТ «Концерн «Хлібпром»).....	87
ШАПОВАЛ О.Ф. Комунікаційні процеси в консалтинговій діяльності	91
СМЕТАНКІНА А. О., ТАРАСЕНКО І.О. Удосконалення системи управління фінансовою безпекою банку в умовах ризику.....	93
ЦИМБАЛЕНКО Н.В., ЛЕВЧУК В.І. Удосконалення системи забезпечення фінансово-економічної безпеки.....	97
СІГАЙОВ А.О., ПУЗИРЬОВ С.О. Сутність інноваційного підприємництва в сучасних ринкових умовах	100
БАЄВА В.В. Конкурентоспроможність підприємств харчової промисловості: поняття та зміст.....	103
НІЦЕНКО В.С. Економічна ефективність інтенсифікації галузі свинарства: теоретико-методичний аспект.....	107
ВАНГ ТАО, ЛІ ЗЯАНГЕ Продовольча безпека в контексті виробництва зерна	111

До авторів збірника

Шановні автори!

*Науково–дослідний економічний інститут
приймає до друку у періодичному збірнику
«Формування ринкових відносин в Україні» статті з економічної тематики*

При подачі статті до редакції необхідно оформити її за поданими нижче правилами, а також ретельно перевірити текст на предмет виявлення граматичних, орфографічних, стилістичних та інших помилок!

1. Стаття має відповідати тематичній спрямованості збірника.
2. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки.
3. У статті відповідно до вимог ВАК необхідні такі елементи:
Стаття має містити: індекс УДК, відомості про автора (ів) на трьох мовах;
– **назва статті та анотація** на трьох мовах (українська, російська, англійська), де чітко сформульовано головну ідею статті та обґрунтовано її актуальність;
– **ключові слова** на трьох мовах до 10 слів (українська, російська, англійська);
– **постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями;
– **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
– **формування цілей статті** (постановка завдання);
– **виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
– **висновки з даного дослідження** і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.
4. Обсяг – від 8 до 16 сторінок, формату А4 через інтервал 1,5. Поля: верхнє, нижнє, лівє, правє – 2 см. Абзац – 5 знаків. Шрифт: Arial, розмір – 12. Мова – українська.
5. Прізвище, ініціали, науковий ступінь розміщуються у правій верхній частині аркуша.
6. Відомості про автора: адреса, контактний телефон (домашній, робочий).
7. Статті, таблиці та формули мають виконуватися у редакторі Microsoft Word, якщо стаття містить формули, то вони мають набиратися у редакторі формул Microsoft Equation, який вбудований в усі версії програми Word.
8. Якщо стаття містить графіки чи діаграми, виконанні в інших програмах (такі як Excel, Corel Draw та ін.), то ці файли також додаються до статті в оригіналі програм, в яких вони виконані.
9. Графіки та діаграми можуть бути передані в графічних форматах: векторний – EPS, AI (шрифти переконвертовані в криві); растровий – TIF, 300 dpi, 256 кольорів сірого.
10. Зноски в документі мають бути оформлені за допомогою вбудованих функцій програми Word.
11. Назви файлів мають відповідати прізвищам авторів.
12. Статті надаються на диску, або іншому електронному носії інформації до диска обов'язково додаються статті в роздрукованому і якісному вигляді Текст у електронному вигляді повинен відповідати тексту в надрукованому вигляді.
13. Статті не повинні містити приміток від руки та помарок, кожен лист статті підписується автором.
14. Посилання на джерела інформації є обов'язковими. Джерела подаються в кінці статті з основними вимогами до бібліографічних описів. Нумерація джерел вздовж тексту.
15. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Редакція наукового збірника не несе відповідальності за авторські права статей, що подаються до друку.

Довідки за телефонами: (044) 239–10–49
e–mail: zbornik@ukr.net

Редакційна колегія

Науково–дослідний економічний інститут

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№1 (176) 2016 р.
Періодичність – щомісячник**

Редактори: І.Г. Манцуrow, А.О. Сігайов
Комп'ютерна верстка та дизайн Сердюк А.В.

Підписано до друку 21.01.2016 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний
Ум. друк. аркушів 13,60.
Гарнітура Еurore. Наклад 300 прим.

Науково–дослідний економічний інститут
Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія ДК №1488 від 08.09.2003 р.
Адреса редакції: 01103, Київ–103, бул. Дружби Народів, 28
<http://ndei.me.gov.ua>, e-mail: zbornik@ukr.net
Виготовлено ПП «Сердюк В.Л.»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції:
Серія ДК №3360 від 30.12.2008 р.